

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
TÜRKİYE'DE YOKSULLUK SORUNU
Doktora Tezi
Turgay CEYHAN
Eskişehir, 2016**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
TÜRKİYE'DE YOKSULLUK SORUNU**

Turgay CEYHAN

DOKTORA TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos, 2016

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Turgay CEYHAN'ın “**Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Yoksulluk Sorunu**” başlıklı tezi **01 Ağustos 2016** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca **İktisat** Anabilim Dalında, **Doktora** tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY
Üye : Prof.Dr.Erol KUTLU
Üye : Doç.Dr.Metin COŞKUN
Üye : Doç.Dr.Zeki KARTAL
Üye : Yrd.Doç.Dr.Abdullah Burhan BAHÇE

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE YOKSULLUK SORUNU

Turgay CEYHAN

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos, 2016

Danışman: Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY

Bu tezin amacı, küreselleşme ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve küreselleşme süreci ile birlikte Türkiye’de derinleşen eşitsizlik ve yoksulluk sorununu rakamsal verilerle irdelemektir.

1980 sonrasında küreselleşme paralelinde gelişen piyasa ve rekabet odaklı iktisadi yapı, Türkiye’de yoksulluğu arttırıcı etkiler meydana getirmiştir. Sıcak paraya dayalı büyüme politikaları, ithalat odaklı üretim stratejisinin hâkim olması, dış ülkelerle yoğun ticari ve finansal ilişkilerin artması işgücü piyasalarını olumsuz yönde etkilemiştir. İşgücü piyasalarının esnekleşmesi ve üretimin yapısında ortaya çıkan değişimler sonucu reel ücretler ve istihdam kapasitesi önemli ölçüde düşmüştür.

Üretim ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi gelir dağılımının bozulmasına yol açmıştır. Ayrıca neo-liberal dönüşüm süreciyle birlikte reel ekonomiden transfer ekonomisine geçilmesi, yurtdışı kaynakların üretken alanlarda kullanılmamasına ve gelir eşitsizliğinin artmasında etkili olmuştur. Teknolojideki devasa gelişmeler nitelikli işgücü talebini arttırarak, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farklılıklarının açılmasına neden olmuştur. Tarımsal istihdam olanaklarının azalması sonucu kırdan kente göçün artmasıyla bu durum daha da belirgin bir hâl almıştır. Diğer taraftan, yabancı ülkelere gelen göçmenlerin etkisiyle kentlerdeki nüfus artmış ve kayıt dışı istihdam yaygınlık kazanmıştır. Özelleştirme ve taşeron uygulamalarının artması sendikaların etkinlik alanlarının büyük ölçüde daralmasına yol açmıştır. Küresel düzen, iktisadi dengeleri altüst etmiş ve ülke ekonomisinde bir işsizlik-yoksulluk sarmalı oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yoksulluk, İşsizlik, Gelir Dağılımı, Sendikalar

ABSTRACT

POVERTY PROBLEM IN TURKEY IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Turgay CEYHAN

Department of Economics

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, August, 2016

Advisor: Prof. Dr. Bulent GUNSOY

The purpose of this thesis is to determine the relationship between globalization and poverty and to examine the problem of deepening inequality and poverty in Turkey with numerical data.

Competition and market-oriented economic structure which developed in parallel to globalization after 1980 generated poverty enhancing in Turkey. That there have been hot money-oriented growth policies that import-driven production strategies have been dominant, and that intensive commercial and financial relations in foreign countries have increased have adversely affected labor markets. As a result of the labor market's being flexible and the changes appearing in the structure of production, real wages and employment capacity has dropped significantly.

Reduction of production and labor costs caused deterioration of income disparity. Additionally, together with the neoliberal transformation processes, switching from real economy to transfer economy have been effective in leading to domestic resources not to be used in productive areas and increase in income disparity. Increasing the demand for skilled labor, huge advances in technology caused wage differentials between skilled and unskilled labor. With the increasing rural-urban migration resulting from decline in employment opportunities in agricultural sector, this situation has become clearer. On the other hand, with the impact of immigrants from foreign countries, population in urban areas has increased and informal employment has become widespread. The increase of privatization and outsourcing practices has caused considerable constriction in domains of the trade unions. Global layout has upset the economic balances and a spiral of unemployment and poverty has arisen in the country's economy.

Keywords: Globalization, Poverty, Unemployment, Income Distribution, Trade Unions

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim boyunca üstün bir sabır örneği sergileyerek bana hoşgörüyle yaklaşan, samimiyeti, dürüstlüğü, ve cana yakınlığıyla üzerimden ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Bülent GÜNİSOY'a minnettarım.

Doktora tez jürimdeki Prof. Dr. Erol Kutlu'ya, Doç. Dr. Metin Coşkun'a, Doç. Dr. Zeki Kartal'a, Yrd. Doç. Dr. Abdullah Burhan Bahçe'ye ve yüksek lisans çalışmam boyunca danışmanlığımı üstlenen Yrd. Doç. Dr. Bengül Gülümser Arslan ile yüksek lisans tez jürimde yer alan Yrd. Doç. Dr. Tayfun Moğol'a ve Yrd. Doç. Dr. Hasan İslatince'ye gösterdikleri yoğun ilgi ve sağladıkları her türlü katkı ve destek için çok teşekkür ederim.

Bilgi, görüş ve önerileriyle beni aydınlatarak doktora tez çalışmama katkıda bulunan Sayın Yrd. Doç. Dr. Yener Şişman'a çok teşekkür ederim.

Lisans öğrenimimden doktora bitim sürecine kadar daima yanımda olan ve bana moral aşıl原因an, bu zorlu süreçte benden yardımını bir an olsun esirgemeyen değerli arkadaşım Arş. Gör. Öner Gümüş'e de çok şey borçluyum.

20/06/2016

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlâki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Turgay Ceyhan

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI, BOYUTLARI VE KÜRESELLEŞME SÜRECİNİ GÜÇLENDİREN DÜŞÜNCE AKIMLARI.....	4
1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Boyutu ve Tanımları.....	4
1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişim Süreci.....	8
1.3. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar.....	11
1.3.1. Aşırı küreselleşmeci görüş.....	12
1.3.2. Küreselleşme karşıtları (kuşkucular).....	14
1.3.3. Dönüşümcü yaklaşım.....	16
1.4. Küreselleşmenin Boyutları.....	18
1.4.1. Teknolojik küreselleşme.....	18

1.4.2. Ekonomik küreselleşme.....	21
1.4.2.1. Ticari küreselleşme.....	23
1.4.2.2. Finansal küreselleşme.....	27
1.4.2.3. Üretimin küreselleşmesi.....	29
1.4.2.4. İşgücünün küreselleşmesi.....	32
1.4.3. Kültürel küreselleşme.....	35
1.4.4. Siyasal küreselleşme.....	38
1.5. Küreselleşme Sürecini Güçlendiren Düşünce Akımları.....	40
1.5.1. Siyasal liberalizm.....	40
1.5.2. İktisadi liberalizm.....	42
1.5.3. Neo-liberalizm.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

2. YOKSULLUĞUN TANIMI, TÜRLERİ VE ÖLÇÜLMESİ.....	47
2.1. Yoksulluk Kavramı.....	47
2.2. Yoksulluk Sınırının Belirlenmesi.....	49
2.3. Yoksulluğun Nedenleri.....	50
2.4. Yoksulluk Türleri.....	52
2.4.1. Mutlak yoksulluk-görelî yoksulluk.....	53
2.4.2. Objektif yoksulluk-sübjektif yoksulluk.....	55
2.4.3. Gelir yoksulluğu-insanî yoksulluk.....	56
2.4.4. Kırsal yoksulluk-kentsel yoksulluk.....	57
2.5. Yoksulluğu Ölçme Yöntemleri.....	59
2.5.1. Gelir yoksulluğunun ölçülmesinde kullanılan endeksler.....	60
2.5.1.1. Kafa sayım oranı.....	60
2.5.1.2. Yoksulluk açığı endeksi.....	61

2.5.1.3. Sen endeksi.....	62
2.5.1.4. Foster, Greer ve Thorbecke endeksi.....	63
2.5.1.5. Watts endeksi.....	64
2.5.1.6. Gini katsayısı.....	64
2.5.2. Bileşik yoksulluk endeksleri.....	67
2.5.2.1. İnsanî gelişme endeksi.....	67
2.5.2.2. İnsanî yoksulluk endeksi.....	72
2.5.2.3. Cinsiyete dayalı gelişme endeksi.....	74
2.6. Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri.....	77
2.7. Sosyal Dışlanma Çerçevesinde Yoksulluk.....	79
2.8. Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı (Yapabilirlikten Yoksunluk).....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI.....	86
3.1. Küreselleşme-Yoksulluk İlişkisi.....	86
3.2. Dünyada Yoksulluğun Genel Görünümü.....	96
3.3. Türkiye'de Yoksulluğun Boyutu.....	102
3.3.1. Küreselleşme sürecinde Türkiye'de yoksulluk.....	106
3.3.1.1. İşsizlik ve istihdamın sektörel yapısındaki değişim.....	106
3.3.1.2. İç ve dış göçler.....	112
3.3.1.3. Kayıt dışı istihdam.....	121
3.3.1.3.1. Türkiye'de çalışan yoksulluğu.....	127
3.3.1.4. Gelir dağılımı eşitsizliği.....	131
3.3.1.5. Sendikaların gücünün zayıflaması.....	138
3.4. Yoksullukla Mücadele Stratejileri.....	148

3.4.1. Yoksullukla mücadelede dolaylı yaklaşım.....	148
3.4.2. Yoksullukla mücadelede doğrudan yaklaşım.....	150
3.5. Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Yoksullukla Mücadele.....	152
3.6. Türkiye’de Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Politika Önerileri.....	161
SONUÇ.....	169
KAYNAKÇA.....	174
ÖZGEÇMİŞ	

TABLolar DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1. Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: Üç Eğilim.....	18
Tablo 1.2. Teknolojik Küreselleşmenin Boyutları ve Göstergeleri.....	20
Tablo 1.3. Dünya Üretim ve Ticaret Hacmindeki Değişim Oranları.....	25
Tablo 1.4. Uluslararası İşgücü Göçüne Neden olan Faktörler.....	33
Tablo 2.1. İGE Hesaplamasında Kullanılan Boyutların Minimum ve Maksimum Değerleri.....	68
Tablo 2.2. İGE Değerine Göre Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyinin Belirlenmesi.....	69
Tablo 2.3. Yıllar Bazında Türkiye’de İGE ve Bileşenleri (1980-2014).....	70
Tablo 2.4. 2014 Yılı İçin Seçilmiş Ülkelerde İGE Göstergeleri.....	71
Tablo 2.5. CDGE Göstergelerinin Minimum ve Maksimum Değerleri.....	75
Tablo 2.6. Sen’in Temel ve Karmaşık Kazanımları.....	84
Tablo 3.1. Dünya’da Farklı Yoksulluk Seviyeleri (2005 SGP İle).....	99
Tablo 3.2. Kişi Başına Düşen GSMH’ye Göre Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi (Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2014 SGP İle).....	100
Tablo 3.3. Dünya Genelinde Seçilmiş Bazı Bölgelere Ait Yoksulluk Oranları.....	101
Tablo 3.4. Yoksulluk Sınırı Bazında Türkiye’de Fert Yoksulluk Oranları (2002-2014).....	103
Tablo 3.5. Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları (2002-2009).....	104
Tablo 3.6. Gelir Bazlı Yoksulluk Sınırlarına Göre Türkiye’de Yoksulluk (2008, 2011 ve 2014).....	105
Tablo 3.7. Türkiye Ekonomisinde İstihdam Göstergeleri (1980-2016) (Bin Kişi)..	108

Tablo 3.8. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (2000-2016).....	110
Tablo 3.9. Türkiye’de Kent ve Kır Nüfusundaki Değişimler.....	114
Tablo 3.10. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Yakalanan Yasa Dışı Göçmen Sayıları....	117
Tablo 3.11. 2003-2013 Yılları Arası Türkiye’ye Mülteci Girişleri.....	118
Tablo 3.12. Yıllar İtibariyle Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam (1988-2016).....	122
Tablo 3.13. Türkiye’de Hanehalkı Fertlerinin Çalışma Biçimine Göre Yoksulluk Oranları (%).....	127
Tablo 3.14. Türkiye’de Hanehalkı Fertlerinin Çalıştığı Sektörlere Göre Yoksulluk Oranları (%).....	128
Tablo 3.15. Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları (%)....	129
Tablo 3.16. Türkiye’de Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları (%).....	130
Tablo 3.17. Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmalarının % 20’lik Gelir Grupları İtibariyle Sonuçları.....	132
Tablo 3.18. Kent ve Kır Ayrımına Göre Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı.....	133
Tablo 3.19. Türkiye’de 1984-2000 Dönemine İlişkin Sendikalaşma Oranları.....	143
Tablo 3.20. Türkiye’de 2001-2016 Yılları Arasında Sendikalaşma Oranları.....	144
Tablo 3.21. OECD Verilerine Göre Türkiye’de Sendikalaşma Oranları.....	145

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1. Lorenz Eğrisinin Bileşenleri.....65

Şekil 3.1. Küreselleşme Sürecinin Türkiye’de Yoksulluğu Etkileme Mekanizması...147

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR - GE	: Araştırma ve Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
CDGE	: Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Plânlama Teşkilâtı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Alanı
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITA	: Bilgi Teknolojisi Anlaşması

İGE	: İnsanî Gelişme Endeksi
İSMMMO	: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
İYE	: İnsanî Yoksulluk Endeksi
KEDV	: Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilâtı
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
PQLI	: Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi
SB	: Sağlık Bakanlığı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRIPS	: Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Anlaşması

- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu
- TÜSİAD** : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
- UNCTAD** : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
- UNDP** : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
- UNICEF** : Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
- VGM** : Vakıflar Genel Müdürlüğü
- WHO** : Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilâtı
- WTO** : Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Son yıllarda moda bir kavram hâline gelen ve farklı çevrelerce tartışılarak gündemi işgal eden önemli konulardan biri küreselleşme olgusudur. Batılılaşma, evrenselleşme ve modernleşme olarak da ifade edilebilen küreselleşme; sosyal, çevresel, kültürel, siyasi ve ekonomik birçok unsuru bünyesinde barındıran çok yönlü bir süreçtir. 1980 sonrasında etkisini güçlü bir şekilde hissettiren bu süreçte, sınırlar arası mesafeler önemli ölçüde kısalmış, toplumlar ve ülkeler gittikçe birbirlerine bağımlı hâle gelmeye başlamışlardır. Bu karşılıklı bağımlılığın derecesinin her geçen gün daha da arttığı bir gerçektir.

Küreselleşme sürecinin ivme kazanmasında birçok faktör rol oynamakla birlikte, bunlardan belki de en önemlisi teknolojik yeniliklerdir. Günümüzde bilgi, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler sonucu ulaşım maliyetleri en aza inmiş ve ülkeler arasında bilgi akışı hızlanmıştır. Ayrıca, serbest piyasa ekonomisinin gereği olarak sınırlar arasındaki ticaret engellerinin ve sermaye kısıtlamalarının azaltılması sonucu dünya çapında ekonomik ilişkiler artmış ve buna bağlı olarak mallar, hizmetler, sermaye ve işgücü ülkeler arasında daha kolay dolaşabilir hâle gelmiştir.

Küreselleşmenin pek çok kazananı mevcuttur. Ancak bu süreçte kaybedenlerin sayısının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Küreselleşme kavramı günümüzde yoksulluk, eşitsizlik ve dengesizlik ile birlikte anılmaya başlanan bir olgu hâline gelmiştir. Nitekim Türkiye dâhil gelişmekte olan çoğu ülkede ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk ve gelir bölüşümü sorunlarının arkasında yatan en önemli nedenin küreselleşme olduğu söylenebilir.

Dünya ülkelerinin önemli sorunlarından biri olan yoksulluğun çeşitli nedenleri vardır. En temel nedeni ise ülkedeki üretim seviyesinin düşük olmasıdır. Ayrıca kıtlık, yetersiz beslenme, çocuk ölüm oranlarındaki artış, savaş, doğal afetler, salgın hastalıklar, krizler, ülke içinde ve uluslararası alanda izlenen yanlış hükümet politikaları gibi birçok faktör de yoksulluğu desteklemektedir.

Türkiye’de de yoksulluk maalesef yıllardan beri çözüme kavuşturulamayan ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizdeki yoksulluğun artmasında yukarıda sayılan kısmî nedenlerin yanı sıra, 1980’li yıllardan itibaren dünya piyasalarıyla bütünleşen bir yapının oluşmasıyla birlikte uygulanmaya başlanan neo-

liberal politikaların da etkili olduğunu söylemek doğru olacaktır. Yaşanan dönüşüm, en çarpıcı etkisini işgücü piyasaları üzerinde göstermiştir. Serbest piyasa ekonomisi; devletin ekonomideki rolünün azaldığı, reel ücretlerin düştüğü, krizlerin ve işsizliğin arttığı bir ekonomik yapı meydana getirmiştir. Bu süreçte tarımın göreceli önemi kaybolurken, sanayi ve hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payı artmıştır. Ancak, ekonomide önemi artan ve giderek gelişen sektörlerde verimli ve formel istihdam olanaklarının arttırılamaması yoksulluğa yol açmaktadır.

1980 sonrası dönemde ortaya çıkan rant ekonomisi, ülke kaynaklarının verimli alanlarda kullanılamamasına neden olmuştur. Bu dönemde, kamu açıklarının finansmanı için yüksek faizlerle iç borçlanma yoluna gidilmesi ve borcu borçla kapatma şeklindeki günü kurtarıcı politikaların hüküm sürmesi rantiye ekonomisini güçlendirmiştir. Neo-liberal politikalar kapsamında yatırım ve kamu harcamalarının azaltılması, gelir bölüşümünün düşük gelirliler aleyhine; ancak faiz geliri elde edenler lehine dağılmasına yol açmıştır. Türkiye'deki işletmelerin küresel boyutta rekabet güçlerini arttırmak için üretim ve işgücü maliyetlerini düşürmek istemeleri de ücretler üzerinde baskı oluşturarak gelir dağılımındaki adaletsizliği ve yoksulluğu arttırmıştır.

Bunlarla beraber, 1980'lerin ortalarından itibaren kırsal alanlardan kentlere yoğun bir iç göç hareketi yaşanmıştır. Tarımda teknoloji merkezli üretimin ağırlık kazanması, tarımsal teşviklerin azaltılması ve endüstrileşmeye paralel olarak kentlerde iş imkânlarının artması iç göçleri yoğunlaştırmıştır. Fakat sanayi sektörünün formel açıdan yeterince gelişmemesi istihdamı olumsuz etkilemiş ve vasıfsız göçmen kitlesinin düşük ücrete ve güvencesiz çalışmaya razı olarak kayıt dışı işlere yönelmesine sebep olmuştur.

Dünya çapında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, çok sayıda mülteci ile yabancı kaçak işçinin Türkiye'ye göçmesine yol açmış ve kentlerdeki nüfus artmıştır. Bu da özellikle çocuk ve kadın işçi istihdamını arttırarak kayıt dışılığın gelişmesinde etkili olmuştur. Yabancı kaçak işçiler madencilik, tekstil, tarım, inşaat gibi değişik iş kollarında çok düşük ücretlerle ve pek çok sosyal haktan mahrum bırakılarak çalıştırılmaktadır. İstihdam maliyetlerini indirgemek için işverenlerin kaçak işçi istihdamına yönelmesi yerli işgücünün işsiz kalmasına yol açmaktadır. Ülkemizde son yıllarda yabancı kaçak işçi ve mültecilerin farklı sektörlerde ağır şartlar altında

çalıştırıldığı, yoğun göçmen emeği sömürüsüne dayalı ve kapitalistlerin yararına gelişen bir süreç yaşanmaktadır.

Küreselleşme sürecinin üretim sistemini esnekletirmesi ve işgücünü yapısal dönüşüme uğratması kayıt dışı istihdamın boyutlarını önemli oranda arttırmıştır. Ekonomideki tarım ve hizmet sektörlerinde küçük ve orta ölçekli işletme sayısının fazla oluşu, sanayi sektöründe ise teknolojik ilerlemeler neticesinde emeğe dayalı üretimden makineleşmeye dayalı üretime geçilmesi kayıt dışılığın boyutlarını genişletmiştir. Kayıt dışı istihdamın bir sonucu olarak post-fordist çalışma biçimlerinin yaygınlaşması ile küresel dönüşümler ışığında taşeron işçiliğin ve özelleştirmelerin hızlanması, ücretleri düşürmüş ve sendikaların örgütlenme ve toplu pazarlık yapma haklarını büyük ölçüde sınırlamıştır. Bazı sektörlerde kol gücünün geri plânda kalarak beyin gücünün değer kazanması, nitelikli işgücüne olan talebin artması, işçi-işveren uyumsuzlukları, sendikaların siyasal faaliyetlerinin kısıtlanması yönündeki uygulamalar, vs. sendikacıların direncini ve sendikaların gücünü kırmıştır. Tüm bu nedenler, Türkiye’de yoksulluğun artmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Küreselleşme sürecinde Türkiye’de yoksulluğu ele alan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde, küreselleşmenin tanımı ve tarihsel süreçteki gelişimi, küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar, küreselleşmenin boyutları ve küreselleşme sürecini güçlendiren düşünce akımlarından söz edilmiştir. İkinci bölümde, yoksulluğun farklı tanımlamalarına yer verilmiş, sonrasında yoksulluğun nedenleri, yoksulluk türleri ve yoksulluğun ölçümünde kullanılan endeksler üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde yoksulluk olgusu, sosyal dışlanma ve kapasite yaklaşımı çerçevesinde ele alınmış ve ekonomik krizlerin yoksulluk üzerindeki etkisinden de bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise, küreselleşmenin yoksulluk ile ilişkisi anlatılmış, dünya genelinde ve Türkiye’de yoksulluğun genel görünümü incelenmiş, daha sonra Türkiye’de yoksulluk sorunu küreselleşme süreci çerçevesinde analiz edilmiştir. Son olarak yoksullukla mücadele stratejilerine değinilmiş ve Türkiye’de yoksullukla mücadeleye yönelik politika önerileri dile getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI, BOYUTLARI VE KÜRESELLEŞME SÜRECİNİ GÜÇLENDİREN DÜŞÜNCE AKIMLARI

1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Boyutu ve Tanımları

Küreselleşme kavramı, son zamanlarda bireyler, toplumlar, kuruluşlar ve ülkeler tarafından gittikçe tartışmaya dönüşmüştür. Bütünleşerek gelişen dünyada topluluklar ve ekonomiler arasındaki etkileşimler giderek artmaktadır. Bu doğrultuda; üretim faktörleri, kültür, hukuk, eğitim, siyaset, teknoloji, sınırlar arasında akışkan hâle gelmektedir (Çeken vd., 2008, s. 80).

Küreselleşme olgusu, modern dünya üzerindeki tüm temel sorunları bünyesinde taşımaktadır. Kapitalist rejimde yansımaları bulan küreselleşme; küresel gelişim, küresel politika, küresel yoksulluk, küresel strateji, küresel firma, küresel iletişim, küresel sermaye ve kuruluşlarından da söz edilen bir süreci ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple, ‘küreselleşme’ çok karmaşık ve tanımlanması güç bir olgudur (Çeken vd., 2008, s. 80).

Küreselleşme kavramını açıklamaya yönelik tanımlar birbirinden farklılık göstermektedir. Küreselleşmeye yönelik değerlendirme ve ideolojiler değiştikçe yapılan tanımlamalar da değişmektedir (Zengingönül, 2007, s. 5).

Küreselleşme; kimileri tarafından çağdaşlaşma ve gelişme olarak ifade edilirken, kimilerine göre küreselleşme 21. yüzyıl emperyalizmini simgelemektedir. Kimilerine göre küreselleşme Batı’nın demokrasi ve insan hakları gibi yüce değerlerini az gelişmiş ülkelere taşıyan bir süreçken, kimilerine göre küreselleşmenin getirdiği demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar gerçekliği nitelememektedir. Kimilerine göre dünya kaynaklarının rasyonel ve en etkin bir şekilde kullanılması iken, kimilerine göre küreselleşme Batı kapitalizminin dünyayı pazara dönüştürme aracıdır (Oran, 2009, s. 1-2’den aktaran Göngen, 2013, s. 118).

Çalışmamızın bu kısmında küreselleşme tanımlarından örnekler verilecektir:

“Küreselleşme; uluslararasılaşma, liberalleşme, evrenselleşme ve batılılaşma süreci olup ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın ve ticari faaliyetlerin artmasıdır.” Bu açıdan bakıldığında küresel bir dünyada her türlü mesaj, fikir, para, mal ve yatırımın sınırlararası dağılımı söz konusudur (Scholte, 2008, s. 1473-1474).

“Küreselleşme, giderek bütünleşen bir dünyadan hareketle bireylerin, toplulukların ve milletlerin birbirine bağımlı hâle geldiği süreci ifade etmektedir” (Giddens, 2008, s. 84).

“Küreselleşme, yeni bir düzen ya da durumun yaratılması veya ortaya çıkması anlamına gelip, geleneksel siyasi, ekonomik, kültürel ve coğrafik sınırları aşan sosyal iletişim ağları ve aktiviteleri kapsamaktadır” (Steger, 2009, s. 14).

“... sosyal alışveriş ve faaliyetlerin yoğunlaşması ve hız kazanmasıdır” (Steger, 2009, s. 17).

“Küreselleşme, dünya ticaretini evrensel boyutlarda serbestleştirme çabalarıdır” (Seyidoğlu, 2007, s. 215).

“Küreselleşme, uluslararası ticaretteki genişleme, sınırlar arası finansal akımların artması, şirketlerin birleşmesi ve çokuluslu şirketlerin büyümesidir” (Winham, 1996, s. 640).

“... Batı kültürünün, yeni sömürgecilik ve kültürel kaynaşma aracılığıyla dünya geneline yayılmasıdır” (Kutlu ve Eşkinat, 2002, s. 232).

“Küreselleşme, modernitenin sosyal, kültürel, fikri ve ekonomik boyutta kendini dünya çapında yeniden yapılandırmasıdır” (Talas, 2008, s. 12). Bu süreçte daha önce hâkim olan kültürler ve mahalli idareler yok edilmekte, modernitenin sosyal yapıları olan kapitalizm, rasyonalizm, sanayileşme, bürokratikleşme, vs. dünyaya egemen olmaktadır (Gün Eroğlu, 2009, s. 45).

“Küreselleşme, dünyanın herhangi bir bölgesinde ekonomik, siyasal, teknolojik veya kültürel yönden yaşanan bir gelişmenin, dünyanın diğer bölgelerinde de ciddi etkiler ve sonuçlar yaratması ve ortaya çıkan etkilerin güçlü bir şekilde hissedilmesi ve yaşanmasıdır” (Keyman, 2013, s. 26).

“Küreselleşme, bütün dünya toplum ve devletlerinin, vuran vurana-kıran kırana olan tam rekabete dayalı kapitalist bir pazarda birleştirilmesidir. Diğer bir ifadeyle, ekonomileri henüz kapitalizmin açık pazarına açılmamış gelişmekte olan kapitalist ülkelerin ekonomilerinin, ileri düzeyde gelişmiş olan kapitalist ülkelerin ekonomileri ile bütünleşmesi veya bütünleştirilmesi sürecidir” (Berk, 2010, s. 23).

“Küreselleşme, ekonomik alanda dünyada kuvvetlinin zayıfı ezdiği, tam rekabetçi ve tek bir kapitalist pazarın gerçekleştirilmesi için ulusal sınırların aşılması, gümrük tarifelerinin kaldırılması, özelleştirmelerin hız kazanması, kredi ve yatırım olanaklarının dünya çapında genişlemesi gibi, küresel anlamda ekonomik, siyasal ve kültürel alanda birçok birliğin gerçekleştirilmesidir” (Berk, 2010, s. 25).

“Küreselleşme, mal ve hizmetlerin üretiminin, dağıtımının ve pazarlamasının uluslararası boyuta taşınmasıdır” (Harris, 1993, s. 755).

“Küreselleşme, sınır ötesi mal ve ticaret hacminin artması, uluslararası sermaye akımları ve teknolojinin hızlı ve geniş çapta yayılması sonucunda ülkelerin ekonomik yönden birbirlerine giderek daha bağımlı hâle gelmeleridir” (Zonis, 2001, s. 2’den aktaran Jr, 2000, s. 2-3).

“Küreselleşme, ulaşım ve iletişim maliyetlerini önemli derecede azaltarak dünya halklarını bütünleştirmekle birlikte; malların, hizmetlerin, sermayenin, bilginin ve insanların sınır ötesine yayılmasını ifade etmektedir” (Stiglitz, 2002, s. 31).

“... emek, sermaye, tüketim malları ve bilginin ülkeler arasında yayılmasıyla birlikte karşılıklı bağımlılığın arttığı bir süreçtir” (Mittelman, 2004, s. 25).

“Küreselleşme; üretim faktörlerinin, üretim ve tüketim aktivitelerinin, mal ve finans piyasalarının uluslararası arenaya taşınması ve ülke pazarlarının sınır ötesine açılması suretiyle ulusal ekonomilerin bütünleşmesidir” (Karluk, 2013, s. 462).

“Küreselleşme, mal ve hizmet ticaretinin yanında fikrî mülkiyet hakkı, sanat, edebiyat, film, medya, müzik, spor gibi sosyal ve kültürel aktivitelerin geniş bir çevreye yayılmasıdır” (Jr, 2000, s. 3).

“Küreselleşme, mal ve varlıkların yapısal farklılıklarının artması ve uluslararası boyutta ekonomik, politik yapıların ve süreçlerin bütünleşmesidir” (Cerny, 1995, s. 596).

“Küreselleşme, neo-liberal ideolojinin bir söylemi olup, uluslararası ekonomiyi meydana getiren sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve dünya piyasalarıyla giderek eklemlenmesidir. Ayrıca, kapitalist rekabete açık olan bir pazar ekonomisinde piyasada güven ortamının sağlanması ve ekonomik verimliliğin artması için devlet, sermaye kârlılığını engelleyen her türlü toplumsal, idari ya da yasal kısıtlamaları kaldırmalıdır” (Yeldan, 2003, s. 428-429).

“Küreselleşme; idarenin piyasa kuvvetlerine bırakılması, ekonominin serbest ticarete ve rekabete açılması, serbest piyasa kapitalizminin dünya ülkelerine yayılması demektir” (Friedman, 2000, s. 31’den aktaran Zengingönül, 2007, s. 11).

“... açık bilgi toplumu, teknolojik devrim ve gelişmiş sanayici ülkelerin mal ve sermaye dolaşımının serbestleşmesine yönelik katkılarına bağlı olarak dünya genelindeki ulusal ekonomilerin birleşmesidir. İletişim kolaylığı, dünya çapında gerçekleşen bilimsel yenilikler, uluslararası toplumsal hareketler, yeni ulaşım araçlarının icat edilmesi, uluslararası eğitim ve haberleşme teknolojilerinin hayata geçirilmesi küreselleşme sürecini etkilemektedir (Utkin, 2002, s. 4). Başka bir deyişle küreselleşme, ekonomik sistemlerin entegrasyonu, sermaye hareketleri ve gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla sosyal, kültürel ve ekonomik fırsatların yaratılması süreci olarak ifade edilebilir” (Suter, 2003, s. 94).

“Küreselleşme, dünya toplumlarının kültürel yönden birbirine benzediği ve bu çerçevede ortak global kültürün meydana geldiği bir süreci anlatmaktadır. Ayrıca kavram bazı durumlarda, çeşitli toplumların, toplulukların ve bireylerin kendi farklılıklarını ve kimliklerini belirleme ve ifade etmeleri bağlamında da kullanılabilir” (Demiral vd., 2007, s. 3).

“Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü küreselleşmeyi; malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların devamlı surette ulusal sınırların dışına çıkması şeklinde ifade etmektedir” (Öymen, 2000, s. 26).

“TÜSİAD küreselleşmeyi, ulusal toplumların yaşadığı sınırların ötesinde işleyen bir süreç olarak tanımlamakta ve bu sürecin özellikle sermaye hareketleri, ticari ve finansal ilişkiler bakımından ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkmasını ve dünya genelindeki piyasaların bütünleşmesini sağladığını ifade etmektedir (Özbudun ve Keyman, 2002, s. 296-321’den aktaran Keyman ve Koyuncu, 2005, s. 113). Ayrıca, TÜSİAD üyelerine göre küreselleşme, ekonomik yaşamda yeni bir kültür meydana getirmekte ve bu kültür bireylere, gerçekleştirmeyi plânladıkları iktisadi eylemler, belirleyecekleri ekonomik stratejiler ve alacakları kararlar doğrultusunda yeni bir iktisadi rasyonalite kazandırmaktadır” (Keyman ve Koyuncu, 2005, s. 114).

Bu tanımlar ve analizlerden anlaşılacağı üzere küreselleşme; ülkelerarası, ekonomik, sosyokültürel, teknolojik, siyasal ve politik ilişkilerin giderek hızlanması, rekabetin uluslararası boyut kazanması, üretim faktörlerinin ve tekniklerinin

bütünleşmesi ve gelişen enformasyon teknolojileriyle zaman ve mekân boyutunun ortadan kalkmasıdır (Çelik, 2012, s. 60-61).

Küreselleşme paralelinde gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, iletişim hızını arttırıp maliyetini düşürerek dünya çapında daha hızlı ve ucuz etkileşim sağlamaktadır. Bu teknolojiler doğrudan ve hızlı iletişim bağları kurarak, ekonomik mesafeleri kısaltmakta, iş dünyasının faaliyetlerinin koordine edilmesine katkı sağlamakta, mal ve finans piyasalarını ülkeler ve kıtalar boyutunda 24 saat aktif olarak işler hâle getirmektedir. Kısacası; bilgi ve iletişim teknolojileri, küreselleşme sürecini hızlandıran güçlü bir faktördür. Bilgi çağında küreselleşme, uluslararası arenada, ekonomik, sosyal, teknolojik, politik ve kültürel etkileşimi hızlandırmakta ve böylelikle mal ve hizmetleri, bilgiyi, sermayeyi ve insanları giderek daha akışkan hâle getirmektedir (Çelik, 2012, s. 61).

Bilişim teknolojisinin yanı sıra liberal hareketin güçlenmesi de küreselleşmenin ivme kazanmasında etkili olmuştur. Liberalizm boyutunda değerlendirdiğimizde, küreselleşme başta toplumsal, ekonomik ve kültürel yönler olmak üzere pek çok açıdan birçok ülke için tehlike sinyalleri yaktmaktadır. Böyle bir kanıya varılmasının sebebi, küreselleşmenin sömürgeci bir anlayışa sahip olmasıdır. 1990 sonrası dönemde sosyalist Doğu Bloğunun dağılmasıyla seçeneksiz kalan ve ideolojik bir boşluk bulan liberalizm, sosyal devleti ortadan kaldırıp sermaye lehinde çalışan yeni bir düzen inşa etme arayışı içine girmiştir. Dolayısıyla da küreselleşme kapitalizmin elinde olup, onun öngördüğü koşullarda ve ona hizmet edecek şekilde gelişmektedir (Çınar, 2009, s. 15; Uslu Çetin, 2015, s. 4).

Küreselleşme, Amerika ve Avrupa'nın çıkarlarına uygun bir dünya düzeni kurma düşüncesiyle şekillenmiştir. Ancak oluşturulan bu düzenin yarardan çok zarar getirdiği bir gerçektir. Küreselleşme, dünya toplumları arasında kutuplaşmaya ve düzensizliğe yol açmış, ülkeler arasında eşitsizliklerin boyutlarını arttıran etkiler meydana getirmiştir (Çınar, 2009, s. 15).

1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişim Süreci

Dünyadaki ülkeler tarihsel süreçte farklı boyutlarda çeşitli küreselleşme süreçlerinden geçmişlerdir. Mısır, Helen ve Roma küreselleşmeleri buna örnek olarak verilebilir. Ancak bugünkü küreselleşme deyimini, tamamıyla Batılı değerler üzerine

kurulu bir süreçtir¹. Günümüzde bu kavram aslında Amerikalılaşıma ile eşdeğer olup, Amerikan kültür ve değerlerinin tüm dünyada egemen olmaya başlamasının bir sonucudur (Keyman, 2013, s. 43).

Sen'e (2001, s. 10) göre küreselleşme, yeni bir olgu olmadığı gibi, sadece batılılaşma anlamına gelmemektedir. Küreselleşme binlerce yıldan beri seyahatler, ticaret, göçler, bilgi ve kültürlerin yayılmasıyla (bilim ve teknoloji dâhil) gelişen bir süreçtir. D. Held, günümüzdekine benzer karşılıklı küresel ilişkilerin, modern devletin ortaya çıktığı ve bir dünya ekonomisinin oluşup genişlediği 16. yüzyılın sonlarında bulmanın mümkün olduğunu belirtir (Held, 1995, s. 190'dan aktaran Coşkun, 2004, s. 239). Daha sonraki süreçte, ticari ve ekonomik yaşamda hareketliliğin hızlanmasıyla birlikte küresel ekonomik bağlantılar daha güçlü hâle gelmeye başlamıştır. Nitekim 19. yüzyılın ortalarında, küreselleşme olgusunun farkına varan Marx ve Engels, kapitalist sistemin kültürel ve ekonomik açıdan dünyayı bütünleştirmeye çalıştığına vurgu yapmışlardır:

“Burjuvazi dünya pazarını sömürerek, üretim ve tüketimi, her ülkenin kozmopolit bir meselesi hâline getirdi. Muhafazakârların pişmanlıkları karşısında endüstrinin ulusal tabanını ortadan kaldırdı... Eski günlerin kendine yeterliliği ve bölgesel ulusal yalıtılmışlığı yerini uluslararası yaygın bir dolaşım ve karşılıklı bağımlılığa bıraktı. Bu, maddi üretim kadar entelektüel üretim için de geçerlidir” (Löwy, 2002, s. 70'ten aktaran Coşkun, 2004, s. 239-240).

Batının kapitalist düzeni, küreselleşme dalgasının yayılmasında büyük pay sahibidir. Kapitalizmin tüm dünyaya hükmetmeye başladığı bir dönem olan 1870-1914 arasında ülkelerin karşılıklı ekonomik ilişkileri yoğunlaşmıştır. 1914 öncesinde dünya ticareti ve sermaye hareketlerinde hızlı bir artış söz konusu olmuştur. Ancak; 1914'te I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması, 1929'da Büyük Buhranın yaşanması ve ardından II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle küreselleşme süreci yavaşlamıştır. Savaşların ve Büyük Buhranın etkisiyle ülkeler dış ticarete sıkı korumacı politikalar uygulamış; sermayenin dünya üzerinde serbestçe dolaşımına sınırlamalar getirilmiştir. ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin tarife ve kotaları aşırı ölçüde artırarak korumacı bir ticaret politikası izlemeleri sonucunda dünya ticaret hacminde belirgin bir düşüş yaşanmıştır².

¹Globalleşmenin tarihsel gelişimi. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tarihsel.htm> (Erişim tarihi: 19.01.2015).

²Globalleşmenin tarihsel gelişimi. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tarihsel.htm> (Erişim tarihi: 19.01.2015).

II. Dünya Savaşı'nın ardından IMF, Dünya Bankası, GATT ve OECD gibi uluslararası kuruluşların faaliyete girmesi küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda dünya ticareti ve üretimi, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede yükselişe geçmiştir³. 1960'lı yıllarda Amerikan şirketlerinin deniz aşırı pazarlardaki hareketleri artmıştır. Yerli pazarlarda büyüme hızının yavaşlaması nedeniyle, birçok şirket Amerika dışında kalan zengin pazarlara kurulmuştur. Bu dönemde uluslararası pazarlara yayılan şirketler, iç pazarlara göre daha yüksek bir büyüme oranı yakalamıştır. Örneğin; Coca-Cola, Amerikan pazarındaki yavaşlamadan etkilenmiş, fakat dış pazarlardaki hızla büyümüştür⁴.

1960-1970 yılları arasında hızlı bir şekilde gelişen dünya ekonomisi, 1973-1974 yılları arasında yaşanan petrol krizi ile duraklama sürecine girmiştir. Yaşanan krizle birlikte talep azalmış, büyüme oranı yavaşlamış, işsizlik ve enflasyon oranı yükselmiştir. Yapısal problemler nedeniyle işgücü maliyetlerindeki artış verimlilik artışından daha fazla olmuş, azalan talep ekonomik büyümenin yavaşlamasına, kamu harcamalarındaki artış ise enflasyonun artmasına yol açmıştır. Yaşanan krizin etkisinden kurtulabilmek amacıyla üretim faaliyetlerini yeniden yapılandırmak, verimliliği ve kâr oranlarını artırmak amacıyla teknolojik değişim, rekabet ve iş organizasyon süreçleri yeniden tasarlanmıştır (Elçin, 2012, s. 9).

1971'de sabit kur rejiminden vazgeçilerek dalgalı kur rejimi esas alınmış ve 1970'lerin sonunda ilk olarak ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya, ardından da diğer OECD ülkeleri sermaye hareketlerini kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırmışlardır. Büyük ve güçlü finansal piyasalara sahip bu ülkeler, ekonomik işlemlerin serbestleştirilmesi yönündeki reformlarla küreselleşen dünyaya entegre olmuşlardır. Finansal küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki sermaye hareketliliği daha da hızlanmıştır⁵.

İletişim teknolojisindeki gelişmelerin ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin küreselleşme sürecini hızlandırdığı söylenebilir. Özellikle 1980'li

³Globalleşmenin tarihsel gelişimi. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tarihsel.htm> (Erişim tarihi: 19.01.2015).

⁴Küreselleşmenin tarihsel gelişimi. <http://northpole.tr.gg/K-Ue-RESELLE%DEMEN%DDN-TAR%DDHSEL-GEL%DD%DE%DDM%DD.htm> (Erişim tarihi: 19.01.2015).

⁵Globalleşmenin tarihsel gelişimi. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tarihsel.htm> (Erişim tarihi: 19.01.2015).; Devlet Plânlama Teşkilâtı [DPT] (1995a). *Dünyada küreselleşme ve bölgesel entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) ilişkileri özel ihtisas komisyonu: Dünya'da küreselleşme ve bölgesel bütünleşmeler*. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Alt Komisyon Raporu, Yayın No: DPT: 2375-ÖİK: 440, Ankara, s. 24.

yıllardan itibaren bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması küresel mali piyasaların gelişimini hızlandırmıştır. Küreselleşme sürecinin hızlanmasına katkı sağlayan faktörlerden bir diğeri, Doğu Bloğu yıkıldıktan sonra liberal piyasa ekonomisine yönelik güven duygusunun artmasıdır. Nitekim kısa bir sürede devletçi ekonomilerin terk edilip serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi, teknolojinin üretimini ve dağıtımını elinde tutan ülkeler için yeni pazarlara erişme imkânı sağlamıştır (Gezgin, 2005, s. 10-11). İletişim, ulaştırma, internet ve mobil haberleşme imkânlarının artması, ülkeler ve firmalar arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin kolaylaşmasını sağlamıştır. Ayrıca, teknolojik altyapının ve iletişimin güçlenmesi, ekonomik hasılanın önemli bir bileşeni olarak hizmet sektörünün dünya genelinde öne çıkmasına ve mali piyasalarda bankacılık ve finans piyasalarının gelişmesine katkı sağlamıştır (Elçin, 2012, s. 9).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ticaretinde ve ekonomisinde ağırlıklı olarak görülmeye başlanan çokuluslu işletmeler, küreselleşme sürecine bir ivme katmıştır. 1980’li yıllarda sanayileşen ve gelişen ülkelere çıkan çokuluslu işletmeler, yeni bir güç olarak dünya pazarlarında yer almaya başlamışlardır. Bu işletmeler, Kuzey Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong gibi sanayileşen Uzak Doğu ülkeleri veya Brezilya, Venezuela gibi gelişmekte olan Latin Amerika ülkeleridir⁶.

1980’li yıllarda piyasa ekonomisi ve liberalleşmeyle birlikte tüm dünyada yaygınlık gösteren ve Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu 1990’lı yıllarda ciddi ölçüde gelişme kaydeden küreselleşme süreci; Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) gibi bölgesel ekonomik bütünleşmeler ile daha da hızlanmıştır (Bakan ve Yıldırım, 2008, s. 146).

1.3. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Küreselleşme, tek yanlı bir süreç olmayıp; zıt eğilimlerini de içinde barındırarak gelişmektedir. Zaman ve mekân kavramları yeni anlamlar kazanmakta, sınırlar günden güne yok olmakta ve yeryüzündeki tüm topluluklar ve ülkeler günden güne birbirlerine daha fazla bağımlı hâle gelmeye başlamaktadır. Bu nedenle, küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik sonuçları belirginleştikçe, savunucuları kadar memnun olmadığını dile getirenlerin sayısı da artmaktadır. Çünkü; küreselleşmeden yarar sağlayan, yani

⁶Küreselleşmenin tarihsel gelişimi. <http://northpole.tr.gg/K-Ue-RESELLE%DEMEN%DDN-TAR%DDHSEL-GEL%DD%DE%DDM%DD.htm> (Erişim tarihi: 19.01.2015).

kazançlı çıkanlar olduğu kadar, kaybeden kesimler de vardır. Bu çerçevede küreselleşmeye yönelik yaklaşımları; aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme karşıtları (kuşkucular) ve dönüşümcüler olmak üzere üç temel kategori altında toplamak mümkündür (Çalık ve Sezgin, 2005, s. 58; Bozkurt, 2011, s. 338).

1.3.1. Aşırı küreselleşmeci görüş

Jadish Bhagwati ve Thomas L. Friedman tarafından temsil edilen aşırı küreselleşmeci yaklaşım küreselleşmeyi; açık ticaret, küresel finansal akımlar ve çokuluslu şirketler dâhilinde ekonomik (kapitalist) entegrasyon çağı olarak açıklamaktadır (Crocker, tarihsiz, s. 16). Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşmenin tarih boyunca gelişen yasal ve kaçınılmaz bir süreç olduğunu ve bu sürecin piyasa ve uluslararası kurumlar ekseninde şekillenen bir dünya düzeni yarattığını öne sürmektedirler. Küreselleşme, uygarlığın gelişmeye başladığı yeni bir dönemin habercisidir. Küreselleşme süreci, aşamalı ve sosyal yönden arzu edilen bir süreç olarak görülmektedir. Ayrıca, bugün ekonomide meydana gelen dinamik ve yoğun değişimler, sosyal eylemlerin esas çerçevesini de değiştirmektedir (Held ve McGrew, 2007, s. 5'ten aktaran Stefanovic, 2008, s. 264).

Küreselleşmenin çağdaş sosyo-politik düzeni her boyutta etkilediği düşünülmesine rağmen, aşırı küreselleşmeci yaklaşımın iktisadi açıklamaları küreselleşmenin nedenleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aşırı küreselleşmecilere göre küreselleşme; artan sınırlar arası akımlar, ulusal pazarların özelliklerini yitirmesi ve küresel ekonomideki yükselişin doğal bir sonucudur (Vrasti, 2009, s. 2). Başka bir deyişle küreselleşme, insanlık tarihinde geleneksel ulus devletlerin hâkimiyetinin sona erdiği ve dünya ekonomisinde işlevsiz bir birim hâline geldiği yeni bir çağın habercisidir (Kürkçü, 2013, s. 5). Küreselleşme esas olarak bir ekonomik liberalizasyon sürecidir ve artan küresel ekonomik entegrasyon sebebiyle hükümetler neo-liberal politikalara uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar (Held vd., 1999, s. 4).

Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşmenin desteklenmesi gereken bir süreç olduğuna işaret ederek, küreselleşmenin dünya geneline yarar getireceğini öne sürmektedirler. Küreselleşme sayesinde ekonomik kaynaklar en akılcı ve verimli biçimde kullanılacak, böylelikle uluslararası ticaret ve yatırım hacmi genişleyecek ve büyüme artacaktır. Bu durum da ekonomik refahı olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca

küreselleşme, bu süreç içinde serbest piyasa mekanizması dinamiklerinin yayılmasıyla beraber ideolojik çatışmaların sonunu getirerek yeni dünya düzenini sağlamakta ve demokratikleşme sürecinin hızlanmasına da katkıda bulunmaktadır (Çeken vd., 2008, s. 81-82).

Olumlu aşırı küreselleşmeciler, uzun dönemde herkese yüksek yaşam standardı getirecek ve ekonomik büyümeyi garanti eden açık küresel piyasaları savunmaktadırlar. Devletler aracılığıyla yapılacak olan demokratik kontrol çağdışıdır, bunun yerine insanlar kendi özgür irade ve tercihlerini tüketiciler olarak ortaya koyabilirler. Olumsuz aşırı küreselleşmecilerin görüşleri ise Neo-Marksist literatür içinde bulunabilir. Bu görüşün başlangıç noktası küresel medyanın patlaması ve küresel hareketliliğin gelişmeye başlamasıdır. ‘‘Küresel Tuzak’’ isimli eserde araştırmacılar, bu tür trendlerin sadece küçük bir orta-sınıf elitine yarar sağladığını öne sürmektedirler (Martin ve Schumann, 1997, s. 23’ten aktaran Castles, 2000, s. 7-8). Küreselleşme, güçsüzleşen ulus devletler aracılığıyla artık denetlenemeyen uluslararası yatırımcıların ve çokuluslu şirketlerin hüküm sürdüğü bir mekanizmadır. Bu süreçte sendikalar ve refah sistemleri çökmekte, işsizlik ve sosyal dışlanma artmakta ve kontrolsüz büyüme çevresel bozulmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme bireyler ve ülkeler arasında çatışma ve şiddeti doğurmakta, toplumsal bölünmeye, kültürel belirsizliğe yol açmaktadır (Castles, 2000, s. 8).

Teknolojinin ve dünya piyasalarının gelişmesiyle hızlanan küreselleşme, önceden kurulmuş bütün hiyerarşik yapıları acımasızca yıkmıştır. Bu bağlamda, ulus devletinin rolü önemli ölçüde azalmıştır. Çokuluslu şirketler, küresel düzeyde gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin öncüsüdür. Böylece, dünya piyasalarının bütünleştiği, ekonomik süreçte çokuluslu şirketlerin birincil derecede önem kazandığı ve ulusal devletlerin yerini uluslararası kuruluşların aldığı bir küresel medeniyet yaratılmaktadır. Çokuluslu şirketler, ekonomideki ulusal modelleri kabul etmemektedir (Ohmae, 1990’dan aktaran Stefanovic, 2008, s. 265).

Aşırı küreselleşmeciler kendi aralarında farklılık gösterirler. Neo-liberaller, piyasanın ve bireysel otonomilerin devlet gücü üzerindeki başarısını hoşnutlukla karşılamaktadırlar. Diğer taraftan; Radikaller ya da Neo-Marksistler modern küreselleşmeyi, ezici küresel kapitalizmin temsilcisi olarak değerlendirmektedirler

(Held ve McGrew, 2008, s. 30-31'den aktaran Kürkçü, 2013, s. 6; Bozkurt, 2011, s. 339).

Radikallere göre küreselleşme, iç mantığı ve tahmin edilebilir sonuçları olan bir süreçtir. Bununla birlikte, dünya toplumu tamamen bütünleşik piyasa üzerine kuruludur. Bir başka deyişle, dünya genelindeki farklı topluluklar, tamamen liberal kültürel yapıdan gelen kurum ve piyasalara dayalı tek bir sosyal düzen etrafında birleşmektedir. Bu bağlamda; modern, küresel kapitalizm ve liberal demokrasi sosyoekonomik yapının oluşumuna zemin hazırlamıştır (Fukuyama, 1992'den aktaran Stefanovic, 2008, s. 265).

Aşırı küreselleşmecilere göre, bu süreçte küresel ekonomide kaybedenler olduğu gibi kazananlar da vardır. Küreselleşme bir yandan "yeni bir küresel işbölümü"ne yol açmakta; diğer yandan da Güney ve Kuzey arasında "artan bir anokranizm" yaratmaktadır. Buna rağmen hükümetler, küreselleşmenin doğurduğu toplumsal sonuçları üstlenmek zorundadırlar. Neo-Marksistler ve Radikaller'e göre küresel kapitalizm, hem yerel düzeyde hem de ülkeler arasında eşitsizliğe yol açmaktadır. Bu yaklaşımın savunucuları, küresel ekonominin yükselişini, radikal yeni dünya düzeninin bir kanıtı olarak kabul etmekte; küresel düzen ve kurumların doğuşunu, köklü bir biçimde yeni dünya düzeninin ortaya çıkışı ve ulus devletin önem ve özelliğini yitirmesi şeklinde yorumlamaktadır (Bozkurt, 2011, s. 340).

1.3.2. Küreselleşme karşıtları (kuşkucular)

Paul Hirst, Grahame Thompson, Stephen Krasner ve Robert Gilpin gibi bilginlerden oluşan kuşkucu ekol, uluslararası alanda çok az şeyin değiştiğine inanmaktadır (Patman, 2005, s. 6). Radikallerin tam karşısında yer alan kuşkucular, ekonomik liberalizasyon ve entegrasyonların yeni bir şey olmadığı görüşündedirler. Bugünkü ekonomiye kıyasla, ilk küreselleşme dalgasının ortaya çıktığı 1914 öncesi dönemde uluslararası ticaret ve sermaye akımları gayri safi yurtiçi hasılaya nispeten daha büyük bir önem taşımaktaydı (Hirst ve Thompson, 2003'ten aktaran Stefanovic, 2008, s. 266). 19. yüzyılda insanlar pasaport bile kullanmadıklarından küreselleşmenin yeni bir süreç olduğu düşüncesi doğru değildir. Onlara göre küreselleşme, refah devletini yok eden, kapitalizmin yıkıcı nitelikte olmayan yeni işleyiş mantığı ya da jeo-ekonomik emperyalizmin yansıması olarak görülmektedir. Chomsky gibi bazı ünlü

düşünürler göre de küreselleşme, devamlı olarak kâr amacı güden mega-işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığıdır (Bozkurt, 2011, s. 341).

Kuşkucular ayrıca, küreselleşmenin hiyerarşik düzeni yıktığı ve ulus devletin önemini yitirdiği görüşünü kabul etmemektedirler. Onlara göre, ulusal ekonomiler, ekonomik liberalizasyonun sürdürülmesi ve sınır ötesi ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Dünya genelinde bölgesel blokların oluşması, 19. yüzyılın sonlarına kıyasla bugün dünya ekonomisinin daha az bütünleştiğine dair fikir vericidir (Held ve McGrew, 2007, s. 5'ten aktaran Stefanovic, 2008, s. 266). Ayrıca, kuşkucular dünya ticaretinin büyük bir bölümünün (% 80 veya daha fazlası) OECD bölgesindeki ileri derecede gelişmiş ekonomiler arasında gerçekleştiğini, bu nedenle de az gelişmiş ülkelerin ekonomik entegrasyon sürecinde önemli bir paya sahip olmadığını vurgularlar. Kuşkucular bundan dolayı, küreselleşme yerine uluslararasılaşma kavramını kullanmaktadırlar (Castles, 2000, s. 8). Küreselleşen bir ekonomiden ziyade, esas anlamda endüstrileşen üçlüyü temsil eden Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya gibi ulus devletlerin en önemli politik aktör ve ekonomik birlik olduğu uluslararasılaşan bir ekonomide yaşamaktayız (Hirst ve Thompson, 1999'dan aktaran Vrasti, 2009, s. 3). Dünya ekonomisi, mevcut devlet mekanizması aracılığıyla ayarlanabilir ve kontrol edilebilir. Ulus devletler, büyük yetkilerin devletler üstü aktörlere ne zaman ve nasıl devredileceğini veya paylaşılacağını belirleme konusunda gerekli siyasi güce sahiptirler. Bu devletler ayrıca, uzak mesafeler üzerinde yaşayan büyük nüfusu yönetmek için bürokratik, askeri ve mali iktidarı elinde bulundurmaktadır (Vrasti, 2009, s. 3).

Kuşkuculara göre küreselleşme, bireyler, topluluklar ve ülkeler arasında bir bütünleşmeyi değil; farklı kültürleri, farklı uygarlıkları beraberinde getirmekte ya da bölgeler arasında yeni çatışmalara yol açmaktadır. Bu grup ayrıca; küresel ekonomik eşitsizliğin arttığını belirtmekte olup, bu durumun küresel bir uygarlık yerine, köktendinciliği veya saldırgan milliyetçiliği ortaya çıkaracağını ileri sürmektedir (Bozkurt, 2011, s. 342).

1.3.3. Dönüşümcü yaklaşım

Giddens, Scholte, Castells ve Walerstein gibi düşünürlerin öncülüğünü yaptığı dönüşümcü ekole göre, küreselleşmenin toplum düzeninde meydana getirdiği değişimler, dünya genelinde artan ekonomik entegrasyonun ve sosyoekonomik dinamiklerin hızlanmasının bir sonucudur (Stefanovic, 2008, s. 265). Diğer bir ifadeyle, küreselleşme; modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, politik ve ekonomik değişimlerin arkasındaki ana siyasi güçtür (Bozkurt, 2011, s. 342; Kürkcü, 2013, s. 9).

Dönüşümcülere göre, küreselleşmenin tarihsel süreci çelişkilerle doludur. Bu nedenle, çağdaşlığın habercisi olan dünya ölçeğindeki değişimin izlediği yörüngesel doğrultu tahmin edilemez, dolayısıyla belirsizdir (Kürkcü, 2013, s. 9). Aşırı küreselleşmeciler ve kuşkucular ile kıyaslandığında dönüşümcü yaklaşımın temsilcileri, geleceğe yönelik herhangi bir iddia ortaya atarak küreselleşmenin gidişatı hakkında fikir vermezler. Küreselleşmeyi küresel piyasa veya küresel uygarlık bağlamında değerlendirmezler. Dönüşümcü yaklaşım; küreselleşmenin çelişkileri kendi içinde barındıran ve konjonktürel faktörlerce şekillenen uzun dönemli bir tarihsel süreç olduğunu belirtmektedir (Held vd., 1999, s. 7).

Dönüşümcüler, küreselleşmeyi yalnızca ekonomik yönüyle değil, çok boyutlu bir yaklaşımla ele almaktadırlar. Bu bağlamda, bir modernizm sosyoloğu olan Anthony Giddens, küreselleşmeyi; siyaset, askeri güç ve sanayiciliğe dayanan modern kapitalizmin etkisinde gelişen bir olgu olarak değerlendirmektedir (Stefanovic, 2008, s. 265). Kapitalist küresel ekonomi, ulus devlet düzeni, dünya askeri düzeni ve uluslararası iş bölümü küreselleşmenin dört temel boyutunu oluşturmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte batılı ülkeler, dünya genelinde bir öncü güç konumuna gelmişlerdir (Stefanovic, 2008, s. 265).

Dönüşümcü grubun savunucuları, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul etmekte, fakat hem aşırı küreselleşmecilerin “egemen ulus devletin sonunun geldiği” iddiasına, hem de kuşkucuların “hiçbir şey değişmedi” tezine karşı çıkmaktadırlar (Esgin, 2001, s. 189; Bozkurt, 2011, s. 343). Bu noktada dönüşümcüler, ulus devletin de yeniden bir yapılanma sürecine girdiğini vurgulamaktadırlar. Bu doğrultuda; ulus devletin dönüşüm içerisinde olan dünyadaki

konumu, küreselleşmeyle yakından ilgili olup tartışmaya açıktır. Bu konuda Giddens şu saptamada bulunmaktadır:

“Ulus devletler ve buna bağlı olarak ulusal siyasi liderler hâlâ güçlü müdürler, yoksa dünyayı şekillendiren güçler karşısında büyük ölçüde eli kolu bağlanmış bir konuma mı gelmişlerdir? Ulus devletler gerçekte hâlâ güçlüdür ve siyasal liderlerin de dünyada oynayacak büyük rolleri vardır. Ama aynı zamanda, ulus devletin gözlerimizin önünde yeniden şekillenme sürecini de kimse yadsıyamaz. Ulusal ekonomik politika artık eskisi kadar etkili olamaz. Daha önemlisi, jeopolitiğin geçmişteki biçimleri eskidiğine göre, uluslar kimliklerini yeni baştan düşünmek zorundadırlar”(Giddens, 2000a, s. 29’dan aktaran Esgin, 2001, s. 189-190).

Küreselleşme; teknoloji, ekonomik faaliyet, yönetim, iletişim alanlarının birbirleriyle yakından bağlantılı ilişki süreçlerinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bu alanlardaki gelişmeler karşılıklı olarak birbirini destekler veya refleksif olarak birbirlerine tepki verirler, dolayısıyla neden ve etki arasında açık bir ayırım yapılamaz. Dönüşümcülere göre küresel ticaret, yatırım, göç, kültürel değişim, çevresel faktör akışı hemen hemen bütün dünya ülkelerini daha geniş bir küresel sistem içine entegre etmekte ve böylece her düzeyde sosyal dönüşüm gerçekleşmektedir. Ancak dönüşümcüler aşırı küreselleşmeciler gibi, bu trendleri küresel yakınlaşma göstergesi veya tek bir “dünya toplumu”nun oluşumu olarak değerlendirmemektedir. Dönüşümcüler için küreselleşme, sonuçları tahmin edilemeyen karışık bir tarihi süreçtir. Küreselleşme, içinde bazı bireylerin, toplumların, ülkelerin veya bölgelerin güç ve zenginlik ağına dâhil olduğu, bazılarının da dışında kaldığı yeni tür küresel sınıfların ortaya çıkması anlamına gelmektedir (Castles, 2000, s. 9).

Tablo 1.1.’de küreselleşme yaklaşımları özetlenmektedir:

Tablo 1.1. Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: Üç Eğilim

	RADİKALLER	KUŞKUCULAR	DÖNÜŞÜMCÜLER
Yeni olan ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları, eski dönemlerden daha zayıf jeo-yönetişim	Tarihte eşi görülmemiş düzeyde küresel karşılıklı bağlılık
Hâkim Özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetim, küresel sivil toplum	Dünya 1890'lara nispeten daha az karşılıklı bağlı	"Kalın" (yoğun ve kapsamlı küreselleşme)
Ulusal hükümetlerin gücü	Azalıyor ya da aşınıyor	Güçlenmiş ya da artıyor	Yeniden kuruluyor, Yeniden yapılıyor
Küreselleşmenin itici güçleri	Kapitalizm ve teknoloji	Hükümetler ve piyasalar	Modernitenin birleşik güçleri
Tabakalaşma kalıbı	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güneyin marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hâkim motif	McDonalds, Madonna vs.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun dönüşümü
Küreselleştirmenin kavramsallaştırılması	İnsanî eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesi olarak	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme olarak	Bölgelerarası ilişkilerin ve uzaktaki eylemlerin yeniden düzenlenmesi olarak
Tarihsel yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar / Uygarlıklar çatışması	Belirsiz: Küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet Argüman	Ulus devletin sonu	Uluslararasılaşma devletin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor

Kaynak: *Held vd., 1999, s. 10.*

1.4. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşmenin çok boyutlu bir kavram olması ve tüm bu boyutların karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmesi, küreselleşme olgusunun tahlilinde geniş kapsamlı bir değerlendirme yapılmasını gerekli kılmaktadır (Bayar, 2011, s. 27). Küreselleşme süreci temelde teknolojik, ekonomik, kültürel ve siyasi alanda etkisini göstermektedir. Bu alan aslında hayatın kendisini oluşturmakta, dolayısıyla yaşanan değişim bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktel, 2001, s. 196).

1.4.1. Teknolojik küreselleşme

Küreselleşme, hem bilgi ve iletişim teknolojilerindeki olağanüstü gelişmelerin nedeni, hem de sonucu olarak dünyayı "küresel bir köy"e dönüştürmüştür. Radyo, televizyon, telefon, faks, internet gibi kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişim, bilgi akışını mükemmel derecede hızlandırmış ve bilişim maliyetlerini minimum düzeye indirmiştir. Bu gelişmeler neticesinde ülkeleri ve toplumları birbirinden ayıran fiziki

engellerin büyük bir kısmı ortadan kalkmış ve böylelikle dünyanın bir ucundan diğer ucuna ulaşım büyük ölçüde kolaylaşmıştır (Aktan, 2002a, s. 6-7).

Gelişen yeni teknolojiler, sosyal ve ekonomik küreselleşme sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Uçaklar, bilgisayarlar ve uyduya dayalı haberleşme sistemleri sayesinde ülkeler arasındaki bilgi alışverişi, mal ticareti ve sosyal ilişkiler giderek artmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse, adı geçen teknolojilerin yokluğunda bugün bir küreselleşmeden söz etmek mümkün değildir (Archibugi ve Michie, 1997, s. 123).

Archibugi ve Michie (1997, s. 131), teknolojik küreselleşmeyi üç boyutta ifade etmektedir:

- Ulusal teknolojik yeteneklerin küresel düzeyde kullanılması
- Uluslararası teknoloji ile ilgili anlaşmalar
- Yeniliklerin ülkeler arasında küresel hâle gelmesi

Mani'ye (2001, s. 1) göre, teknolojinin küreselleşmesi şu nedenlerden dolayı gerçekleşmektedir:

- Teknolojilerin, patentler ve lisanslar yoluyla küresel düzeyde işletilmesiyle
- Yabancı şirketler ve üniversiteler ile girişilen ortaklıklar ve anlaşmalar çerçevesinde yürütülen araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetleri ile
- Başka ülkelerdeki yardımcı kuruluşlar aracılığı ile geliştirilen AR-GE faaliyetleri ile.

Aynı yazarın teknolojik küreselleşmenin boyutlarını ve göstergelerini sistematize ettikleri Tablo 1.2. aşağıda yer almaktadır:

Tablo 1.2. Teknolojik Küreselleşmenin Boyutları ve Göstergeleri

Kategori	Belirtileri	Göstergeleri
1. Ulusal teknolojik yeteneklerin uluslararası alanda kullanılması	<ul style="list-style-type: none">• Ülke içi firmalar• Yüksek teknoloji ürünlerinin ihracatı• Üretimin yurtdışına taşınması• Ülke içindeki firmaların yurt dışındaki firmalarla lisans anlaşması yapması aracılığı ile teknoloji ihracatı	<ul style="list-style-type: none">• Yüksek teknoloji ürünlerinin uluslararası ticareti• Doğrudan yabancı yatırımların giriş ve çıkış miktarları• Lisans anlaşmalarının sayısı
2. Uluslararası teknoloji anlaşmaları (ülkeler arasında kamu ve özel şirketler çerçevesinde teknik bilgi değişimi ve geliştirilmesi yönünde işbirliği)	<ul style="list-style-type: none">• Firmaların endüstriyel Ar-Ge geliştirmedeki maliyet ve riskleri anlaşmalarda paylaşmaları	<ul style="list-style-type: none">• Bilimsel ve teknolojik anlaşmaların şekli ve sayısı
3. Yenilik üretimlerinin bir ülkenin sınırlarının dışına genişlemesi	<ul style="list-style-type: none">• Çokuluslu şirketlerin Ar-Ge ünitelerini yurtdışına taşımaları	<ul style="list-style-type: none">• Dış ülkelere finanse edilen Ar-Ge'nin derecesi• Çok uluslu şirketlerin yabancı ülkelerdeki işletmelerinin geliştirdiği patentler

Kaynak: Mani, 2001, s. 2.

Günümüzde istihdam ve çalışma ilişkilerinde yaşanan değişimlerin çeşitli sebepleri vardır. Bazı araştırmacılara göre, mal piyasalarının küreselleşmesi rekabet baskılarını arttırmakta ve uluslararası düzeyde daha ileri bir işbölümüne neden olmaktadır. Birçok işletme çalıştırdığı işçi sayısını azaltmak, geçici ve taşeron işçi kullanmak ve yalın yönetim sistemleri uygulamak suretiyle işgücü piyasasında esnekliği arttırma yoluna gitmektedir (Dereli, 2001). Teknolojik ilerleme ile beraber kısmî zamanlı çalışmanın yaygınlaşması, sendikal örgütlenmeyi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, taşeron kullanımının da yaygınlaşmasıyla birlikte sermayedarlar, daha önce tek firma içinde yürütülen işlerin bir bölümünü alt işverenlere aktararak hem ücretlerin düşürülmesine, hem de sendikal faaliyetlerin zayıflamasına neden olmaktadır (Şenatalar, tarihsiz.).

Teknolojik değişimin hız ve hacminde yaşanan artış, toplum ve emek piyasaları üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Sermayenin, malların, enformasyonun, tüketim alışkanlıklarının ve yaşam biçimlerinin ulusal sınırları serbestçe aşarak evrensel bir benzeşim yaratması anlamına gelen "küreselleşme"nin baskın sebebinin; dünya ticaretinin artması, serbest piyasa ekonomisi ve neo-liberal politikalarla ziyade,

iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan devasa gelişmeler olduğu belirtilmelidir (Dereli, 2001).

Uluslararası ticaret ve liberal politikalar tarihin geçmiş dönemlerinde de önemini korumakta ve zaman zaman uygulanmaktaydı. Ancak günümüzde hızla artan teknolojik yenilikler, küreselleşmenin gittikçe yayılmasına ve dolayısıyla kapsam ve boyutlarının genişlemesine yol açmaktadır. Aslında 18. ve 19. yüzyılın sanayi devrimi de, zanaat ve tarımla geçinerek yaşamını sürdüren toplumların teknolojik altyapısını büyük bir dönüşüme uğratmıştı; fakat günümüz teknolojilerinin niteliği, çeşitliliği ve değişim hızı, işgücünün niteliğini ve çalışma ilişkilerini evrensel boyutlara taşıması açısından daha farklı ve etkili bir oluşumdur. Bazı araştırmacılar; mikro-elektronik, elektronik bilgi işlem sistemlerinin ve dijital iletişimin patlamasının, örneğin internet ve dünya çapında kurulan bir ağ sisteminin çalışma hayatını ciddi bir dönüşüme uğrattığını iddia etmektedirler. Gerçekten de günümüzde bilgi ve teknoloji odaklı bir ekonominin hüküm sürmesi; ekonomik büyüme, ulusal rekabet gücü, iş organizasyon ve süreçleri ve ihtiyaç duyulan nitelikler yönünden önemli sonuçlar meydana getirmektedir (Dereli, 2001).

1.4.2. Ekonomik küreselleşme

Ekonominin küreselleşmesi, ulusal ekonomilerin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Daha geniş kapsamlı bir tanımla, ülkeler arasında mal, sermaye ve işgücü hareketliliğinin artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik bağlantıların güçlü hâle gelmesidir. Bu süreçte, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleri dünya çapında hızlı bir dolaşıma girmekte ve teknolojiye dayalı üretim ve işlemler uluslararası bir boyut kazanmaktadır (Aktan, 2002a, s. 2).

Kapitalist serbest piyasa ekonomisi tüm dünyada kök salmakta, rekabet her geçen gün gitgide kızışmakta, üretim ve tüketim ilişkileri ulus-ötesine yayılmaktadır. Piyasanın küresel hâle gelmesi, üretimin artık dünya ölçeğinde plânlanmasını ve gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Küreselleşme sürecini yöneten kurumlar dünya genelinde ortak bir ağ içinde hareket ederek politika ve stratejilerini belirlemektedirler (Dikkaya ve Deniz, 2006, s. 164-169).

İçinde bulunduğumuz yüzyılda devletler, bireyler ve sınıflar arasındaki karşılıklı iktisadi eylemler büyük bir hızla artmaktadır. Bu gelişmede, hâlihazırdaki ulaşım ve

iletişim teknolojilerinin katkısı, mesafelerin kısılması, mekân ve zaman kavramlarının niteliksel ve niceliksel anlamda değişikliğe uğraması ve bilgi kaynaklarına erişimin eski dönemlerle mukayese edilemeyecek ölçüde kolaylaşması etkilidir. Soğuk savaşın sona ermesi ve ideolojik sınırların eriyerek yok olması, internet gibi tüm dünyaya açılan bir haberleşme ve bilgi ağı ile birleşince karşılıklı bağımlılığın derecesi büyümüştür (Dikkaya ve Deniz, 2006, s. 169).

Ekonomik küreselleşmeyle birlikte, ekonomik ilişkileri etkileyen veya bu ilişkilere yön veren kurallar uluslararası düzeyde harmonize edilmekte ve ekonomik birimler tüm yabancı ve uluslararası piyasalarda serbestçe faaliyette bulunabilmektedirler. Bu kapsamda uluslararası finansal işlemlerde hızlı gelişmeler kaydedilmekte, ticaret ve çokuluslu şirketler tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırımlar artmakta, küresel düzeyde çeşitli piyasalar ortaya çıkmakta ve hızla genişleyen küreselleşmiş bir taşımacılık ve iletişim sistemi ile fikir ve teknolojiler dünya geneline yayılmaktadır (Kavaljit, 2002, s. 4'ten aktaran Dikkaya ve Özyakışır, 2007, s. 1002).

Bu süreçte küresel şirketler aracılığıyla teknoloji, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere transfer edilmektedir. Bilgi, ulaşım ve haberleşme teknolojilerindeki ilerlemeler, GATT, WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların katkılarıyla serbest piyasa ekonomisine dönük politikaların ağırlık kazanması, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme açısından bu politikaların gerek ve önemini kabullenmeleri gibi unsurlar ekonomik bakımdan küreselleşmeyi mecburi kılmıştır (Aktan, 2002a, s. 2).

Ekonomik liberalleşme ve yeni teknolojiler sayesinde küresel ekonomik entegrasyonun büyük ölçüde gerçekleştiğini söylememiz mümkündür. Teknoloji ve ticaret alanında yaşanan gelişmeler, ulusal sınırların önemli derecede genişlemesine neden olmuştur. Ülkeler, karşılıklı veya çok taraflı olarak, inisiyatife göre gümrük vergilerini azaltmakta veya kaldırabilmektedir. 1980 sonrasında özelleştirmeler yoluyla birçok alandaki devlet tekelleri kaldırılmış ve böylelikle küreselleşmiş şirketler yaratılmıştır (Adıgüzel, 2013, s. 3).

Ekonomik küreselleşme sonucu sermaye hareketlerinin tamamıyla serbestleşmeye bırakılması, parasal alışverişlerin, reel ekonomi alışverişlerinden daha önemli hâle gelmesi, yeni bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, işletmelerin

köklü bir yapısal değişim geçirmesi ülke ekonomilerinin sınırlarını akıcı ve kontrol edilemez duruma getirmiştir. Bu süreçler, devletin çeşitli alanlar üzerindeki egemenliğini kısıtlayıcı yönde etki yaratmıştır. Dolayısı ile devletin; her türlü kaynağın, ürünün, hammaddenin, kişilerin, teknik bilgilerin, sermayenin, vb. giriş ve çıkışındaki akışları denetleme ve düzenleme yetkisi birçok alanda azalma göstermiştir (Adıgüzel, 2013, s. 3). Bu bağlamda ekonomik küreselleşme; ülke ekonomilerini birbirinden ayıran gümrük duvarları, tarifeler, kotalar ve sermaye kısıtlamaları gibi ticari ve finansal engellerin giderek azaltılması sonucunda malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün dünya çapında daha rahat dolaşabilir hâle geldiği bir süreci ifade etmektedir (Adıgüzel, 2013, s. 3).

Ekonomik küreselleşme; ticari küreselleşme, finansal küreselleşme, üretimin küreselleşmesi ve işgücünün küreselleşmesi biçiminde bir sınıflandırmaya tâbi tutulmaktadır. Şimdi de ekonomik küreselleşme kapsamında olan bu boyutlara değinelim:

1.4.2.1. Ticari küreselleşme

Ticari küreselleşme, 1947’de kurulan GATT çerçevesinde kota ve gümrük tarifelerinin kaldırılarak uluslararası ticaretin evrensel boyutlarda serbestleştirilmesi çabaları ile başlamıştır. Küresel ticaretin gelişmesinde önemli bir rol oynayan GATT çerçevesindeki uluslararası düzenlemeler, bilgi, iletişim ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde taşıma maliyetleri düşmüş, dünya piyasalarındaki gelişmeler daha kolay izlenir bir hâle gelmiştir. 1980’li yıllardan sonra GATT’ın himayesi altında ülkeler arasındaki ticaret engelleri azaltılmıştır (Z. Turan 2011).

1994 yılına kadar sadece mal ticaretini düzenlemekle yükümlü olan GATT sistemi, 1994 yılında Uruguay Round sonunda hizmet ticareti kapsamında birtakım düzenlemelere girişmiş, bilgi teknolojisi ticaretinin hizmet niteliğindeki ürünlerini ve fikrî mülkiyetin korunmasını kapsayan bir yapıya dönüşmüştür. GATT’ın Uruguay Round ile kurumsal anlamdaki işlevi ilke olarak sonlanmıştır. Ardından; 1995 yılında, küreselleşmenin önemli kurumsal aktörlerini oluşturan Dünya Ticaret Örgütü (WTO-World Trade Organization) Kuruluş Anlaşması ile Sübvansiyonlar ve Telâfi Edici Önlemler Anlaşması (Uruguay Nihai Senedi) yürürlüğe girmiştir. Ticaretin

liberalleştirilmesine yönelik atılan bir başka adım ise Hizmet Ticareti Anlaşması'dır (GATT-General Agreement on Trade in Services). Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS-Trade Related Intellectual Property Rights) ile de yazılım alanında çok taraflı kurumların oluşturulması amaçlanmıştır (Albeni ve Eroğlu, 2002, s. 28'den aktaran Aydemir ve Kaya, 2007, s. 269-270). 1996 senesinde Türkiye tarafından Singapur'da imzalanan Bilgi Teknolojisi Anlaşması (ITA) ile bilgi iletişim teknolojisi ürünlerinde 2000 yılına kadar gümrük vergilerinin sıfırlanacağı kararlaştırılmıştır. Böylece küreselleşme sürecini hızlandıran bilgi ve haberleşme teknolojisindeki gelişmelerin hizmet sektörü içinde ticari boyutta serbestleşmesi de kurumsallık kazanmıştır. Geleneksel ticaret sistemi, bilgi teknolojisi ve bilgisayar kullanımının yaygınlaşmasıyla değişikliğe uğramış ve yerini e-ticarete devretmesi sonucu ticari işlemler elektronik ortamda yapılmaya başlanmıştır (Albeni ve Eroğlu, 2002, s. 28'den aktaran Aydemir ve Kaya, 2007, s. 269-270).

Uluslararası ticaret binlerce yıldan beri sürmesine rağmen; ancak 19. yüzyıl sonlarında gelişen yeni ulaşım ve iletişim araçları küresel bir ekonomi oluşturmak üzere dünya ülkelerini birbirine bağımlı hâle getirmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950-1994 yılları arasında dünya üretimi yılda ortalama % 4 oranında, dünya ticaret hacmi de % 6'nın üzerinde artış göstermiştir (Yürekli, 2004, s. 60).

1950-1973 döneminde, dünya ticaretinin en dinamik aktörleri Batı Avrupa ülkeleri ile Japonya olmuştur. Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan imar hareketleri ve Kore Savaşı, 1950'lerin başlarında bu ülkelerin ihracatlarının artmasında etkili olmuştur. Bu tarihten sonra, Avrupa'da yaşanan entegrasyon hareketi Batı Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki ticareti teşvik etmiş; bu ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticaretin dünya ticareti içindeki payı 1953 yılında % 18,3 iken, 1973'te % 31,2'ye yükselmiştir (Çağlar vd., 2011, s. 48).

1950-1973 döneminde dünya ticareti, gümrük vergilerindeki indirimler ve ulaştırma maliyetlerindeki düşüşler neticesinde, reel olarak % 8'i aşan bir büyüme hızına ulaşmış; ancak bu tarihten sonra yaşanan iki petrol şoku ve ortaya çıkan enflasyonist gelişmeler nedeniyle yavaşlamıştır. Dünyada işsizlik ve enflasyonun bir arada olduğu stagflasyon dönemine girilmiş ve ekonomide problemlerli bir dönem yaşanmaya başlamıştır. 1990'larda, bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin de etkisiyle, dünya ticareti yine hızlı bir şekilde artmaya başlamış; 2001 yılında teknoloji

hisselerinde düşüşlerle kendini gösteren “dotcom” krizinin ardından kısmen daralma gösterdikten sonra yeniden hızlanarak, 2000-2007 döneminde, yılda ortalama % 6’lık bir büyüme oranını yakalamıştır. 1950-2007 arasında dünya ticaretindeki ortalama büyüme hızı % 6 olmuştur (Çağlar vd., 2011, s. 47).

Tablo 1.3. Dünya Üretim ve Ticaret Hacmindeki Değişim Oranları

Yıllar	Ortalama 1997-2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Dünya Üretim Hacmi	4.0	5.7	3.1	0.0	5.4	4.2	3.4	3.4	3.4
Gelişmiş Ülkeler	2.8	2.8	0.2	-3.4	3.1	1.7	1.2	1.4	1.8
Yükselen ekonomiler ve GOÜ	5.5	8.7	5.8	3.1	7.4	6.2	5.2	5.0	4.6
Dünya Mal ve Hizmet Ticaret Hacmi	6.8	8.3	3.0	-10.6	12.6	6.8	2.8	3.5	3.4
İhracat									
Gelişmiş Ülkeler	6.1	7.5	2.2	-11.8	12.3	6.3	2.0	3.1	3.3
Yükselen ekonomiler ve GOÜ	8.3	9.7	4.4	-7.7	13.6	7.4	4.4	4.6	3.4
İthalat									
Gelişmiş Ülkeler	6.6	5.7	0.5	-12.2	11.7	5.5	0.9	2.1	3.3
Yükselen ekonomiler ve GOÜ	8.1	15.6	9.1	-7.9	14.1	9.8	6.0	5.5	3.7

Kaynak: IMF, 2015, *World Economic Outlook: Uneven Growth Short-and Long-Term Factors*. April 2015, Washington, DC., s. 170. www.imf.org (Erişim tarihi: 20.04.2015); IMF, 2015, *World Economic Outlook: Uneven Growth Short-and Long-Term Factors*. April 2015, Washington, DC., s. 183. www.imf.org (Erişim tarihi: 20.04.2015).

Dünya üretimi ile mal ve hizmet ticaret hacminin gösterildiği Tablo 1.3.’te, 1997-2006 döneminde dünya ticaret hacmindeki artışın, dünya üretim hacmindeki artıştan daha yüksek olduğu görülmektedir. 1997-2006 döneminde dünya ticaret hacmi ortalama % 6.8, dünya üretim hacmi ise ortalama % 4 artmıştır. Dünya ticaret hacminde 2007 ve 2008 yıllarında sırası ile % 8.3 ve % 3 büyüme gerçekleşmiştir. Küresel mali krizin etkisiyle 2008 yılı sonunda daralan dünya ticaret hacmi 2009 yılında % 10.6 oranında gerilemiş, 2010 yılı itibariyle de yeniden artmaya başlamıştır. 2014 yılında bu oran % 3.4 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş, gelişmekte olan ve yükselen ülke ekonomilerinde de benzer bir değişim trendi gerçekleşmiştir (Vatansever Deviren ve Atasever, 2011; Çatal, 2014, s. 182).

İthalat ve ihracat verileri incelendiğinde burada da krizin olumsuz etkisi net bir şekilde görülmektedir. Hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkeler ve yükselen ekonomilerde, krizin etkisinin yoğun hissedildiği 2009 yılında ihracat ve ithalat oranlarında düşüş meydana gelmiş, krizin etkisinin azaldığı 2010 yılından

itibaren ise bu oranlarda iyileşme olmuştur (Çatal, 2014, s. 182). Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler ile yükselen ekonomilerde ihracat ve ithalat oranlarındaki yüzdesel artışların gelişmiş ülkelerdekinden fazla olduğu görülmektedir.

Bu gelişmelerin yanında, bilişim teknolojilerindeki ilerlemelere paralel olarak e-ticaretin son yıllardaki önemi gittikçe artmaktadır. Ayrıca, ulus-ötesi şirketlerin de ticari küreselleşmede etkin rolü söz konusudur. E-ticaretteki artış ve ulus-ötesi şirketlerin dünya ticaretine yaptıkları katkılardan dolayı tüm dünya ekonomileri tek bir pazarda birleşmekte ve böylece ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkiler yoğunluk kazanmaktadır (Vatansever Deviren ve Atasever, 2011).

Ekonomik küreselleşme, gelişmekte olan ülkeler açısından daima avantajlı bir süreç olarak işlemese de, dünya çapında ticareti arttırıcı ve yükseltici bir etki meydana getirmiştir. Bu sonucu ortaya çıkaran çeşitli faktörlerden söz edilebilir. Öncelikle, dünya piyasalarının bütünleşmesi ve hızlı teknolojik değişim, işlem ve iletişim maliyetlerini düşürerek büyümeye ve verimlilik kazançlarına sebep olmuştur. Bu gelişmeler, düşük maliyetler, yüksek pazar etkinliği, yüksek verimlilik, düşük ticaret engelleri ve yeni yatırım fırsatlarının doğması ile rekabet artışını beraberinde getirmiştir. Rekabet artışının, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi hemen hemen aynı düzeyde olmuştur. Bu noktada, gelişmekte olan ülkelerin son otuz yıllık süreçte aktif konuma geçerek dünya ticaretinde önemli bir rol üstlendikleri ve küresel ekonomiye katkı sağladıkları vurgulanabilir (Erçel, 2000, s. 2; Dikkaya ve Deniz, 2006, s. 166). Asya ekonomileri başta olmak üzere, yeni gelişen ülkelerin dünya ticaretindeki payları önemli oranda artmaktadır. İkinci olarak, bankalar dışındaki finansal kurumların (hisse senedi komisyoncusu şirketler, sigorta şirketleri, yatırım fonları, vs.), finansal aracılık sürecinde önemli bir fonksiyona sahip oldukları belirtilmelidir. Bu nedenle, küreselleşme sürecinin uluslararası rekabeti daha da tırmandıracağı, ekonomik büyümeyi ve gelir düzeyini daha çok arttıracacağı, daha yüksek kaliteli ürünler getireceği ve böylelikle daha yüksek hayat standartlarına yol açması beklenebilir (Erçel, 2000, s. 2; Dikkaya ve Deniz, 2006, s. 166).

Gelişmiş taşımacılık teknikleri dış âlemlerle rekabet etme potansiyelini arttırmakta, yeni bilgi teknolojileri sınır ötesi hareketlerin maliyetlerinde azalışa yol açmaktadır. Ekonomik işlem ve bilgiye erişim maliyetlerinin azalması, piyasalarda fiyat, kalite ve seçenekler bakımından daha iyi bilgiye ulaşılabilmesini olanaklı hâle getirmektedir.

Piyasadaki bütün aktörlerin, tam rekabet piyasasında faaliyette bulunmasına ve mükemmel enformasyona sahip olmasına doğru bir gidişat söz konusudur. Enformasyon teknolojisinin gelişmesi ile birlikte, ulus-ötesi müşterilere hizmet sunmanın önündeki ulusal, yasal, teknik ve kültürel sınırların daha akıcı hâle geldiği bir sürece tanıklık edilmektedir. Küresel ticaretin boyutları genişlemektedir ve bankacılık, taşımacılık ve sigorta ile finans sektörleri bu noktada katalizör görevi üstlenmektedir (Dikkaya ve Deniz, 2006, s. 170).

1.4.2.2. Finansal küreselleşme

Finansal küreselleşme süreci, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde döviz kontrollerinin ve sermaye işlemleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılarak ulusal piyasaların dış finansal piyasalarla bütünleştirilmesidir (Seyidoğlu, 2003, s. 142). Daha kapsamlı bir tanımla finansal küreselleşme; ulusal finansal piyasaları ayıran engellerin kaldırılması, finansal piyasaların çeşitli kontrol ve sınırlamalardan arındırılarak uluslararası rekabete açılması, piyasaların konvertibiliteye sahip olmaları, döviz kurlarının ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları gibi yeni kurumsal yatırımların finansal piyasalardaki etkinliklerinin artmasıdır (Z. Turan 2011).

Finansal liberalleşme ilk olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları alanında ortaya çıkmıştır. Birçok ülke sürdürülebilir kalkınma, istikrarlı büyüme gibi amaçlarla öncelikle doğrudan yabancı sermaye girişlerini arttırıcı finansal politikalar izlemiştir. Bu gelişmenin ardından, tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerleri kapsayan portfolyo sermayesi yatırımları liberalleştirilmiştir. Daha sonra ise ‘‘sıcak para’’ fonu olarak da bilinen kısa süreli sermaye akımları ilâve olmuştur (Seyidoğlu, 2003, s. 142-143).

Gelişmiş ülkeler arasında sermaye hareketleri 1950’li yılların sonlarına gelindiğinde serbestleştirilmiştir. Bu ülkelerin çoğunluğu, cari işlemlere yönelik kambiyo denetimlerini bu yıllarda kaldırmıştır. Diğer taraftan ödemeler dengesinde sermaye hareketleri başlığı altında değerlendirilen sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, esas olarak ABD’nin uyguladığı para ve maliye politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra başlamıştır (Asomedy, 1999, s. 31’den aktaran Yürekli, 2004, s. 18-19) .

II. Dünya Savaşı'ndan sonra teknolojideki gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte, fon fazlası olanlarla, bu fonları kullanmak isteyenler arasındaki ilişkiler çeşitlenerek yoğunlaşmıştır. 1973 yılında Bretton Woods sisteminin de çökmesiyle, doların altın bağlantısı kopmuş, tek başına ABD hegemonyası yerine AB ve Japonya'dan oluşan üçlü bir kutuplaşma meydana gelmiştir. Dış mali piyasalardaki bu gelişme, ulusal merkez bankalarının para politikaları konusundaki çalışmalarını aksatmıştır. Paralelinde dünya para ve sermaye piyasalarında yaşanan gelişmeler rekabeti arttırmış ve finansal küreselleşme süreci hızlanmıştır (DPT, 1995a, s. 22-24; Şiriner, 2008, s. 13-14).

1973 yılında Bretton Woods'da sabitlenen para değişim rejiminin çökmesinin ardından birçok gelişmiş ülke serbest döviz rejimine geçmiştir. Bu yeni kur politikası döviz piyasalarının hızlıca gelişmesini ve uluslararasılaşmasını sağlamıştır. Döviz piyasalarının aksine, tahvil piyasaları 1980'li yılların başından itibaren uluslararasılaşmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde yatırımcıların uzun vadeli tahvillere yönelmesinde, tahvil piyasalarının uluslararasılaşmasında önemli rol oynayan üç unsur etkili olmuştur. Bunlar; 1980'li yıllarda gelişmiş ülkelerdeki düşük enflasyon, pozitif tahvil faizi ve tahvillerin prim getirmesidir. Tahvillere olan talebi etkileyen bu unsurlar, 1980'li yıllarda artan oranda ulusal ve uluslararası yatırımcılar için çekici olmuştur (Martinez, 2002, s. 29-30'dan aktaran Çatanoluk, 2009, s. 28).

Bu çerçevede finansal serbestleşme süreci, 1970'lerin ortalarından itibaren önce ABD, Japonya, İngiltere gibi gelişmiş ekonomilerde, daha sonra Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere pek çok gelişmekte olan ülkede uygulama alanı bulmuştur. IMF tarafından önerilen istikrar ve yapısal uyum programlarıyla beraber bu süreç daha da hızlanmıştır. Bu programların ana hedefi; ekonomide istikrarı sağlamak, mal ve faktör piyasalarını serbestleştirmek ve devletin ekonomideki rolünü azaltmak yönünde olmuştur (Altıok, 2000, s. 97'den aktaran Akyol Eser, 2012, s. 6).

Finansal küreselleşme, özellikle 1980'li yıllarda ve sonrasında hızlı bir gelişme trendine girmiş ve dünya piyasalarında önemli derecede bütünleşik bir yapı meydana gelmiştir. Hızla bütünleşen finansal piyasalar, uluslararası sermaye hareketlerinin kaynağını, kanallarını ve hacmini büyük ölçüde değiştirmiştir (Aktan, 2002a, s. 3). Gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetleri kendi lehlerine genişletmek amacıyla uyguladıkları liberalleşme politikaları, esnek döviz kuru sisteminin benimsenmesi,

finansal araç çeşitliliğinin artması, telekomünikasyondaki gelişme gibi politik, kurumsal ve teknik unsurlar finansal küreselleşme sürecinin ivme kazanmasında rol oynamıştır (DPT, 1995b, s. 214).

1980-1990 arası dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, finansal piyasalarını dışa açmak amacıyla çeşitli reformlar yapmışlardır. Bunların en önemlileri; faiz oranlarının serbest bırakılarak kredi tavanlarının kaldırılması, bankaların merkez bankası nezdinde tuttıkları zorunlu karşılık oranlarının indirilmesi veya tamamen kaldırılması, bankacılık sektörünün hem yerleşiklere hem de yabancılara açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002, s. 108).

Finansal piyasaların küreselleşmesine, finansal yeniliklerin yaptığı katkı göz ardı edilmemelidir. Bunlar içinde özellikle türev finansman araçları yatırımcının finansal işlem riskini büyük oranda azaltmasını sağlamaktadır. Anlaşma süresince beklenmedik kur ve faiz hareketleri, geri ödeme usulleri şeklinde ortaya çıkabilecek olan bu riskler garanti edilmektedir. Gelişmiş veya gelişmekte olan yabancı ülkedeki yatırımı garanti eden bu yeni finans araçları nedeniyle, yabancı ülkelere yatırım yapmak, yatırımcılar açısından cazip hâle gelmiştir (Martinez, 2002, s. 31-32'den aktaran Çatanoluk, 2009, s. 28-29) .

Özetlemek gerekirse, finansal küreselleşmeye neden olan faktörler arasında; gelişmiş ülkelerin finans piyasaları üzerindeki kontrol ve kısıtlamaların kaldırılması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra IMF'nin çalışmaları neticesinde paraların konvertibiliteye sahip olması ve ticaretin serbestleştirilmesi, kurların dalgalanmaya bırakılması, mali piyasaların dış rekabete açılması, Dünya Bankası ve konsorsiyum bankaları gibi kuruluşlar aracılığı ile büyük çaplı sermaye yatırımı gerektiren projelerin desteklenmesi, finansal araç türlerindeki hızlı artış, kurumsal yatırımcıların finans piyasalarındaki rollerinin artması, bilgi ve iletişim teknolojisindeki devrimler sayesinde finans piyasalarında bilgi edinme olanaklarının kolaylaşması yer almaktadır (DPT, 1995a, s. 23).

1.4.2.3. Üretimin küreselleşmesi

Adam Smith, herhangi bir ispata gerek duymaksızın üretimin tek amacının tüketim olduğunu söylerken; Marx ve Engels, kapitalist üretimin tek amacının bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak nesnelere üretimi olmadığını, sermaye birikimini sürdürmek

amacıyla kâra duyulan sürekli açlık olduğunu belirtmiştir. Bu düşüncelerin temel dayanak noktası, üretimin bir şekilde küreselleşmesi fikridir. Bunun sebebi, üretimin sermaye birikimi önünde bir engel olarak görülmesidir. Bundan dolayı da, üretim maliyetlerini düşürmek için sürekli yenilik ve yatırım yapmak, hammadde ve ara girdi mallarını ucuza almak, emek verimliliğini arttırmak, işgücü maliyetlerini azaltmak gerekmektedir (Saad ve Johnston, 2007, s. 98’den aktaran Şiriner, 2008, s. 12-13).

“Üretimin küreselleşmesi, şirketlerin sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak, fason imalât anlaşmaları ve başka yöntemlerle mal ve hizmet üretim faaliyetlerini kendi ülkeleri dışına yaymalarındır” (Seyidoğlu, 1999, s. 186’dan aktaran Aydemir ve Kaya, 2007, s. 275). Diğer bir tanıma göre, üretim faaliyetlerinin uluslararası arenaya taşınması, çeşitli üretim aşamalarının farklı coğrafyalarda sonuçlandırılmasıdır (Bayar, 2011, s. 28). Küreselleşme; dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan emeğin, sermayenin, girişimcinin ve doğal kaynakların en kârlı bileşenlerinin işletmeler tarafından bir araya getirilip üretimde bulunulmasına, farklı işlerin farklı ülkelerde yapılmasına olanak sağlamaktadır (Yalınpala, 2002, s. 280’den aktaran Uyanık, 2008, s. 215).

Mikro-elektroteknikteki gelişmeler, programlanabilir otomasyon teknolojileri ile donanmış yeni sınaî üretim tekniklerini ortaya çıkarmakta ve bunların kullanılması yoluyla üretimin esnekleşmesini sağlamaktadır. Bu sistem, üretimin hızlandığı, ürün kalitesinin arttığı modern teknolojileri kullanarak talepteki değişimlere anında cevap verebilen, ürün çeşitliliğinin olduğu sıfır stokla faaliyet gösterilen, tam zamanlı üretimin gerçekleşmesine imkân veren bir sistemdir (Yalınpala, 2002, s. 276’dan aktaran Uyanık, 2008, s. 215).

Küreselleşme mal, hizmet ve sermaye akımlarının yanı sıra, üretim faktörlerinin de sınır ötesine yayılmasına olanak sağlamıştır. Uluslararası yatırım faaliyetlerinin hızlanmasıyla beraber gelişmiş birçok ülke, Çin ve Hindistan gibi yeni kapitalistleşen ülkelere doğrudan sermaye ihraç etmeye başlamış ve bu ülkelerdeki ucuz işgücünden faydalanmak istemişlerdir. Özellikle 1990’ların ortalarından itibaren yeni kapitalistleşen ülkelerde verimlilikte görülen yüksek artışlar, bu ülkelerin dış ülkelere artan oranda düşük fiyatlı mal satışı yapmalarında etkili olmuştur (Eren ve Çiçek, 2009, s. 10).

Küreselleşme sürecinde, temel faktör olarak özellikle kâr maksimizasyonu açısından tüm dünyayı bir pazar ve hammadde kaynağı hâline dönüştürmek isteyen

“girişim kabiliyeti” ve bu girişim kabiliyeti içerisinde çokuluslu şirket girişimciliğinin rol ve etkinliği söz konusudur (Balkanlı, 2002, s. 14). Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte daha fazla ön plâna çıkan çokuluslu şirketler; yüksek sermaye birikimleri, ileri düzeyli teknolojik altyapıları ve faaliyet alanlarının genişliği nedeniyle, dünya çapında faaliyetlerini ve rekabet güçlerini kolayca yürütebilmektedirler. Mevcut rekabet ortamında güçlü bir rekabetçi yapı sergileyen çokuluslu şirketler, küreselleşme sürecinin hızlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Tağraf, 2002, s. 34-35).

Söz konusu şirketler, hangi bölge veya ülkelerin istihdam ve refah düzeyini arttıran yatırımları çekeceğini, yeni üretim tesislerinin nerelerde kurulacağını ve hangi ülkelere ne kadar teknoloji transfer edilmesi gerektiğini belirlemektedir. Ülkelerin rekabet güçleri ve dolayısıyla yaşam kaliteleri, küresel piyasa koşullarına uygun mal ve hizmetleri en makul şartlarda üretip pazarlayan küresel firmaların varlığına, bu firmaların dış piyasalarda gerçekleştirdiği yatırım miktarına ve bu türdeki diğer firmalar için cazetme nitelik ve potansiyeline bağlı olduğundan, çokuluslu şirketler sürdürülebilir rekabet gücü ve yaşam standartlarının da en önemli belirleyici aktörü konumundadırlar (Aktan ve Vural, 2005, s. 6).

Üretimlerini dünya çapında genişletmeyi amaçlayan bu şirketler, ülkeler arasında hammadde, ara malı, işgücü maliyeti ile dışsal maliyetler bakımından değerlendirme yapmak suretiyle, üretimlerini bahsedilen kriterler açısından daha cazip gördükleri ülkelere kaydırmayı tercih etmektedirler. Küresel şirketler, ücret artışlarının emek verimliliğinden yüksek olduğu ülkeleri derhâl terk ederek işgücü maliyetinin düşük olduğu ülkelere yönelmektedirler. Ayrıca, bu şirketler çevresel maliyetleri yüklenmemek ve böylelikle rekabet avantajı elde etmek için üretimlerini, çevre koruma kanunları nispeten uygun olan ülkelerde gerçekleştirmeyi yeğlemektedirler (Aktan, 2002a, s. 3).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar, çokuluslu şirketlerin küresel alanda etkinliğini arttırmayı teşvik edici roller üstlenmişlerdir. Uluslararası ticaret, yatırım ve finans alanlarının serbestleşmesi, küresel ölçekte kurumsal bir yapıya dönüşmeye çalışan kapitalizme yeni bir boyut katmıştır. Doğal kaynakların temini, üretim birimlerinin yeniden yapılandırılması, yeni pazarlama tekniklerinin belirlenmesi ve teknolojinin önem kazanması sonucunda bir önceki yüzyıla kıyasla küresel ekonomik aktörler devletlerin

gücünü büyük ölçüde sınırlamıştır. Vergi, yatırım, ticaret, finans ve sosyal güvenlik gibi devlet merkezli ekonomik politikalar küresel ekonomik aktörlerin beklentilerine göre uygulanmaya başlamıştır. Bunun temel sebebi ise, ulusal ekonomilerde istihdamın ve refah düzeyinin artmasının yabancı sermaye girişi ile mümkün olabileceğidir (Ateş, 2006, s. 30).

1.4.2.4. İşgücünün küreselleşmesi

Uluslararası işgücü göçleri; savaşların yol açtığı göçler, doğal afetler, siyasi düzenle zıtlama, azınlık güçleri, gezi ve macera arzusuyla yapılan göçler gibi iktisadi olmayan sebepler ve insanların iş bulmak ve daha iyi şartlarda yaşayabilmek için yaptıkları iktisadi nitelikli göçler gibi birçok farklı nedene dayalı olarak tarihin her döneminde karşılaşmış bir olgudur (Seyidoğlu, 2003, s. 805'ten aktaran Günsoy, 2006, s. 146).

Uluslararası göç kararında etkili olan güdülenmeler dört kategoriye ayrılarak incelenebilir (Berg, 2004, s. 565'ten aktaran Günsoy, 2006, s. 146-147).

- İşgücünü ülkeden ayrılmaya itici negatif faktörler.
- İşgücünü başka bir ülkeye göç etmeye çeken pozitif faktörler.
- İşgücünü ülkesinde kalmaya teşvik eden bağlayıcı pozitif faktörler.
- İşgücünün yabancı bir ülkeye göçünü caydırıcı negatif faktörler.

Bu faktörler, Tablo 1.4.'te gösterilmektedir:

Tablo 1.4. Uluslararası İşgücü Göçüne Neden Olan Faktörler

İtici faktörler	Göçmenler	Çekici Faktörler
Kıtlık	→	Yüksek Ücretler
Yoksulluk	Göç Hareketliliğinin Maliyeti	İş İmkânı
Düşük Ücretler	- Ulaşım Maliyetleri	Özel Haklar
İşsizlik	- Yolculuktaki Tehlikeler	Kişisel Özgürlük
Kalabalık Nüfus	- Ulaşım Süresi	Ekonomik Özgürlük
Yüksek Vergiler	- Yolculuktaki Gelir Kayıpları	Vatandaşlık Hakları
Ayrımcılık		Hukuk ve Düzen
Dinsel Baskı		Barış
Savaş		Dini Özgürlük
Şiddet ve Suçlar		Eğitim Fırsatları
Zorunlu Askerlik		Sosyal Hareketlilik
Sosyal Durgunluk		Düşük Vergiler
Bağlayıcı Faktörler	Resmi Çıkış Engelleri	Caydırıcı Faktörler
Aile Bağları	Çıkış Vizesi	Dil Engelleri
Dostluk Bağları	Çıkış Vergisi	Kültürel Engeller
Sosyal Statü	Yasaklamalar	Ayrımcılık
Kültürel Bağlılık	Tutukluluk	Düşük Sosyal Statü
İş sahibi Olma	Aile Cezaları	İşsizlik
Özel Mülkiyet		Düşük Ücretler
Alışkanlıklar		Kısıtlı Siyasi Haklar
Belirlilik		Alışamama
Siyasi Ayrıcalıklar		Belirsizlik
		Savaş
		Suçlar

Kaynak: Berg, 2004, s. 565'ten aktaran Günsoy, 2006, s. 147.

Küreselleşme sürecinin en büyük özelliği; sermayenin, emeğin ve hizmetin uluslararası mobilitesinin artmasıdır. Sınırların yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla birlikte uluslararası rekabet artmakta ve dünyadaki ülkeler küreselleşme doğrultusunda daha ucuz ve daha kaliteli emeği bulma çabası içerisine girmektedir (Erdinç, 1999, s. 114).

Sermaye uluslararası düzeyde hareketlendikçe işgücü karşısında güç kazanmaktadır. Mal ve hizmet üretiminin sınır ötesine yayılması, sermayenin emek kullanımını açısından küresel olanaklara ulaşmasına ve en verimli emeği seçebilmesine fırsat vermektedir. Sermaye hareketliliğinin en önemli sebebi işgücü maliyetlerini düşürmektir. Bu sebeple işgücü coğrafi açıdan olmasa da, emek arzı ve çalışma koşulları açısından küreselleşme sürecinin bir parçası olmuştur (Erdinç, 1999, s. 114).

İşgücü piyasalarının küreselleşmesinin yalnızca ücret düzeyindeki farklılıklara bağlanması yetersiz bir tespit olur. İşgücü piyasalarında ortaya çıkan değişim, bir işgücü piyasasındaki işgücünün verimlilik ve nitelik düzeyi ile üretimin uluslararası örgütlenme sürecine adaptasyon esnekliğiyle yakından ilişkilidir. Ayrıca, ülkedeki altyapının niteliği gibi başka faktörler de işgücü piyasalarını etkilemektedir. Bir ülkede

işgücünün ürettiği malın birim maliyetinin düşük düzeyi, işgücü piyasasının küreselleşmesine yol açan etmenlerin başında gelmektedir (Şimşek, 2000).

İşgücünün küreselleşmesi, üretim sürecinin uluslararası boyutta yeniden plânlanmasını sağlar. Yeni örgütlenme sayesinde; üretim sürecindeki her iş bölünür ve farklı coğrafyalardaki işgücü piyasalarına dağıtılır. Küreselleşmeyle belirginlik kazanan bu yeni uluslararası işbölümü, işlerin emek yoğun ve imalât özellikli parçalarının gelişmekte olan ülkelere aktarılmasını ifade etmektedir. Böylece gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretim ve istihdam artarken, gelişmiş ülkelerde daha çok sermaye yoğun ve yüksek nitelik gerektiren istihdam ve üretimde artışlara bağlı uzmanlaşma meydana gelir. Ayrıca, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, hizmet işlerinin de taşınmasına imkân sağlamaktadır. Böylece çoğu işletme; maliyetleri düşürmek amacıyla üretim süreçlerinin bir bölümünü taşeronlara aktarmakta, temel olmayan faaliyetlerini dışa vermekte (outsourcing) ve her türlü esnek örgütlenme ve çalışma şekillerini benimsemektedir (Kökocak vd., 2008, s. 832).

20. yüzyılın başlarında dünyada 130 milyon kişi kendi ana vatanı dışındaki ülkelerde yaşamaktaydı. II. Dünya Savaşını izleyen yıllarda İtalya, İspanya ve Portekiz'den çok sayıda işçi Almanya ve Fransa gibi ülkelere göç etmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) bir raporuna göre, 1972 ile 1985 yılları arasında 145.000 kişi Hindistan, Çin, Güney Kore ve Filipinler'de bilimsel eğitim gördükten sonra ABD'ye giderek oraya yerleşmiştir (Öymen, 2000, s. 67-71).

2000 yılının başlarında Almanya bilgisayar yazılımı alanında çalıştırılmak amacıyla, başta Hindistan olmak üzere, dış ülkelere 20.000 kişilik bir işgücü ithal edeceğini açıklamıştır. 1998 yılında belirli alanlarda uzmanlaşmış 250.000 Afrikalı ABD'ye ve Avrupa ülkelerine göç ederek çalışmaya başlamıştır (Öymen, 2000, s. 71; Yürekli, 2004, s. 26). ABD'de 1959 ile 1995 yılları arasında niteliksiz işgücünün toplam istihdam içindeki payı % 47'den % 36'ya gerilemiştir. Mesleki eğitim kapsamındaki prestijli işlerde çalışan işgücü oranı da % 53'ten % 64'e çıkmıştır (Öymen, 2000, s. 80; Yürekli, 2004, s. 26). 1962 ile 1966 yılları arasında Türkiye'den ABD'ye 48 bilim adamı, 256 mühendis, 208 doktor olmak üzere 512 kişi göç etmiştir. Meslek odaları tarafından yapılan bir başka araştırmaya göre ise, 1977 yılı sonunda yurt dışına 4016 mühendis ve 2168 doktor göç etmiştir (Sevinç, 1999, s. 116'dan aktaran Yürekli, 2004, s. 27).

Yine 2005 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konulan verilere göre 62 milyon kişi, güney ülkelerinden kuzey ülkelerine göç etmiştir. Bu göçmen grubu; doktorlar, IT uzmanları, mühendisler ve yöneticiler gibi uzman kişilerin yanı sıra düşük

vasıflı işçiler, mülteciler ve aile fertlerinden oluşmuştur. 1990 ve 2010 yılları arasında Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yapılan uluslararası göçlerin sayısında önemli bir artış olmazken, göç dalgalarının çoğunluğu Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine doğru yayılmıştır. (Castles, 2014, s. 193).

Uluslararası hareketlilik bakımından işgücü hareketliliğinin yönü az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğrudur. İşgücünün bulunduğu ülkeden yabancı ülkelere akışı ana ülkede iş bulamama, çok düşük ücretlerle çalışmaya mecbur kalma gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Mal, sermaye ve finans piyasalarında artan ve serbestleşen hareketliliğe karşın, işgücü hareketliliği ulusal devletlerin sınırları içinde kalmaktadır (Kökocak vd., 2008, s. 833). İşgücünün uluslararası hareketliliğini sınırlandıran birçok etmen vardır. Bunlardan birincisi, işgücünün uluslararası hareketliliğinin maliyetinin yüksekliği; ikincisi ise devletin vatandaşlığa ve çalışmaya ilişkin yasal düzenlemelerinin engel teşkil etmesi; bir diğer etmen kültürel farklılıklar neticesinde uluslararası hareketliliğe yönelik talebin canlanmaması; sonuncusu ise diğer ulusal işgücü piyasalarındaki koşullar hakkında bilgi eksikliğinin olmasıdır (Şimşek, 2000).

1.4.3. Kültürel küreselleşme

Kültürel küreselleşme, genel itibariyle Batı düşüncesi ve kültürünün dünya geneline yayılması anlamına gelmektedir (Manning, 1999, s. 138). Bir diğer tanıma göre; kültürel küreselleşme, dünya üzerindeki kültürel birikim, ürün ve değerlerin artmasını ve yayılmasını ifade etmektedir (Göngen, 2013, s. 122). Küreselleşme olgusu, kültür üzerinde önemli etkiler doğurmakta ve dünyadaki tüm kültürlerin birbirleriyle bütünleşmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle iletişim devriminin etkisiyle, içinde yaşadığımız zamanda, dünya genelinde bireyler, toplumlar ve ülkeler arasındaki etkileşim oldukça ileri bir düzeye ulaşmış durumdadır. Böylelikle, söz konusu bireyler, toplumlar ve ülkeler arasında eski dönemlerde birbirlerinden farklı olan yaşam tarzları temelinde ortak bir payda oluşmakta ve farklı zevkler, ilgi alanları gibi konularda belirli bir ahenk sağlanmaktadır. Bir bakıma, küresel bir kültür ve birikim ortaya çıkmaktadır (Bayar, 2011, s. 30).

Günümüzde kültürün yerel, ulusal, bölgesel ve küresel etkileşim içerisindeki önemi giderek artmaktadır. Kültür olgusu, geniş bir yelpazede bireysel ve sosyal

hayatımızı etkilemektedir. Dinden etnik kimliğe, beslenme alışkanlıklarından tüketim tercihlerine, medeniyetler arasındaki ilişkilerden youtube®, facebook® ve twitter® gibi sosyal iletişim ağları vasıtasıyla sanal düzeyde geliştirilen ilişkilerin önem ve yoğunluk kazandığı Arap Baharına kadar birçok kültürel değer ve parçanın yaygınlaşarak bütünleştiği bir çağdayız. Yaşadığımız devirde, kültürel alışkanlıklar, moda ve popüler kültür ile mal ve hizmetler dünya çapında hızlı bir dolaşım geçirmektedir. Kültürel açıdan küçülen dünyada, bu ürünlerin tüketimleri artmaktadır. Ayrıca, yeni iletişim araçlarının gelişmesi, bireylerin düşüncelerini her ortamda özgürce ifade edebilmelerine fırsat vermektedir. Bu ise, yerel olan ve olmayan durumlar ile anlayışların ortaya çıkmasına ya da güçlenmesine sebep olmakta ve böylece çatışma risklerini arttırmaktadır (Keyman, 2013, s. 42).

1989 yılı sonunda Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve 1990'da Sovyetler Birliği'nin çöküşü, II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzenini tanımlayan Soğuk Savaş'ı sona erdirmiştir. Bu gelişme, kültür olgusunun önemini daha da arttırmıştır. Yaşanan süreç içerisinde, dinsel ve etnik temelli kültür olgusunun dünya düzeni ve siyaseti içindeki rolü de artmış ve "medeniyetler çatışması" adı altındaki söylem gündemde sıkça yerini almaya başlamıştır. Bu bakımdan, kültürel küreselleşme, bir yandan dünyada kültürün öneminin artmasına neden olurken, diğer yandan çok ciddi insanlık trajedileriyle sonuçlanan kültürel kimlik (dinsel ve etnik) temelli çatışmalara yol açabilmektedir (Keyman, 2013, s. 42).

Küreselleşmenin kültürel boyutu, biri ötekine karşıt iki farklı sonuca işaret etmektedir. Birinci sonuç "mikro milliyetçilik" akımı şeklinde ortaya çıkmıştır. Son örneği Yugoslavya olayında görülen, "mikro milliyetçilik" akımları, ulusal devleti olduğundan daha küçük parçalar hâlinde algılayan bir yapıdadır. Küreselleşme, evrendeki bütün kültürel yenilik ve değişimleri elektronik medya yoluyla tüm dünya halklarının bilgisine sunmakta; ayrıca politik yönden, demokratik hak ve özgürlükler gereği kültürel farklılık ve geleneklerin korunmasını öngörmektedir. İkinci sonuç ise, küreselleşmenin tüketici davranışlarını etkilemek ve yönlendirmek suretiyle, dünya genelinde kültürel bir örnekliğin önünü açmasıdır. Ayrıca, uluslararası sermayenin tüm dünyada ciddi bir önem kazanması, "marka cazibesi" ve günlük tüketim alışkanlıklarının denetlenmesi bakımından bütün toplumları tek boyutlu bir kültürel kimliğe bürünmeye zorlamaktadır (Kongar, 1997).

Bütün dünyada, insanların giyinme, yeme-içme alışkanlıklarında, dinledikleri müziklerde, eğlence tarzlarında bir benzerlik söz konusudur. McDonalds®, Coca Cola®, Rock Müzik® kültürdeki bu benzerliğin en somut örnekleridir. Küreselleşen dünyada insanların gıda, giyim, eğlence ve yaşam biçimlerinde bir standardizasyon yaşanmaktadır (Ş. Turan 2011, s. 29). Dünya toplumlarının birçok yönden birbirine benzer hâle geldiği küreselleşme sürecinde birçok ülke tüketim davranışlarında ortak bir tutum sergilemeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde küresel sistemde ülkelerdeki asıl rol çokuluslu şirketlere aittir. Ulusal sınırlarının dışında birçok ülkede üretim faaliyetlerini gerçekleştiren çokuluslu şirketler gittikleri ülkenin beslenme, giyinme, vs. alışkanlık ve tercihlerinin değişmesine yol açmaktadırlar (B. Doğan 2014, s. 8).

Kültürel bilgi ve değerler; görüntüler, semboller aracılığıyla farklı kültürler içinde hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Modern iletişim araçları, bilgi ve görüntü akışları küreselleşme sürecinin belirleyicisi konumundadırlar. Gelişmiş iletişim olanakları farklı kültürlerin kaynaşmasına ve bir araya gelmesine imkân vermektedir. Medya, imaj ve simgeler için oldukça etkin bir dağıtım şebekesi rolünü üstlenmektedir (İçli, 2001, s. 166). Bu çerçevede uluslararası tüketim markalarının oluşturulması, küresel önem ve egemenliğe sahip kültürel simgeler ve dünya genelinde milyarlarca insanın uydular yoluyla eş zamanlı olarak izleyip tanık olduğu olaylar, ekonomik küreselleşmenin kültürel yansımalarıdır (Ar, 2007, s. 67).

Kültürün küreselleşmesinde etkili olan bir diğer unsur da İngilizcenin dünyada en çok konuşulan dil olmasıdır. Diplomaside, bilimde, uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel kurumların faaliyet ve etkinliklerinde, ticaret yaşamında en fazla İngilizce kullanılmaktadır. Dünyada bulunan bilgisayarların içinde depolanmış bilgilerin % 80'inden fazlası İngilizce olarak yazılmıştır. Dil konusundaki bütünleşme uluslararası iletişimi arttırmaktadır. Uluslararası medya, evrensel bir dil olan İngilizce aracılığıyla elit, popüler, bilimsel ve sanatsal kozmopolit bir kültürler öbeğinin birbirine bağlanmasına olanak sağlamaktadır (Ş. Turan 2011, s. 29).

Ancak kültürün küreselleşmesi, yalnızca Batı kültür ürünlerinin ve değerlerinin yaygınlaşmasından ibaret olan tek yönlü ve tek boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmemelidir. Günümüzde bazı yerel kültür ürünlerinin ve değerlerinin Batı'ninkilerle kaynaşmasıyla, melez biçimler yaratılmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri, Hindistan'da ticari faaliyette bulunan McDonalds®'ın yerel

beslenme alışkanlıklarını göz önünde bulundurarak vejetaryen menü hazırlamasıdır. Türkiye’de de Knorr®’un yerel damak tatlarını dikkate alarak Ezogelin, Analı Kızılı ya da Tutmaç gibi çorbalar hazırlaması ve ürün yelpazesini, tüketicilerinden kabul görmek ve piyasada tutunabilmek amacıyla bu yönde geliştirmesi oluşan melez biçimlere verilebilecek başka bir örnektir. Yani kültürel küreselleşme; benzeşme, melezleşme ve kimlik temelli çatışmaların eşzamanlı olarak yaşandığı bir süreçtir (Keyman, 2013, s. 43-44).

Küreselleşmeyle birlikte fikirler, düşünceler, izlenimler, alışkanlıklar ve yaşam tarzları dünya genelinde dolaşır duruma gelmiş ve böylece bir küresel kültür piyasası oluşmuştur⁷. İyiliği ya da kötülüğü tartışılabilen küreselleşme, bir olgu ve kaçınılmaz bir süreçtir. Bu açıdan, bütün dünyayı kuşatan ve derinden etkileyen bu sürecin ortaya çıkardığı ya da çıkarabileceği sonuçları iyi sezinlemek ve davranış kalıpları ile yaşam tarzını ona göre belirlemek çağdaşlığın ve güncelliğin bir gerekliliğidir (Kongar, 1997).

1.4.4. Siyasal küreselleşme

Siyasal küreselleşme, ulus ötesi yönetici ve düzenleyici kuruluşların örgütleyici yapılanması ve liberal siyasi ideoloji ile onun kurumsal biçimlerinin dünya çapında egemen olması anlamında kullanılmaktadır (Manning, 1999, s. 138). Küreselleşme en büyük etkisini ulus devlet üzerinde göstermiştir. Halkının çıkarlarını her şeyin üstünde tutan, temel hedefleri ulusun çağdaş bir seviyeye yükselmesi, ülkenin kalkınması ve ülkede sosyal adaleti geliştirmek olan, ulusal varlığa ve benliğe sahip çıkan ulus devletin otoritesi küreselleşme sonucu sarsılmaya başlamıştır. Çünkü küreselleşme hem evrenselleşmeyi savunmakta hem de gelenek, görenek ve alt kültür gibi yerel değerleri öne çıkarmaktadır. Bu da evrenselleşme ve yerelleşme kavramlarının birbiriyle çelişmesine neden olmaktadır (Çınar, 2009, s. 17-18; Uslu Çetin, 2015, s. 4).

Devletin fonksiyonlarının azaltılması ve sınırların genişlemesiyle bireyler, uluslararası örgütler, sivil toplum, çokuluslu şirketler gibi oluşumlar potansiyel düzeyde uluslararası aktör işlevi görmektedirler (Badie, 2001, s. 45-46’dan aktaran Kivılcım, 2013, s. 226). Ulusal ve uluslararası düzeydeki politikalar, küresel aktörlerin çok yönlü ve karşılıklı ilişkileri çerçevesinde belirlenmektedir. Nitekim AB, BM, NATO ve OECD gibi uluslararası örgütlerin sayısının artması ve küresel boyutta söz sahibi

⁷Küreselleşmenin boyutları. <http://northpole.tr.gg/K-Ue-RESELLE%DEMEN%DDN-BOYUTLARI.htm> (Erişim tarihi: 17.03.2015).

olmasıyla ulus devletlerin dört bir yana yayılan yönetim ağları giderek zayıflamıştır (Çalışır, 2009, s. 23). Günümüzde devletlerin sınırları içinde yer alan ulusal ekonomilerden çok, piyasalarla iç içe geçen devletler hâkimiyet kazanmaktadır. Ulus devletin bir siyasal kurum olarak etkinliğini kaybetmesiyle girdiği egemenlik krizi, bulunduğu sınırlardan geçen bilgi, mal, sermaye ve insan kaynakları üzerindeki kontrolü aracılığıyla gerçekleştirdiği denetim gücünü paylaşması ya da tedricen yitirmesinden ileri gelmektedir (Aslan, 2009, s. 292).

Kamu yararı artık ulusal düzeyde gözetilmekten çok, küresel ihtiyaçların giderilmesi bağlamında düşünülmektedir. Çevre, ekonomik ve sosyal gelişim, barınma, kadınların durumu ve insan hakları devletlerin iç politikalarını ilgilendiren meseleler olmaktan çıkarak uluslararası siyasetin gündemine taşınmıştır. Ayrıca uluslararası sisteme dâhil olan aktörler (bölgesel ekonomik birleşmeler, uluslar üstü yapılar, hükümet dışı kuruluşlar, vs.) devletin mutlak gücünü sınırlandırmakta ve siyasetin, realizm tarafından önerilen hiyerarşi merkezli pozisyonu kaybolmaktadır. Küreselleşme demokrasi, insan hakları, özgürlük, çevrenin korunması gibi temel değerlere evrensel nitelik kazandırırken, ulus devleti de demokratikleşme, yerelleşme, saydamlık, katılım, esneklik, hesap verilebilirlik gibi baskın unsurların tesiri altında yeni bir dönüşüm geçirmeye zorlamaktadır. Bu çerçevede ülkeler devletin küçültülmesi, finansal ve ticari liberalleşme, özelleştirme, siyasal reformlar, sosyoekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejileri, temel politikalar olarak benimsemişlerdir (Kıvılcım, 2013, s. 226; Köse, 2003, s. 3). Bu süreçte, küreselleşmeye uyumlu yönetim yapılanmasının iyi analiz edilip ona uygun politikalar üretilmesi önem taşımaktadır. Küreselleşme, engellenebilir bir süreç değildir, fakat bu süreci mantıklı ve sistemli çabalar doğrultusunda kontrol altına alma ve yönlendirebilme imkânı vardır. (Aslan, 2009, s. 292).

Özetle, siyasal küreselleşme sonucu bir devletin siyasal sınırlar içinde belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlamadaki gücü ortadan kalkmakta; idare sistemlerinin karşılıklı etkileşimi artmakta; demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahaleler yoğunluk kazanmakta; dil, din, etnik köken, bayrak, vs. siyasal-kültürel yapıya dayanan ulus devlet önemini yitirerek uluslararası üst kuruluşlar ön plâna çıkmaktadır (Ar, 2007, s. 63). Küreselleşme ulus devletlerin kural koyma konusundaki tekellerini tamamen ortadan kaldırmıştır. Daha önceleri ulus devletin tekelinde olan meseleler artık küresel aktörlerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu

bağlamda güvenlik, ekonomik yönetim, refah, çevre sorunları, uyuşturucu trafiği, terörizm, salgın hastalıklar ve insan hakları gibi pek çok alan günümüzde büyük ölçüde BM, IMF, Dünya Bankası, WTO ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar ya da bölgesel düzeydeki siyasi ve ekonomik birlikler (Avrupa Konseyi, Avrupa Merkez Bankası gibi) temelinde koordine edilmektedir (Zencirkıran, 2004; Erdoğan, 2004'ten aktaran Aslan, 2009, s. 292).

1.5. Küreselleşme Sürecini Güçlendiren Düşünce Akımları

Devlet müdahaleciliğinin ekonomik işleyişi olumsuz yönde etkilediğini ve piyasa ekonomisinin gerekliliğini savunan birtakım görüşler mevcuttur. Bu noktada, devleti liberal ilkelere göre yapılandırma ve dönüştürme çabaları içerisinde feodalizmin ve din eksenli savaşların azalmasına yol açan siyasi mücadeleler ile gelişen (Özden Cankara ve Aysel, 2015, s. 527) siyasi liberalizm; merkantilizmi, ithal ikameci stratejiyi ve dış ticarete korumacılığı reddeden iktisadi liberalizm ve Keynes'in politikalarını eleştiren neo-liberalizm akımları öne çıkmaktadır.

1.5.1. Siyasi liberalizm

Liberalizmin siyasi boyutu, Batı Avrupa'da ortaçağ düzeninin çözülmesiyle gündeme gelen ulus devletlerin sosyal, siyasi ve ekonomik kapsamlı örgüt oluşturma çabalarının, eski düzen yerine yeni düzen yaratma girişimlerinin, hemen her alanda yeni meşruiyet dayanakları aramanın bir sonucu olarak doğmuş ve gelişmiştir (Çetin, 2002, s. 80). Statüye dayanan toplumsal yapıların yerini, eşit sivil vatandaşlar arasında sözleşmeye dayalı ilişkilerin almasıyla, feodal hiyerarşik düzen yıkılmış ve farklı politik yapılar meydana gelmiştir. Bu ideolojide devletin, topluma benzer şekilde, üyelerinin karşılıklı rızasıyla bir arada tutulan gönüllü bir birlik olarak var olması öngörülmektedir. Burada iki temel problem söz konusudur. Bunların ilki; bireysel özgürlüklerin kapsamının genişletilmesi, ikinci ise buna bağlı olarak devlet otoritesi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişkilerin çözüme kavuşturulmasıdır. Liberalizm taraftarlarının, idari düzenin işleyişini sınırlandırmak için başvurdukları kurumsal araçlar federalizm, çift meclis ve kuvvetler ayrılığı ilkesidir. Bu mekanizma; seçilen iktidarın ve parlamentonun farklı güçler arasında paylaşılmasıyla sağlanacaktır. Bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi ve değer kazanması; ancak meşruiyetini,

yönetilenlerin serbest seçimlerle oluşturduğu yapıdan alan bir yönetim ile mümkün olabilecektir (Berktaş, 2008, s. 62-66; Özden Cankara ve Aysel, 2015, s. 527).

Bir kavram olarak Siyasal Liberalizm; devlet otoritesinin her anlamda ve her alanda kısıtlanmasına vurgu yapan, devletin toplumdaki bireylerin özgürlüklerine ve yaşam tarzlarına hiçbir şekilde karışmaması gerektiğini ileri süren ve toplumsal ve kültürel yaşamın düzenlenmesinde hiçbir belirleyici rol üstlenmemesi gerektiğinin altını çizen bir öğretilerdir (Şentürk, 2008, s. 14'ten aktaran Özden Cankara ve Aysel, 2015, s. 527). Bu açıdan değerlendirme yapıldığında, bir ekonomi modeli olarak liberalizmin devlet anlayışının, siyasal liberalizm ideolojisini doğuran temel etken olduğu ifade edilebilir. Liberalizm, özgürlüğün ve eşitliğin önündeki temel engelin devletin bizzat kendisi olduğunu ve bundan dolayı da devletin mutlaka, özellikle ekonomik alanın dışına çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Liberallerin minimal devlet anlayışı, aslında pazarın büyümesini, serbest rekabetin artırılmasını ve demokrasinin gelişmesini hedeflemektedir (Tosun, 2010, s. 87; Özden Cankara ve Aysel, 2015, s. 527).

Siyasal liberalizmin kurucusu olarak John Locke (1632-1714) kabul edilir (Aktan, 1994, s. 20'den aktaran Günsoy, 2006, s. 180) ve kendinden sonra gelen David Hume, Jeremy Bentham, John Stuart Mill, Lord Acton ve Edmund Burke gibi düşünürler Locke'dan etkilenmişler, bu yazarlar hep birlikte, insanların aydınlanmış kişisel çıkar, akılsallık ve özgür seçim tarafından yönlendirildiği bir dünyayı öngören toplum sözleşmesi kuramını vurgulayarak, devletin bireylerin yaşamına en az düzeyde müdahale etmesini savunmuşlardır (Marshall, 2005, s. 456). Siyasal liberalizmin gelişiminde katkısı olan önemli bir diğer düşünür de John Rawls'dur. Rawls 1972'de yazdığı "A Theory of Justice" adlı kitabında bir toplumsal sözleşme kuramı ortaya koymuş ve bu çerçevede, yurttaşların kendi toplumsal statülerini öğrenmeden önce ve başkalarının bilgisinden yoksunken oluşturulacak yurttaş hakları ve yükümlülüklerini içinde barındıran bir sözleşme tasarlayarak, adil toplumu ortaya çıkaracak ahlâki temeli ortaya koymayı amaçlamıştır (Marshall, 2005, s. 457).

Özet bir anlatımla; siyasal liberalizm, bireylerin birtakım özgür seçim hakları olduğuna işaret etmekte ve bu hakların korunması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda yaşam, mülkiyet, söz, ifade, basın, din ve vicdan özgürlüğü, keyfi olarak tutuklanmama (Berktaş, 2008, s. 64), oy hakkı vasıtasıyla ülke yönetiminde söz sahibi olma (Marshall, 2005, s. 456) gibi konular bireyin temel haklarıdır ve bunlar devlet

tarafından engellenmemelidir. Ayrıca siyasal liberalizm, bu hakların belli başlı anayasalarla garantiye alınmasını istemektedir. Buradan hareketle liberal politikanın kalbinde, ‘‘devlet ile sivil toplum arasındaki net ayrımın’’ yattığını söylemek mümkündür (Berktaş, 2008, s. 64-65).

1.5.2. İktisadi liberalizm

18. yüzyılın sonlarında İngiltere’de ortaya çıkan sanayi devrimi makineleşmeyi doğurmuş, Fransız Devrimi ise devlet müdahaleciliğini savunan merkantilizmin ve ekonomi-politik bir sistem olan korporatizmin yerine üretim ve ticaret özgürlüğünü, yani iktisadi liberalizmi getirmiştir (Akçetin ve Akçetin, 2013, s. 17). İktisadi liberalizmin temeli, ‘‘Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’’ felsefesi üzerine kuruludur (Çiftlikli, 1993, s. 4).

Merkantilizme tepki olarak ortaya çıkan liberal bakış açısının kökleri, David Hume’un altın birikiminin zenginliği arttıracığı yönündeki görüşü yıkması ve Adam Smith’in 1776’da yazdığı ‘‘Milletlerin Zenginliği’’ (Wealth of Nations) adlı kitabında, ulusal zenginlik ve gücün kaynağının ekonomik büyüme olduğu, ekonomik büyümenin de, üretim, ekonomik uzmanlaşma ve iş bölümü ile mümkün olduğu savına dayanır. Bu görüş, merkantilist devletin, korumacı politikalarla ticareti ve büyümeyi engelleyerek refah düzeyini geriletmediğini ileri sürer (Koyuncu, 2013, s. 98). Dolayısıyla korumacılığın terkedilerek ithalatta serbestleştirmeye gidilmesi öngörülür. Bununla birlikte içe dönük; ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine, fiyat mekanizması çerçevesinde dışa dönük ve ihracata yönelik bir ekonomik hedef alınır (Hiç, 1992, s. 1-2’den aktaran Çiftlikli, 1993, s. 4).

Liberal görüş, merkantilizmin sıfır toplamı uluslararası ekonomi modeline karşı çıkar. A. Smith, devletlerin ticareti ve yatırım fırsatlarını açık hâle getirerek ülkelerin özel ekonomik avantajlarından (bazılarında düşük işgücü ücretleri varken bazılarında hammadde bolluğu olabilir) yararlanmalarından ortak çıkar sağlayacağını belirtir. Bu nedenle, devletlerin gümrük tarifelerini düşürerek uluslararası ekonomik faaliyetlere getirilecek sınırlamaları azaltmalarını ve hem malların hem de hizmetlerin arz-talep çerçevesinde serbestçe hareket etmesini önerir (Koyuncu, 2013, s. 98).

Liberal iktisat anlayışını savunanlar, serbest rekabete dayalı politikaların ekonomiyi en iyi iktidardan bile daha iyi yöneteceğini söylerler. Bu bağlamda toplumda

bazı insanların zenginleştikçe zenginleşmelerinin, bazılarının ise giderek daha fazla yoksullaşmalarının ekonomik yasalara uygun olduğunu kabul etmektedirler. Ekonomiye devlet müdahalesi gereksizdir. Çünkü, ekonomik yasaların işleyişi piyasa arz ve talebini otomatik olarak belirleyecek ve bu duruma uyum sağlayabilenler kazançlı çıkarken, sağlayamayanlar zarar görecektir. Böylelikle belli bir kimsenin hâkimiyeti altında olmayan, fakat herkes tarafından idare edilen bir ekonomik düzen oluşacak ve herkes bir tüketici, bir üretici vasfıyla ekonomiyi yönetme güç ve yetkisine sahip olacaktır. Yani, toplumda yaşayan herkes hem yöneten hem de yönetilen konumundadır (Akçetin ve Akçetin, 2013, s. 17-18).

Özetle; “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” düşüncesine dayanan iktisadi liberalizm, serbest piyasa ekonomisini, devletin ekonomideki payının azaltılmasını, üretimi sınırlandıran bütün engellerin ortadan kaldırılmasını, mal ve hizmetlerin yurtiçinde ve yurtdışında serbestçe dolaşabilmesini ifade etmektedir. Kısacası, bireylerin ekonomik açıdan özgür olmaları hedeflenmekte ve dolayısıyla serbestçe ekonomik aktivitelerde bulunmaları, yani ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaları öngörülmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 110).

1.5.3. Neo-liberalizm

Küreselleşmenin iktisadi bir ideolojik söylemi olarak ortaya çıkan neo-liberalizm, devletin ekonomideki üretici, tüketici, dağıtıcı ve düzenleyici işlevinin sona ermesini, kamu hizmetlerinin özel sektörün himayesine devredilmesini ve siyasal yetkilerin yerel otoriteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşılmasını önermektedir. Neo-liberal politikaların ortaya çıkış serüveni, 1980'lere kadar hâkim olan sosyal devlet anlayışının önemini yitirmesi ve yerine yeni sağ siyasetin ortaya çıkmasıyla ilişkilidir. Küreselleşme, bu süreçte hem liberal ve muhafazakâr değerleri kapsayan çağdaş bir siyaset tarzını öne çıkarmış, hem de yenedünya düzenine uygun/uyumlu bir neo-liberal düzen meydana getirmiştir (Duman, 2011, s. 688).

Neo-liberalizmin amacı, devlet müdahalesinin en aza indiği, kendiliğinden işleyen ve kendine özgü kurallarıyla varlığını sürdüren piyasa mekanizmasını yaratmaktır. Neo-liberal ideolojide, devlet müdahalesinin sadece ekonomide değil, toplumsal ve siyasal sistemde de asgari düzeyde tutulması gerektiği savunulmaktadır.

Devlet müdahalesinin olmadığı bir sistemde bireylerin kendilerini daha iyi ifade etmesi, özgürleşmesi kolaylaşacaktır (Kurt, 2006, s. 200)

1929 Büyük Bunalımını izleyen dönemde Keynes'in talep yönlü politikaları dünya ülkelerinde 1960'lı yılların sonlarına kadar başarıyla uygulanmış, bu arada devletin iktisadi hayattaki rolü ve fonksiyonlarının genişlemesinden kaynaklanan kronik bütçe açığı, yüksek vergi yükü ve enflasyon gibi sorunlar da artmaya başlamıştır (Aktan, 1994, s. 26-27'den aktaran Günsoy, 2006, s. 185). Petrol krizlerinin ardından ortaya çıkan stagflasyon olgusuna yeterli çözümü geliştiremeyen Keynesgil görüş⁸ klasik görüş tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır⁹ (Günsoy, 2006, s. 185). Bu noktada her biri klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan Friedrich von Hayek'in öncüsü olduğu Neo-Avusturya Okulu, Milton Friedman'ın öncülüğünü yaptığı Chicago İktisat Okulu, James M. Buchanan'ın öncülüğünü yaptığı Virginia Politik İktisat Okulu, Eucken-Böhm ikilisinin başını çektiği Alman Freiburg Okulu'nun görüşleri çerçevesinde neo-liberalizmin düşünsel altyapısı oluşturulmuştur (Günsoy, 2006, s. 185-186).

Neo-liberal iktisatçılar, bugünün gelişmiş ülkelerinin serbest piyasa kurallarına dayalı politikaları sayesinde büyüyüp zenginleştiklerini ve devlet müdahalesine dayalı ekonomi yönetimlerinin başarısızlığa sürüklendiğini ileri sürmektedirler. Ticari serbestleşmeyi savunarak, dış ticaretin ve finansal hareketlerin devlet aracılığıyla değil piyasa kuvvetleri tarafından yönlendirilmesini teşvik etmektedirler. Bu iktisatçılara göre, gelişmekte olan ülkeler, devletin ekonomiye müdahaleci politikaları yüzünden sıkıntıya düşmekte ve bu politikalar krizlere, işsizliğe ve yoksulluğa neden olmaktadır (Işık, 2010, s. 25).

Neo-liberal akıma göre, Keynesyen politikalar sonucu kârlar üzerinde baskı yaratan unsurlar ortadan kaldırılmalı ve devletin sermayenin egemenliğini benimsemesi

⁸Krizden kurtulmak için öncelikle genel hatlarıyla Keynesci politikalar uygulanmış, kamu harcamaları artırılarak tüketim ve yatırım desteklenmiş, gelişmiş ülkeler dış talebi canlandırmak için azgelişmiş ülkelere çok düşük faizlerle kredi vererek uluslararası likiditeyi canlandırmak istemiş, ancak 1980'lerin başlarında petrol fiyatlarındaki artışla birlikte faizler de yükselince azgelişmiş ülkeler yoğun bir dış borç krizine girmişlerdir. Bunların sonucunda gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ekonomilerin krizi Keynesci politikalarla aşamayacağı anlaşılarak istikrar/yapısal uyum programlarıyla neo-liberal akımın piyasa mekanizmasına öncelik veren, kamu girişimciliği ve işletmeciliğine karşı çıkan politikalar uygulamaya konulmuştur (Boratav vd., 1993, s. 203-204'ten aktaran Günsoy, 2006, s. 185).

⁹1970'li yıllarda özellikle Keynesçi ekonomik yaklaşımı hedef alan ana akım iktisadi görüşleri üç başlık altında toplayarak açıklamak mümkündür (Kara, 2004, s. 116-117'den aktaran Günsoy, 2006, s. 185): Monetarizm, rasyonel beklentiler hipotezi ve arz yanlı iktisat. Bu üç yaklaşım da neo-liberal politikalara ekonomik açıdan teorik zemin oluşturmakta, devlet-ekonomi ilişkisinin Keynes öncesinde olduğu gibi "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkesine göre yeniden yapılandırılmasını savunmaktadırlar.

sağlanmalı, böylece Keynesyen iktisadın tüketim ve talep odaklı politikaları yerine, üretimi ve arzı esas alan politikalara öncelik verilmelidir (Müftüoğlu, 2001, s. 264'ten aktaran Işık, 2010, s. 23-24). Bu politikalar doğrultusunda 1970'lerde yaşanan krizin nedeninin, yüksek ücretler ve emek piyasası katılıkları olduğu öne sürülmüştür. Neo-liberal görüş, Keynesyen politikalar çerçevesinde aşırı sermaye birikimini ortadan kaldırmak, talebi arttırmak için gerçekleştirilen uygulamaların, maliyetlerde artışa yol açtığı söylemi ile terk edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Işık, 2010, s. 24).

1973-1980 arasında, gelişmiş kapitalist ülkelerde verimlilik artışlarının gitgide yavaşlaması ve petrol şoku sonucu stagflasyonist eğilimlerin etkisini güçlü bir şekilde hissettirmesi, bu ülkeleri sermaye birikim sürecinin devam ettirilmesi konusunda yeni alternatifler bulmaya sevk etmiştir. Bu dönemde, Reagan-Thatcher rejimlerinin hâkim olduğu bir ortamda neo-liberalizmin yükselişe geçtiği sanayileşmiş ülkeler için, dünya nüfusunun önemli bir oranını oluşturan azgelişmiş ülkeler bulunabilecek çareler hususunda en etkili çıkış yolu olmuştur. Bu dönemde sanayileşmiş ülkeler, kendi geleceklerine yön vermek adına azgelişmiş ülkelerin küresel sistemin içine çekilmesini birtakım nedenler doğrultusunda gerekli görmüşlerdir. Bu nedenlerden birincisi, azgelişmiş ülkelerin sosyalist bloka ek olarak ayrı bir güç olarak ortaya çıkması ve mevcut güçler dengesini sorgulayarak küresel boyutta yeni bir iktisadi düzen kurgulama arayışına girmesidir. İkincisi, başta yeni sanayileşen ülkeler olmak üzere azgelişmiş ülkelerde hızlanan sanayileşme girişimlerinin, sanayileşmiş ülke sanayilerinin uluslararası rekabet gücünü baltalayacağı düşüncesidir. Üçüncüsü ise, borç krizinin sanayileşmiş ülkelerin mali piyasalarında yarattığı derin sarsıntı neticesinde azgelişmiş ülkelerin borçlarını ödeyebilmesinin ancak ihracata yönelmeleri suretiyle mümkün olabileceği şeklindeki değerlendirmelerdir (Şenses, 2004a, s. 3).

1980'li yıllara gelindiğinde, aynı amaçlar doğrultusunda birlikte hareket eden IMF ve Dünya Bankası'nın çalışmalarıyla neo-liberal politikalar azgelişmiş ülkelerin çoğunluğunda uygulamaya konulmuştur. Söz konusu politikalar, mal ve faktör piyasalarının fiyat müdahalelerinden arındırılması, dış ticaretin ve finansal piyasaların liberalleştirilmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması, dolaysız yabancı yatırımlar ile sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi, eğitim ve sağlık sektörü dâhil tüm sosyal hizmet alanlarında özelleştirme uygulamalarının artması ve işgücü piyasalarının esnek bir yapıya kavuşturulması gibi

amaçlar doğrultusunda bu ülkeleri piyasa ekonomisi şartlarına göre biçimlendirme yolunda etkili olmuştur (Şenses, 2004a, s. 3).

Özünde bir ekonomi-politik sistem olan neo-liberalizm, sermayenin devletin egemenliğinden çıkmasını, emeğin ve ücretin piyasa koşullarında belirlenmesini ve ekonomik aktivitelerin serbest piyasa mekanizmasına bırakılmasını öngören bir anlayışı savunmaktadır. Dolayısıyla bu ideolojinin belirgin özelliği, finansal işlemlerin alanını kısıtlayan tüm ulusal ve uluslararası düzenlemeleri kaldırmak, devletin kamu çıkarı için sosyal politika uygulamalarına izin vermemek, sermayenin serbestleşmesini sağlayarak kendiliğinden dengeye gelen bir piyasa mekanizması oluşturmak ve dünya üzerindeki bütün bölge ve ülkelere aşama aşama yayılarak kendisini de küreselleştirmektir (Dumênil ve L  vy, 2009, s. 42-43'ten aktaran Duman, 2011, s. 691).

Neo-liberal düşüncenin temeli aslında post-modernite üzerine kurulmuştur. Post-modernizm, yönetim ve organizasyon düşüncesi açısından, yaratıcılığın dinamiğinin farklılıklar olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, içinde bulunduğumuz konjonktürde, bireyciliğe aşırı önem verilmesi ve bireyciliğın güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İnsanlara; kesin doğru olarak dayatılan kural ve ilkeleri empoze etmek yerine, onları tamamen serbest bırakmalı ve kendi istediklerini yapma konusunda fırsat verilmelidir. Bürokratik ve formel yapılar yerine, etkinliği ve motivasyonu arttırma hedefiyle onların   zg  r iradelerini ve inisiyatiflerini kullanmalarına olanak sağlanmalıdır (M. Kaya 2009, s. 12-13).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YOKSULLUĞUN TANIMI, TÜRLERİ VE ÖLÇÜLMESİ

2.1. Yoksulluk Kavramı

Sözlükteki anlamıyla yoksul, “geçim sıkıntısı çeken, yeteri kadar maddi geliri olmayan veya insanca bir yaşam için gereken araçlara sahip bulunmayan kişi” biçiminde tanımlanır. Yoksulluk kavramı ise, bireylerin gıda, giyim ve barınma gibi temel gereksinimleri yaşamlarını sürdürmeye yetmesine karşın, toplumun genel düzeyinin gerisinde kalma durumu olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz vd., 2004, s. 18-19). Bir başka deyişle, sosyal refah seviyesi, toplumun yaşam standardının mutlak veya görel olarak minimum bir düzeyinin altında kalan insanlar yoksul statüsündedirler (Gürsel vd., 2000, s. 95).

Yoksulluk günümüzde karmaşık ve farklılık arz eden bir sorun olup, yalnızca düşük gelir seviyesi ile tanımlanamamaktadır. Birçok çalışmada yoksulluk eğitimden, sağlık hizmetlerinden, istihdamdan, barınma olanaklarından ve toplumsal yaşama katılımdan mahrum olma şeklinde ifade edilmektedir (Fortuijn ve Ostendorf, 2004, s. 239). Ancak ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin farklılığı, işgücü piyasalarındaki yapısal farklılıklar, toplumsal kültür ve görüş farklılıkları sebebiyle yoksulluğa ilişkin farklı tanımlamalar yapılabilmektedir (Yıldırım vd., 2011, s. 3).

Kalkınma iktisatçısı Amartya Sen, yoksulluğu belli bir asgari kabiliyeti elde edememe durumu olarak tanımlamaktadır (Gafar, 1998, s. 592). A. Sen’in yaklaşımına göre yoksulluk; bireylerin sahip oldukları eğitim, beceriler, sosyal, sermaye, vs. maddi ve manevi varlıklara, toplumda yaratılan ya da ortaya çıkan fırsatlara ve bireylerin yaşam kalitelerinden duydukları tatmine bağlı bir olgudur. Dolayısıyla bu yaklaşım; varlıkları, fırsatları ve bireylerin öznel değerlendirmelerini yoksulluğun temel belirleyicileri olarak kabul etmektedir (Korkmaz vd., 2004, s. 19).

Lipton (1997, s. 1003), özel tüketimdeki yetersizliklere dikkat çekerek yoksulluğu, kişi başına özel tüketimin belirli bir düzeyin altında kalması olarak ifade etmektedir. Drewnowski (1977), yoksulluğu kişilerin ve hanehalkının kendilerini tatmin etmeye yetecek bir düzeyde gelirden yoksun olmaları (sübjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standardının gerektirdiği temel ihtiyaçların giderilebilmesi bakımından yeterli miktarda gelire sahip olunmaması (gelir yoksulluğu) şeklinde açıklamaktadır (Aktan ve Vural, 2002, s. 3).

Dünya Bankası yoksulluğu parasal gelir boyutunda ele almaktadır. Buna göre, belirli bir gelir düzeyinin altında kalanlar yoksul olarak nitelendirilmektedir (Uzun, 2003, s. 156). Dünya Bankası'nın tanımına göre yoksulluk; aç olmak, barınma imkânına sahip olacak düzeyde gelirden yoksun olmak, hasta olduğu hâlde doktora gidememek, eğitim alamamak, geçimini sağlayacak bir işi olmamak, gelecek kaygısı taşıyor olmaktır (Güler, 2011, s. 87). UNDP ise yoksulluğu; ömür boyu sağlık, yenilikçi bir yaşam, ortalama bir yaşam standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık gibi insanî gelişim açısından zorunlu olan fırsatlardan mahrum olma şeklinde tanımlayarak kavramı çok yönlü olarak incelemektedir. UNDP, yoksulluğun bu boyutuyla incelenebilmesi için yaşam beklentisi, okur-yazarlık oranı, çocuk ölüm oranları ve reel satın alma gücü gibi birtakım göstergeleri kriter seçmektedir (Uzun, 2003, s. 157).

OECD (2001, s. 38) ise yoksulluğu kapasite yoksunluğu bağlamında ele almakta ve kişinin sahip olması gereken yapabilirliklerden mahrumiyet alanlarını şöyle tanımlamaktadır¹⁰:

●**Ekonomik kabiliyetler;** gelire sahip olma, tüketim yapma ve varlık kazanma yeteneği anlamına gelir.

●**Beşeri kabiliyetler;** sağlık, eğitim, beslenme, temiz su ve barınmayı temel almaktadır.

●**Politik kabiliyetler;** insan hakları, kamu politikaları ve kamusal öncelikler üzerinde söz hakkını içermektedir.

●**Sosyokültürel kabiliyetler;** kişinin değerli bir birey olarak toplum hayatına katılma yeteneğine ilişkindir.

●**Koruyucu kabiliyetler;** bireylerin ekonomik ve dışsal şoklara direnebilme kudretini ifade etmektedir (OECD, 2001, s. 38; E. Doğan 2014, s. 7-8).

Yoksul sınıfına giren bireyler belirgin bir bakış açısıyla, kişisel gelir dağılımı tablolarının alt diliminde yer alan insan kümelerinden oluşmaktadır. Bu kümeler; işsiz durumda olan bireyler, düşük düzeyde maaş alan emekliler, düşük yevmiyeyle çalışanlar, kayıt dışı sektörde istihdam edilen işçiler, topraksız veya çok küçük toprak sahibi köylüler, gelirleri sıfır veya nispeten daha fazla olabilen işadamları, vb. gibi

¹⁰Bu tanım, Birleşmiş Milletlerin tanımına benzer şekilde, Amartya Sen tarafından öne sürülen yapabilirlik yaklaşımı esas alınarak oluşturulmuştur (E. Doğan 2014, s. 7).

birçok insan grubunu içermektedir (Boratav, 2004, s. 149'dan aktaran Aydın ve Türgay, 2011, s. 252).

Yoksulluk, esas itibariyle bir azgelişmişlik sorunu olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerde de yaygınlık arz eden bir problem olarak gündeme oturmuştur. Fakat gelişmiş ülkelerdeki hızlı ve istikrarlı büyüme oranları, refah devleti kapsamında devletin dar gelirli kesimlere yönelik olarak uygulamaya koyduğu gelir politikaları, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi uygulamalarla yoksulluk önlenmeye çalışılmaktadır (Gündüz, 2006, s. 34). Çoğu ülkede ekonomik bir hastalık hâline gelen yoksulluk, azgelişmiş ülkelerde daha yüksek seviyelerdedir. Ekonomileri tarımsal faaliyetler doğrultusunda şekillenen azgelişmiş ülkelerdeki yoksulluk iki sebepten kaynaklanmaktadır. Birincisi, bu ülkelerin ekonomik yapıları tarıma dayalı olduğundan istihdam olanaklarının yetersizliği; ikincisi de, bu ülkelerde doğal nüfus artış hızının yüksek olmasıdır (Şenses, 2003, s. 18'den aktaran Gündüz, 2006, s. 34-35).

2.2. Yoksulluk Sınırının Belirlenmesi

Yaşamı sürdürmek için gerekli olan ihtiyaçların toplumdaki refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak dönemden döneme farklılık göstermesi, yoksulluğun ölçülmesi için kimlerin yoksul sınıfına gireceğini belirleyen bir ‘‘yoksulluk sınırı’’nın çizilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sınır, bir toplumda yoksul olanlarla olmayanları ayıran çizgiyi ifade etmekte ve yoksulluğa ilişkin karşılaştırma ve değerlendirmeler yapılmasına imkân vermektedir (Korkmaz vd., 2004, s. 19). Yoksulluk sınırı hesaplanırken, hanehalkı veya bireylerin temel gereksinimlerini karşılamaya yetecek düzeyde asgari bir gelir veya harcama tutarı belirlenir. Bu tutarın altında kalan hanehalkı veya bireyler yoksul kabul edilir (Alemdar vd., 2012, s. 325).

Genel bir ifadeyle yoksulluk sınırı, yoksul kategorisine giren bir kişinin altındaki yaşam standardı düzeyidir (World Bank, 1991, s. 13'ten aktaran Öztürk ve Çetin, 2009, s. 2667). TÜİK (2008, s. 7) ise yoksulluk sınırını, kişinin asgari düzeyde bir yaşam standardına kavuşması için yapması gereken minimum harcama miktarı olarak tanımlamaktadır. TÜİK, bu çerçevede, kişinin beslenme ihtiyacı yanında giyim, konaklama, ulaşım, eğitim, sağlık ve haberleşme gibi temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için gerekli olan mal ve hizmetleri satın alırken ödemesi gereken para tutarını, yani parasal gelir düzeyini esas almaktadır (TÜİK, 2008, s. 7).

Ravallion (1998) yoksulluk sınırını, ‘‘yoksulluk sınırında elde edilen faydanın minimum maliyeti’’ olarak tanımlamaktadır. Bu minimum maliyet iki yöntemle hesaplanır. Birincisi, gıda-enerji alımı yöntemidir. Bu esas olarak besin temelli yoksulluk çizgisidir (Laderchi vd., 2003, s. 250). Gıda-enerji alımı yöntemine göre yoksulluk sınırı, ekonomideki farklı bölge ve gruplar için bir dönem süresince; önceden belirlenmiş gıda enerjisi ihtiyacına denk kalori değeri içeren gıda maddelerine yapılacak harcama miktarı hesaplanarak belirlenmektedir (Atahan, 2006’dan aktaran Çağatay vd., 2009, s. 4). İkincisi ise, temel gereksinimler maliyeti yöntemidir. Bu yöntemde yoksulluk sınırının hesaplanmasında önce gıda ile başlanır, sonra gıda dışındaki harcamalar eklenir ya da temel ihtiyaç maddelerinin bir listesi yapılır ve bunların her biri için maliyet tutarları hesaplanır (Laderchi vd., 2003, s. 250).

Yoksulluk sınırı aslında toplumun kalori cinsinden en düşük ortalama üretim düzeyini göstermektedir. Yoksulluk sınırının kalori olarak çok düşük olması, toplumun o derece yoksul olduğunun kanıtıdır. Yoksulluk sınırı, bireylerin yaptıkları işe, yani üretimini gerçekleştirdikleri şeyin doğasına bağlıdır. Örneğin, kaynakçılık ve çiftçilik arasında enerji tüketimi farklılığı vardır. Çiftçinin yılda ortalama iki ay çalışmasına karşın, kaynakçı her ay çalışmaktadır. İkinci bir farklılık ise, kaynakçılık veya çiftçilik mesleği için gerekli niteliklerin ve eğitim sürelerinin farklı olmasıdır. Burada, çiftçi veya kaynakçının kişisel beslenme ihtiyacından ziyade, kaynakçılık veya çiftçilik için gereken enerji miktarı veya maliyeti ön plâna çıkmaktadır. Bu miktar ve maliyet ülkelerin gelişmişlik derecesine ya da ülke içindeki bölgesel kalkınmışlık farklarına göre değişim göstermektedir. Kişi için gerekli olan enerji miktarını emeğin toplumsal maliyeti belirler. Bu maliyet içinde eğitim, sağlık gibi bütün sosyal maliyet unsurları yer almaktadır. Her ülkenin üretim kapasitesi ve verimlilik düzeyi birbirinden farklı olduğu için yoksulluk sınırı da ülkeden ülkeye değişmektedir. Yoksulluk sınırındaki kalori gereksinimi gelire dönüştürüldüğünde ise, bu sınır parasal olarak ifade edilmiş olur. Netice itibariyle yoksulluk sınırı, milli gelir gibi o ülkenin gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir (Dansuk, 1997, s. 6-7).

2.3. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenlerine yönelik getirilen yapısal açıklamalarda, yoksulluğun kişinin başarısızlığından ziyade toplumun yapısından kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Öncelikle işgücü piyasasındaki değişim ve kırılmalar, çok düşük ücretli işlerin eğitimsiz

ya da beceri seviyesi düşük olanlar tarafından yapılması sorununu beraberinde getirmektedir. Çok uluslulaşma, otomasyon ve el üretimine dayalı işlerin nispeten azalış göstermesi de, işsizliği arttıran diğer unsurlardır. Ayrıca; aile yapılarında ortaya çıkan değişimler, yoksulluğu hızlandırıcı bir rol oynamaktadır. Tek ebeveynli ailelerde genellikle tek kişi çalışmakta ve bunun sonucunda yoksulluk artmaktadır (Korkmaz vd., 2004, s. 19-20).

Toplumda yaşayan bazı kesimlerin günlük gereksinimlerini karşılama bakımından, özellikle temelde açlık sorunlarını giderme boyutunda güçlük çekmeleri olarak ifade edilen yoksulluk, zaman zaman bireysel faktörlerden veya savaş gibi etmenlerden, bazen de doğal koşulların elverişsizliğinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk; bu gibi nedenlerden ötürü tarihin her döneminde az gelişmiş, gelişmekte olan ve hatta gelişmiş ülkelerde dahi görülebilen bir sorun hâline gelmiştir (Aydın ve Türgay, 2011, s. 250).

Yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri ülke ve bölgelerin demografik, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir (Yavuzkanat, 2013, s. 7). Yoksulluk, temel olarak üretim seviyesinin düşüklüğü ve bunun sonucunda elde edilen kısıtlı gelirlerin ülke içindeki toplum ya da gruplar arasında adil bir şekilde paylaşılamamasından ileri gelmektedir (Aydın ve Türgay, 2011, s. 252). Bazı ülke ya da bölgeler olumsuz iklim ve doğa koşullarının elverişsizliği sebebiyle yeterli üretim yapma kapasitesine sahip olamayabilirler. Böyle olunca, o ülkede ya da bölgede yaşayan insanlar bu durumdan nasibini alarak yoksullaşma sürecine girerler. Nüfus artış hızının yüksek olması, bir taraftan ülkelerin milli gelirini arttırırken, diğer taraftan tüketimin artmasına ve tasarruf oranlarının düşmesine yol açar. Ayrıca, iklim ve doğa koşulları çok elverişli olmayan ülke ya da bölgelerde nüfus hızla artıyorsa, toplumdaki bireyler yoksulluk sorunuyla yüz yüze gelir (Aktan, 2002b, s. 1).

Bir ülkedeki üretim azlığı, devletin ekonomide aktif bir role sahip olmasıyla da sıkı bir ilişki içindedir. Devlet müdahalesinin fazla olması bireylerin ekonomik aktivitelerini kısıtlayabilmektedir. Örneğin; vergi oranlarının yüksek olduğu bir ülkede işgücü arzı ve yatırım talebi azalmaktadır. Ayrıca, bir ülkede devletin borçlanma politikası izlemesi sonucu rant ekonomisi meydana gelir ve üretim ekonomisi daralır. Devletin teşvik politikası aracılığıyla da, yine belirli kesimler lobicilik yapmak suretiyle

haksız teşvikler alarak zenginleşebilir ve toplumda gelir dağılımı eşitsizliği yaratarak yoksulluğa neden olabilirler (Aktan, 2002b, s. 1-4).

Yoksulluğun nedenleri ana hatlarıyla üretim düşüklüğü, olumsuz doğa koşulları, artan göçler ve hızlı nüfus artışı, siyasi istikrarsızlıklar, yanlış vergi ve borçlanma politikaları, borçlanmanın yol açtığı yüksek faiz oranları, etkin olmayan kamusal politikalar, piyasada tekelleşmelerin olması, enflasyon ve işsizlik, eğitim politikalarının yetersizliği şeklinde sıralanabilir (Aydın ve Türgay, 2011, s. 252-253).

Üretim sonucunda kazanılan gelirin toplumda eşit bir şekilde paylaşılmasının çok sayıda nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan bazılarını; hükümetin tutarsız politikaları, toplumdaki varlıklı kesimlerin siyasi iktidar üzerinde baskı oluşturarak rant kollama girişimleri, bazı sanayileşmiş ülkelerin kasıtlı olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dönük uyguladığı politikalar, uluslararası kuruluşların bilinçli veya bilinçsizce izledikleri hatalı politikalar, vs. olarak sıralamak mümkündür (Aydın ve Türgay, 2011, s. 253). Ayrıca, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan ekonomik krizlerin ve uluslararası sermaye hareketlerinin ülke ekonomilerinde oluşturdukları olumsuz konjonktür, geleneksel yapılarda yaşanan çözülme ve sosyal güvensizlik, doğal afet ve salgın hastalıklar dolayısıyla ülkelerin demografik yapısının değişmesi gibi nedenler bireyler, ülkeler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımını bozmakta ve yoksulluğu arttırmaktadır (Yıldırım vd., 2011, s. 7).

2.4. Yoksulluk Türleri

Yoksulluk, üzerinde yapılan tartışmaların hâlâ sürdüğü ve ne olduğu konusunda ortak bir görüşe varılamayan bir olgudur. Dolayısıyla da bu tartışmaların varlığından ötürü, yoksulluğun zamana ve mekâna göre değişmeyen bir tanımını yapmak pek mümkün görünmemektedir (Ersungur ve Topcuoğlu, 2014, s. 308-309). Yoksulluğun çok boyutlu olması, beraberinde değişik yoksulluk tanımlarını gündeme getirmiştir. Bu tanımlamalar, aynı zamanda yoksulluk türleri veya biçimleri olarak da ifade edilebilir. Bu kapsamda, temel olarak yoksulluk; ‘mutlak’, ‘görelî’, ‘insanî’, ‘çalışan’, ‘kırkent’, ‘nöbetleşe’, ‘objektif-sübjektif’ ve ‘gelir’ yoksulluğu şeklinde farklı alt tanımlamalarla izah edilebilmektedir. Bunlar arasında en önemli olan ve en çok üzerinde durulan yoksulluk türleri ‘mutlak yoksulluk’ ve ‘görelî yoksulluk’tur (Taşçı, 2009, s. 483).

2.4.1. Mutlak yoksulluk-görelî yoksulluk

Mutlak yoksulluk; kişi başına gelirin, ancak temel gereksinimlerin karşılanmasına yetecek bir düzeyin altına düşmesi olup, bireylerin veya hanehalkının temel düzeyde yaşamını idame ettirmesine imkân verecek asgari refah düzeyine ulaşamadığı durumu ifade etmektedir (Aydın ve Türgay, 2011, s. 251). Mutlak yoksulluk hesaplanırken, öncelikle bireylerin yaşamlarını devam ettirmeleri için gereken tüketim ihtiyaçlarının minimum düzeyi belirlenir. Mutlak yoksulluk oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranlanması ile bulunur (Çalışkan, 2010, s. 100).

Mutlak yoksulluğun tespit edilmesine yönelik yapılan çalışmalarda bireyin veya hanehalkının geliri ya da tüketim harcamaları esas alınır. Belirlenen bir gelir veya tüketim düzeyinin altındaki gelir veya tüketim düzeylerinde bulunanlar yoksul kabul edilir. Parasal gelir, mutlak yoksulluğun incelenmesine dair yapılan araştırmalarda en çok kullanılan yoksulluk göstergesidir. Hanehalkı büyüklüğüne bağlı olarak tüketilecek minimum mal ve hizmet fiyatlarıncı belirlenen ‘‘asgari tüketim düzeyi’’ yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan en önemli göstergedir. Mutlak yoksulluk, ‘‘asgari tüketim düzeyi’’nin altında kalma durumu olarak ifade edilir ve bu tüketim düzeyine ulaşılabilmesi için gerekli olan minimum gelir hesaplanarak açlık ya da geçimlik yoksulluk düzeyi hesaplanır. Bu çerçevede mutlak yoksulluk gelir yoksulluğu olarak ifade edilir¹¹.

Mutlak yoksullukta yoksulluk sınırı iki farklı yöntemle hesaplanır. Birinci yöntemde sadece minimum gıda harcaması maliyeti esas alınır. Bunun için bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gereken minimum kalori ihtiyacı hesaplanır. Ardından bu kalori ihtiyacını karşılayacak gıda harcaması maliyeti çıkarılır. İkinci yöntemde ise, asgari gıda harcamalarının yanında giyinme, barınma, ısınma, eğitim, sağlık gibi diğer temel ihtiyaçlar da göz önüne alınır (Gürsel vd., 2000, s. 96). Bu yöntemle daha geniş kapsamlı bir yoksulluk sınırına ulaşılmakta ve bu sınırın altında kalanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır. Sadece gıda harcamaları temelinde yapılan hesaplamalarla ise ‘‘gıda yoksulluğu’’nun boyutu belirlenmektedir¹².

¹¹<http://www.sendika.org/arsiv/anametin-2006-11-07.pdf>, s. 6. (Erişim tarihi: 30.04.2015).

¹²<http://www.sendika.org/arsiv/anametin-2006-11-07.pdf>, s. 7. (Erişim tarihi: 30.04.2015).

Dünya Bankası mutlak yoksulluğu önemli bir gösterge olarak kabul etmekte ve günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanları mutlak anlamda yoksul olarak tanımlamaktadır. Dünya Bankası'nın 1990 yılındaki çalışmasında mutlak yoksulluk sınırı, yoksulluğun evrensel çaplı bir sorun olması ve satın alma gücü paritelerinin farklılıkları göz önünde bulundurularak, ortalama bir hesaplama yöntemi ile azgelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 \$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2 \$, Türkiye'nin de dâhil olduğu Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayan grup için 4 \$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40 \$ olarak belirlenmiştir (DPT, 2001a, s. 103-104).

Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı (FAO) ve Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilâtı (WHO) mutlak yoksulluğun boyutlarını genişleterek, Dünya Bankası'nca saptanmış mutlak yoksulluk kriterinde esas alınan günlük kalori miktarının sadece % 80'ini karşılayabilenleri "ultra yoksul" olarak adlandırmışlardır. WHO kalori miktarının yanında ikinci bir kriter daha geliştirerek yoksulluk süresini hesaba dâhil etmektedir. WHO, ultra yoksulların beş yıldan daha fazla süre yoksul kalması hâlinde, onların bu durumdan kurtulmalarının imkânsız olduğunu savunmakta ve bu kategoridekileri "kronik yoksul" olarak tanımlamaktadır (DPT, 2001a, s. 106).

Görelî yoksulluk ise, farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refah seviyesindeki farklılıklar temel alınarak belirlenmektedir. Bu kavram, yoksul hanehalkı veya birey ile o toplumda yaşamını sürdüren ve mevcut iktisadi şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarını elde etme, yani kaynaklara ulaşabilme kabiliyeti arasındaki farkı ifade etmektedir (Dumanlı, 1995, s. 213'ten aktaran Gündoğan, 2008, s. 43). Dolayısıyla, görelî yoksullukta, içinde buldukları toplumda kabul edilebilir bir refah düzeyinin altında yaşamını sürdürenler yoksul olarak nitelendirilmektedir (Gündoğan, 2008, s. 43).

Görelî yoksulluk yaklaşımı, insanın sosyal bir varlık olmasından hareket ederek yoksulluğu değerlendirmektedir (Dumanlı, 1995, s. 213'ten aktaran Gündoğan, 2008, s. 43). Bu bağlamda görelî yoksullar; temel gereksinimlerini mutlak surette karşılayabilen, ancak kişisel kaynakların yetersizliği nedeniyle toplumun hayat standardının altında kalan ve sosyal yönden topluma katılımı engellenmiş olanları kapsamaktadır

(Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011, s. 63). Görelî yoksullukta temel ihtiyaçlarla (beslenme, barınma, giyinme, vs.) beraber sağlıklı içme suyu, altyapı, eğitim, sağlık, elektrik, ulaştırma gibi hizmetler, güvenli iş ortamı ve yönetimde söz sahibi olma gibi hususlar da dikkate alınmaktadır. Bu noktada ‘‘sosyal dışlanma’’ kavramı kilit rol oynamakta ve bu dışlanmayı doğuran gereksinimlerin karşılanmama durumu da hesaba katılmaktadır (Erdoğan, 2007, s. 162’den aktaran Sargın, 2014, s. 161-162).

Görelî yoksulluk sınırının hesaplanmasında öncelikle toplumun ortalama refah seviyesi belirlenir. Bu aşamada refah ölçüsü olarak amaca göre gelir düzeyi veya tüketim düzeyi seçilebilir. Sonrasında bu düzeyin belli bir oranı ise yoksulluk sınırını gösterir. Örneğın gelir düzeyi üzerinden yoksulluk sınırı hesaplanacağı zaman, önce sosyal topluluğun ortalama gelir düzeyi bulunur. Bu hesaplanırken o topluluğun gelirlerinin aritmetik ortalaması veya ortancası kullanılır. Ortalama gelir düzeyinin belli bir oranı ise yoksulluk sınırı olarak kabul edilir¹³. Bu oran gelişmekte olan ülkeler için çoğunlukla % 50 olarak kullanılmaktadır (Gürsel vd., 2000, s. 98). Ayrıca, Scott’un 1981 ve Anand’ın 1983 yılındaki çalışmalarında yoksulluk sınırı, toplumun ortalama gelirinin yarısı olarak kabul edilmiştir (Erdoğan, 2002, s. 8). Bununla birlikte; kalori ihtiyacının yanında, sosyal ve kültürel açıdan tüketimi zorunlu olan malların kapsama alınmasıyla belirlenen görelî yoksulluk sınırı, bir ülkedeki hayat standardını ve eşitsizliğı yansıtmaması açısından etkili bir ölçüttür (DPT, 2001a, s. 104).

2.4.2. Objektif yoksulluk-sübjektif yoksulluk

Objektif yoksulluk, alınması gereken günlük kalori miktarı ya da yapılan tüketim harcamaları gibi belirlenebilen ve doğruluğı ispatlanabilen bir standardın ya da standartlar setinin altında kalma durumudur (Lipton, 1997, s. 158’den aktaran Metin, 2012, s. 100). Sübjektif yoksulluk ise, temel gereksinimlerin asgari düzeyde karşılanıp karşılanmadığı konusunda bireylerin kendi algılarını esas almaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008, s. 25’ten aktaran Yıldırım vd., 2011, s. 4). Yoksulluğun tanımlanması açısından objektif yaklaşım (refah yaklaşımı), yoksulluğa neyin yol açtığı ve kişilerin yoksulluğı atlatmalarına yardımcı olmak için nelerin yapılması gerektiğı konusunda önceden belirlenen değerlendirmeleri içerirken; sübjektif yaklaşım, yoksulluğun

¹³<http://www.sendika.org/arsiv/anametın-2006-11-07.pdf>, s. 10. (Erişim tarihi: 30.04.2015).

tanımlanmasında kişilerin tercihlerini (fayda yaklaşımı) esas almaktadır (Topgöl, 2013, s. 280).

Sübjektif yoksulluk kavramında kişilerin kendi düşüncelerinden bağımsız olarak birtakım nesnel ölçütler geliştirilmesinden ziyade, daha çok kişilerin kendilerini ‘yoksul’ kabul edip etmedikleri dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşımda, büyük ölçekli anketler yoluyla kişilerin mevcut öznel değerlendirmelerine başvurularak, kendilerini ‘yoksul’ bir birey olarak nitelendirip nitelendirmedikleri ortaya çıkarılmakta ve buna göre bir öznel yoksulluk sınırı çizilmektedir (Erdugan, 2010, s. 11’den aktaran Topgöl, 2013, s. 280-281).

2.4.3. Gelir yoksulluğu-insanî yoksulluk

Gelir yoksulluğu, yaşamını idame ettirmek ya da asgari yaşam standardına erişmek için kişi veya hanehalkının, temel ihtiyaçlarını giderebilmek bakımından yeterli miktarda gelire sahip olamaması durumu olarak tanımlanır. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli olan gelir seviyesi, yoksulluk sınırı olarak ifade edilir. Bu sınırın altında bir gelir veya tüketim seviyesine sahip olan kişi veya hanehalkı yoksul kabul edilir (Aktan ve Vural, 2002, s. 6).

Mutlak ve göreceli yaklaşımlara kıyasla yoksulluğu daha geniş bir perspektifte ele alan insanî yoksulluk; okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, tedavisi mümkün olan hastalıklara yakalanmak gibi temel insanî yeteneklerden/kapasiteden yoksun olmak şeklinde tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, temel insanî yeteneklerin sürdürülmesini sağlayacak olan mal, hizmet ve altyapıya – enerji, hijyen, eğitim, iletişim, ulaştırma, temiz su – erişimin yokluğu ya da kısıtlanması, yoksulluğun ‘insanî’ boyutu olarak nitelendirilmektedir (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009, s. 11).

Bu kavram, insanî gelişmeyi sağlamak ve insanca bir yaşam sürmek için maddi imkânların yanında temel ihtiyaçların giderilebilmesi açısından ekonomik, sosyal ve kültürel bazı imkânlara da sahip olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. İnsanî yoksulluğun ölçümünde kullanılan İnsanî Yoksulluk Endeksi de; yaşam beklentisi, yaşam standardı, sosyal dışlanma, bilgiye erişememe, özel ve kamusal kaynaklardan yararlanamama gibi insanî gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri ortaya

koymakta ve yoksulluğun hangi boyutlarda olduğunu değerlendirmektedir (Aktan ve Vural, 2002, s. 7; UNDP, 2005, s. 342).

2.4.4. Kırsal yoksulluk-kentsel yoksulluk

Yoksulluk yaşanan mekâna göre kırsal ve kentsel yoksulluk olarak da sınıflandırılabilir. Kırsal yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün daralması, gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayanmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise kırsal yoksulluğu, kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak değil, gelir düzeylerinin azalması nedeniyle kırsal alanda görülen hızlı bir yoksullaşma süreci olarak tanımlamaktadır (DPT, 2001a, s. 105).

Birçok ülkede yoksulluk daha çok kırsal alanlarda ortaya çıkmaktadır. Bir toplumda kişisel tüketim ile yeterli düzeyde eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve haberleşme hizmetlerine erişim gibi sorunlar kırsal yoksulluğun belirleyicileridir (Aktan ve Vural, 2002, s. 11). Kırsal bölgelerdeki yoksullar daha çok tarım ve hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler sektöründe çalışanlardan oluşmaktadır. Kırsal yoksulluk sorununun arkasında yatan temel neden, topraksız ve niteliksiz işçilerin varlığıdır (Aktan ve Vural, 2002, s. 10).

Kentsel yoksulluk; tüketim kalıpları, mal ve hizmet fiyatları ile ulaşım maliyetleri gibi maliyetlerde artışa yol açan faktörler bakımından kırsal yoksulluktan farklı özelliklere sahiptir (Es ve Güloğlu, 2004, s. 85). Tarım alanlarının küçülmesi ve bölüşülmesi, verimin düşüklüğü ve teknolojik yeniliklerin tarıma girmesi sonucu kırsal işgücüne olan talebin azalması ile şehir hayatının eğitim, sağlık, ulaşım, istihdam, sosyal ve kültürel imkânlarının bolluğu ve çekiciliği kırsaldan kente yoğun bir göç yaşanmasına neden olmaktadır (Kule ve Es, 2005, s. 272).

Kırsal yoksulluğun devamlılık göstermesi göçleri ve kentlerdeki hızlı nüfus artışını beslemektedir. Kent yoksulluğu aslında, kırsal yoksulluğu azaltma çaba veya stratejilerinin bir sonucu olarak belirir. Yanlış ya da etkin olmayan hükümet politikaları bir yönüyle tarım kesimini cezalandırmak suretiyle tarımsal istihdamı olumsuz etkilemektedir. Bununla beraber, kırsal alandaki altyapı gibi temel kamu hizmetlerinin ihmâl edilmesi de kırsal ve kent yoksulluğundaki artışı körüklemektedir. Kırsal kesimden göç eden niteliksiz işgücü kentlerdeki kayıt dışı işlere yönelmektedir. Buna bağlı olarak

yaygınlaşan geçici ve düşük ücretli istihdam çoğu ülkede kır-kent yoksulluğunu arttırmaktadır (Şengür ve Taban, 2012, s. 65).

Ekonomik dönüşümlerin, yani tarımdan sanayiye, sanayiden bilgi toplumuna geçişin yaratmış olduğu işsizlik rakamları arttıkça; enformel istihdamın büyümesi, istihdamda ayrımcılığın ve fırsat eşitsizliğinin artan boyutlara ulaşması, piyasa koşullarının gerektirdiği eğitim, beceri gibi kalifiye bir işgücü olmayı sağlayacak unsurları geliştirme imkânlarının bulunamaması, girişim eksikliği, sermaye yetersizliği, ailenin demografik yapısı gibi faktörler kentsel yoksulluğun artmasında rol oynamaktadır (Durgun ve Çak, 2010, s. 37).

Kentsel toplumda sadece işsizler değil, çalışan kesimler de yoksulluğun kısıkaı altındadırlar. Ücret düzeylerinin düşmesi ve sosyal hizmetlerin maddi çıkar sağlama amacıyla ticarileştirilmesi, çalışan kesimleri yoksulluk sınırının altına çekerken; işsizler, çalışamayacak durumda olan engelli bireyler, yaşlılar, çocuklar ile kadınlar ve gençler gibi enformel sektörlerce kullanılmaya açık olan, emekleri sömürüye uğrayan kesimler yoksulluktan en fazla nasibini alan gruplar olmaktadır. Kentsel yoksulluğu arttıran bir diğer etken de, sosyal devlet anlayışının gözden düşmesidir. Refah devleti politikalarının terk edilerek neo-liberal politikaların hâkim olduğu bir süreç girilmesiyle; küresel kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkelere sosyal harcamaların azaltılması yönünde direktifler verilmesi, kırsal kesimden kentlere olan göç akışının devam etmesi, istihdam edilmeye çekilen güçlükler, eğitim, sağlık, ulaşım, sosyal bakım, vs. temel sosyal hizmetlere erişimin özelleştirmeler sonucunda zorlaşması, yoksulluğun geniş bir mekânsal tabana yayılmasına neden olmuştur (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009, s. 35; Zeybekoğlu Dünder, 2011, s. 118-119).

Kentsel yoksullukla ilgili bir diğer kavram, Oğuz Işık ve Mehmet Melih Pınarcıoğlu'nun gündeme getirdikleri 'nöbetleşe yoksulluk'tur. Türkiye'de 1980 öncesinde göçmenler arasında dayanışmacılığın ön plânda olduğu ilişkiler söz konusuysen, 1980 yılından sonra eski ve yeniler arasında ayrılmaya yol açan hiyerarşik ilişkiler görülmeye başlamıştır. İşte adı geçen yazarlar bu doğrultuda, kent yoksullarının 1980 sonrası dönemin zorlu koşullarında ayakta kalabilmeleri için aralarında kurduğu ilişkiler sisteminden esinlenerek bu kavramı ortaya atmışlardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009, s. 117-155; Yücel Batmaz, 2016, s. 40).

Nöbetleşe yoksulluk, ‘‘kente önceden gelmiş göçmen gruplarıyla kentte hak sahibi olan bazı grupların, kente daha sonradan gelen kesimler ile hak sahibi olmayan diğer gruplar üzerinden zenginleşmeleri’’ olarak ifade edilir. Yani bir anlamda, kentte yaşayan eski göçmenler ile ayrıcalıklı olan kesimlerin, kente yeni göç edenlere ve ayrıcalıklı olmayan kesimlere yoksulluklarını devrederek refah düzeylerini arttırmaları sonucunu doğuran bir ilişkiler ağı mevcuttur. Dolayısıyla toplumdaki enformel kesimlerin kendi aralarında kurdukları ve yürüttükleri ortaklık neticesinde eşitsiz güç ilişkilerinin yaşandığı bir düzen oluşmaktadır. Kent yoksullarının böyle bir ortaklığa girişmelerinin temel nedeni; yaşam mücadelesi verme, hayatta kalabilme savaşıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009, s. 155-159; Zeybekoğlu Dünder, 2011, s. 120-121; Yücel Batmaz, 2016, s. 40-41).

Nöbetleşe yoksulluk süreci, arsa ve konut piyasasındaki ilişkiler ekseninde işlemekte ve iş piyasasında kurulan, özellikle hemşerilik esaslı ilişkilerle dinamik bir nitelik kazanmaktadır. Bu piyasalarda eşitsiz getiriler temelinde politik ilişkiler yükselmekte, yaratılan getiriler sistem içinde yer alanlara eşitsiz dağılmaktadır (Yücel Batmaz, 2016, s. 40-41). 1980 sonrası dönemde kentte rahatça bir yaşam sürme olanağı sağlayan ilişkiler ağının iki temel özelliği ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkiler öncelikle kent yoksullarının ortak bir kaderi, yani yoksulluğu paylaşmalarının bir sonucudur. Ancak her grup bu paylaşımından eşit ölçüde avantaj elde etmemektedir. Bazı gruplar, sistemin işleyişinden diğerlerine göre daha fazla kazançlı çıkmakta, diğerlerinin üzerinden kendi refahlarını arttırabilmektedirler. Yoksulluğun atlatılabilmesi için dayanışmacılık temelinde kurulan ortaklık, diğer grupların dışlanması veya daha imtiyazsız konuma getirilmesi suretiyle kurulabilen ve bunun üzerinden işleyebilen bir sistemdir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009, s. 156).

2.5. Yoksulluğu Ölçme Yöntemleri

Yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikaların üretilmesinde yoksulluk ölçümlerine yönelik çalışmalar önemlidir. Çok boyutlu bir kavram olarak tanımlanan zaman içinde değişim gösteren yoksulluğun ölçülmesinde de farklı yöntemler yoksulluk yazınında yer bulmuştur (E. Doğan 2014, s. 13). Yoksulluk istatistikleri bir ekonominin gidişatı hakkında fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Bunun için, kimlerin yoksul kategorisine girdiğini belirleme ve yoksulluğun boyutlarını değerlendirme, yani teşhis ve yoksulları bir gösterge altında toplama işlemlerinin dikkatlice yapılması

gerekmektedir. Yoksulluk düzeylerindeki değişim ya da farklılıklar, yoksulluk sınırının nasıl tespit edildiğine ve yoksulluğun ölçümü sırasında hangi endeksin kullanıldığına bağlıdır (Subramanian, 2005, s. 9-10; Kabaş, 2009, s. 23).

2.5.1. Gelir yoksulluğunun ölçülmesinde kullanılan endeksler

Yoksulluğun ölçümüne yönelik UNDP tarafından birçok bileşik endeks geliştirilmesine karşın, Türkiye’de ve diğer ülkelerde çoğunlukla gelir yoksulluğu ölçütleri kullanılmaktadır (E. Doğan 2014, s. 13). Nüfusun tamamı ya da alt grupları için oluşturulan birçok yoksulluk endeksi mevcuttur. Ancak bu endeksler arasında en yaygın kullanılanlar; kafa sayım oranı, yoksulluk açığı endeksi, Sen endeksi ve Foster, Greer ve Thorbecke endeksidir (Büyükçavuşoğlu, 2009, s. 64). Çalışmamızda önce bu temel endeksler hakkında bilgi verilecek, daha sonra Watts endeksi ile Gini katsayısından bahsedilecektir.

2.5.1.1. Kafa sayım oranı

Yoksulluğun ölçülmesinde en çok kullanılan endeks, yoksulluk sınırının altında kalan bireylerin toplam nüfusa oranını ifade eden kafa sayım oranı(H)’dır. q yoksul olan, yani yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdüren nüfus, n ise toplumdaki toplam nüfus olarak kabul edilirse, kafa sayım oranı basitçe aşağıdaki gibi gösterilir (Sen, 1979, s. 294):

$$H = \frac{q}{n} \quad (2.1)$$

Kafa sayım oranı, kolay hesaplanabilen ve veri sorunlarının giderilmesine olanak sağlayan uygun bir yöntemdir (Şenses, 2003a, s. 68). Ancak bu oran, yoksulluk sınırının altındaki nüfus sayısına duyarlı olsa da, bu nüfusun gelir yoksunluğu boyutlarının derecesini dikkate almamaktadır. Yani, herhangi bir kişinin yoksulluk sınırının hemen altında ya da şiddetli bir sefalet veya açlık içerisinde olup olmadığını önemsememektedir (Sen, 1979, s. 295). Dolayısıyla, yoksulluk sınırının hemen altındaki bir kişiyle onun çok altında bulunan bir kişi arasında ayırım yapmayıp, yoksul kitle içindeki gelir dağılımına duyarlı olmadığı için yoksulluğun derecesini ölçmede yetersiz kalmaktadır (Şenses, 2003a, s. 65-66). Sen (1976), yoksul bir kişinin daha da yoksullaşması durumunda bu endeksin değerinde bir artış olmadığına ve bu kişinin ölmesi durumunda yoksulluk oranının düştüğüne dikkat çekerek beklenmedik sonuçlara

yol açan bu ölçüm yöntemini eleştirmektedir (Ravallion, 1996, s. 1329). Bununla beraber, yoksul kişilerin yoksulluk sınırının yakınında yoğunlaşması durumunda, yoksulluk sınırında meydana gelecek küçük değişiklikler yoksulluk oranında büyük değişikliklere yol açabilmektedir (Şenses, 2003a, s. 66).

Kafa sayım oranı birçok eksikliğe sahip olmasına rağmen, yoksulluk sınırının altında bulunan bireylerin oranında meydana gelen değişmelerin izlenmesinde büyük kolaylık sağlamaktadır. Bir başka deyişle, yoksulların gelir dağılımlarından bağımsız olarak yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranlarını tespit etmek için bu endeksten yararlanılabilmektedir (Büyükçavuşoğlu, 2009, s. 65).

2.5.1.2. Yoksulluk açığı endeksi

Kafa sayım oranında yoksulluğun derinliğinin ölçülememesi üzerine, bu açığı gidermek ve yoksulluk oranının yoksulluk sınırına duyarlılığını azaltabilmek için yoksulların gelir veya tüketiminin yoksulluk sınırına olan uzaklığının ortalamasının, yoksulluk sınırına oranı şeklinde belirlenen yoksulluk açığı endeksi geliştirilmiştir (Şenses, 2003a, s. 66). Yoksulluk açığı endeksi, yoksulluk sınırına ulaşabilmeleri için oran olarak yoksullara ne miktarda gelir transfer edilmesi gerektiğini gösterir. Dolayısıyla, bir toplumdaki yoksulluk sorununun ortadan kaldırılması için gerekli olan harcama miktarını yansıtır (Mabughi ve Selim, 2006, s. 195).

Yoksulluk açığı endeksi hesaplanırken ilk olarak yoksul bireylerin gelir açığı hesaplanır. Gelir açığı, yoksulluk sınırı ile kişinin sahip olduğu gelir arasındaki farka eşittir. Yoksulluk açığı oranı, yoksulluk sınırının altında yaşayan kişiler için hesaplandığından negatif değer almaz. Yoksul olmayan bireylerin yoksulluk açığı ise sıfırdır (E. Doğan 2014, s. 14-15). Nüfusun gelir açıkları toplamının, nüfusa oranlanmasıyla ortalama yoksulluk açığı (OA) bulunur. Yoksulluk açığı endeksi (YA) ise, toplumdaki ortalama yoksulluk açığının, yoksulluk sınırına oranına eşittir¹⁴.

$$YA = OA/z \quad (2.2)$$

Bu ölçütün matematiksel ifadesi aşağıdaki şekilde yazılır:

$$P_1 = \frac{\sum_{i=1}^N y_i(z-y_i)/z}{N} \quad (2.3)$$

¹⁴<http://www.sendika.org/arsiv/anametn-2006-11-07.pdf>, s. 13. (Erişim tarihi: 30.04.2015).

P_1 ; yoksulluk açığı oranını, z ; yoksulluk sınırını, y_i ; i -inci bireyin gelirini, N_y ; geliri yoksulluk sınırının altında kalan nüfusu, N ise toplam nüfusu simgelemektedir (E. Doğan 2014, s. 15).

Yoksulluk açığı endeksi, kafa sayım oranı (H) ile gelir açığı ölçüsünün (I) çarpımı şeklinde de ifade edilebilir (Kan, 2012, s. 24).

$$P_1 = IxH. \quad (2.4)$$

Gelir açığı oranı (I), yoksulluk sınırı (z) ile yoksulların ortalama geliri (M_q) arasındaki farkın, yoksulluk sınırına (z) oranlanmasıyla bulunur (Kaynak, 2007, s. 83).

$$I = z - M_q/z \quad (2.5)$$

Yoksulluk açığı endeksi, yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar altında gelir elde etmekte olduklarını göstermekte, kafa sayım oranına göre yoksulluğu daha derinlemesine incelemekte ve yoksulluğun derecesi hakkında daha iyi bilgi vermektedir (Kaynak, 2007, s. 82). Ancak yoksullaşma düzeyini göstermek açısından başarılı olan bu ölçüt, yoksullar arasındaki gelir dağılımını göz ardı etmekte ve toplam yoksul nüfusu dikkate almamaktadır¹⁵.

2.5.1.3. Sen endeksi

Yoksulluk açığı oranının eksiklikleri düşünülerek¹⁶ A. Sen tarafından önerilmiş olan endeks, yoksul bireyler arasında yoksulluğun derecesine ilişkin karşılaştırma yapılabilmesine olanak sağlayan bir endekstir (Erdoğan, 2002, s. 10). Bu endeks, kafa sayım oranı, gelir açığı oranı ve Gini katsayısı birleştirilerek oluşturulmuştur. Dolayısıyla yoksul sayısını, yoksulluk derecesini ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını yansıtmakta ve bu yüzden önem taşımaktadır (Aktan ve Vural, 2002, s. 28). Sen endeksinin matematiksel gösterimi aşağıdaki şekilde yazılmaktadır:

$$P_s = H(I + (1 - I)G_p) \quad (2.6)$$

P_s ; Sen endeksini, H ; kafa sayım oranını, I ; gelir açığı oranını, G ise Gini katsayısını simgelemektedir (Burniaux vd., 1998, s. 86).

¹⁵<http://www.sendika.org/arsiv/anametn-2006-11-07.pdf>, s. 13. (Erişim tarihi: 30.04.2015).

¹⁶<http://www.sendika.org/arsiv/anametn-2006-11-07.pdf>, s. 13. (Erişim tarihi: 30.04.2015).

Bu yoksulluk ölçütüne göre, yoksul bir hanehalkından daha yüksek gelire sahip yoksul bir hanehalkına gelir transferi yapıldığında yoksulluk endeksinin değeri artmakta, yoksul bir hanehalkından daha yoksula gelir transferi söz konusu olduğunda ise endeksin değeri düşmektedir¹⁷. Sen endeksi, bir anlamda yoksulluk açığının ağırlıklı toplamı olarak değerlendirilebilir. Bu endeks 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Yoksullar arasında tam eşitsizliğin olduğu durumda ($G_p = 1$) Sen endeksi kafa sayım oranına (H), yoksullar arasında tam eşitliğin söz konusu olduğu durumda ($G_p = 0$) ise Sen endeksi yoksulluk açığı oranına ($H.I$) eşit olmaktadır. Sen endeksinin kafa sayım oranına yaklaşması, yoksulların durumunun daha da kötüleştiğine işaret etmektedir (Burniaux vd., 1998, s. 86).

2.5.1.4. Foster, Greer ve Thorbecke endeksi

Bu endeks, yoksulluk ölçüm yöntemleri arasındaki en kapsamlı yöntemlerden biridir. FGT endeksinin birinci özelliği, toplam yoksulluğu farklı alt gruplara ayırmayı sağlayabilmesidir. Bu endeks ile yoksul kitle farklı etnik, sosyoekonomik veya bölgesel gruplara bölünebilmekte ve bunlara ait yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmektedir. Böylelikle, yoksul sayısının belirlenmesinin yanında yoksulluğun derinliği ve değişik alt gruplar arasında göreceli yoksulluk oranı ölçülebilmektedir. Endeksin diğer özelliği ise, yoksul grupların gelir düzeylerinde meydana gelen artışların diğer gruplardaki artışlara nispeten daha fazla yarar sağlayacağı yaklaşımı çerçevesinde yoksulluğa karşı tepkinin derecesine paralel olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermesi ve bölüşüm sorunlarına duyarlı olmasıdır (Şenses, 2003a, s. 66-67). Foster, Greer ve Thorbecke tarafından geliştirilen bu yaklaşımda yoksulluk endeksi aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$P_{\alpha} = \frac{1}{N} \sum_{y_i < z} \left[\frac{(z - y_i)}{z} \right]^{\alpha} \quad (2.7)$$

$[(z - y_i)/z]$ ifadesi, yoksulluk sınırı ile i 'nci yoksulun gelir düzeyi arasındaki farkın yoksulluk sınırına oranını göstermektedir. $[(z - y_i)/z]^{\alpha}$ ifadesi, i 'nci yoksulun gelir açığının (i 'nci yoksulun gelir düzeyinin yoksulluk sınırına uzaklığı) yoksulluk sınırına oranının üssü alınmış hâlidir. Her bir bireyin gelir açığının yoksulluk sınırına oranının üssü alınmış hâlinin teker teker toplanması ve bu toplamın toplam nüfusa ya da

¹⁷<http://www.sendika.org/arsiv/anametn-2006-11-07.pdf>, s. 13. (Erişim tarihi: 30.04.2015).

hanehalkı sayısına bölünmesi yoluyla P_α 'ya ulaşılmaktadır (Büyükçavuşoğlu, 2009, s. 67-68). FGT endeksi $\alpha = 0$ olduğunda kafa sayım oranına, $\alpha = 1$ olduğunda yoksulluk açığı oranına ve $\alpha > 2$ olduğunda ise kendisine (Foster, Greer ve Thorbecke endeksine) eşit olmaktadır (Şengül, 2004, s. 56).

2.5.1.5. Watts endeksi

1968 yılında geliştirilen Watts endeksi, gelir dağılımına karşı duyarlı olan ilk yoksulluk ölçütü olması bakımından önem taşımaktadır. Endeksin formüle edilmiş hâli denklem 2.8'deki gibidir. Burada; ana kitledeki i . birey 1'den n 'e kadar artan gelir sıralamasına göre endekslenmekte ve q ; geliri (y_i), yoksulluk sınırının (z) altında kalan birey sayısını göstermektedir (Uğur, 2011, s. 75; Şengül, 2004, s. 57).

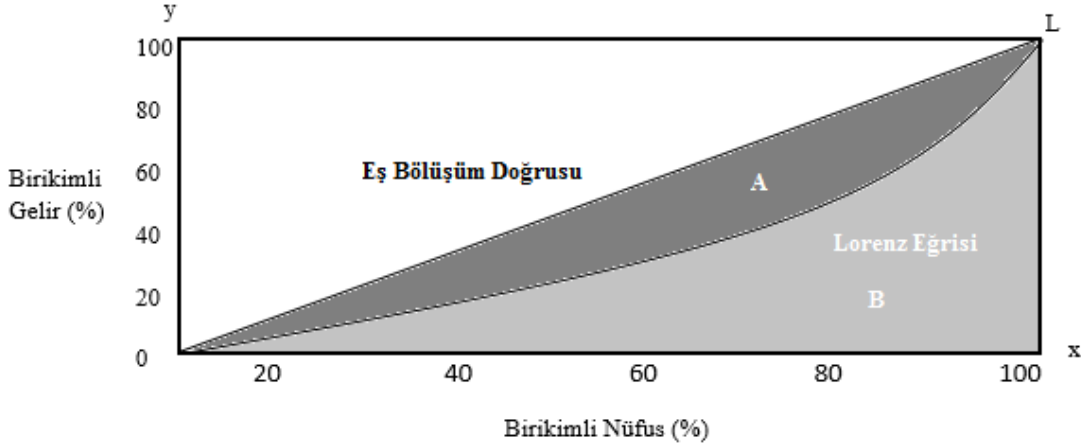
$$W = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q [\ln(z) - \ln(y_i)] \quad (2.8)$$

Watts endeksi; odak, tekdüze, transfer, transfere duyarlı, süreklilik, alt grup tutarlılığı ve ayrıştırılabilirlik aksiyomlarını yerine getirdiği için, kafa sayım oranı ve yoksulluk açığı oranı gibi endekslerden çok daha iyi bir ölçüm endeksi olarak kabul edilmektedir. Endeks hesaplanırken sadece yoksul bireylerin gelirleri dikkate alınmakta, yoksul olmayanların gelirlerinde meydana gelecek değişiklikler önemsenmemektedir. Diğer koşullar sabitken, yoksul bir bireyin gelirindeki azalma (artma), yoksulluk endeksini arttırmaktadır (düşürmektedir). Bununla beraber, ayrıştırma aksiyomuyla ilişkili olarak, nüfusun bir alt grubunda yoksulluğun azalması durumunda nüfusun geri kalanının yoksulluğu değişmese bile yoksulluk düzeyi toplu olarak düşmektedir. Ayrıca, iki birey arasında en çok yoksul olanın gelirinden daha az yoksul olan bireyin gelirene aktarım yapıldığında endeksin değeri yükselmekte ve yoksulluk ölçütünün büyüklüğündeki artış, daha yüksek gelirli bir yoksul için daha küçük olmaktadır. Bu endeks, gelirlerin sürekli bir fonksiyonudur. Yani yoksulların gelirleriyle sürekli değişmektedir (Şengül, 2004, s. 51-57; Uğur, 2011, s. 75-76; Muller, 1998, s. 4).

2.5.1.6. Gini katsayısı

Lorenz eğrisi gösteriminden elde edilen Gini katsayısı, yoksulluğun dağılımının ve etkisinin ölçülmesinde kullanılan bir ölçüttür. Hem eşitsizlik hem de yoksulluk endeksi olarak kullanılabilen bu katsayı, yoksul kesimler arasındaki çeşitli gelir

bölüşümlerinin karşılaştırılabilmesini sağlamaktadır. Rakamsal olarak Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ile eşit dağılım doğrusu arasındaki alanın 45 derecelik eğri altında kalan üçgen alana oranı şeklinde ifade edilir (Öztürk ve Göktolga, 2010, s. 11; Elhakan, 2015, s. 22).

Şekil 2.1. Lorenz Eğrisinin Bileşenleri
Kaynak: Kabakçı, 2012, s. 24.

Şekildeki diyagramda Gini katsayısını hesaplamak için şu formülden yararlanılır:

$$Gini\ Katsayısı\ (G) = \frac{A}{A+B} \quad (2.9)$$

Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değişen değerler almaktadır. Katsayının 0 olması gelir bölüşümünde tam eşitliği, yani herkesin aynı gelir düzeyine sahip olduğunu; 1 olması ise tam eşitsizliği, yani milli gelirin tek elde toplandığını ve diğer bütün nüfusun milli gelirden hiçbir pay almadığını gösterir. Gini oranının 0'a yaklaşması gelir eşitsizliğinin azaldığı, 1'e yaklaşması ise gelir eşitsizliğinin arttığı, diğer ifadeyle gelir bölüşümünün hakça paylaşımından uzaklaştığı anlamına gelir. Genel olarak, Gini katsayısının 0,5 veya daha fazla olması gelir dağılımında yüksek düzeyde eşitsizliğe, 0,4 ile 0,5 arasında olması orta düzeyde eşitsizliğe, 0,4'ten az olması ise düşük düzeyde eşitsizliğe işaret eder (Ertek, 2009, s. 250-251; Öztürk ve Göktolga, 2010, s. 11).

Gini katsayısı hiçbir zaman 0 ile 1 değerine sahip olamaz. Çünkü dünyada gelir bölüşümünün tamamen adil gerçekleştiği veya tam olarak adaletsiz olduğu bir ülke konusu değildir. Bu bağlamda, ülkeler Gini katsayılarına göre karşılaştırıldığında

Seyşeller Cumhuriyeti (0.658), Güney Afrika (0.650), Komor Adaları (0.643), Namibya (0.613), Mikronezya (0.611) ve Botsvana (0.605) gelir dağılımındaki eşitsizliğin en yüksek olduğu ülkeler kategorisinde bulunmaktadır. Gini katsayısı bağlamında gelirin görece olarak en hakça paylaşıldığı ülkeler arasında ise Ukrayna (0.248), Slovenya (0.249), İsveç (0.261), İzlanda (0.263), Çek Cumhuriyeti (0.264), Beyaz Rusya (0.265), Slovakya (0.266), Norveç (0.268) ve Danimarka (0.269) yer almaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010, s. 11-12; UNDP, 2015, s. 216-219).

$$G = \frac{1}{2n^2\mu} \sum_i^n \sum_j^n |y_i - y_j| \quad (2.10)$$

Gini katsayısı, istatistiksel olarak bütün gelir ikilileri arasındaki farkların ($y_i - y_j$) işaretlerine bakılmaksızın alınmış aritmetik ortalamasına bağlı olarak da tanımlanabilmektedir. Bu ortalama, ortalama farkı ifade etmektedir. Gini katsayısını belirlemek için görece ortalama farkın hesaplanması gerekir. Ortalama fark, dağılımının aritmetik ortalamasına (μ) bölünerek görece ortalama fark bulunur. Gini katsayısı görece ortalama farkın yarısı kadardır (Kubar, 2011, s. 232).

Gini katsayısını değişik biçimlerde açıklamak mümkündür. Örneğin evren bütün ülke nüfusu olarak kabul edildiğinde, rastgele seçilen iki kişinin beklenen gelirleri arasındaki fark Gini olarak yorumlanabilir. Bu durumda, örneğin Gini katsayısı 0,6 ve kişi başına düşen ortalama gelir 1000 TL ise, rastgele seçilen iki kişinin gelirleri arasındaki farkın 600 TL olması beklenir (1000 TL x % 60 = 600 TL) (Sarı, 2005, s. 54).

Bu yoksulluk ölçütü, bir yoksul hanehalkından diğer bir yoksul hanehalkına yapılan gelir aktarımlarını dikkate almaktadır. Yeterince beslenemeyen ve dolayısı ile yoksulluk sınırı altında yer alan bir bireyden, daha iyi standartlarda yaşayan diğer bir yoksul bireye gelir transferi gerçekleştirildiğinde endeksin değeri artacaktır. Böyle bir durumda, gelir aktarımı olan hanehalkı önceki durumuna göre daha yüksek bir refah düzeyine erişip zenginleşecektir. Gini endeksinde göre, bu yönde bir gelir transferi söz konusu olduğunda yoksullar arasındaki gelir eşitsizliğinde ve yoksulluğun şiddetinde artış meydana gelecektir (Şengül, 2004, s. 54).

Gelir dağılımı ve yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan Gini endeksi, iki nedenden dolayı diğer yöntemlere tercih edilmektedir. Birinci neden, Gini endeksinin

hesaplamak için bütün değerlerin pozitif çıkmasının gerekmeşidir. İkincisi ise, Gini endeksinin teorik temellere dayalı bir ölçüm yöntemi olmasıdır (Sarı, 2005, s. 54).

2.5.2. Bileşik yoksulluk endeksleri

Yukarıda bahsedilen endeksler genel olarak gelir üzerinde durmuştur. Ancak gelir veya tüketim harcamalarının yoksulluğun açıklanmasında yeterli olmadığı gerekçesiyle yoksulluğun parasal olmayan yönlerini de içeren farklı ölçütler geliştirilmiştir. Bu doğrultuda gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin veriler, başta eğitim ve sağlık olmak üzere diğer sosyoekonomik göstergelerle birlikte kullanılarak bileşik ölçütler oluşturulmuştur (E. Doğan 2014, s. 18).

2.5.2.1. İnsanî gelişme endeksi

İnsanî Gelişme Endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) her yıl belirli tarihlerde düzenli olarak yayınladığı ve ülkeleri, belirli verileri baz alarak insanî gelişmişlik seviyelerine göre sıraladığı bir endekstir (Akçiçek, 2015, s. 5). Endeks, üç temel göstergeye dayalı bir insanî gelişme tanımından yola çıkmakta, sosyoekonomik göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkelerin durumlarını birlikte izleyerek uluslararası karşılaştırmalar yapılabilmesine imkân vermektedir (Şenses, 2003a, s. 100).

Endeks; uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insanî yaşam standardı kriterlerini esas alarak insanî gelişmeyi ölçmektedir. Uzun ve sağlıklı yaşam, doğumdan sonra ortalama yaşam beklentisiyle; bilgiye erişim, 25 yaş ve üzerindeki bireylerin ömürleri boyunca ortalama eğitim alabildikleri süreyle ve öğrenim çağına gelmiş çocuklar için beklenen okula devam süresiyle; insanî yaşam standardı ise satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) temel alınarak ölçülmektedir (UNDP, 2014a, s. 2; Fırat ve Aydın, 2015, s. 73). Gelişmişlik düzeyi belirlenirken, ekonomik kriter olarak kabul edilen insanî yaşam standardı ile sosyal kriter olarak kabul edilen eğitim ve sağlık standartlarının tamamı dikkate alınarak İGE değeri hesaplanmaktadır (Karabulut vd., 2009, s. 4).

Endeks hesaplanmadan önce, insanî gelişme düzeyi takip edilerek her gösterge için farklı minimum ve maksimum değerler seçilmektedir. Örneğin, 2014 endeksi hazırlanırken doğumdan sonra ortalama yaşam beklentisi minimum 20, maksimum 85

yıl olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi, tarihsel gelişim trendinde insanlığın doğumda 20 ila 85 yıllık bir yaşam süresine ulaşan bir gelişmişlik düzeyine sahip olduğu yolundaki varsayımdır (Akçiçek, 2015, s. 6). Toplumlarda okullaşma sürecine dâhil olmayan insanların varlığı hesaba katılarak, beklenen okullaşma yılı minimum değeri 0; beklenen okullaşma yılı maksimum değeri, çoğu ülkede yüksek lisans derecesine erişim süresi olan 18 yıl; ortalama okullaşma yılı ise maksimum 15 yıl olarak alınmıştır. Kişi başına düşen GSMH minimum değeri 100 \$, maksimum değeri ise 75000 \$ olarak belirlenmiştir (UNDP, 2014b, s. 2; Fırat ve Aydın, 2015, s. 74). İGE'nin hesaplanmasında kullanılan bu değerler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.1. İGE Hesaplamasında Kullanılan Boyutların Minimum ve Maksimum Değerleri

Boyut	Gösterge	Minimum Değer	Maksimum Değer
Sağlık	Yaşam Beklentisi (Yıl)	20	85
Eğitim	Beklenen Okullaşma Yılı	0	18
	Ortalama Okullaşma Yılı	0	15
Yaşam Standardı	Kişi başına düşen GSMH (SGP A.B.D. \$)	100	75000

Kaynak: UNDP, 2014b, *Technical Note 1 Human Development Index*, s. 2. www.undp.org (Erişim tarihi: 16.05.2015).

Belirlenen bu minimum ve maksimum değerlerden sonra aşağıdaki formüle sağlık, eğitim ve yaşam standardı değerleri yerleştirilerek boyut endeksi hesaplanır (UNDP, 2014b, s. 2; Fırat ve Aydın, 2015, s. 75).

$$Boyut\ Endeksi = \frac{Gerçek\ Değer - Minimum\ Değer}{Maksimum\ Değer - Minimum\ Değer} \quad (2.11)$$

Eğitim boyutu 2.11 numaralı denklemden, beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı göstergelerinin her birine ilişkin değerlerin tek tek bulunup, ulaşılan sonuçların aritmetik ortalaması alınarak hesaplanır. Sağlık, eğitim ve yaşam standardı değerlerinin tamamı formül ile hesaplandıktan sonra, bu değerlerin geometrik ortalaması alınmak suretiyle İnsanî Gelişmişlik Düzeyi belirlenir (UNDP, 2014b, s. 2; Fırat ve Aydın, 2015, s. 75).

$$\text{İGE} = (I_{\text{Sağlık}} \cdot I_{\text{Eğitim}} \cdot I_{\text{Gelir}})^{1/3} \quad (2.12)$$

İnsanî Gelişme Endeksi, ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini 0 ile 1 arasında bir oran şeklinde belirler. 0 değeri minimum gelişmişlik düzeyini, 1 değeri ise tam gelişmişlik düzeyini ifade eder. Bir ülke için hesaplanan İGE değerinin 1'e yaklaşması, o ülkenin sosyoekonomik açıdan gittikçe gelişen bir ülke konumunda olduğunun belirtisidir. Tam tersi bir durum, yani İGE değerinin 0'a yaklaşması ise, o ülkenin sosyoekonomik yönden giderek kötüleştiğinin bir göstergesidir (Ertek, 2009, s. 551; Karabulut vd., 2009, s. 3).

Tablo 2.2. İGE Değerine Göre Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyinin Belirlenmesi

İnsanî Gelişim Düzeyi	Endeks Değer Aralığı
Çok Yüksek İnsanî Gelişme	0,781 – 1
Yüksek İnsanî Gelişme	0,671 – 0,780
Orta İnsanî Gelişme	0,480 – 0,670
Düşük İnsanî Gelişme	0 – 0,479

Kaynak: Acar Bolat ve Arıcıgil Çılan, 2007, s. 227; Doğan ve Tatlı, 2014, s. 105.

UNDP, ülkeleri sahip oldukları İGE değerine göre çok yüksek, yüksek, orta ve düşük insanî gelişim düzeyinde ülkeler olarak sınıflandırmaktadır. Bu kategorileri belirleyen aralıklar yukarıda verilen Tablo 2.2.'deki gibidir (Morse, 2004'ten aktaran Acar Bolat ve Arıcıgil Çılan, 2007, s. 226; Doğan ve Tatlı, 2014, s. 105).

Tablo 2.3. Yıllar Bazında Türkiye’de İGE ve Bileşenleri (1980-2014)

	Doğumda ortalama yaşam beklentisi	Öğrenim görme süresi beklentisi	Ortalama öğrenim görme süresi	Kişi başına düşen GSMH (2005 SGP \$)	İGE değeri
1980	58,7	7,5	2,9	8.656	0,496
1985	61,7	8,3	4,0	9.266	0,542
1990	64,3	8,9	4,5	10.546	0,576
1995	67,0	9,6	4,8	11.372	0,604
2000	70,0	11,1	5,5	12.890	0,653
2005	72,5	11,9	6,0	15.060	0,687
2010	74,3	13,9	7,2	16.587	0,738
2011	74,6	14,4	7,4	17.814	0,752
2012	74,9	14,4	7,6	18.011	0,756
2013	75,3	14,4	7,6	18.391	0,759
2014	75,3	14,5	7,6	18.677	0,761

Kaynak: UNDP, 2014a, 2014 İnsanî Gelişme Raporu’ndaki İnsanî Gelişme Endeksi (İGE) Değerleri ve Sıralamadaki Değişiklikler. 2014 İnsanî Gelişme Raporu’ndaki Kompozit Endekslerle İlgili Açıklama Notu, s. 3. www.undp.org (Erişim tarihi: 16.05.2015); UNDP, 2015, Human Development Report 2015: Work for Human Development. Published for the United Nations Development Program, New York, s. 209. www.undp.org (Erişim tarihi: 16.05.2015).

Tablo 2.3.’te Türkiye’nin 1980-2014 yılları arasında İGE göstergeleri açısından kaydettiği gelişme değerlendirilmektedir. Tablodaki veriler, tüm göstergelerde iyileşme yaşandığını ve İGE değerinin de sürekli yükseliş trendinde olduğunu göstermektedir. 1980 yılından 2014 yılına kadar geçen sürede, Türkiye’deki doğumda beklenen tahmini yaşam süresi 16,6 yıl; öğrenim görme süresi beklentisi 7 yıl; ortalama öğrenim görme süresi de 4,7 yıl artmıştır. Bu dönemde Türkiye’de kişi başına düşen GSMH % 115,8 civarı bir artış göstererek 18.677 \$’a yükselmiştir. 1980 yılında 0,496 olan İGE değeri 1990 ve 2000 yıllarında sırasıyla 0,576’ya ve 0,653’e yükselmiş, 2014 yılı itibariyle de 0,761’lik değere ulaşmıştır. Bu değerle Türkiye, 188 ülke arasında 72. sırada yüksek insanî gelişme grubunda yer almaktadır (UNDP, 2014a, s. 3).

Tablo 2.4. ise, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre seçili bazı ülkeler için İGE değerlerini göstermektedir. Tablodaki 2014 verilerine bakıldığında, Türkiye’nin 0,761’lik değerle dünya ortalamasının üzerinde; fakat İGE değeri açısından gelişmiş ülkelerin altında yer aldığı göze çarpmaktadır. Türkiye, doğumda yaşam beklentisi, beklenen okullaşma yılı ve kişi başına düşen GSMH kriterlerinde dünya ortalamasının üzerinde yer almış, ancak ortalama okullaşma yılı göstergesinde aynı başarıyı sağlayamamıştır. Bu noktada, Türkiye’nin “çok yüksek insanî gelişme” grubundaki ülkeler arasına girebilmesi için diğer kategorilerin yanında öncelikle ortalama okullaşma yılı kriterinde iyileşme sağlaması gerektiği söylenebilir (İncedal, 2013, s. 65).

Tablo 2.4. 2014 Yılı İçin Seçilmiş Ülkelerde İGE Göstergeleri

		İnsanî Gelişme Endeksi (İGE)	Doğumda Yaşam Beklentisi	Beklenen Okullaşma Yılı	Ortalama Okullaşma Yılı	Kişi Başına Düşen GSMH (\$)
ÇOK YÜKSEK İNSANİ GELİŞME						
1	Norveç	0,944	81,6	17,5	12,6	64.992
2	Avustralya	0,935	82,4	20,2	13,0	42.261
3	İsviçre	0,930	83,0	15,8	12,8	56.431
4	Danimarka	0,923	80,2	18,7	12,7	44.025
5	Hollanda	0,922	81,6	17,9	11,9	45.435
6	Almanya	0,916	80,9	16,5	13,1	43.919
8	ABD	0,915	79,1	16,5	12,9	52.947
9	Kanada	0,913	82,0	15,9	13,0	42.155
11	Singapur	0,912	83,0	15,4	10,6	76.628
12	Hong Kong	0,910	84,0	15,6	11,2	53.959
14	İsveç	0,907	82,2	15,8	12,1	45.636
22	Fransa	0,888	82,2	16,0	11,1	38.056
32	Katar	0,850	78,2	13,8	9,1	123.124
37	Litvanya	0,839	73,3	16,4	12,4	24.500
41	Birleşik Arap Emirlikleri	0,835	77,0	13,3	9,5	60.868
48	Kuveyt	0,816	74,4	14,7	7,2	83.961
YÜKSEK İNSANİ GELİŞME						
59	Bulgaristan	0,782	74,2	14,4	10,6	15.596
62	Malezya	0,779	74,7	12,7	10,0	22.762
71	Venezuela	0,762	74,2	14,2	8,9	16.159
72	Türkiye	0,761	75,3	14,5	7,6	18.677
74	Meksika	0,756	76,8	13,1	8,5	16.056
84	Peru	0,734	74,6	13,1	9,0	11.015
93	Tayland	0,726	74,4	13,5	7,3	13.323
96	Tunus	0,721	74,8	14,6	6,8	10.404
100	Tonga	0,717	72,8	14,7	10,7	5.069
104	Maldivler	0,706	76,8	13,0	5,8	12.328
ORTA İNSANİ GELİŞME						
108	Mısır	0,690	71,1	13,5	6,6	10.512
112	Paraguay	0,679	72,9	11,9	7,7	7.643
115	Filipinler	0,668	68,2	11,3	8,9	7.915
121	Irak	0,654	69,4	10,1	6,4	14.003
130	Hindistan	0,609	68,0	11,7	5,4	5.497
139	Zambiya	0,586	60,1	13,5	6,6	3.734
140	Gana	0,579	61,4	11,5	7,0	3.852
DÜŞÜK İNSANİ GELİŞME						
153	Kamerun	0,512	55,5	10,4	6,0	2.803
174	Etiyopya	0,442	64,1	8,5	2,4	1.428
184	Burundi	0,400	56,7	10,1	2,7	758
187	Orta Afrika Cumhuriyeti	0,350	50,7	7,2	4,2	581
188	Nijer	0,348	61,4	5,4	1,5	908
	Dünya	0,711	71,5	12,2	7,9	14.301

Kaynak: UNDP, 2015, s. 208-211.

UNDP'nin 2015 İnsanî Gelişme Raporu'na göre 2014 yılı İGE sıralamasında dünya genelinde ilk beş sırayı Norveç, Avustralya, İsviçre, Danimarka ve Hollanda almıştır. Bu ülkeler dâhil olmak üzere toplam 49 ülke çok yüksek insanî gelişme, 56

ülke yüksek insanî gelişme, 39 ülke orta insanî gelişme, 44 ülke ise düşük insanî gelişme kategorisinde yer almaktadır. Türkiye'nin gelişmiş ülkelere kıyasla sıralamada daha düşük sırada yer almasının sebebinin; çocuk ölüm oranlarının göreceli olarak yüksek; eğitim düzeyi, okullaşma oranı, ortalama yaşam beklentisi ve kişi başına düşen GSMH'nin de gelişmiş ülkelere nispeten düşük oluşu söylenebilir (İncedal, 2013, s. 65).

İnsanî Gelişme Endeksi, Morris (1979) tarafından 1970'li yıllarda geliştirilen Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi'ni (PQLI) anımsatmasına rağmen, aslında ondan farklı olarak A. Sen'in "kapasite (yapabilirlik yaklaşımı)" doğrultusunda şekillenmektedir (Şenses, 2003a, s. 101). Endeks, sadece temel birkaç göstergeden meydana gelse de, insanların iyi bir hayat sürmeleri için gereken bütün kaynakları içermeyi amaçlamaktadır. Örneğin, refah ölçütü olarak gelir düzeyi esas alınsa da aslında, kişisel gelirin yanında, kredi olanaklarına, kamu mallarına ve verimli üretim ve yatırım araçlarına erişim, sosyal çevre vasıtasıyla elde edilen transferler gibi insanların kaynaklara erişim düzeyinin kapsamlı bir boyutta değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, yaşam beklentisinin salt yaşam süresini değil, yaşam kalitesinin, başta iyi beslenme ve iyi çalışma koşulları olmak üzere tüm unsurlarını, okur-yazarlık oranının da insanların toplumdaki bireylerle temas kurabilme ve toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal değerlerini kanıksama derecesini yansıtmayı öngörülmektedir (Şenses, 2003a, s. 101).

2.5.2.2. İnsanî yoksulluk endeksi

İnsanî Yoksulluk Endeksi (İYE), yoksulluğun boyutlarını yansıtmakta ve ekonomik kaynaklara erişim derecesinin ölçümünde sağlıklı içme suyuna erişim ve çocukların beslenme düzeyini kriter olarak kabul etmektedir (Öztürk ve Göktolga, 2010, s. 22). İnsanî Yoksulluk Endeksi'nin birinci versiyonu (İYE-1), gelişmekte olan ülkeler için hesaplanmakta ve insanî gelişmenin üç temel boyutundaki yoksunluğu ölçmektedir (Mabughi ve Selim, 2006, s. 199; Kabaş, 2009, s. 31).

İnsanî Yoksulluk Endeksinde yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan göstergeler şu şekildedir:

P₁: Doğumda yaşam beklentisi 40 yaşından daha az olanların oranı.

P₂: Eğitim ve iletişim olanaklarına ulaşamayanların (okur-yazar olmayanların) oranı.

$P_{3.1}$: Temel sağlık hizmetlerine erişemeyenlerin oranı.

$P_{3.2}$: Sağlıklı içme suyuna sahip olmayanların oranı.

$P_{3.3}$: Beş yaşından küçük olup yeterli beslenemeyen çocukların oranı.

P_3 : İyi bir yaşam standardına ulaşamayanların oranı. $P_3 = (P_{3.1} + P_{3.2} + P_{3.3})/3$ Şeklinde hesaplanır.

$$\dot{IYE} - 1 = \left[\frac{1}{3} (P_1^\alpha + P_2^\alpha + P_3^\alpha) \right]^{1/\alpha} \quad (2.13)$$

Belirtilen bu üç temel boyutun yüzde oranlarla llmesi nedeniyle İYE, 0 ile 100 arasında değer almaktadır. İnanı Yoksulluk Endeksi-1 (İYE-1), $\alpha = 3$ için gelişmekte olan ülkelerin verilerine uygulanmaktadır (Mabughi ve Selim, 2006, s. 199-200; UNDP, 2005, s. 342; Yavuzkanat, 2013, s. 25; Kabaş, 2009, s. 31-32).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklar dikkate alınarak geliştirilen İnanı Yoksulluk Endeksinin ikinci versiyonu (İYE-2), gelişmiş ülkelerde yoksulluk lt olarak görelı yoksulluk oranını ve toplumsal yaşamdan dışlanma göstergesi olarak da uzun dönem işsizlik oranını birlikte hesaba katmaktadır (ztrk ve Gktołga, 2010, s. 22). İYE-2 hesaplanırken aşağıdaki göstergeler kullanılmaktadır (UNDP, 2005, s. 342; Yavuzkanat, 2013, s. 25-26; Kabař, 2009, s. 32-33):

- i) Uzun ve sağlıklı bir yaşam: Erken yaşta ölüm riski, doğumdan sonra 60 yaşına kadar yaşamama beklentisiyle,
- ii) Bilgi düzeyi: Okuma ve iletişim aktivitelerinden dışlanma, fonksiyonel okur-yazarlık becerilerinden yoksun olan yetişkinlerin (16-65 yaş arası) oranı ile,
- iii) İyi bir yaşam standardı: Yoksulluk sınırının (medyan hanehalkı harcanabilir gelirinin % 50'si) altında kalan nüfus miktarı ile,
- iv) Sosyal dışlanma: 12 ay ve daha uzun bir zaman dilimini kapsayan uzun süreli işsizlik oranıyla ölçülmektedir.

İYE-2 aşağıdaki Şekilde formüle edilmektedir:

$$\dot{IYE} - 2 = \left[\frac{1}{4} (P_1^\alpha + P_2^\alpha + P_3^\alpha + P_4^\alpha) \right]^{1/\alpha} \quad (2.14)$$

Denklem 2.14'te yer alan P_4 , uzun dönem işsizlik oranını (12 ay ve daha uzun) göstermektedir.

$\alpha = 1$ için İYE tüm boyutların ortalamasını vermektedir. α değeri arttıkça en fazla yoksunlukların söz konusu olduğu boyutlara daha çok ağırlık verilmektedir (UNDP, 2005, s. 342).

2.5.2.3. Cinsiyete dayalı gelişme endeksi

Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE), UNDP tarafından geliştirilen yeni ölçüm endekslerinden biri olup, yoksulluk sorununu toplumsal cinsiyet bağlamında ele almaktadır. Örneğin; kadınların ekonomik ve siyasal yaşama ilişkin katılım derecelerini ve karar verme güçlerini ölçmek için parlamento, hukuk, bürokrasi ve iş yaşamı gibi alanlarda aktif olan nüfus içinde kadınların oranlarına bakılarak endeks değerleri hesaplanabilmektedir (E. Kaya 2009, s. 18; Kabaş, 2009, s. 34-35).

CDGE, kadın İGE değerlerinin erkek İGE değerlerine oranını esas almakta ve insanî gelişmenin sağlık, eğitim ve ekonomik kaynaklar üzerindeki hâkimiyet olarak belirlenen üç temel boyutundaki cinsiyet eşitsizliklerini ölçmektedir. Sağlık, kadın ve erkeklerin doğumda ortalama yaşam beklentisiyle; eğitim, kız ve erkek çocukların ortalama öğrenim görme süresi beklentisi ve 25 yaş ve üstü yetişkin bireylerin ortalama öğrenim görme süresiyle; ekonomik kaynaklar üzerindeki hâkimiyet ise, kadın ve erkekler için, satın alma gücü paritesine göre hesaplanarak belirlenen kişi başına düşen tahmini GSMH oranları ile ölçülmektedir (UNDP, 2014a, s. 8-9; Fırat ve Aydın, 2015, s. 68).

Endeksin ölçülmesinde öncelikle, ücret kazanımlarından kadın ve erkeklerin aldıkları paylar bulunmakta, daha sonra da her iki cinsiyet için kişi başına düşen tahmini gelir değerleri hesaplanmaktadır. f ; kadını ve m ; erkeği simgelemek üzere, ücret kazanımlarından kadınların (S_f) aldığı pay aşağıda gösterildiği gibi hesaplanır:

$$S_f = \frac{W_f/W_m \cdot EA_f}{W_f/W_m \cdot EA_f + EA_m} \quad (2.15)$$

Burada W_f/W_m , kadınlara ödenen ücretin erkeklere ödenen ücrete oranını; EA_f , ekonomik olarak aktif (çalışan) kadın nüfusu; EA_m ise, ekonomik olarak aktif (çalışan) erkek nüfusu simgelemektedir.

Ücret kazanımlarından erkeklerin aldığı pay ise aşağıdaki şekilde hesaplanır:

$$S_m = 1 - S_f \quad (2.16)$$

$GNIpc$, kişi başına düşen GSMH'yi simgelemek üzere; kadınlar için kişi başına tahmini kazanılan gelir, kadınların ücret ödemelerinden aldığı payın (S_f) kişi başına düşen GSMH ile çarpılarak elde edilen sonucun kadın nüfusunun payına ($P_f = N_f/N$) bölünmesiyle bulunur.

$$GNIpc_f = GNIpc \cdot S_f / P_f \quad (2.17)$$

Aynı şekilde, erkekler için kişi başına tahmini kazanılan gelir, erkeklerin ücret ödemelerinden aldığı payın (S_m) kişi başına düşen GSMH ile çarpılarak elde edilen sonucun erkek nüfusunun payına ($P_m = N_m/N$) bölünmesiyle bulunur:

$$GNIpc_m = GNIpc \cdot S_m / P_m \quad (2.18)$$

CDGE hesaplanmadan önce üç temel boyut için endeks bulunmalıdır. Bunun için de aşağıdaki tabloda görülen minimum ve maksimum değerler seçilir (UNDP, 2014b, s. 7).

Tablo 2.5. CDGE Göstergelerinin Minimum ve Maksimum Değerleri

Gösterge	Minimum Değer	Maksimum Değer
Beklenen Okullaşma Yılı	0	18
Ortalama Okullaşma Yılı	0	15
Tahmini Kazanılan Gelir (2011 SGP \$)	100	75.000
Doğumda Yaşam Beklentisi (yıl)		
Kadın	22.5	87.5
Erkek	17.5	82,5

Kaynak: UNDP, 2014b, s. 7.

Belirlenen bu minimum ve maksimum değerlerden sonra aşağıdaki formüle sağlık, eğitim ve gelir değerleri yerleştirilerek boyut endeksi hesaplanır.

$$Boyut\ Endeksi = \frac{Gerçek\ Değer - Minimum\ Değer}{Maksimum\ Değer - Minimum\ Değer} \quad (2.19)$$

Eğitim boyutu denklem 2.19 numaralı denklemde, beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı göstergelerinin her birine ilişkin değerlerin tek tek bulunup, ulaşılan sonuçların aritmetik ortalaması alınarak hesaplanır. Sağlık, eğitim ve gelir

değerlerinin tamamı formül ile hesaplandıktan sonra, bu değerlerin geometrik ortalaması alınmak suretiyle her iki cinsiyet için İnsanî Gelişmişlik Düzeyi belirlenir (UNDP, 2014b, s. 7-8; Fırat ve Aydın, 2015, s. 75).

$$\dot{I}GE_k = (I_{Sağlık_k} \cdot I_{Eğitim_k} \cdot I_{Gelir_k})^{1/3} \quad (2.20)$$

$$\dot{I}GE_e = (I_{Sağlık_e} \cdot I_{Eğitim_e} \cdot I_{Gelir_e})^{1/3} \quad (2.21)$$

Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE) basitçe; Kadın İnsanî Gelişme Endeksinin, Erkek İnsanî Gelişme Endeksine oranı olarak ifade edilir (UNDP, 2014b, s. 8).

$$CGDE = \frac{\dot{I}GE_k}{\dot{I}GE_e} \quad (2.22)$$

Endeks 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Endeks 1'e yaklaştıkça toplumdaki bireylerin iyi yaşam koşullarına sahip oldukları yorumu yapılabilir. Bu bireyler arasında cinsiyete göre yaşam kalitesinde bir ayrım bulunmadığı sonucuna da ulaşılmış olur. Ancak endeks 0'a yaklaştıkça toplumdaki bireylerin geneli için kötü yaşam şartlarından bahsedilebilmekle beraber, bu endeksin düşük çıkmasının bir sebebi de, endeksin hesaplanmasında kullanılan göstergelerin cinsiyetler arası büyük farklılık arz etmesi olabilir. Bu farklılığın nereden geldiğini tespit edebilmek için cinsiyete dayalı gelişim endeksi ile insanî gelişim endeksine birlikte bakılması gerekir (Kabakçı, 2012, s. 39).

CDGE, İGE ile benzer göstergeleri kullanmasına karşın, bu göstergeleri kadın ve erkek arasında ortaya çıkan eşitsizlikler çerçevesinde ölçmektedir. Bir ülkedeki kadın erkek eşitsizliği ne kadar yüksek boyutlarda ise, İGE ve CDGE arasındaki fark da o derece yüksek olacaktır. Bu endeks, bir açıdan kadın eşitsizliği endeksi olarak da ifade edilebilir. Bu çerçevede, Cinsiyet Güçlendirme Ölçeği kullanılarak, kadınların ekonomik ve siyasi hayata katılım kapasitesi ve bu alanlardaki karar verme gücü değerlendirilmektedir. "Bu ölçekte parlamento, yasama organları, üst düzey kamu görevleri, yöneticilik, profesyonel ve teknik işçilik gibi alanlarda görev alan kadınların yüzdesine bakılmakta, kazanılmış gelir farklılığı ve ekonomik bağımsızlığı yansıtan göstergeler izlenmekte ve İGE'den farklı olarak fırsat eşitsizliği belirlenmeye

çalışılmaktadır’’ (Coşkun ve Tireli, 2008, s. 30-31’den aktaran Kaşıkçı, 2015, s. 68; Kabaş, 2009, s. 34-35).

2.6. Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri

Ekonomide yaşanan krizlerin en belirgin etkileri, milli gelir seviyesinin düşmesi ve yoksulluğun anî ve hızlı olarak artması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, krizler gelir güvencesizliğinin, yoksunluğun, ekonomik zayıflığın ve güçsüzlüğün en önemli sebebidir (World Bank, 2000, s. 161’den aktaran Kapar, 2005, s. 221). Kriz zamanlarında işgücü talebinde bir düşüş meydana gelirken, mevcut istihdam düzeyi de işten çıkarmalar yoluyla azalır. Bu dönemlerde enflasyonist eğilimler kendini güçlü bir biçimde hissettirir, fiyatlarda hızlı, anormal düzeyde artışlar görülür ve fiyatların artması hanehalklarının harcama alışkanlıklarının ve tüketim yapısının değişmesine yol açar. Diğer taraftan bütçe dengeleri bozulur, kamu harcamaları azalır ve harcamaların yörüngesi değişir. Aynı zamanda, bireylerin geliri ve firmaların sahip olduğu ekonomik değerler de geriler (Kapar, 2005, s. 221).

Krizler yoksul ya da zengin, toplumda yaşayan bütün kesimleri etkiler. Ancak, en tahripkâr sonuçlarını yoksullar ve yoksulluk sınırına yakın bir düzeyde gelir elde eden gruplar üzerinde gösterir. Krizlerden en çok olumsuz etkilenen gruplar, dar gelirli ya da yeterli ölçüde birikimi olmayan ve herhangi bir sosyal güvencesi bulunmayan insanlardan oluşur. Ekonomik daralmaya bağlı olarak işsizliğin artması ve reel ücretlerin düşmesi çalışanların gelirlerinin yanı sıra, ücret dışı gelirlerin de azalmasına neden olur. Bununla birlikte, yoksulluk içinde yaşayan grupların ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatları diğer ürünlerin fiyatlarına oranla daha çok geriler. Gelirlerin azalması neticesinde, aile ve toplum arasında gerçekleşen ve kısmî surette dayanışmayı yansıtan enformel gelir aktarımları zayıflar (Kapar, 2005, s. 221-222) .

Ekonomik krizler işsizliği arttırmanın yanı sıra, insanların yaşam standartlarına ilişkin bir düşüşe de neden olurlar. Ekonomik kriz sebebiyle insanların asgari ihtiyaçlarının karşılanamaması ile insanlar yaşam desteğinin tehdit edildiği duygusuna kapılırlar. Krizler yoksulların beşeri sermayelerini de olumsuz etkilediğinden yetersiz beslenme ve çocuk ölümlerinin artması gibi eğilimler, yoksullar arasında ortaya çıkan gerilemeyi de çoğunlukla yansıtır (Ak ve Ak Bingül, 2011, s. 6). Eğitimi devam ettirme, sağlıklı bir hayat yaşamak, beslenme, kazanılan ekonomik değerlerin korunması

yoksulluğun atlatılmasında önemli bir rol oynarken, kriz durumlarında bunların sağlanması imkânsız hâle gelir (World Bank, 2000, s. 162'den aktaran Kapar, 2005, s. 222).

Makroekonomik durgunluklarla yoksulluğun artması arasındaki bağlantı oldukça güçlüdür. Kriz zamanlarında yoksullaşma eğilimi artar, sosyal ve ekonomik göstergeler kötüleşir. 1990'lı yılların sonunda meydana gelen finansal krizler sonucu Doğu Asya'daki birçok ülkede yoksulluğun artması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu krizler sırasında yoksulluğun Endonezya'da % 50 oranında arttığı, Kore Cumhuriyeti'nde kentsel alanlardaki yoksulluğun da ikiye katlandığı belirtilmektedir. Ancak, her iki ülkede de yoksulluk, sosyal göstergelerin iyileşmeye başlaması ve ekonomik dengelerin düzelmesiyle birlikte azalmıştır. Rusya'da da 1996-1998 yılları arasında yoksulluk oranı artarak % 21,9'dan % 32,7'ye yükselmiştir. Latin Amerika ve Karayipler'de ortaya çıkan her krizde yoksulluk artmakta ve bu durum uzun yıllar boyunca konjonktürün normal olduğu zamanlarda bile etkisini ciddi boyutlarda hissettirmektedir (Aktan, 2002c, s. 3).

Türkiye'de ise 1994 krizinden sonra yoksulluk sorunu sosyoekonomik yönleriyle daha görünür hâle gelmiş, 2000 ve 2001 krizleriyle birlikte de önemli bir noktaya taşınmıştır (Metin, 2012, s. 108). Bununla beraber, 2008 küresel ekonomik krizi sonrası baş gösteren işsizlik, yükselen işsizlik oranları ve enflasyonist baskı Türkiye dâhil dünyanın birçok ülkesinde toplumsal refahın önemli ölçüde düşmesine yol açmıştır (Erdölek, tarihsiz, s. 7). Türkiye ekonomisinde 2008'de meydana gelen daralma özellikle otomotiv, makine, tekstil ve ulaştırma sektörleri olmak üzere imalât endüstrisinde hâlâ etkisini göstermektedir. Bu sektörlerde çalışanlar krizin yarattığı sonuçlardan derinden zarar görmeye devam etmektedirler. Kriz, beceri ve eğitim seviyesi düşük olan işçilerin yanı sıra, kadınlar ve çocuklar gibi toplumun en kırılgan grupları üzerinde de olumsuz etkilerini hissettirmiştir (Gürses, 2010, s. 537-538). Ülke ekonomisinde meydana gelen bu tür konjonktürel değişimlerin, görece düşük gelirli hanehalkları üzerinde daha fazla etki yarattığı bu noktada vurgulanabilir (Erdölek, tarihsiz, s. 7).

2.7. Sosyal Dışlanma Çerçevesinde Yoksulluk

Sosyal dışlanma; belirli kesimlerin sermaye birikim sürecinin ve toplumsal yapıyı meydana getiren değer ve ilişkilerin dışında kalması, ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklardan adil ölçülerde yararlanamaması üzerine odaklanmaktadır. Kavram, bu açıdan bir yönüyle refah toplumu anlayışının eleştirisine dayanmaktadır. Geniş bir ifadeyle, *‘belirli bireylerin veya grupların yapısal veya kişisel nedenlere bağlı olarak tamamen veya kısmen içinde yaşadıkları topluma mekânsal veya sosyal yönden katılamamaları ve toplumda yurttaş olmanın gereğine ilişkin üretim, tüketim, tasarruf, siyasi, sosyal yönlü eylemlerde bulunamamaları’* şeklinde tanımlanabilir (Sapançalı, 2005, s. 53).

Sosyal dışlanma kavramı, bazı sosyal grupların marjinalleşmesini ve yoksunluğunu açıklamak için ilk olarak Fransa’da ortaya çıkmıştır (Dini ve Lippit, 2009, s. 8). 1974’te Fransa’nın Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Rene Lenoir, Fransız toplumunun onda birinin toplumdan dışlandığını belirtmiş ve dışlanan bu grupları, zihinsel ve fiziksel engelliler, suç işleyenler, yaşlı hastalar ve sakatlar, istismara uğrayan çocuklar, uyuşturucu bağımlıları, yalnız yaşayan ebeveynler, vergisini zamanında ödemeyenler, çok sorunlu hanehalkları, marjinal, asosyal kişiler ve diğer sosyal yönden uyumsuz kişiler olarak sınıflandırmıştır (Doğan, 2008, s. 18; Çakır, 2002, s. 84; Silver, 1994, s. 532). Bu kavram daha sonraları İngiltere, Macaristan, İtalya gibi değişik Avrupa ülkelerinde etnik azınlıklar yüzünden artan sefalet, hırsızlık ve suç gibi meseleleri açıklamak için kullanılmıştır. Bu bağlamda yoksulluk; din, ırk, toplumsal cinsiyet, engelli ayrımcılığı ve işsizlik gibi birçok faktörü kapsayan çok boyutlu, çok tabakalı ve dinamik bir olgudur (Dini ve Lippit, 2009, s. 8).

Avrupa Birliği sosyal dışlanmayı, bireylerin veya grupların içinde yaşadıkları toplumdan kısmen veya tamamen dışlanma süreci olarak tanımlamaktadır. Bu tanım alışılakelen klasik yaşam tarzlarından, geleneklerden ve faaliyetlerden yoksun olma anlamına gelmektedir (Townsend, 1979, s. 31’den aktaran Laderchi vd., 2003, s. 257-258). Diğer bir tanıma göre sosyal dışlanma, sivil, politik, ekonomik özgürlüklerden ve sosyal vatandaşlık haklarından mahrum olma-edilme durumudur (Walker ve Walker, 1997, s. 8’den aktaran Çakır, 2002, s. 84). Bu tanıma göre, sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sosyal, ekonomik, politik, kültürel sistem ya da

değerlerden, kısmen veya tamamen yoksun olması anlamına gelmektedir (Çakır, 2002, s. 84).

Dışlanma olgusu özellikle 1970'lerin başlarından itibaren Batı toplumlarında girilen ekonomik bunalımdan sonra kendini belirgin anlamda göstermeye başlamıştır. Bunalımla birlikte refah devletinin çöküşü, imalât sanayinin emeğin ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere doğru kayması, sanayi toplumundan enformasyon teknolojilerine dayalı bilgi toplumuna geçilmesi ve paralelinde emek arzı ihtiyacının giderek azalması sonucu uzun dönemli işsizliğin baş göstermesi, sistemsel gereksinimi azaltan temel nedenler arasında yer almaktadır. Post-endüstriyalizmin neden olduğu işgücü azalışı karşısında, geniş bir kitle işini kaybetme riskiyle burun buruna gelmektedir. Yoksul kesimlerin istihdam edilememesi ya da düşük vasıflı işlerde çalışmaya başlaması da, dışlanmanın boyutlarını genişletmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009, s. 69-71; Nakiboğlu, 2004, s. 14).

Sosyal dışlanma, her ülkede ve her toplumda görülen bir sorun olmasına rağmen, kavram her toplum için farklı biçimlerde algılanmakta ve tanımlanmaktadır. Bu sorun, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda ve gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha şiddetli yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde dışlanmışlık sorunu uzun süreli işsizlik, dışarıdan göç ve kazanılmış hakların kaybedilmesi şeklinde belirirken, gelişmekte olan ülkelerde dışlanmışlık daha kapsamlı ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır (Sapancalı, 2005, s. 58). Örneğin, Hindistan'da sosyal dışlanmışlık eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinden, barınmadan, kaliteli su kaynaklarından dışlanmışlık olarak tanımlanmaktadır (Appasamy vd., 1996, s. 133'ten aktaran Laderchi vd., 2003, s. 259). Venezuela'da sosyal dışlanmışlık, politik ve sosyal haklardan mahrum olmak şeklinde tanımlanmaktadır (Cartaya vd., 1997'den aktaran Laderchi vd., 2003, s. 259). Tanzanya'da çok yoksul şehirli işçiler ve kırsal kesimde yaşamını sürdürüp de toprak mülkiyeti olmayanlar sosyal olarak dışlanmış kabul edilmektedir (Rodgers vd., 1995'ten aktaran Laderchi vd., 2003, s. 259). Kamerun ve Tayland'da ise etnik azınlıklar, eğitim seviyesi düşük çiftçiler, enformel sektör işçileri ve barınacak bir evi olmayanlar dışlanmış sayılmaktadır (Rodgers vd., 1995'ten aktaran Laderchi vd., 2003, s. 259).

Dışlanmışlık kavramı, toplumsal ve ekonomik boyutları beraber kapsamaktadır. Sosyal yönden dışlanan kişi, asgari hayat standardını sağlayabilecek düzeyde gelir elde

edemez, üretim faaliyetine ve işgücü piyasalarına etkin bir şekilde katılamaz ve yaşamını devam ettirebilmek için gerekli olan kaynaklara erişemez. Bireyler, kamusal ve özel kaynaklardan, aile desteğinden ve kişisel yaşamlarına dair ifade özgürlüklerinden bile dışlanabilirler. Sosyal dışlanma, bazen temel insan hak ve hürriyetleri ile vatandaşlık haklarından mahrum olma-edilme biçiminde de ortaya çıkabilmektedir (Aktan ve Vural, 2002, s. 12).

Sosyal grupların toplum yaşamına katılmadaki yetersizliği yoksulluğun hem bir nedeni hem de bir sonucudur. Örneğin, emekli bir kişinin makul düzeyde emeklilik maaşı olduğu hâlde gelir getirici ek bir iş yapmaması ya da işsiz kalması yoksulluğa neden olabilmektedir. İnsanlar uzun bir süre işsiz kaldıklarında bu duruma zamanla gitgide alışabilirler. Bundan dolayı, insanların toplum hayatına katılma ve işgücü piyasasında çalışma arzusu daha da azalabilir. Böyle bir durum tatmin edici olmayan işlerde çalışanlar için de geçerlidir. Bu tür işlerde çalışan insanlar, yoksulluk sınırının üzerinde bir ücret alsalar bile yaptıkları işten yeteri derecede kazançlı çıkmadıklarını, verimli çalışmadıklarını ve bu nedenle işten ayrılmayı düşünerek işgücü piyasasından kendi iradeleriyle dışlanabilirler (Dini ve Lippit, 2009, s. 8-9).

Sosyal dışlanma, bireyin umut ve beklentileriyle ilişkili olarak da değerlendirme yapılabilmeye açık bir kavramdır. Bu bağlamda insanlar, sadece fiili olarak işsiz veya gelirsiz olmalarından dolayı değil, aynı zamanda gelecek için karamsar olmaları veya parlak beklentilere sahip olmalarını nedeniyle dışlanırlar. Beklentiler, bireyin kendisinin yanı sıra çocuklarının da beklentilerini içermektedir. Bu yönüyle sosyal dışlanma nesiller boyu sürebilen bir sorundur. Bundan dolayı, sosyal dışlanmanın değerlendirme boyutu geniş bir alana yayılmaktadır (Atkinson, 1998, s. 14'ten aktaran Sapancalı, 2005, s. 54-55).

Sosyal dışlanma yoksulluğa göre çok daha dinamik bir kavramdır. Yoksulluk daha ziyade yeterli gelir ve tüketim düzeyinden yoksun olma anlamında ekonomik yoksunluklara işaret ederken, sosyal dışlanma yoksunluğun kaynağındaki kurumsal mekanizmaları, ilişkileri ve davranışları da içeren dinamik bir sürece işaret etmektedir. Sosyal dışlanma yoksulluğun, ayrımcılığın ve diğer dezavantajların nedenlerini, etkilerini ve boyutlarını içermekte; kimlerin, hangi sebeple yoksul oldukları konusuna dikkat çekmektedir. Odak noktasını çok boyutlu yoksulluğa çeviren bu kavram, aslında

insanları yoksulluğa iten ekonomik, sosyal ve politik süreçler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Sapançalı, 2005, s. 58).

2.8. Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı (Yapabilirlikten Yoksunluk)

Kapasite yaklaşımı, parasal geliri refah göstergesi olarak kabul etmemekte, bunun yerine kaliteli bir yaşamın göstergesi olarak bireyin özgürlüklerine vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede yoksulluk, belirli bir asgari kabiliyeti elde edememe ya da temel kabiliyetlerden yoksun olma şeklinde tanımlanmaktadır (Sen, 1993, s. 41'den aktaran Laderchi vd., 2003, s. 253). Sen'e göre refah seviyesini belirleyen unsur geçim kaynağı olan gelir değil, bireyin kapasitesi ve kazanımlarıdır (Sen, 2009, s. 253'ten aktaran Hick, 2012, s. 292).

Sen, fayda ya da gelir temelli bir değerlendirmeyi doğru bulmamaktadır. Çünkü yalnızca bireyin refah seviyesini ölçüt alan bu değerlendirme kalkınma sürecinin önemli boyutlarını yansıtmamakta, üstelik bireyler ve dönemler arası hatalı karşılaştırmalar yapılmasına neden olabilmektedir. Bu yaklaşım, "mutlu, sağlıklı, iyi beslenen" bir birey ile aynı koşullarda yaşamayan fakat bu koşullara psikolojik uyum sağlayarak yine aynı oranda mutlu olan bir başka bireyi ayırt etme bakımından yetersiz kalmaktadır. Referans noktası olarak hazzı ele alan bu yaklaşıma göre, aynı tatmin düzeyine ulaşan bu iki birey aynı refah seviyesindedir. Sen ise böyle bir durumun kabul edilemez olduğunu ileri sürmektedir (Robeyns, 2003, s. 63; Çakmak, 2008, s. 3).

Sen (2004, s. 36), yoksulluğu gelir düşüklüğünden ziyade temel kapasitelerden yoksunluk olarak ifade etmektedir. Temel kapasitelerden yoksunluk; erken yaşta görülen ölümlerde, yetersiz beslenmede, sürekli ortaya çıkarak yaygınlık arz eden hastalıklarda, okur-yazarlık oranının düşüklüğünde ve diğer dezavantajlı durumlarda yansıma bulabilir. Örneğin, bazı toplumlarda yaşa göre belirlenen kadın ölüm oranlarının ciddi derecede yüksekliğinden kaynaklanan ve "kayıp kadınlar" olgusu olarak gündeme gelen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin; parasal gelir yerine demografik, tıbbi, hukuki, çevresel ve toplumsal etmenler ışığında çözümlenmesi gerekir. Bu bağlamda, gelir düşüklüğünün temel kapasite yoksunluğunun önemli bir nedeni olabileceği görüşü reddedilmemekle birlikte, gelir ile kapasiteler arasındaki ilişkide yaş, hastalık, yerleşim yeri, toplumsal cinsiyet ve roller gibi başka faktörlerin de etkisinin bulunduğunu vurgulamak gerekir. Ayrıca, gelirin kapasitelere dönüştürülmesinde sahip

olunan dezavantajlar (yaş, sakatlık, ya da hastalık vs.), yoksulluğu kapasite yoksunluğu bakımından ele almanın önemini ortaya koymaktadır (Sen, 2004, s. 127-128; Sam, 2008, s. 66-67; Metin, 2014, s. 6318).

Parasal yaklaşımda fayda düzeyinin bir göstergesi olarak kabul edilen gelir, teorik temele dayalı bir ölçüt olmasından dolayı refah seviyesi hakkında kesin ve yeterli bir bilgi vermemektedir. Örneğin, aynı gelir düzeyinde bulunan farklı ailelerin ya da bireylerin sırf kapasiteleri farklı olduğu için elde ettikleri başarılar ve kazanımları da farklı olabilmektedir. Sen'e (1999) göre, bir kişinin kapasitesi ne kadar yüksek olursa, o kişi eylem ve aktivitelerinde o denli özgür olacaktır (Dini ve Lippit, 2009, s. 6).

Kapasite yaklaşımı, eşit hakların eşit yapabilirlikler anlamına gelmediğini göstermesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Örneğin, hamile veya küçük çocuklu kadınların iş yaşamında erkeklerle eşit haklara sahip olmaları, onların iş yaşamında eşit başarı şansına sahip olduklarını ifade etmemektedir (Buğra, 2005, s. 7; Topgül, 2013, s. 283). "Dolayısıyla dezavantajlı gruplara eşit fırsatlar vermek, onların eşit haklara sahip oldukları anlamına gelmemektedir" (Topgül, 2013, s. 283). Yoksulluk eğitimsizlik, işgücü piyasasında yer alamama, farklı bir etnik köken ya da dine mensup olma, bedensel veya zihinsel özrürlük, problemlili bir aile yaşantısı gibi durumlarla bağlantılı çok boyutlu bir nitelik taşıdığı için, yoksullukla mücadele yöntemleri de eşit hakların ötesinde kişiye veya sosyal gruba özel yöntemler uygulanmasını zorunlu hâle getirmektedir (Buğra, 2005, s. 7). Özel durumlara sahip kişilerin özel yöntemlerle kayırılmalarına ihtiyaç olduğu bu noktada vurgulanabilir (Topgül, 2013, s. 283).

Kapasitenin arttırılmasında hükümete önemli görevler düşmektedir. Sağlık, eğitim, demokrasi, vb. yarı kamusal mallar insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Devletin görevi, bu malları üretilip halkın erişimine açarak bütün bireylerin bu mallardan faydalanmasını sağlamaktır (Sen, 1999'dan aktaran Dini ve Lippit, 2009, s. 7). Kapasite yaklaşımına göre, devlet yoksullara nakit para yardımında bulunduğu takdirde yoksulluk azaltılabilecektir. Devlet, kamu mallarını ve yarı kamusal malları (gıda, eğitim, sağlık hizmetleri, vs.) halkın hizmetine sunarak bireylerin kapasitelerinin artmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu tür malların satın alınması için devlet tarafından yoksullar arasında bölüştürülmek suretiyle uygulanan nakdî yardım politikası sadece ekonomik büyümeye katkı sağlamakla kalmaz, aynı

zamanda maddi özgürlüğü ve bireylerin kapasitelerini arttıran bir tür yatırım niteliği taşır (Dini ve Lippit, 2009, s. 8).

Sen'in yaklaşımına göre, kazanımlar (functioning), bir insanın ne yapabileceğini veya olabileceğini göstermekte olup, insanın yapmaya veya olmaya değer verdiği/önem atfettiği şeyleri ifade etmektedir. Tablo 2.6.'da görüldüğü gibi; değer verilen kazanımlar, yeterli beslenmek, barınabilmek, bir hastalıktan kaçınmak gibi temel kazanımlardan; toplumsal yaşama katılmak, insanları sevmek, kendine saygı duymak, vs. daha karmaşık durumlara kadar biçimler alabilmektedir. Kapasite ise, bir insanın kazanımları (functioning) elde edebilme kabiliyetini göstermektedir. Kazanımlar seti kapasite olarak adlandırılır. Kapasite tüm ulaşılabilir kazanımları içermektedir. Bu set ulaşılmış kazanımların yanı sıra, ulaşılabilir veya kişinin tercih etmemesi sonucu ulaşılmamış kazanımlarını da içermektedir. Kapasite bir insanın yapabileceklerinin sınırını göstermekte, dolayısıyla da insanın özgürlüğünü yansıtmaktadır (Mabughi ve Selim, 2006, s. 190-191; Kabaş, 2009, s. 12). Bir başka deyişle kapasite, alternatif kazanım bileşimlerini elde etmek için sahip olunması gereken temel bir özgürlük olarak açıklanabilir (Sen, 2004, s. 108).

Örneğin, oruç tutan zengin bir kişi, yeme ve beslenme bakımından zorunlu olarak açlık çeken yoksul bir kişiyle aynı işlevsel kazanıma sahip olmasına rağmen, birinci kişinin kapasite kümesi ikincisinden farklıdır. Çünkü birinci kişi iyi beslenme işlevine ulaşabilme kapasitesine sahipken, ikinci kişi sahip değildir. Kısaca, bir kişinin işlevlerinin bileşimi, onun "kazanımlarını" yansıtırken; kapasite kümesi, elde edebileceği "özgürlüğü" temsil etmektedir (Sen, 2004, s. 108-109; Sam, 2008, s. 64).

Tablo 2.6. *Sen'in Temel ve Karmaşık Kazanımları*

Temel Kazanımlar (Elementary Functionings)	Karmaşık Kazanımlar (Complex Functionings)
Yeterli Beslenmek	Mutlu Olmak
Önlenebilir Hastalıklara Yakalanmamak	Toplumsal Yaşama Katılmak
Erken Yaşta Ölmek	Kendine Saygı Duymak
Yeteri Kadar Eğitim Almak	Entelektüel Birikimi Geliştirmek
Gerekli Tüketim Mallarına Sahip Olmak	Kültürel Kimlik
İyi bir Barınağa (Eve) Sahip Olmak	

Kaynak: *Mabughi ve Selim, 2006, s. 191; Kabaş, 2009, s. 13.*

Sen'e (2004, s. 17-18) göre kalkınma, insanların yararlandığı gerçek özgürlük alanlarını genişletme sürecidir. Özgürlüklere odaklanmakla, kalkınmayı ulusal gelirin büyümesi, bireysel gelirdeki artış, endüstrileşme, teknolojik ilerleme ya da toplumsal modernleşmeyle özdeşleştiren standart kalkınma anlayışlarının ötesine geçilmektedir. Ulusal gelirin ya da bireysel gelirlerin artması toplumdaki bireylerin yararlandığı özgürlüklerin genişlemesine önemli katkılar sağlayabilir. Ancak özgürlükler, eğitim, sağlık ve barınma hizmetleri gibi toplumsal ve iktisadi düzenlemelerin yanı sıra, politik meselelerde söz sahibi olma ve denetime katılma özgürlüğü gibi medeni ve siyasi hakları içeren başka etmenlere de bağlıdır. Temel özgürlükler; açlık, yetersiz beslenme, tedavi edilebilir hastalıklardan korunma ve genç yaşta ölmekten kaçınılabilmenin yanı sıra, okur-yazarlık ve hesap yapabilme yeteneğine sahip olma, politik yaşama katılma ve ifade hürriyetini kullanma vb. temel kapasiteleri içermektedir (Sen, 2004, s. 56; Sam, 2008, s. 65; Metin, 2014, s. 6318).

Kısaca bu yaklaşım, yoksulluğa sadece (kaynak ve diğer hizmetlere erişim anlamında) gelir yoksunluğundan çok, kapasite yoksunlukları bağlamında (temel özgürlükleri uygulama anlamında) çok boyutlu bir biçimde bakmaktadır (Bombongan, 2010, s. 3). Kapasite yaklaşımı, insanların gelir dâhil çeşitli araçlardan ulaşmak istedikleri amaçlara ve dolayısıyla bu amaçları gerçekleştirebilmek için sahip olunması gereken özgürlüklere dikkati yöneltmekte, yoksulluğun ve yoksunluğun doğasına ve ortaya çıkış nedenlerine ilişkin anlayışı güçlendirmeyi hedeflemektedir (Sen, 2004, s. 131; Metin, 2014, s. 6318).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

3.1. Küreselleşme-Yoksulluk İlişkisi

Son yıllarda küreselleşme sürecinin yoksulluk üzerindeki etkilerine dair birçok çalışma yapılmış ve birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiştir. Küreselleşmenin yoksulluğu etkileme kanalı oldukça karmaşık ve şartlara göre değişen bir yapıya sahip olduğundan, bu iki kavram arasındaki ilişkinin genellikle doğrusal bir ilişkiden çok doğrusal yönlü olmayan bir nitelik taşıdığı ifade edilebilir (Yanar ve Şahbaz, 2013, s. 61).

Çoğu araştırmacı; son otuz, otuz beş yılda bütün dünyaya yayılan neo-liberal politikaların ivme kazandırdığı küreselleşme sürecinin yoksulluğun artmasında önemli bir rol oynadığını öne sürmektedir. Dolayısıyla araştırmacılar bu süreçte devletin rolünün azaltılması, serbest piyasaların hâkimiyeti, finansal serbestleşme, hızlı teknolojik değişim gibi gelişmelerin yoksulluğu yaygınlaştıran başlıca dinamikler olduğunu belirtmekte ve dünyanın değişik kıta, ülke ve bölgelerindeki geniş kitlelerin bu süreçten kazanç sağlayamadıklarına ve hızla marjinalleştiklerine dikkat çekmektedirler (Şenses, 2004b, s. 16).

Bu konuda yapılan araştırmaların büyük bir kısmı, sarkacın etkinlik ve eşitsizlik yaratma yönünde salındığını ortaya koymaktadır. Düşük ücretler ve işçi kesimin haklarına getirilen sınırlamalar, sermayedarlara yabancı yatırımları çekmek ve piyasa paylarını arttırmak konusunda bir avantaj sağlamaktadır. Üstelik artan ekonomik entegrasyon sonucu, becerisini modern teknolojilere ve yeni yönetim sistemlerine uyumlaştırabilen işçiler ile bunu yapamayanlar arasında, ikinci lehine bir eşitsizlik ve yoksulluk ortaya çıkmaktadır (Rama, 2001, s. 1; Yüceol, 2005, s. 498). Ülkelerde meydana gelen eşitsizlik üzerinde; toprak mülkiyet yapısı, siyasal düzen, toplumun genel eğitim seviyesi veya dinî inançlar gibi yapısal özellikler belirleyici olmaktadır (Rama, 2001, s. 3; Yüceol, 2005, s. 498).

Dollar (2005), dünya piyasalarıyla çok hızlı bütünleşen gelişen ekonomilerde yoksulluğun azaldığını, diğer bir ifadeyle küreselleşme sürecinin bu ülkelerde yaşayan insanların refah düzeyini arttırdığını ileri sürmüştür. Lundberg ve Squire (1999), çalışmalarında, en yoksul kesimin ticaretteki açılma ve bunun sonucunda artan refah

düzeıı ve gelir kazançlarından yararlanmadığını, serbestleşmeyle en yoksul kitlenin geliri arasında negatif yönlü, orta ve yüksek gelir grupları arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Yazarların ulaştıkları sonuçlar; uluslararası fiyatlarda meydana gelen değişmelerin (ticaret hadlerindeki değişmenin) toplumsal sınıflar arasındaki gelir bölüşümü farklılıklarını derinleştirdiği, bu değişmelere yoksulların daha duyarlı olduğu ve kısa dönemde küreselleşmenin yoksulluk ve eşitsizliği arttırdığı yönünde olmuştur. Rama (2001), küreselleşmenin farklı özellikleriyle farklı sonuçlara yol açabileceğini, örneğin dışı açılma sonucunda ücretlerin düşebileceğini, ancak doğrudan yabancı yatırımlar ve eğitim fırsatlarının artmasıyla birlikte yükseleceğini (Yüceol, 2005, s. 498) ve bu sayede ortaya çıkan gelir eşitsizliğinin olumsuz etkilerinin telâfi edileceğini belirtmiştir. Bununla beraber, küreselleşmenin uzun dönemde kişi başına düşen milli geliri arttırarak ücretlerde devamlı bir yükselişe neden olacağını, kısa dönemde ise ücretlerin düşmesine yol açarak işsizlik ve yoksulluğu arttıracığını söylemiştir. Agénor (2002), küreselleşme ve yoksulluk arasındaki ilişkinin doğrusal yönlü olmadığını gösteren kanıtlar öne sürmüştür. Yazar elde ettiği sonuçlar ışığında, düşük düzeyli küreselleşmenin yoksulluğu sınırlı bir düzeyde arttırırken, yüksek düzeyli küreselleşmenin yoksulluğu azalttığını vurgulamıştır. Wade (2004), küreselleşmenin yoksulluğu azalttığını hipotezine şüphe ile yaklaşırken, Heshmati (2004), küreselleşme, gelir bölüşümü eşitsizliği ve yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki bulmadığını söylemiştir (Yanar ve Şahbaz, 2013, s. 62). Bhagwati ve Srinivasan (2002), çalışmalarında, ticaretin büyümeyi arttırarak yoksulluğu azalttığını belirtmişlerdir. Yazarlar ayrıca; ihracat odaklı kalkınma stratejisinin, yani serbest ticarete dayalı bir ekonomi yönetiminin, ancak ekonomide istikrarın sağlanmasıyla başarıya ulaşabileceğini söylemişlerdir. İstikrarlı bir ekonomide enflasyon düşük olacağından, böyle bir ortamda ticaretin yoksul kesimi olumlu yönde etkileyeceğini belirtmişlerdir. Winters (2000), ticari serbestleşmenin üreticiler ve tüketiciler için yeni fırsatlar doğuracağını ve işçi ücretlerinde artışa neden olarak yoksulluğu azaltacağını öne sürmüştür. Figini ve Santarelli (2006), ticarete açıklık ve devletin ekonomide artan rolünün mutlak yoksulluğu azalttığını, finansal serbestleşmenin görelı yoksulluğu arttırdığını; ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve görelı yoksulluk arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmadığını söylemişlerdir. Harrison (2006), küreselleşme sürecinde kazananların ve kaybedenlerin olduğunu ileri sürmüştür. Yazar, bir ülkede uygulanan altyapı ve beşeri sermaye yatırımları, çiftçiye teknik destek sağlama ve teşvik kredisi

verme gibi birbirini tamamlayıcı politikaların yoksulluğu azalttığını söylemiştir. Yine, ihracatçı sektörlerde ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın yoksulluğu azalttığını; buna karşılık finansal krizlerin reel ücretlerin düşmesine neden olarak yoksulluğu arttırdığını ve ithalata rakip sektörlerde çalışan düşük gelirli işçilerin küreselleşme sürecinden zarar gördüğünü belirtmiştir. Lee (2014), finansal entegrasyon ve uluslararası ticaretin gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu arttırdığını ileri sürmüştür. Acemoglu ve Ventura (2002), üretimde azalan verimlerin ve teknolojik yayılmanın söz konusu olmadığı durumda bile uluslararası ticaretin yoksulluğu azalttığını; ancak dünya genelindeki gelir dağılımı istikrarını bozmadığını öne sürmüşlerdir.

1980'li yıllarda başlayıp bugüne kadar devam eden küreselleşme dalgasıyla birlikte iletişim ve ulaştırma alanında yaşanan teknolojik gelişmeler, gelişmekte olan ülkelerin yatırım kapasitesini arttırmış, bu ülkeleri dış ticaret ve yatırımlara açık konuma getirmiştir (Fırat, 2013, s. 192). Gelişmekte olan ülkeler dünya ekonomisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Son yıllarda küresel ölçekte gerçekleşen büyümenin artan bir bölümünün gelişmekte olan ülkelerdeki büyümeden kaynaklandığı bu noktada vurgulanabilir (Derviş, 2007, s. 1).

Gelişmekte olan ülkeler küresel büyümeye ciddi katkılar sağlamakta ve küresel gelirden artan paylar almaktadırlar. Fakat küresel ekonomik büyümeden sağlanan yararların gelişmekte olan ülkeler arasında aynı ölçüde paylaşılmadığını da belirtmek gerekir (Derviş, 2007, s. 3).

Dünya nüfusunda önemli çoğunluk teşkil eden bir grup gelişmekte olan ülke, küresel büyümeye en fazla katkı sağlayan gruptur. Bu ülkelerin ekonomileri, gelişmiş ülkelerin ekonomilerinden daha hızlı büyüme performansı göstermektedir. Ayrıca, bu ülkelerin insanî gelişmişlik düzeyleri, her geçen gün en zengin ülkelerinkine yakınlaşmaya başlamaktadır. Her yıl bu ülkelerde yaşayan insanların büyük çoğunluğu yoksulluktan kurtulmakta ve ortalama yaşam süresi, çocuk ölüm oranları ve okuryazarlık oranları bakımından gelişmiş ülkelerle aralarındaki fark azalmaktadır. Kast edilen gelişmekte olan ülkeler, küresel mal, sermaye ve teknoloji piyasalarına erişebilmekte, dünya ülkeleriyle ticari ve finansal faaliyetlerini giderek yoğunlaştırmakta ve rekabet güçlerini arttırmaktadırlar. Bu ülkelerin dünya ticaretindeki payı; özellikle ekonomileri başarılı bir grafik çizen gelişmekte olan ülkelere dolaylı olarak, son 20 yılda büyük ölçüde artmıştır (UNCTAD, 2007'den aktaran Derviş, 2007, s. 3).

Küreselleşme sürecinde üretimin arttığı, dünya ticaretinin genişlediği bir gerçek olmakla beraber, elde edilen gelirin hem ülkeler arası hem de ülke içinde bölüşümünde önemli sorunlar olduğu da inkâr edilemez. Çünkü yoksul kesim gelir elde etme olanaklarının yetersizliği nedeniyle artan gelirden yeterince yararlanamamaktadır. Dolayısıyla küreselleşme hem ülke içerisinde hem de ülkeler arası gelir farklılıklarını arttırabilmektedir. Yeni kurumsal iktisadın en önemli temsilcisi John Kenneth Galbraith ‘sanayi toplumu her ne kadar üretim sorununu çözmüş olsa da bölüşüm sorununu çözememiştir’ diyerek bu gerçeği dile getirmektedir (Karagül, 2010, s. 10’dan aktaran Fırat, 2013, s. 193).

Liberal kapitalizmin küreselleşmesi gelir dağılımının giderek bozulmasına yol açmaktadır. Küreselleşme, ulusal ve uluslararası çaptaki ilişkilerin, dengesizliklerin boyutlarını gittikçe genişletmektedir. Bu noktada, liberal görüşün ekonomik büyüme ile birlikte toplam zenginliğin yavaş yavaş alt tabakalara damlayarak dağılacağı kuramının sarsıldığı vurgulanmalıdır. Her ne kadar önceki dönemlere kıyasla herkesin teknolojik olanaklara daha kolay erişmesi, beslenme, barınma, ulaşım ve sağlık hizmetlerinden belli bir düzeye kadar yararlanabilmesi söz konusu olmuş ise de, bu durum görünmez el mekanizmasının gelir dağılımı eşitliğini sağlayamadığı, ekonomik büyümenin gelir bölüşümündeki adaletsizlikleri ortadan kaldıramadığı gerçeğini değiştirememiştir (Erdölek, tarihsiz, s. 5).

Bireylerin gelir düzeylerinin ölçülmesinde kullanılan kişi başına düşen milli gelirden en yoksul ve en zengin ülkeler arasındaki fark geçen yüzyılın başlarında 1’e 22 iken, bu fark 1970’lerde 4 kat daha artmış (1’e 88) ve 21. yüzyıla gelindiğinde en zengin ülkedeki kişi başına düşen milli gelir, en yoksul ülkedeki kişi başına düşen milli gelirden 267 kat daha fazla bir düzeye yükselmiştir (Freeman ve Kagarlitsky, 2008, s. 19’dan aktaran Kunduracı, 2011, s. 98-99). Bu göstergeler, ülkeler arasında ulusal gelir düzeyi farklılıklarının küreselleşme sürecinde artmaya devam ettiğini ve buna bağlı olarak, zengin ülkeler ile yoksul ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklılıklarının büyük bir hızla arttığını göstermektedir. Küreselleşme mal, hizmet ve insanların etkileşim düzeyini mekânsal olarak yerel, ulusal ve bölgesel düzeyden küresel düzeye çıkarırken etkileşimin kapsam ve boyutlarını da inanılmaz derecede arttırmaktadır. Ancak yaşanan bu hızlı ve kapsamlı etkileşim süreci ülkeler arasında daha çok gelişmiş ülkeler ve sosyal gruplar arasında da varlıklı gruplar lehine, faydasına ve çıkarına gerçekleşmektedir (Kunduracı, 2011, s. 99).

Küreselleşme sürecinden kazanç sağlayan kişiler elbette ki vardır; ancak bu sürecin etkisiyle dışlanan ve dolayısıyla zarara uğrayan grup ve kişilerin çok daha fazla olduğunu söylemek gereklidir. Küreselleşme süreci, birçok ileri teknolojinin, fırsatın ve yeniliğin habercisi olurken, diğer yandan birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede ekonomik dengeleri bozmuş, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlara yol açmıştır. Küreselleşmenin gelir dağılımını bozucu etkileri sebebiyle refah devletinin çökmesi, işsizliğin artmasında rol oynamış, piyasa ekonomisine geçilmesiyle birçok sektörde çalışan kesim yoksullaşmıştır. Küreselleşme süreci, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kırsal alanlarda geçimini genellikle tarımla sağlayan küçük aile işletmelerini ve büyük aile tarımcılığını neredeyse yok olma durumuna getirmiştir (Aydın, 2014, s. 8). Bunun sonucunda da, bu ülkelerde tarım sektörünün ekonomideki payı giderek azalmaya başlamıştır.

Küreselleşme sürecinin sosyal, ekonomik ve politik yapıda meydana getirdiği değişimler, insanlığın artık geri dönüşü mümkün olmayan bir işsizlik çağına girmesine ortam hazırlamıştır. Özellikle insan gücünün yerini ileri teknolojinin almasıyla bilgi toplumunda iki ayrı kutup oluşmuş, ileri teknoloji merkezli küresel ekonomiyi yöneten enformasyon seçkini azınlıkla yer değiştiren ve niteliksiz ya da yeteri ölçüde istihdam edilme fırsatı bulamayan çoğunluk arasındaki uçurum derinleşmiştir. Bu da ülkeler ve toplumsal kesimler arasında gelir bölüşümü sorunlarını beraberinde getirmiş ve yoksulluğu tetiklemiştir (Ekin, 1997, s. 180; Bacak ve Dönmez Kara, 2009, s. 90).

Küreselleşme sürecinin önemli aktörleri olan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere uyguladığı¹⁸ makroekonomik istikrar ve yapısal uyum programları yüz milyonlarca insanı yoksulluğa sürüklemiştir (Doğan, 2008, s. 30). Özellikle 1980 sonrası dönemde başta Latin Amerika ülkeleri ve az gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkede üretim yapısında ve işgücü piyasalarında önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Yapısal uyum programları sonucunda sanayi üretiminin gerilemesi, kamu yatırımlarının sanayideki payının azalması, kamu sanayi işletmelerinin özelleştirilmesi ve ticari serbestleşme sanayi istihdamını büyük ölçüde düşürmüştür. Yapısal uyum programları çerçevesinde uygulanan özelleştirme ve devletin iktisadi rolünün azaltılması politikaları sonucunda

¹⁸Küreselleşmenin derinleştiği yoksulluk. 12.02.2011. http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=714:kuresellesmeveyoksulluk&catid=44:son-haberler&Itemid=118 (Erişim tarihi: 29.05.2015).

kamu kesiminde, ekonomik daralma ve sanayisizleşme sonucunda da özel kesimde çok sayıda işçi işten çıkartılmış, işçi ücretlerinde büyük düşüşler yaşanmıştır (Şenses, 2003a, s. 190-191). Örneğin; Fiji’de 1990 yılında ücretler, 1975 yılındaki ücret düzeyinin % 62’si düzeyine gerilemiş, Zambiya’da 1990 yılında en yüksek sendikali işçi ücreti, 1974 yılındaki düzeyinin sadece % 12’sini, asgari ücret ise % 29’unu oluşturmuştur (Bryantokalau, 1995, s. 125; Burnell, 1995, s. 676; Şenses, 2003a, s. 192; Erdölek, tarihsiz, s. 7). Azgelişmiş ülkelerde düşük ücretler karşılığında ve uygunsuz koşullarda çalıştırılan işçilerin yoksullaştırılması sonucunda sosyal refah önemli ölçüde azalmıştır (Erdölek, tarihsiz, s. 7).

Gelişmekte olan ülke hükümetleri, dünya pazarlarıyla entegrasyon sürecinde bütçe açıklarını düşürme ve uluslararası kredi itibarlarını arttırma çabası içerisine girmişlerdir. Bu çerçevede IMF önerileri doğrultusunda sıkı maliye politikası gereği, kamu gelirlerini arttırmak adına dolaylı vergilerin arttırılmasını ve kamu harcamalarını kıstak için transfer harcamalarının azaltılmasını öngören politikalar izlemişlerdir. Ayrıca ticari liberalleşme, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal ve sınaî üretim üzerinde olumsuz etki yaratmış ve tarım kesiminde işsizlik artmıştır (Şenses, 2007, s. 125-126’dan aktaran Gedikli, 2010, s. 338-339). Çokuluslu şirketlerin düşük ücretli kadın işçi istihdamını tercih etmesiyle beraber de işgücü giderek marjinalleşmiş ve bu durum yoksulluğu körüklemiştir. Diğer taraftan, çokuluslu şirketlerin yerel piyasalarla rekabet etme fırsatını elde etmesiyle, yerel işletmelerde ortaya çıkan verimlilik artışı baskıları, ücretlerin önemli oranda düşmesine, istihdamda daralmalara ve üretimi arttırıcı ve emek tasarruflu teknolojilere geçilmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerin tamamı gelir eşitsizliklerini büyütmüş, uygulanan küreselleşme politikalarının yoksullar aleyhine işletildiği bir süreç söz konusu olmuştur. Bu süreçte doğrudan yabancı sermaye ve teknoloji çekebilen, ihracatını ve üretim düzeyini arttırabilen ülkeler istihdam ve ücretlerde sağlanan artışlarla, gelir dengesizliklerini giderme imkânına sahip olurken; üretim ve istihdam düzeyi gerileyen, dolayısıyla ücretleri düşen ülkeler gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorunlarıyla yüzleşmişlerdir (Şenses, 2007, s. 125-126’dan aktaran Gedikli, 2010, s. 338-339).

Küreselleşme ile birlikte emek piyasalarında gerçekleşen dönüşüm, gelir dağılımındaki eşitsizliğin ve yoksulluğun artmasında etkisini güçlü bir şekilde göstermiştir. Küreselleşme süreci niteliksiz işgücüne olan talebin düşmesine yol açmış,

hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payı artmış ve işgücüne olan talep mavi yakalılardan beyaz yakalılara kaymıştır. Ayrıca üretim sisteminin esnekleşmesi; geçici, yarı zamanlı, ev-eksenli, vs. düşük ücretle çalışan işçilere olan ihtiyacı arttırarak işgücünün marjinalleşmesine ve enformel istihdamın ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Yüceol, 2005, s. 494-501). Teknolojik ilerlemeler ve özellikle bilgi, ulaşım ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmelerin sonucunda nitelikli işgücü talebinin artması, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farklılıklarını derinleştirmiş, bu da yoksulluğun en büyük sebeplerinden birini oluşturmuştur (Bacak ve Dönmez Kara, 2009, s. 89).

Eğitim olanaklarının yetersizliği ve yoksulların eğitim haklarından yararlanamaması da iş edinme imkânlarının zorlaşmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlanan kamu harcamalarının kısılması yönündeki politikalar, bu ülkeleri ilk olarak eğitim, sağlık ve transfer harcamalarını azaltma yoluna gitmeye sevk etmiştir. Neo-liberal küresel dönüşüm gereği sosyal devlet anlayışından özel sektöre doğru yaşanan geçiş süreci, yoksulların eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeteri ölçüde ve eşit şekilde faydalanma imkânlarını ellerinden almıştır. Gelir bölüşümündeki adaletsizlik ise yoksulların sağlık ve eğitim yoluyla kalifiye olmalarını, yani beceri ve nitelik kazanmalarını engellemiştir. Eğitim fırsatlarının eşitsiz dağılımı da, çalışan nüfus içindeki beceri ve verimlilik farklılıklarını arttırarak, gelir dağılımında daha büyük eşitsizliklere yol açmıştır (Gedikli, 2010, s. 340).

IMF ve Dünya Bankası tarafından 1990 yılında hazırlanan Dünya Kalkınma Raporu'nda; yoksulluğu azaltabilmek için ekonomik büyümenin arttırılması, eğitim, sağlık, aile plânlamasına önem verilerek insana yatırım yapılması, çevrenin korunması, demokrasinin geliştirilmesi ve sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi için teşvikler verilmesi gerektiği yönünde kararlar alınmıştır. Ayrıca, neo-liberal politikalardan zarar görebilecek kesimler için güvenlik ağları oluşturulması, kamu harcamalarından temel sosyal hizmetlere daha çok pay ayrılması ve sosyal hizmetlerin etkinliğinin arttırılması gibi önlemler de raporda yer almıştır (Uzun, 2003, s. 159-160; Erdölek, tarihsiz, s. 8). Diğer bir husus, Dünya Bankası'nın yoksulluğun azaltılmasına dönük olarak borç verme yönündeki hedefini öne çıkarmasıdır. Kısa dönemde ılımlı bir politika gibi sunulan bu politika uzun dönemde yoksulluğun azaltılmasında etkili olamamış, aksine bu politikalar işgücü piyasalarının liberalleştirilmesi ve yükselen faiz oranları nedeniyle,

yardımların yapıldığı ülkelerde yaşayan yoksullar üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Kamu harcamalarının azaltılması ve devalüasyon dâhil, ortodoks ekonomik politikalar yoksulluğu şiddetlendirmiş ve küresel boyutlara taşımıştır (Uzun, 2003, s.161-162; Erdölek, tarihsiz, s. 8).

IMF ve Dünya Bankası, yoksulluğu üreten sistemin kendisini sorgulamadan, yoksulluğun ekonomik boyutlarından ziyade sosyal, politik ve kültürel boyutlarına dikkat çekilerek hafifletilmesi ve küresel sistemin içine enjekte edilmesi gereken bir olgu olduğu düşüncesinden hareket ederek yoksullukla mücadele stratejilerini geliştirmektedir. Bu doğrultuda dayatılan yapısal uyum programları, yoksulluğa ve gelir eşitsizliğine neden olan sorunları azaltmak ya da bu sorunların kaynağını ortadan kaldırmak yerine, yoksul ülkelerin borç kısır döngüsünün sarmalına girmesine yol açmaktadır. Böylece sorun çözüleceği yerde daha da derinleşerek katlanılmaz hâle gelmektedir. Oysa yoksulluğun temel nedeni, küreselleşmeyle belirginleşerek yansıma bulan, sömürgeciliğe dayalı post-modern bir anlayışın hâkim olmasıdır. Çünkü iletişim; emeğin, sermayenin ve teknolojinin akışkanlığı açısından sınırları daralan dünyanın, güçlüler/zenginler tarafından otoriter bir biçimde kontrol edilebilmesine ve üretilen artı değerlerin büyük bir kısmına el konulabilmesine imkân vermektedir (Karakaş, 2010, s. 13).

IMF ve Dünya Bankasından yardım talep eden gelişmekte olan ülkelere dayatılıp sunulan yapısal uyum programları, bir tür hazır elbise niteliği taşımaktadır. IMF, bu programlar arasında her zaman tarım politikalarına öncelik vermektedir. Ekonomik bunalım yaşayan ülkeleri bu durumdan kurtarabilmek için bu ülkelere giden IMF ve Dünya Bankası yetkilileri, odak noktasını öncelikle tarım kesimine çevirmektedir (Şahinöz, 2000, s. 38; Memiş, 2014, s. 154-155).

Dünyadaki yoksul nüfusun hâlâ % 70'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Tarım sektöründe gerçekleşecek bir iyileşme, yeni fırsatlar ortaya çıkarıp tarımsal iş imkânı sağlayarak ve tarımsal istihdamı uyararak yoksul insanların gelirlerinin artmasını sağlayabilecektir (FAO, 2002, s. 2). Fakat IMF ve Dünya Bankası'nın uyguladığı yapısal uyum programları, tarıma yönelik sübvansiyonların ısrarla kaldırılmasını önermektedir. Bunun sonucunda, azgelişmiş ülkeler bu programlar çerçevesinde tarıma verdikleri desteklerden vazgeçmekte ve tarımsal üretim azalmaktadır (Memiş, 2014, s. 155).

Ayrıca tarımsal desteklerin kaldırılması ile devletin yükünün hafifletileceği, bütçede tasarrufa gidileceği ve piyasa ekonomisi içinde güçlü olanların yaşayacağı, rekabet kurallarına uyum sağlayamayanların da piyasadan çekileceği yönünde bir kanaat oluşabilir. Fakat asıl sorun bu aşamadan sonra başlamaktadır (Minibaş, 2001, s. 21'den aktaran Memiş, 2014, s. 155). Çünkü IMF programının uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektöründe çalışanların diğer sektörlerde istihdam olanakları genellikle yoktur. Bu durumda, tarım sektöründe kısıtlı imkânlarla geçinen insanların tarımdan koparılması sonucu kentlere yoğun göç akını başlamakta, bu göçler de çeşitli sosyal problemleri doğurmakta ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır (Memiş, 2014, s. 155).

Küreselleşme ve bu süreç doğrultusunda işleyen politikalar, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu korkunç bir yoksulluğa iterek fiziksel, sosyal ve ekonomik açılardan kötü şartlarda yaşamak zorunda bırakmıştır. Uluslararası kuruluşların ve hükümetlerin birçok kez dile getirdiği yoksulluğu azaltma vaatlerine rağmen, yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalan insanların sayısı ciddi ölçüde artmıştır. Bu bağlamda küreselleşme ve rekabete dayalı piyasa ekonomisinin yoksulluğu azaltmadığı gibi, istikrarı sağlamada da başarısız olduğu ifade edilmelidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamı, her an bir ekonomik kriz meydana geleceği korkusu içindedirler (Çeken vd., 2008, s. 90-91). “Küreselleşme, gelişmekte olan ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan fakirler üzerinde yıkıcı etkiler doğurmaktadır” (Stiglitz, 2002, s. 9).

Zengin ve fakir ülkeler arasında derinleşen gelir uçurumu, günümüzde milyonlarca insanı korkunç bir yoksulluk eşiğine sürüklemiş ve günde 1 \$'dan az bir parayla geçinmek zorunda bırakmıştır. 20. yüzyılın sonlarında defalarca tekrarlanan yoksulluğu azaltma vaatlerine karşın, yoksulluğa mahkum edilen insanların sayısı çarpıcı biçimde artmıştır. Açıkçası, küreselleşme yoksulluğa çare olamadığı gibi istikrarı sağlama açısından da olumlu etkisini gösterememiştir (Stiglitz, 2002, s. 27-28).

Buraya kadar bahsedilenler doğrultusunda, küreselleşmenin ve bu süreç ile az gelişmiş ülkelere uygulatılan yapısal uyum programlarının yoksulluğu arttırdığı yönünde bir değerlendirme yapılabilir. Ancak IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların yoksulluğun azaltılmasındaki rolüne de dikkat çekmek gerekir. Gelişmekte olan ülkelerde altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek, sağlık ve eğitim kapasitesini

arttırmak için Dünya Bankası'na yapılan dış yardımlar yoksulluğun azaltılması açısından önemli etkiler yaratmaktadır (Goldin ve Reinert, 2006, s. 13).

Dış yardımlar, genellikle ülkedeki yatırım kapasitesini artırarak ekonomik büyümeye yol açmak suretiyle yoksulluğun azaltılmasını sağlamaktadır. Ancak bu konuda yapılan uygulamalı çalışmalar, yardımların yoksulluk üzerindeki azaltıcı etkisinin çok zayıf olduğunu saptayan bulgular ortaya koymuştur. Dış kredilerin verimli alanlarda kullanılmaması ve genellikle üretken olmayan kamu harcamalarına dönüşmesi, ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkiyi azaltmaktadır (Masud ve Yontcheva, 2005, s. 3'ten aktaran Yanar ve Şahbaz, 2013, s. 58).

Küreselleşmenin artması, mal ve hizmet akımlarının hızlanmasına, sermaye akışının artmasına ve finansal serbestleşmeye yol açarak ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlamaktadır (Yanar ve Şahbaz, 2013, s. 59). Ekonomik büyüme birçok kişiye yeni ve kazançlı iş fırsatları yaratarak yoksulluğu azaltmasının yanında, vergi gelirlerini arttırarak da yoksullukla mücadele kapsamında geliştirilen programların kolayca finanse edilebilmesini sağlamaktadır (Panagariya, 2010, s. 22; Yanar ve Şahbaz, 2013, s. 59).

Küreselleşmenin daha adil bir düzen yaratması ve yoksulların refahını arttırmada daha etkili hâle gelmesi için kurumsal yapı ve mekanizmaları değiştirmenin yanı sıra, küreselleşmenin çevresindeki kafa yapılarını değiştirecek reformlar ile sürdürülebilir ve demokratik büyüme sağlayacak politikalara ihtiyaç vardır. Serbest piyasa ideolojisi yerine, ekonomik büyümede ve işsizliğin azaltılmasında devletin rolünü temel alan politikalara ağırlık verilmelidir. Buna ilâveten, yabancı danışmanların rolü konusunda daha fazla duyarlı olunmalıdır. Bu danışmanlar, belirli politikaları uygulamak istemeyen ülkeleri zorlayarak demokratik karar verme sürecini baltalamak yerine, farklı politikaların sonuçlarını ve bu sonuçların yoksullar üzerindeki etkilerini açıklayarak bu süreci desteklemelidirler (Stiglitz, 2002, s. 273-278).

IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, kalkınma sürecinde kimin ne risk üstleneceği gibi konularda kendi politikalarını yansıtabilecek şekilde gelişmekte olan ülkelere karar verme fırsatı tanımalıdır. Gelişmekte olan ülkeler iflâs kanunlarını ve yasal düzenlemelerin yapısını gelişmiş ülkeler için ve onlar tarafından düzenlenmiş hâliyle almayı kendi şartlarına uyarlamaya teşvik edilmelidirler. Bu ülkeler bütçelerini, yetersiz de olsa kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda düzenleyebilirler. Kendilerini dışarıdan gelen spekülâtlere ve içerideki şirketlerin hatalı tutumlarına karşı korumak

için yeni düzenlemeler yapıp, güçlü ve etkili yasalar geliştirebilirler. ‘‘Hepsinden önemlisi, gelişmekte olan ülkelerin etkili devletlere, güçlü ve bağımsız bir yargı sistemi ve demokratik sorumluluğu olan, kamu sektörünün verimliliğini ve özel sektörün büyümesini engelleyen yozlaşmadan uzak, açık ve şeffaf devletlere ihtiyacı vardır’’ (Stiglitz, 2002, s. 78).

Gelişmekte olan ülkeler sorumluluk üstlenerek kendi geleceklerine dönük politikalar geliştirebilmelidirler. Gelişmiş ülkeler de, küreselleşme sürecinin yönetiminden sorumlu uluslararası kuruluşların reformları konusunda üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler. Ayrıca kalkınmanın gerçekleşmesi için gelişmekte olan ülkelere çok çeşitli ekonomist, yetkili ve uzmanın çözüm odaklı tartışmaya aktif olarak katılımı sağlanmalıdır (Stiglitz, 2002, s. 279).

3.2. Dünyada Yoksulluğun Genel Görünümü

Büyüyen dünya ekonomisi aynı oranda gelişmemekte ve dolayısıyla zenginliğin yanı sıra derin ve şiddetli bir yoksulluğun yaşandığı bir sürece tanık olunmaktadır. Küresel dünyada tüm ülke ve toplumları rahatsız eden yoksulluk olgusu artık dünya barış ve huzurunu tehdit eden en problematik sorun olarak görülmektedir. Dünya Bankası'nın 2012 yılı Dünya Kalkınma Göstergeleri Raporu'na göre günümüzde 1,3 milyar insan günde 1,25 \$'ın altında bir gelirle yaşamaya çalışmaktadır (Demirdöğen vd., 2010, s. 85; Taş ve Özcan, 2012, s. 426).

Dünya nüfusunun artmasıyla beraber toplumsal kesimleri içine alan ve küresel bir sorun olarak gündemi meşgul eden yoksulluk artışını tetikleyen sebeplerin başında gıda yoksulluğu gelmektedir (Güneş, 2013, s. 29). Gıda yoksulluğunun önemli bir göstergesi olan dünya gıda fiyatları 2003'ten 2010 yılına kadar çok hızlı bir şekilde yükselmiş ve % 85 oranında daha pahalı hâle gelmiştir (Kunduracı, 2011, s. 99). Özellikle 2008 yılı ortalarında gelişmiş ülkeleri pek etkilemeyen ancak gelişmekte olan ülkeleri ciddi ölçüde etkisi altına alan küresel gıda krizi sonrası, açlık ve yoksulluk sorunu daha da ağırlaşmıştır (Zoellick, 2008'den aktaran Üzümcü vd., 2010, s. 14).

Gıda fiyatlarının artış hızına erişemeyen gelirler sebebiyle, yoksul bireyler önceki yıllara göre daha yetersiz beslenmektedirler. Ayrıca, hayat pahalılığının artması, kıtlık, afetler karşısında çaresiz kaldığı tüm ciddi boyuttaki sorunlarına ses verecek toplumsal katmanların bulunmaması ve bunlar arasında farklılaşma ve duyarsızlık da

yoksullukla benzer şekilde büyümektedir (Güneş, 2013, s. 29-30). Yapılan araştırmalar, bu sebeplerden dolayı 120 milyon insanın geçimini sağlama ve iyi bir hayat sürme gayesiyle iş bulmak için yaşadıkları ülkelerden başka yerlere göç etmek zorunda kaldığını belirtmektedir (Soyak, 2004, s. 39'dan aktaran Üzümcü vd., 2010, s. 14).

ABD'de ülkenin en varlıklı % 1'lik kesimi milli servetin % 39'unu elinde tutarken, ülkede 60 milyon insan yoksulluk sınırı düzeyindedir. AB ülkelerinde ise 80 milyondan fazla sayıda insan yoksulluk sınırında yaşamaktadır (Erken, 2003, s. 314'ten aktaran Kunduracı, 2011, s. 98). Dünyada her yıl 10 milyondan fazla kişinin açlık veya yetersiz beslenme sorunu yüzünden yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. 300 milyonu çocuk olmak üzere, 800 milyon insan temel gıda maddelerine ulaşamayarak açlık sıkıntısı çekmektedir. Bu nüfusun 203 milyonu Sahra-Altı Afrika'da, 519 milyonu Asya ve Pasifik'te (221 milyonu Hindistan'da, 142 milyonu Çin'de), 53 milyonu Latin Amerika ve Karayipler'de, 33 milyonu ise Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşamaktadır (Acar, 2014).

Dünya Bankası'nın geçtiğimiz yıllarda kamuoyuna duyurduğu "Yoksulların Durumu" başlıklı rapor, az gelişmiş ülkelerde yaşayan çocuklar açısından oldukça karamsar bir tablo çizmektedir. Rapora göre, günde 1,25 \$ gelire sahip olan 1,2 milyarlık nüfusun 400 milyon kadarını, yani yaklaşık üçte birini 13 yaşın altındaki çocuklar oluşturmaktadır. Afrika'nın güney ve orta kesimindeki ülkelerde nüfusun % 35'i yoksulluğun pençesiyle boğuşmaktadır. Bu durum, en tahrip edici etkisini kadınlar ve çocuklar üzerinde göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde çocukların yoksul nüfus içindeki payı % 33 iken, az gelişmiş ülkelerde bu oran % 50 civarındadır (Anonim, 2014'ten aktaran Elhakan, 2015, s. 24-25).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) araştırmasına göre, gelişmemiş ülkelerde doğan çocukların yaklaşık yarısı 5 yaşına ulaşmadan hayatını kaybetmektedir. Bangladeş'te yeni doğan bebeklerin % 50'si, Pakistan ve Sri Lanka'da % 25'i, Hindistan'da % 33'ü normal kilo düzeyinin altında doğmaktadır. Bu oran birçok Afrika ülkesinde % 20, Irak ve Orta Amerika ülkelerinden Guatemala'da % 15 civarlarındadır. Dünya nüfusunun üçte birinden fazlası, en temel ilâçlara bile erişmekten yoksundur. Gelişmekte olan ülkelerde her yıl 600 binden fazla kadın, hamilelik döneminde veya doğum sırasında ölmektedir. Gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresi 75 yıl ve Latin Amerika ile Çin'de 69 iken, bu süre Bangladeş'te 57, Mozambik'te 47,

Gine’de 46 ve Uganda’da 41 yıldır. Etiyopya nüfusunun % 25’i temiz su kaynaklarından yararlanabilirken, Afganistan’da yaşayan insanların sadece % 12’si sağlıklı içme suyuna ulaşabilmektedir (Elhakan, 2015, s. 26-27).

İklim değişikliğinin de gelecekte insan hayatını olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Dünya Bankası, iklim değişikliği ve küresel ısınma sebebiyle önümüzdeki yıllarda artması muhtemel yoksulluğa dikkat çeken bir rapor hazırlamıştır. Raporda, iklim değişikliği sebebiyle 2030 yılına kadar 100 milyondan fazla insanın yoksulluk tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı vurgulanmaktadır. İklim değişikliğinin, özellikle tarım sektörünün hâkim olduğu az gelişmiş ülkeleri etkilemesi beklenmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde gıda güvenliğinin azalacağı, beslenme koşullarının zorlaşacağı, işsizliğin artacağı ve ihracat gelirlerinin düşeceği öngörülmektedir. Bütün bunlara bağlı olarak yoksulluğun kaçınılmaz olacağı belirtilmektedir. Rapora göre tarımsal üretimdeki azalma, Sahra-Altı Afrika’da gıda fiyatlarını ortalama olarak % 12 civarında arttıracaktır. Bu da gelirin % 60’ını gıda ürünlerine harcayan yoksul hanehalkının daha da yoksullaşmasına neden olacaktır. Raporda, 2030’a kadar sadece Hindistan’da 45 milyon insanın yoksulluk sınırının altına gerileyeceği tahmin edilmektedir. Dünya Bankası verileri, 2012 yılında dünya genelinde 896 milyon insanın günde 1,90 \$’dan az bir gelire geçindiğini ortaya koymaktadır. Bunların % 78’ini Sahra-Altı Afrika ve Güney Asya’daki yoksul nüfus oluşturmaktadır¹⁹.

Tablo 3.1., bir günde dolar cinsinden elde edilen gelir dikkate alınarak dünyada farklı yoksulluk seviyelerini göstermektedir. Buna göre; dünya nüfusunun % 14’ü (880 milyon kişi) 1 \$’ın altında, % 22’si (1 milyar 400 milyon kişi) 1,25 \$’ın altında, % 27’si (1 milyar 720 milyon kişi) 1,45 \$’ın altında, % 40’ı (2 milyar 600 milyon kişi) 2 \$’ın altında, % 49’u (3 milyar 140 milyon kişi) 2,5 \$’ın altında, % 80’i (5 milyar 150 milyon kişi) 10 \$’ın altında gelir elde ederek hayatlarını idame ettirmektedir (Memiş, 2014, s. 150).

¹⁹Dünyada 100 milyon kişi yoksulluk tehdidi altında. *Türkiye Gazetesi*, 10.11.2015. <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/324532.aspx> (Erişim tarihi: 01.05.2016).

Tablo 3.1. Dünya’da Farklı Yoksulluk Seviyeleri (2005 SGP İle)

		Dünya Nüfusu		
			Kişi Sayısı (Milyon)	Nüfus (%)
Bir Günde Elde Edilen Gelir (\$)	1 \$	1 \$’dan Az	880	14
		1 \$’dan Çok	5.580	86
	1,25 \$	1,25 \$’dan Az	1.400	22
		1,25 \$’dan Çok	5.060	78
	1,45 \$	1,45 \$’dan Az	1.720	27
		1,45 \$’dan Çok	4.740	73
	2 \$	2 \$’dan Az	2.600	40
		2 \$’dan Çok	3.860	60
	2,5 \$	2,5 \$’dan Az	3.140	49
		2,5 \$’dan Çok	3.320	51
	10 \$	10 \$’dan Az	5.150	80
		10 \$’dan Çok	1.310	20

Kaynak: Memiş, 2014, s. 150; <http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats> (Erişim tarihi: 24.06.2015). (Tablo ‘‘Percent of People in the World of Different Poverty Levels’’ grafiğindeki veriler ışığında Memiş (2014) tarafından hazırlanmıştır).

Küresel zenginlik, iletişim olanakları ve teknolojik beceriler gibi insanî unsurlar yaşadığımız devirde tarihin eski dönemlerine oranla önemli derecede ilerleme göstermesine rağmen, yoksulluk olağan hızıyla artmaya devam etmektedir (Taş ve Özcan, 2012, s. 426). Bununla birlikte, ülkeler ve bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinin boyutları da günden güne artmaktadır. Ortalama olarak yoksul ülkelerin büyüme kapasitesi zengin ülkelere göre daha düşük olduğu için gelir dağılımı bakımından ülkeler arasındaki makas giderek açılmaktadır (Tosuner, 2007, s. 64’ten aktaran Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 64; Sarı Gerşil ve Yeşilyurt, 2014, s. 642).

Dünya Bankası’nın 2000/2001 yılı için hazırladığı Kalkınma Raporu’nda, en zengin 20 ülkenin ortalama gelirinin, en fakir 20 ülkenin gelirinden 37 kat büyük olduğu belirtilmiştir. Bu farkın her geçen gün daha da açıldığı bilinmektedir (World Bank, 2000, s. 3). Ülkeler arasındaki gelir uçurumu, zengin ülkeler lehine artmaktadır. Dünya genelinde milyonlarca kişi açlık sınırının altında yaşarken zengin ve yoksul arasındaki gelir uçurumu her geçen gün artarak derinleşmektedir (Kaya, 2014, s. 87). 2007 yılında UNDP tarafından açıklanan Kalkınma Raporu’nda da, dünya nüfusunun % 25’inin dünyadaki toplam servetin % 80’ine sahip olduğu belirtilmektedir (UNDP, 2007’den aktaran Kaya, 2014, s. 87). Dünya nüfusunun % 80’i zengin ve yoksul

arasındaki gelir uçurumunun gittikçe arttığı ülkelerde yaşamaktadır. Kamerun'dan Almanya'ya, Hindistan'dan Brezilya'ya kadar, dünyanın her ülkesinde gelir dağılımında ciddi anlamda bir eşitsizlik söz konusudur. UNDP'nin hazırladığı rapor, bu olumsuz gelişmenin küreselleşme süreciyle birlikte artan boyutlara ulaştığını göstermektedir. Rapor, zengin ve yoksul arasındaki gelir farkının gelişmekte olan ülkelerde daha fazla açıldığını belirtmektedir. Rapor ayrıca ileri ölçüde sanayileşmiş toplumlarda da zengin ve yoksul arasındaki uçurumun tahmin edilen düzeyden daha derin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ABD Başkanı Barack Obama'nın hazırladığı istihdam paketi, zengin ülkelerin adil bir gelir dağılımından ne derece uzak olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir (UNDP, 2007'den aktaran Kaya, 2014, s. 87-88).

Tablo 3.2. *Kişi Başına Düşen GSMH'ye Göre Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi (Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2014 SGP İle).*

En Yoksul 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir (\$)	En Zengin 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir (\$)
Gine Bisav	1.380	Katar	139.760
Togo	1.290	Makau	118.110
Mozambik	1.140	Kuveyt	82.210
Gine	1.120	Singapur	80.270
Nijer	920	Brunei Darüsselam	72.190
Malavi	790	Bermuda	66.560
Burundi	770	Birleşik Arap. Emir.	66.270
Liberya	700	Norveç	65.970
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	650	İsviçre	59.600
Orta Afrika Cumhuriyeti	600	Lüksemburg	57.830

Kaynak: World Bank, 2015 World Development Indicators, www.worldbank.org (Erişim tarihi: 24.06.2015).

Tablo 3.2.'de görüleceği üzere; Gine, Gine Bisav, Togo ve Mozambik haricindeki ülkelerde kişi başına düşen GSMH 1000 dolardan düşüktür. Tablodaki verilere göre dünyanın en yoksul ülke sıralamasında kişi başına düşen GSMH oranı en düşük olan ülke (Sarı Gerşil ve Yeşilyurt, 2014, s. 644) 600 \$ ile Orta Afrika Cumhuriyeti'dir. Yine aynı verilere göre dünyada kişi başına düşen GSMH'yi en yüksek olan ülke (Sarı Gerşil ve Yeşilyurt, 2014, s. 644) 139.760 \$ ile Katar'dır. Ülkeler arasındaki kişi başına düşen GSMH rakamları incelendiğinde aradaki ciddi fark apaçık görülmektedir. Tablodaki mevcut veriler, GSMH bakımından dünyanın en zengin bölgesinin en yoksul bölgesinden yaklaşık (Sarı Gerşil ve Yeşilyurt, 2014, s. 644) 233 kat daha büyük olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.3. Dünya Genelinde Seçilmiş Bazı Bölgelere Ait Yoksulluk Oranları

Bölge/Yıllar	1990(%)	1999(%)	2011(%)	2012(%)
Doğu Asya ve Pasifik	60,8	37,5	8,5	7,2
Avrupa ve Orta Asya	1,9	7,8	2,7	2,5
Latin Amerika ve Karayipler	17,7	14,1	6,5	6,2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika*	-	-	-	-
Güney Asya	50,6	41,2	22,2	18,8
Sahra-Altı Afrika	56	58,1	44,3	42,6
Dünya	37,1	29,0	14,2	12,8

Kaynak: World Bank Group, 2015, *Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies*. Policy Research Note, s. 6. <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/10/109701443800596288/PRN03-Oct2015-TwinGoals.pdf> (Erişim tarihi: 29.01.2016).

*Bölgede bulunan ülkeler arasında, özellikle Irak, Suriye ve Yemen uzun süreli bir çatışma hâlinindedir. Dolayısıyla, bu ülkelere ilişkin yoksulluk tahminlerinin yoksulluğun mevcut hâlini ortaya koyması mümkün değildir. Bu nedenle, bölgesel yoksulluk verileri tabloda yer almamaktadır.

Tablo 3.3., 1990-2012 dönemi için dünyada ve dünyanın çeşitli bölgelerinde satın alma gücü paritesine göre günlük 1,90 \$'ın altında gelire sahip olanların toplam nüfusa oranını göstermektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, günlük 1,90 \$'ın altında yaşayan insanlar ağırlıklı olarak Sahra-Altı Afrika ve Güney Asya ülkelerinde bulunmaktadır (World Bank Group, 2015, s. 6-7). Bu bölgelerde derin bir gıda krizi başı çekmekte, önemli derecede bir açlık problemi yaşanmaktadır. Örneğin Burundi, Gana, Kenya ve Malavi'de 1 \$'dan az günlük gelire hayata tutunmaya çalışan yoksul nüfusun % 90'ından fazlası besin çeşitliliği ve enerji miktarı yönünden aç bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir (Paarlberg, 2010, s. 36'dan aktaran Demirdöğen vd., 2010, s. 88). Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde yoksulluk oranının önemli ölçüde düşüş eğilimi sergilediği gözlenirken, incelenen kriter açısından yoksulluğun en az yaşandığı ülkeler Avrupa ve Orta Asya bölgesinde yer almaktadır.

Küresel ekonomik düzen, bilhassa yoksul ülkelerde otoriter rejimlerin güçlenmesini sağlayarak, yolsuzlukların artmasına neden olan birtakım etkiler meydana getirmektedir. Bu ise küresel düzeyde oldukça yaygın kitlesel bir yoksullaşmaya sebebiyet vermektedir. Bu tür özellikler daha çok Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Latin Amerika ülkelerinde görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde dünya barışını da olumsuz yönde etkileyici düzeyde ciddi anlamda bir yoksullaşma süreci yaşanmaktadır (Karakaş, 2010, s. 3-4).

3.3. Türkiye’de Yoksulluğun Boyutu

Türkiye’de yoksulluk sorununa ilişkin kurumsallaşmış ve organik olarak örgütlenmiş bir sosyal yapı mevcut değildir. Bunun temel nedeni, küreselleşme süreciyle meydana gelen kentleşme olgusunda hızla artan bir mekânsal ayrışmanın söz konusu olmasıdır. Ülkemizde uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların olumlu sonuçlar vermemesi, gecekondualarda yaşayan insanları, aile kurumlarını ve toplumdaki diğer kesimleri yoksulluk sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Ülke içinde problemlili aile yapılarının varlığı ve buna bağlı olarak aile içi huzursuzlukların ve toplumsal çatışmaların artması, beslenme yetersizliği, sağlığın bozulma riskinin yüksek olması, salgın hastalıklar, doğal afetler, suç işleme, alkol, sigara, vb. kötü alışkanlıklar edinme, yetersiz eğitim, kent yaşantısına adapte olamama, vb. faktörler yoksulluğu tetikleyen sorunların başında gelmektedir (Sarı Gerşil ve Yeşilyurt, 2014, s. 641; Zeybekoğlu Dündar, 2011, s. 120). Ayrıca işsizlik, düşük vasıflı işgücü sayısının çokluğu, ülkede yaşanan ekonomik krizler, toplumdaki gelir adaletsizliği, sosyal güvencesizlik, tutarsız ve yanlış hükümet politikaları, yolsuzluklar, kayıt dışı ekonomi, vb. unsurlar da yoksulluk artışında rol oynamaktadır (Sarı Gerşil ve Yeşilyurt, 2014, s. 642).

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ve genel görünümünü ortaya koyan yoksulluk istatistikleri, TÜİK tarafından 2002 yılından itibaren düzenli olarak yayınlanmaktadır (Metin, 2012, s. 104). TÜİK harcamaya dayalı mutlak yoksulluk istatistiklerini, ülkemizin sosyoekonomik yapısını yansıtacak ve küresel boyutlu karşılaştırmalara olanak sağlayacak biçimde yenilemek üzere, bünyesinde ulusal ve uluslararası uzmanlarla birlikte değerlendirme çalışmalarını titizlikle yürütmektedir (Aykaç vd., 2013, s. 136-137’den aktaran Işık Erol, 2014, s. 152). Bu konuda yapılan son güncel araştırma, ‘‘2014 Yoksulluk Çalışması’’dır. Tablo 3.4., satın alma gücü paritesine (SGP) göre 2,15 ve 4,3 \$ sınırları itibariyle Türkiye genelinde yoksulluk oranlarını göstermektedir (Işık Erol, 2014, s. 152; Metin, 2012, s. 104).

Tablo 3.4. Yoksulluk Sınırı Bazında Türkiye’de Fert Yoksulluk Oranları (2002-2014)

Fert Yoksulluk Oranı (%)													
Yöntemler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TÜRKİYE													
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62
KENT													
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02	
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60	0,64	
KIR													
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	0,13	
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	5,13	

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması 2014. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

*2014 yılında örneklem tasarımında yeni idari bölünüş temel alınmıştır. Bu nedenle kent ve kır düzeyinde tahmin üretilmemiştir.

Tablo 3.4.’teki verilere göre kişi başı günlük harcaması, cari SGP’ye göre 2,15 \$’ın altında kalan fert oranı 2012 ve 2013 yıllarında aynı iken, 2014 yılında % 0,03 düzeyine gerilemiştir. Yoksulluk sınırı, cari SGP’ye göre 4,3 \$ olarak alındığında ise 2013 yılında % 2,06 olan yoksulluk oranı, 2014 yılında % 1.62 olarak belirlenmiştir.

Cari satın alma gücü paritesine göre 2,15 \$ sınırı itibariyle kentsel alanların yoksulluk oranı 2012 yılına göre değişmeyerek % 0,02 olarak hesaplanmıştır. 2012 yılında % 0,14 olan kırsal alanlardaki yoksulluk oranı ise 2013 yılında % 0,13 olarak tahmin edilmiştir. Cari satın alma gücü paritesine göre 4,3 \$ sınırı itibariyle 2012 yılında kentlerde yaşayan bireyler için % 0,60 olan yoksulluk oranı, 2013 yılında % 0,64 olarak tahmin edilmiştir. Aynı yoksulluk sınırına göre kırsal alanlarda yaşayanların 2012 yılı için % 5,88 olan yoksulluk oranı, 2013 yılında % 5,13 olarak hesaplanmıştır.

Tabloya bakıldığında kırsal yerlerdeki yoksulluk oranlarının tüm yıllar bazında kentsel yerlerdekinden daha fazla olduğu görülmektedir²⁰. Bununla birlikte cari satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 \$'lık yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranının 2002'de % 3 civarında iken günümüzde sıfıra yaklaşması ve yoksulluk sınırı 4,3 \$'ın altındaki yoksul fert oranının 2002'de % 30 civarında iken günümüzde % 1,62 seviyesine gerilemesi, yoksulluk verilerinin iyi seyrettiğine dair olumlu bir gelişme yaşandığının kanıtıdır (Üzümcü ve Korkat, 2014, s. 146).

Tablo 3.5. *Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları (2002-2009)*

Eğitim Durumu	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	36,99	38,01	37,52	31,53	28,10	28,98	30,50	29,84
İlkokul	26,13	27,55	24,36	17,13	14,19	14,24	13,44	15,34
İlköğretim	26,37	29,56	25,49	22,42	18,06	19,19	17,20	17,77
Ortaokul ve orta dengi meslek	18,77	18,31	13,00	8,37	8,07	9,16	8,34	9,76
Lise ve lise dengi meslek	9,82	11,19	8,28	6,79	5,20	5,88	5,64	5,34
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,57	2,66	1,33	0,79	1,01	0,81	0,71	0,71

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Türkiye’de hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre inceleme yapıldığında, yoksulluğun azalması açısından okumuşluğun belirgin bir rol oynadığı öne sürülebilir. 2009 yılı itibariyle yoksulluk oranı, okur-yazar olmayan veya bir okulu bitirmeyenlerde % 29,8; ilköğretim mezunlarında % 15,3; orta ve dengi okul mezunlarında % 9,7; lise ve dengi okul mezunlarında % 5,3; yükseköğretim, fakülte ve üstü mezun fertlerde ise % 0,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Tablo 3.5.’teki veriler ışığında, eğitim ile yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişki olduğu, yani eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk riskinin düştüğü açıkça görülmektedir. Eğitim düzeyi görece olarak yüksek olan fertlerde yoksulluk oranının daha düşük düzeylerde olması, eğitimin istihdam açısından ortaya çıkardığı fırsatların ve kişilerin beşeri sermayelerini geliştirmeleri konusunda sağladığı katkının

²⁰TÜİK (2014). Yoksulluk çalışması 2013. *Haber Bülteni*, Sayı: 16204, 02 Aralık 2014. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16204> (Erişim tarihi: 28.01.2016).

bir yansıması olarak yorumlanabilir (Solmaz, 2015, s. 172; Üzümcü ve Korkat, 2014, s. 147; İncedal, 2013, s. 55-56).

Tablo 3.6. *Gelir Bazlı Yoksulluk Sınırlarına Göre Türkiye’de Yoksulluk (2008, 2011 ve 2014)*

Yoksulluk Riski	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksulluk Açığı (%)
2008				
% 40	2531	7021	10,1	23,7
% 50	3164	11580	16,7	25,6
% 60	3797	16714	24,1	27,9
% 70	4430	21358	30,9	31,3
2011				
% 40	3255	7288	10,1	25,4
% 50	4069	11670	16,1	26,3
% 60	4883	16569	22,9	29,2
% 70	5697	21730	30,0	31,0
2014				
% 40	4443	6572	8,7	22,3
% 50	5554	11332	15,0	24,4
% 60	6665	16501	21,8	27,2
% 70	7775	22223	29,4	29,3

Kaynak: TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2014*. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

TÜİK, ayrıca, gelire dayalı yoksulluk sınırlarına göre yoksulluk oranlarını da erişime sunmaktadır. Tablo 3.6.’da 2008-2014 dönemi için % 40; % 50; % 60 ve % 70 yoksulluk riskine göre Türkiye’de gelir esaslı görel yoksulluk sınırı, yoksul sayısı, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı²¹ gösterilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere, tüm yıllar itibariyle gelire dayalı görel yoksulluk sınır düzeyleri yükseldikçe tahmini yoksul sayısı, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı oranları da yükselmektedir (Üzümcü ve Korkat, 2014, s. 147-148). 2011’den 2014’e % 70 yoksulluk riski haricindeki risk düzeyleri altında bulunan yoksul kişi sayısında azalma görülmüştür. Yoksulluk oranı 2008’den 2011’e % 40 haricindeki her yoksulluk risk düzeyinde, 2011’den 2014’e ise tüm yoksulluk risk düzeylerinde azalma göstermiştir. Bununla birlikte, 2011’den 2014’e her yoksulluk risk düzeyinde yoksulluk açığı azalmıştır. 2014 yılında % 70 yoksulluk riski altında (7775 TL altında) yoksul kişi sayısı 22.223 kişi, yoksulluk oranı % 29,4 ve yoksulluk açığı % 29,3 olarak belirlenmiştir. Tablodaki veriler doğrultusunda, 2014 yılı itibariyle Türkiye’de yoksulluk göstergelerinin olumlu düzeyde seyrettiği söylenebilir.

²¹Yoksulluk açığı, yoksulluğun derecesi hakkında bilgi vermektedir. Yoksulluk açığının 100’e yaklaşması yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin az bir düzeyde olduğunu ifade etmektedir. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (Erişim tarihi: 28.01.2016).

TÜİK rakamları, Türkiye'nin yoksulluk göstergelerinde her ne kadar iyileşme sağlandığını gösterse de, yoksulluk ülkemizin bir türlü çözülemeyen temel ekonomik problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. Türkiye 1980'den itibaren önemli bir yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. 24 Ocak 1980 yılında uygulamaya konulan yeni ekonomik program sosyal, iktisadi ve siyasi yapıda köklü değişimleri beraberinde getirmiş, 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonucunda ekonomi kötüleşmiş ve işsizlik oranları artmıştır. Ayrıca küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizler ülke ekonomisinde daralmalara yol açmış ve gelir dağılımında dengesizlikler meydana gelmiştir. Dolayısıyla toplumsal gelir grupları arasındaki fark giderek derinleşmiş “yoksul daha yoksul zengin daha zengin” hâle gelmiştir (Yüksel, 2014, s. 336).

3.3.1. Küreselleşme sürecinde Türkiye’de yoksulluk

1980 yılı sonrası ülke ekonomisinin, küreselleşme süreci doğrultusunda dünya ekonomisine eklemlenmesi ve bu dönemde uygulanmaya başlanan neo-liberal makroekonomik politikalar sonucunda yoksulluk ciddi derecede artmıştır (Aktaş, 2007, s. 119). Küreselleşme ile bütünleşerek gelişen finans, iletişim, reklamcılık gibi sektörlerin ortaya çıkardığı yeni orta-üst gelir grubu ve yönetici kesimi ile kent yoksulları mukayese edildiğinde toplumun gittikçe arası açılan ve kutuplaşan bir sınıf yapısına doğru kayması, sanayi sektöründe üretimin esnekleşmesi, ücretlerin düşmesi, taşeron işçiliğin yaygınlaşması, emek yoğun sistemden sermaye yoğun sisteme geçilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan işsizlik (1980 sonrasında sermaye yoğun teknolojiler ithal edilmeye başlanmıştır, ancak bu durum üretimi arttırsa da istihdamı yeterince arttıramamaktadır), boyutları büyüyen kayıt dışı istihdam, artan iç ve dış göçler ve buna bağlı olarak nüfusun hızla artması, sendikalaşma oranlarının düşmesi gibi faktörleri Türkiye’deki yoksulluğun sebepleri olarak sıralayabiliriz (Aktaş, 2007, s. 116).

3.3.1.1. İşsizlik ve istihdamın sektörel yapısındaki değişim

Fordist üretim sisteminden post-fordizme dönüşüm, yani refah devleti zihniyetinden rekabet devleti zihniyetine geçilmesi işgücü piyasalarını da önemli ölçüde değişikliğe uğratmıştır (Uyamık, 2008, s. 213). Son yıllarda Türkiye'nin sosyal, siyasal ve iktisadi açıdan geçirdiği dönüşüm süreci bir taraftan rekabetçi bir ekonomi ve piyasa

odaklı bir model geliştirirken, diğer taraftan devletin ekonomideki payının küçüldüğü, tarımın istihdam yaratmadaki payının azaldığı ve küresel piyasalarla bütünleşen bir yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Karagöl ve Akgeyik, 2010, s. 4; Çondur ve Bölükbaş, 2014, s. 83). Bu dönüşümden hâliyle işgücü piyasaları da etkilenmektedir. Daha rekabetçi ve esnek bir yapıya kavuşan işgücü piyasalarında ücretlerin düşmesi, istihdam türlerinin artması ve küreselleşmenin etkisiyle işgücü piyasasında bölünmelerin yaşanması kaçınılmaz bir sonuç olarak kendini göstermektedir (Çondur ve Bölükbaş, 2014, s. 83).

Türkiye’de işsizliğin artmasında birçok faktör etkili olmaktadır. Nüfus artış hızının yüksekliği, sermaye birikimi yetersizliği, özel ve kamu kesimindeki yatırımların yeterince arttırılamaması, işgücünün niteliğinin sanayi ve hizmetler sektörünün ihtiyaçlarını karşılayamaması, işgücü piyasasında mesleki yeterlik ve eğitimden kaynaklanan uyumsuzluklar, teknolojik yenilik ve gelişmelerin hızlanması ve giderek artan uluslararası rekabet koşullarında daha nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulması, ülkemizdeki işgücü ve istihdam oranlarının düşük olmasının başlıca nedenleri arasındadır (Yereli ve Karadeniz, 2004’ten aktaran Metin, 2011, s. 48)

Ekonomideki yapısal sorunlar ve izlenen politikalar da işsizliğin artmasında önemli rol oynamıştır. Örneğin 1980’lerden itibaren uygulanmaya başlanan yüksek faiz-düşük kur politikası, sanayi sektörünün ve ihracatın geniş ölçüde ithal girdilere bağımlı hâle gelmesine neden olmuştur. İthalata dayalı üretim stratejisinin hâkim olması, istihdam hacmi geniş bazı işkollarında (tekstil, iplik, pamuk, vs.) üretimin yurt dışına kaymasına yol açmıştır. Bu durum, ülkemizdeki işsizliğin artmasında etkili olmuştur. Bununla beraber, yüksek düzeylerde seyreden enflasyon ve serbest döviz kuru rejimi sonucu kurların dalgalanması, küresel kriz dalgasının yarattığı belirsizlik ve talep daralması, aşırı yüksek reel faiz oranları ve sıcak para girişleri yatırım ortamını olumsuz etkilemiş, dolayısıyla ekonomide artan işgücüne yönelik iş potansiyeli oluşturma bağlamında bir istihdam kapasitesi yaratılamamıştır. Ayrıca, tarım sektöründe makineleşmenin ağırlık kazanması, sübvansiyonların azalması, düşük ücretler gibi nedenlerle gerçekleşen tarımsal çözümler kırsal alanlarda yaşayan nüfusu kentlere yönettiren, işsizlik oranları üzerinde de olumsuz etkiler meydana getirmiştir (Karagöl ve Akgeyik, 2010, s. 6-7).

Tablo 3.7. Türkiye Ekonomisinde İstihdam Göstergeleri (1980-2016) (Bin Kişi)

	15 ve Yukarı Yaştaki Nüfus	İşgücü	İşgücüne Katılım Oranı (%)	İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı (%)
1980	25.612	15.609	60,9	14.267	1.342	8,6
1981	26.163	15.581	59,6	14.391	1.189	7,6
1982	26.948	15.726	58,4	14.543	1.183	7,5
1983	27.757	16.007	57,7	14.691	1.315	8,2
1984	28.589	16.235	56,8	14.919	1.316	8,1
1985	29.694	16.427	55,3	15.173	1.254	7,6
1986	30.359	16.874	55,6	15.455	1.419	8,4
1987	31.025	17.342	55,9	15.811	1.531	8,8
1988	31.706	17.530	55,3	16.053	1.477	8,4
1989	32.599	18.216	55,9	16.556	1.660	9,1
1990	33.821	18.417	54,5	16.845	1.573	8,5
1991	35.026	19.203	54,8	17.525	1.678	8,7
1992	36.085	19.435	53,9	17.680	1.755	9,0
1993	37.009	18.547	50,1	16.808	1.739	9,4
1994	38.036	19.995	52,6	18.177	1.817	9,1
1995	39.116	20.347	52,0	18.704	1.643	8,1
1996	40.131	20.722	51,6	19.257	1.466	7,1
1997	41.134	20.775	50,5	19.266	1.509	7,3
1998	42.080	21.374	50,8	19.787	1.586	7,4
1999	43.045	21.824	50,7	20.033	1.792	8,2
2000	43.900	21.093	48,0	19.608	1.485	7,0
2001	44.800	21.471	47,9	19.557	1.914	8,9
2002	45.639	21.746	47,6	19.402	2.344	10,8
2003	46.466	21.583	46,4	19.214	2.369	11,0
2004	47.544	22.016	46,3	19.632	2.385	10,8
2005	48.359	22.455	46,4	20.067	2.388	10,6
2006	49.174	22.751	46,3	20.423	2.328	10,2
2007	49.994	23.114	46,2	20.738	2.376	10,3
2008	50.772	23.805	46,9	21.194	2.611	11,0
2009	51.686	24.748	47,9	21.277	3.471	14,0
2010	52.541	25.641	48,8	22.594	3.046	11,9
2011	53.593	26.725	49,9	24.110	2.615	9,8
2012	54.724	27.339	50,0	24.821	2.518	9,2
2013	55.608	28.271	50,8	25.524	2.747	9,7
2014	56.986	28.786	50,5	25.933	2.853	9,9
2015	57.854	29.678	51,3	26.621	3.057	10,3
2016*	58.621	30.763	52,5	27.867	2.895	9,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*. www.kalkinma.gov.tr (Erişim tarihi: 08.08.2015); TÜİK, *İşgücü İstatistikleri*. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

(*) Mayıs ayı sonuçları alınmıştır.

Tablo 3.7., Türkiye ekonomisinde 1980-2016 döneminde istihdama ilişkin bazı göstergeleri yansıtmaktadır. İlgili dönemde nüfus, işgücü miktarı, istihdam ve işsiz miktarı artmıştır (Meçik ve Afşar, 2014, s. 11). İşgücüne katılım oranı ise 2007 yılına kadar azalma eğilimi göstermiş, bu yıldan sonra artmaya başlamıştır.

İşsizlik; Türkiye tarihinin en yıkıcı krizi olarak ifade edilen 2001 krizine kadar ortalama % 8 bandında hareket etmiş, 2001 krizi ile % 10 bandına yerleşmiştir

(Sapancalı, 2010, s. 24). 2001 krizi sonrasında Türkiye ekonomisi dinamik ve istikrarlı bir büyüme sürecine girmiş, bu dönemde ekonomi önemli bir yapısal değişim geçirirken, işgücü piyasaları paralel bir dönüşüm yaşayamamıştır. Ekonomide gözlenen güçlü ve istikrarlı büyüme performansına rağmen, ulusal ekonominin istihdam yaratma kapasitesi aynı ölçüde genişleyememiş, bu durum özellikle küresel krizin baskısı ile işsizlik sorununun derin boyutlara ulaşmasına sebep olmuştur (Karagöl ve Akgeyik, 2010, s. 5).

2008 yılında ortaya çıkan küresel kriz sonucu da Türkiye'nin dış ticaret ilişkileri zayıflamış, büyüme hızı yavaşlamış, cari açık artmıştır. Artan cari açığa bağlı olarak da işsizlik oranlarında ciddi bir yükselme meydana gelmiştir (Yurdakul, 2015). Küresel finans krizi ile birlikte Türkiye'de döviz cinsinden kredi alma imkânlarının zorlaşması, kredi maliyetlerinin yükselmesi ve dünya ticaretindeki daralmaya paralel olarak ihracatın azalması gibi nedenler işsizlik oranını arttırmıştır. Krizin etkisiyle iç talep daralmış, daralan taleple birlikte sanayi üretimi düşmüş, imalât sanayiinde kapasite kullanımı gerilemiş ve ihracat gelirleri azalmıştır. Tüm bu etkenler istihdam kapasitesini düşürerek, işsizlik oranının aşırı seviyelere yükselmesine yol açmıştır (Bekiroğlu, 2010, s. 150). 2009'un sonuna kadar Türkiye'de etkisini yoğun bir şekilde hissettiren finansal kriz neticesinde üretim ve milli gelir sürekli azalırken, işsizlik oranı büyük artış göstererek % 14 seviyesine çıkmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011, s. 129-130; Yurdakul, 2015).

2009 yılında tarihi seviyelere ulaşan işsizlik oranı, 2010 yılında ekonomideki toparlanma süreciyle birlikte düşüş trendine girmiş ve sonraki dönemlerde gerçekleşen hızlı büyüme oranlarının katkısıyla 2011 yılının sonlarında tek haneli düzeye inmiştir (TÜSİAD, 2013, s. 18). Türkiye, kriz döneminde oldukça etkin işgücü piyasası politikaları izlemiş, toplum yararına çalışma programı, işgücü eğitimi programları, istihdamın arttırılmasına yönelik sosyal güvenlik düzenlemeleri, işsizlik sigortası ve kısa çalışma ödeneğinin makul düzeylerde arttırılması gibi uygulamalarla işsizlikle mücadele ederek, işsizlik oranlarını küresel kriz öncesi düzeyin altına indirmeyi başarmıştır (Korkmaz vd., 2013, s. 123; Selim vd., 2014, s. 7). Ancak; 2012 yılı boyunca ekonomide gerçekleşen yumuşak iniş dönemi işsizlikte düşme eğilimini durdurmuş ve azalan büyümeye rağmen istihdamda meydana gelen yüksek artışlar işsizliğin ortalama % 9,2 civarında yatay bir seyir izlemesine neden olmuştur. 2013 yılı

ilk üç çeyreğinde 2012 yılına göre daha yüksek bir büyüme oranı sağlanmasına rağmen işsizlik oranları yükselmeye başlamış ve 2013'ün ikinci çeyreğinden itibaren işsizlik oranı yavaş ama belirgin bir hızla giderek artmaya başlamıştır (TÜSİAD, 2013, s. 18-19; Selim vd., 2014, s. 7). 2013 yılında % 9,7 olan işsizlik oranı 2014 ve 2015 yıllarında sırası ile % 9,9 ve % 10,3 olarak gerçekleşmiş, 2016 yılının Mayıs ayı itibarıyla de % 9,4 seviyesine gerilmiştir. Ancak, son dönemde işsizlik oranında yaşanan bu olumlu gelişmenin istenilen düzeyde olmadığını belirtmek gerekir.

Küreselleşme süreci, istihdamın sektörel yapısını da değişikliğe uğratmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı % 90 iken, sanayi ve hizmetler sektörü çok düşük düzeyde istihdam imkânı sağlıyordu. Ancak zaman içinde ülkemizin kalkınmasıyla, sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam yaratmadaki payı artmış ve 2000'li yıllarda tarım sektöründe çalışan kişi sayısı önemli oranda azalmıştır (Karaarslan, 2010, s. 79). 2000'li yılların başına kadar istihdamın % 40'ını elinde bulunduran ve önemini koruyan tarım sektörü, daha sonraları bazı teşviklerin kesilmesi yönünde uygulanan tarımsal politikalar neticesinde çözülme sürecine girmiştir (Yüksel, 2014, s. 200-202).

Tablo 3.8. *Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (2000-2016)*

Yıllar	Sayı (Bin Kişi)				Yüzde		
	Tarım	Sanayi*	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi*	Hizmetler
2000	7.769	5.174	8.637	21.580	36,0	24,0	40,0
2001	8.089	4.884	8.551	21.524	37,6	22,7	39,7
2002	7.458	4.912	8.984	21.354	34,9	23,0	42,1
2003	7.165	4.811	9.171	21.147	33,9	22,8	43,4
2004	5.713	4.885	9.033	19.632	29,1	24,9	46,0
2005	5.154	5.285	9.628	20.067	25,7	26,3	48,0
2006	4.907	5.465	10.051	20.423	24,0	26,8	49,2
2007	4.867	5.545	10.327	20.738	23,5	26,7	49,8
2008	5.016	5.682	10.495	21.194	23,7	26,8	49,5
2009	5.254	5.379	10.644	21.277	24,6	25,3	50,1
2010	5.683	5.927	10.986	22.594	25,2	26,2	48,6
2011	6.143	6.380	11.586	24.110	25,5	26,5	48,1
2012	6.097	6.460	12.266	24.821	24,6	26,0	49,4
2013	6.015	6.737	12.771	25.524	23,6	26,4	50,0
2014	5.470	7.228	13.235	25.933	21,1	27,9	51,0
2015	5.483	7.246	13.891	26.621	20,6	27,2	52,2
2016**	5.540	7.518	14.809	27.867	19,9	27,0	53,1

Kaynak: TÜİK, *İşgücü İstatistikleri*. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016); TÜİK, *Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları*. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

(*) İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

(**) Mayıs ayı sonuçları alınmıştır.

Tablo 3.8.'de, 2000-2016 dönemindeki istihdamın sektörel dağılımına ilişkin veriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payında yıllar itibariyle düşüşler yaşandığı görülmektedir. Tarımsal istihdamın payı 2001 yılında % 37,6 (Şahin ve Uysal, 2013, s. 11) iken, bu oran 2015 yılında % 20,6'ya, 2016 yılı Mayıs ayı itibariyle de % 19,9'a gerilemiştir.

Türkiye'de 2001 krizi sonrası uygulanan yapısal uyum politikaları, tarımın istihdamdaki göreceli öneminin kaybolmasında etkili olmuştur. Tarımsal kredi sübvansiyonlarının azaltılması, teşvik amaçlı doğrudan gelir desteği uygulamaları, bazı tarım ürünlerinin ekim alanlarına sınırlama getirilmesi, tarımsal ürün ithalatındaki artış, üretim maliyetlerinin yükselmesi, tarımın payının azalmasında etkili olan faktörlerdir (Şahin ve Uysal, 2013, s. 12-13; Karagöl ve Akgeyik, 2010, s. 4). Tarım sektöründe meydana gelen çözülme kırsal alandaki işsizliği arttırmakta, gelir dağılımının bozulmasına yol açmakta ve kırdan kente göçü hızlandırarak kentsel nüfusun ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır (Cömertler, 2011, s. 8).

Sanayi sektörünün yıllar itibariyle toplam istihdam içindeki payında anlamlı bir artış yaşanmamıştır. Nitekim, 2000 yılında toplam istihdam içerisinde % 24 olan sanayi sektörünün payı (Şahin ve Uysal, 2013, s. 11), 2015 yılına gelindiğinde yalnızca 3,2 puan artarak % 27,2'ye yükselmiş, 2016 yılı Mayıs ayında da % 27 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, sanayi sektörü istihdamında istikrarlı bir artış yaşandığı gözlenmektedir. Ancak sanayi sektöründe kayıt dışılık ile düşük verimlilik gibi sorunlar ortaya çıkabildiğinden, Türkiye sanayi sektörünün gelişmiş ülkelere benzer bir yapı arz etmediğini belirtmek gerekir (Meçik ve Afşar, 2014, s. 16).

Hizmetler sektöründe ise son 15 yıl içinde aşırı bir istihdam artışı gerçekleşmiştir. Türkiye'de istihdamın sektörel gelişimi açısından genel bir değerlendirme yapıldığında, hizmetler sektörünün büyük bir önem kazandığı açıktır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı gelişmeler ışığında sosyal yapı ve ekonomik faaliyet alanlarında meydana gelen büyük ölçekli değişim, bu kesimde yeni işlerin yaratılmasını ve istihdamın önemli oranda bu kesimde yoğunlaşmasını sağlamakta ve neticede hizmetler sektörü, toplam istihdam artışına yol açan temel dinamik olma özelliği taşımaktadır (Selamoğlu ve Lordoğlu, 2006, s. 61'den aktaran Meçik ve Afşar, 2014, s. 8).

Küreselleşme sürecinin hızlanmasında önemli paya sahip olan enformasyon teknolojileri, bilgi ve hizmet işleri ile işçilerinin önemini arttırmış, mavi yakalı işçiler ve imalât işleri görece önemlerini yitirmişlerdir. Bilgi ve enformasyon sektörlerinin ön plâna çıkması sonucu mavi yakalı işçiye olan talebin azalıp, beyaz yakalı bilgi işçisine olan talebin artması hizmetler sektöründeki istihdam hacminin genişlemesine katkı sağlamıştır (Uyanık, 2008, s. 218). Lâkin bu durum, mavi yakalı işçi kitlesinin işsiz kalmasına ve yoksulluğa itilmesine yol açmaktadır. Ayrıca, hizmetler sektöründeki büyümeyle beraber enformelleşmenin yaygınlaşması, vasıfsız işgücünün getirisi düşük ve garantisi olmayan işlerde çalışmasına neden olmaktadır. Nihayetinde bu kişiler insanî yaşam/geçim standartlarına ulaşamayarak yoksul duruma düşebilmektedirler.

Ülkemizde tarım dâhil, tüm sektörlerdeki istihdam düzeyinin artırılmasına yönelik birçok yasal düzenleme yapılmış ve istihdam paketleri hazırlanmıştır. Bu çerçevede işgücü maliyetlerinin azaltılması, aktif işgücü programlarının güçlendirilmesi, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi ve kayıt dışı istihdamla mücadele kapsamında politikalar belirlenmiştir (Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2011, s. 20-22; Şahin ve Uysal, 2013, s. 13-15). Bu düzenlemelerde yer alan ve uygulanan önlemlerle, 2000’li yıllarda ülkemizde istihdamın yapısı tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne doğru kaymıştır. Tarımda istihdamdaki gerileme istenen ve beklenen bir gelişme olmasına rağmen, Türkiye’de son yıllarda istihdamın yapısında gerçekleşen dönüşümün sağlıklı bir dönüşüm olmadığı belirtilmelidir. Çünkü tarımsal istihdamın payı gerilerken sanayi ve hizmetler kesiminde yeni, verimli, formel istihdam imkânları arttırılamamaktadır. Dolayısıyla bu yapısal dönüşüm, kırsal yoksulluk, enformel istihdam, gelir dağılımı adaletsizliği ve kentsel alanlarda artan sosyal dışlanma sorunlarını beraberinde getirmektedir (Sapancalı, 2008, s. 12; Şahin ve Uysal, 2013, s. 15).

3.3.1.2. İç ve dış göçler

Ülkemizde 1950’li yıllarda kırsal alanlarda görülen toplumsal ve ekonomik değişimler, kırlarda yaşayan nüfusun kentlere doğru yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Kırsal kesimde, tarımda artan nüfusun ekilebilir tarım arazisi üzerinde yarattığı baskı, tarıma teknolojik yeniliklerin girmesi (işgücü verimliliğinin artışı) ile birleşmesi sonucunda, kırdan işgücü fazlası açığa çıkmış, bu durum da kırdan kente bir göç hareketinin başlamasına yol açmıştır. Aynı zamanda, kentlerde gelişmekte olan

sanayinin işgücü talebini kentlerde yaşayan kesimin karşılayamaması, yeni gelişmekte olan sanayinin işgücü talebinin kırsal kesim açısından bir çekim oluşturmasına neden olmuştur (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009, s. 14-15).

Dünya ekonomisiyle hızla bütünleşmeye devam eden Türkiye'deki sosyal dönüşüm içinde tarımın makineleşmesi ve modernleşmesi, geleneksel toprak mülkiyeti sisteminin değişmesi, tarımsal verimin ve tarımdan kazanılan gelirin düşüklüğü, toprakların kaybedilmesi ya da toprağın seçkin ellerin hâkimiyetinde olması, ulaşım imkânlarının artması gibi faktörler kırlardaki nüfusu kentlere doğru hızla hareketlendirmiştir (Özdemir, 2012, s. 4). Küresel düzeydeki politika ve gelişmeler doğrultusunda ulaşım ve iletişim olanaklarının artması hem kent yaşantısı hakkında bilgi sahibi olma olanaklarını arttırmış hem de tarımda pazar odaklı üretime geçilmesine imkân sağlamıştır. Bu ise 1950'li yıllardan itibaren başlayan iç göç hareketinin 1960'lı ve 1970'li yıllarda da artarak devam etmesine neden olmuş ve kentleşme sorununu beraberinde getirmiştir (Özdemir, 2012, s. 5).

1980 sonrasında üretim ve sermayenin, işgücü piyasalarının ve sosyal politikaların yeniden yapılanmasını içeren ekonomi politikaları tarım kesimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde tarımsal üretimde üretim süreci ile ilgili destekler (sübvansiyonlar) kaldırılmıştır. Tarımda desteklerin kaldırılması, üreticinin verimliliğini düşürerek üretim yapma potansiyelini sınırlamış ve toprakların küçülmesi, bölüşülmesi, vs. gibi diğer itici etkenlerle birleşerek, kırsal kesimden kente göçü hızlandırmıştır. 1980-1990 dönemi ve sonrasında ihracata dönük sanayileşme girişimlerinin artmasıyla birlikte kentsel alanlarda yeni fabrikaların kurulması/iş fırsatlarının doğması kentleri cazip hâle getirmiştir. Bu gelişmeler, bir yandan ekim alanları daraltılıp topraktan koparılan niteliksiz işgücünün kentlere akınını hızlandırarak dünya üretimine katkıda bulunan 'küresel işletmeler' için 'yedek işgücü ordusu' yaratırken, bir yandan da işgücü piyasasında enformel istihdam türlerinin gelişmesine yol açmıştır (Yılmaz vd., 2007, s. 320).

Tablo 3.9. *Türkiye’de Kent ve Kırsal Nüfusundaki Değişimler*

YILLAR	Genel Nüfus	Kent Nüfusu	Kent (%)	Köy Nüfusu	Kırsal (%)
1927	13.648.270	3.305.879	24,2	10.342.391	75,8
1935	16.158.018	3.802.642	23,5	12.355.376	76,5
1940	17.820.950	4.346.249	24,4	13.474.701	75,6
1945	18.790.174	4.687.102	24,9	14.103.072	75,1
1950	20.947.188	5.244.337	25,0	15.702.851	75,0
1955	24.064.763	6.927.343	28,8	17.137.420	71,2
1960	27.754.820	8.859.731	31,9	18.895.089	68,1
1965	31.391.421	10.805.817	34,4	20.585.604	65,6
1970	35.605.176	13.691.101	38,5	21.914.075	61,5
1975	40.347.719	16.869.068	41,8	23.478.651	58,2
1980	44.736.957	19.645.007	43,9	25.091.950	56,1
1985	50.664.458	26.865.757	53,0	23.798.701	47,0
1990	56.473.035	33.326.351	59,0	23.146.684	41,0
2000	67.803.927	44.006.274	65,9	23.797.653	35,1
2007	70.586.256	49.747.859	70,5	20.838.397	30,5
2012	75.627.384	58.459.967	77,3	17.167.417	23,7

Kaynak: TÜİK, 2013’ten aktaran Vergil vd., 2014, s. 26.

Tablo 3.9. incelendiğinde, Türkiye’de 1985 yılından itibaren kent nüfusunun köy nüfusundan daha fazla olduğu bir dönemin başladığı görülmektedir. Türkiye’de kentlerde yaşayan nüfusun oranı 1990 yılında % 59, 2000 yılında yaklaşık % 66, 2007 yılında yaklaşık % 71, 2012 yılında ise yaklaşık % 77’ye yükselmiştir. Kent nüfusundaki bu artış, kırdan kente yönelen iç göç hareketinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Vergil vd., 2014, s. 27).

Son yıllarda Türkiye’nin tarımsal toplumdan endüstriyel ve sonrasında hizmet bazlı topluma geçiş yaparak sürekli bir değişim içinde olması önemli sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Endüstriyel kalkınmanın meydana geldiği ve oldukça farklı sosyal, kültürel ve mezhepsel geçmişe sahip insanların yaşadığı kentsel merkezlere göçle hareketlenen süreç oldukça dinamik geçmektedir (Eurofound, 2014, s. 10). Küreselleşme süreciyle birlikte modernleşme temelinde yaşanan sosyal dönüşümün yeni iletişim teknolojileri ile daha da hızlanması sonucu toplumsal hareketlilik daha da belirginleşmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 250’den aktaran Şen, 2014, s. 238).

Türkiye’de hızlı ve yoğun bir şekilde devam eden iç göçler, kırsal alanlardaki yoksulluğu kentlere taşımaktadır. Sanayileşme ve kentleşmeye bağlı göç hareketlerinin kentlerde yoğunlaştırdığı nüfusun, istihdam edilme ve iyi bir refah düzeyine erişme olanaklarının azalması kentsel yoksulluğun ana sebeplerinden biridir (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009, s. 35). İç göçler ve bunun neden olduğu nüfus artışıyla beraber

kentlerde biriken çok sayıda niteliksiz işgücü, düşük ücretlerle ve sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışmaya razı olmak durumunda kalmaktadır (Metin, 2011, s. 23). Göç edenler kentlerde imalât sanayi ve yoğun olarak da hizmet sektöründeki işlerde çalışarak geçimlerini sağlamaktadır. Ancak kentlerde oluşan işgücü fazlasına karşılık sanayi sektörünün göçe paralel olarak büyüme gösterememesi, göçmenlerin işsiz kalmasına ve/veya formel sektörün dışına kaymasına yol açmaktadır (Bekiroğlu, 2010, s. 78). Gittikçe gelişen kapitalizm ve küreselleşmenin etkisiyle göçmenlerin formel sektörde güvenceli ve düzenli iş bulma olanakları daralmaktadır. Bunun neticesinde işsizlik, düzensiz, geçici ve düşük ücretle çalışma artmakta, bu da yoksulluğu arttırmaktadır (F. Güneş 2012, s. 191).

Ayrıca, mevsimsel olarak göç eden mevsimlik tarım işçileri de büyük sıkıntılarla karşılaşmakta; gittikleri yerlerde naylon çadırlarda barınma, temiz su ve elektriğe ulaşamama, çalışma saatlerinin uzunluğu ve sosyal güvenceden mahrum olma gibi çok yönlü sorunlar yaşamaktadırlar (Tansel, 2012, s. 49-91). Bu işçiler, kent merkezlerine uzak yerlerde yaşamaları nedeniyle sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerine ulaşamamaktadır. Devletin bu konuyla derhal ilgilenmesi ve mevsimsel işçilerin yaşam koşullarını iyileştirecek önlemleri alması gerekmektedir (Tansel, 2012, s. 92).

Yapısal dönüşümler ve kentlerin çekiciliğiyle artış gösteren iç göç hareketlerinde ekonomik ve politik krizlerin yanında, terör nedeniyle yaşanan çatışmalar da önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle, 1984 yılında başlayan ve giderek hızlanan terör faaliyetleri, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kitlesel zorunlu göç hareketlerinin temel nedeni olarak gözükmektedir. Bu bölgede bulunan insanlar, hem kişisel ve ailevi güvenliklerini sağlamak, hem de daha huzurlu bir çevrede yaşamak için göç etme ihtiyacı duymuşlardır (Şen, 2014, s. 240).

Türkiye'nin güneydoğusunda 1990'lı yılların başlarında köy boşaltma ve zorla göç ettirme çalışmaları başlatılmış ve bu süreç 1999 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bunun neticesinde üç milyonu aşkın bir nüfus kendi iradeleri dışında yaşadıkları alanlardan göç etmek zorunda kalmıştır. Yıllarca süren çatışma ortamında yerleşim alanlarının yakılıp boşaltılmasının yanı sıra, yayla ve meralara çıkmak yasaklanmış, tarlalar kullanılamaz hâle gelmiş, köylerdeki arazi ve mülkler köy korucuları tarafından tahrip edilmiş ve himaye altına alınmıştır. Boşaltılan, yakılan ve

yıkılan yerleşim alanlarında mevcut yol, su, elektrik gibi temel altyapı imkânları da yok olmuştur (TMMOB, 2009'dan aktaran Taş ve Özcan, 2013, s. 293).

Zorunlu göç konusu ile ilgili yapılan araştırmalarda, göçmen bireylerin göç ettikleri yerlerde oldukça ağır koşullarda yaşadıkları, konut, yiyecek ve sağlık hizmetlerine erişim imkânlarının bulunmadığı ve göç edenlerin çoğunun yoksulluk sınırının altında yaşadığı belirtilmektedir (Çakmak, 2012, s. 38'den aktaran Taş ve Özcan, 2013, s. 293). Ayrıca, kentlerde yaşayan yerli halkın bu yeni gelen insanlara karşı dışlayıcı bir tavır sergilemesi ve önyargılı yaklaşması, göçmenlerin sosyal yönden dışlanmasına ve yeni gelenler ile eskiler arasında zaten var olan kültürel ve toplumsal uçurumun giderek derinleşmesine yol açmaktadır (Peker, 1999, s. 28'den aktaran Taş ve Özcan, 2013, s. 293).

Türkiye'deki yoksulluğun artmasında özel öneme sahip olan bir diğer unsur da yabancı kaçak işçiliktir. Soğuk Savaş sonrası dünyada yaygınlaşan ekonomik liberalizasyon, SSCB'nin başını çektiği Doğu Bloğunun sosyal boyutlu büyük bir kriz yaşamasına neden olmuştur. Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Avrupa, Orta Doğu'da yaşanan siyasi istikrarsızlıklar dış göç hareketlerini başlatmıştır. Türkiye eski Doğu Bloğu ülke vatandaşları tarafından istihdam yaratma potansiyeli yüksek bir ülke olarak görülüp tercih edilir bir ülke hâline gelmiş ve buna bağlı olarak 1990'lardan bu yana Ukraynalı, Gürcü, Ermeni, İranlı, Türkmen, Kazak, Rus, Afgan pek çok yabancı kaçak işçi çalışmak amacıyla Türkiye'ye göç etmiştir (Derdiyok, 2013).

Ayrıca, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında çoğunluğu Ortadoğu ile bazı Asya ve Afrika ülkelerinden gelen vatandaşlar için Türkiye'ye kaçak göç ve sığınma taleplerinde bulunulmuştur. 1979 yılında İran'da rejim değişikliği yapılmasıyla beraber ilk büyük sığınma ve mülteci hareketi gerçekleşmiştir. Daha sonra patlak veren İran-İrak Savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgali, Körfez Savaşı, Saddam rejimi politikaları ve 2003 Irak işgali sonrasında gelişen nüfus hareketleriyle mülteci sayısı artmıştır (İçduygu vd., 2009, s. 2).

Türkiye'deki yasa dışı göçmenlerle ilgili çalışmalarda genellikle emniyet birimleri tarafından yakalanan yasa dışı göçmen istatistikleri kullanılmaktadır. Bu tezde de aynı verilerden faydalanılacaktır. Ancak, bu verilerin yasa dışı göçmen sayısını tam manasıyla yansıtmadığını belirtmek gerekir. Tablo 3.10., Türkiye'de 1995-2015 döneminde yakalanan yasa dışı göçmen sayılarını göstermektedir. 2000 yılına kadar

geçen süreçte, yakalanan yasa dışı göçmen sayısının sürekli yükseldiği gözlenmiştir. 1995 yılında yakalanan yasa dışı göçmen sayısı 11.362 iken 2000 yılında 94.514'e yükselmiştir. 2001-2010 dönemi için ise bazı yıllar hariç yakalanan yasa dışı göçmen sayısında azalma gerçekleşmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014a, s. 14). Daha sonraki yıllarda, 2013 yılı hariç yakalanan yasa dışı göçmen sayısı yükselmiş ve bu sayı 2015 yılına gelindiğinde belirgin bir artış göstererek 146.485'e ulaşmıştır.

Tablo 3.10. *Türkiye'de Yıllar İtibariyle Yakalanan Yasa Dışı Göçmen Sayıları*

Yıllar	Yasa Dışı Göçmen Sayısı
1995	11.362
1996	18.804
1997	28.439
1998	29.426
1999	47.529
2000	94.514
2001	92.365
2002	82.825
2003	56.219
2004	61.228
2005	57.428
2006	51.983
2007	64.290
2008	65.737
2009	34.345
2010	32.667
2011	44.415
2012	47.510
2013	39.890
2014	58.647
2015	146.485

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014a, *Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, s. 15. www.kalkinma.gov.tr (Erişim tarihi: 08.08.2015); İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç İstatistikleri. www.goc.gov.tr (Erişim tarihi: 03.02.2016).*

Dolayısıyla Türkiye, hem ekonomik bakımdan hedef ülke seçilmesi, hem de coğrafi konumu itibariyle geçiş sağlayan bir ülke olması nedeniyle yasa dışı göçmen akımına uğramaktadır. Yerel ve küresel düzeydeki ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı

olarak, Türkiye'ye yönelen yasa dışı göç hareketlerinin niceliği ve niteliği zamanla değişmektedir. Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin ve istihdamın büyüklüğü, sınır güvenliği uygulamalarının yetersizliği, esnek vize politikası, yasa dışı göçmen akımlarının meydana gelmesinde rol oynayan başlıca unsurlardır (Kalkınma Bakanlığı, 2014a, s. 15-16).

Tablo 3.11. 2003-2013 Yılları Arası Türkiye'ye Mülteci Girişleri

Ülkeler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İrak	342	964	1.047	722	3.470	6.904	3.763	3.656	7.912	6.942	25.280
Afganistan	77	341	364	261	705	2.642	1.009	1.248	2.486	14.146	8.726
İran	3.092	2.029	1.716	2.297	1.685	2.116	1.981	2.881	3.411	3.589	5.897
Somali	183	308	473	680	1.125	647	295	448	744	776	1.276
Batı Şeria ve Gazze Şeridi	6	23	29	51	157	74	72	64	157	236	686
Pakistan	0	6	2	3	12	9	36	42	29	24	528
Uganda	0	0	0	1	0	1	0	1	48	13	218
Sudan	64	28	76	113	76	156	92	48	43	38	205
Yemen	2	1	0	1	0	0	2	0	72	58	192
Özbekistan	24	28	24	24	42	35	38	101	147	76	181
Bangladeş	1	2	0	0	2	3	21	14	5	16	148
Kamerun	0	0	0	1	5	18	19	20	57	31	141
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	7	10	12	28	76	71	41	66	76	77	114
Suriye	7	16	10	7	21	20	46	37	188	24	108
Türkmenistan	0	4	8	6	2	3	3	8	14	44	103
Diğer	147	148	153	358	268	282	416	592	632	380	1.004
Toplam	3.952	3.908	3.914	4.553	7.646	12.981	7.834	9.226	16.021	26.470	44.807

Kaynak: OECD, 2015, *International Migration Outlook 2015*, s. 309. www.oecd.org (Erişim tarihi: 19.09.2015).

Tablo 3.11. ise, 2003-2013 yılları arasında Türkiye'ye mülteci girişlerine yönelik verileri göstermektedir. Rakamlara göre, 2003 yılında 3.952 olan mülteci sayısı 2010 yılında 9.226'ya ulaşmıştır. 2010 sonrasında çarpıcı bir şekilde artış gösteren bu sayı 2013 yılı itibariyle 44.807'ye yükselmiştir. Bu sayıya kaçak kişiler eklendiğinde, uluslararası göç perspektifinde Türkiye, artan kalkınmışlık düzeyi ile birçok yabancı uyruklu vatandaşın gözde ülkesi hâline gelmiştir. Özellikle son yıllarda Ortadoğu'daki

gelişmeler, Irak savaşı ve sonrasında uzunca bir süre devam eden siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, Suriye'deki iç savaş gibi birçok neden mülteci sayısının artmasında etkili olmuştur (MARKA Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2013, s. 7).

Suriye'deki iç savaşın süresinin uzaması, göç hareketlerini daha da arttırarak göç dalgasının beklentinin çok üzerinde gerçekleşmesine yol açmıştır. Türkiye, mevcut durum itibariyle kritik eşiğinden oldukça fazla Suriye vatandaşını sınırları içerisinde misafir etmekte, geniş kapsamlı bir mülteci krizi sorunu yaşamaktadır (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 12; Tunç, 2015, s. 36). Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ORSAM) Ocak 2015'te yayınladığı raporda, Kasım 2014 itibariyle Türkiye'de resmi rakamlara göre 1,6; resmi olmayan rakamlara göre ise 2 milyon civarında Suriyeli göçmen yaşadığı belirtilmiştir. Bu rakamlar, Türkiye'nin resmi nüfusunun % 2,1'i; resmi olmayan nüfusunun ise % 2,5'i oranında Suriyeli mülteciyi ağırladığını göstermektedir. Ayrıca yaşanan bu göç dalgası sonucunda Suriye sınırı ve civarındaki illerde yaşayan 10 milyonluk nüfusa 1,2 milyon civarında yeni bir nüfus daha ilâve olmuş, Türkiye Nisan 2011-Kasım 2014 tarihleri arasında Suriyeli mültecilerin ihtiyaçlarının giderilmesinde kullanmak için 4,5 milyar dolarlık bir bütçe tahsis etmiştir (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 7-12; Yüksel, 2015, s. 405).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Ağustos 2016 verilerine göre de, ülkemizdeki toplam Suriyeli mülteci sayısı 2.727.277 olarak belirlenmiştir. Bunların 2.473.361'i geçici barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyelilerden oluşmaktadır²². Bu sayısal veriler ışığında, Türkiye'de özellikle emek piyasalarının Suriyeli mültecilere açık hâle getirildiği ve bunun Türk vatandaşları ve çalışanları açısından birtakım sonuçlar doğurduğu, gelir bölüşümünde ciddi problemler yaşandığı ve yaşanmaya da devam edileceği söylenebilir (Yüksel, 2015, s. 405).

Mülteciler, kaldıkları şehirlerde kiraların artmasına neden olmaktadır. Bu durum ev sahiplerine bir avantaj sağlarken, kiracılar için problem teşkil etmektedir. Sınır illerindeki ev sahipleriyle yapılan birçok görüşmede, evde yerleşik eski kiracıların çıkarılarak evlerin Suriyelilere daha yüksek fiyatla kiraya verildiği ileri sürülmüştür. Suriyelilerin yarattığı talep ev sahipleri tarafından fırsata dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla da sınır illerinde, yaşanan göçlere paralel olarak artan talep,

²²İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, *Göç istatistikleri*. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim tarihi: 15.08.2016).

temel gıda maddeleri ile ev fiyatlarında yükselişe neden olarak hayat pahalılığını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenlerle, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde enflasyon oranı Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 17).

Devlet ya da sivil toplum kuruluşlarının henüz gereken ölçüde imkân sağlayamamasından ötürü, Suriyeli çocukların büyük bir kısmı eğitim alamamaktadır. Ayrıca paraya olan gereksinim, Suriyeli ailelerin çocuklarını okula göndermekten ziyade çalışmaya yönlendirmeleri sonucunu doğurmaktadır. Ucuz işgücü olarak çocuk işgücünün kullanılması da işgücü piyasası açısından bir başka risk unsuru teşkil etmektedir. Diğer taraftan konu makroekonomik açıdan ele alındığında, Suriyelilerin Türkiye'deki işsizlik rakamlarına etki ettiği söylenebilir. TÜİK verilerine göre 2012'de işsizlik oranı % 9,2 iken 2015'te çift haneye ulaşarak % 10,3'e çıkmıştır. Bu yükselişte, Suriyelilerin işgücü piyasasına girişinin etkili olduğu ifade edilebilir (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 17-19; Tunç, 2015, s. 52).

Son zamanlarda komşu ülkelerde yaşanan iç savaşın gitgide kızışması ve bunun sonucunda artan siyasi istikrarsızlıklar ile ekonomik belirsizlik, bu ülke vatandaşlarının daha güvenli, zulümden uzak ve hayat şartlarının daha iyi, refah düzeyinin daha yüksek olduğu ülkelere göç etme arzusunu arttırmıştır. Bu amaçla, ülkelerini terk eden sığınmacılar özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kentlere göç etmişlerdir (Deniz, 2014, s. 184-197). Bunlarla beraber; yabancı kaçak işçiler, yerli işçilerin çalışma koşullarını da kötüleştirmekte, ücretlerini düşürmekte ve hatta işlerini kaybetmesine neden olabilmektedir (Ekin, 2000, s. 266). Özellikle Suriye'deki olaylar nedeniyle Türkiye'ye sığınan Suriyeli mültecilerin gelişyle birlikte Antep, Hatay, Adana, Urfa, Kilis, Mersin gibi illerde sigortalı çalışan kişilerin işsiz kaldığı gözlemlenmektedir (Derdioyok, 2013). Suriyelilerin Türkiye'ye ekonomik etkisini araştırmak amacıyla ORSAM'ın düzenlediği anket çalışmasına dayalı rapordaki bulgulara göre, sınır etrafındaki illerde işini kaybedenlerin % 40 ile % 100'ü arasında değişen oranlardaki bölümünün "Suriyeliler nedeni ile işini kaybettiğine" inandığı belirtilmektedir (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 17). Artan göçlerin neden olduğu nüfus artışı, zaten sosyal ve ekonomik imkânların kısıtlı olduğu bu yerleşim yerlerinde açlık ve sefalet sorununu daha da arttırmaktadır.

3.3.1.3. Kayıt dışı istihdam

Dış dünyayla hızla bütünleşen ve Avrupa Birliği'ne aday ülkeler arasında bulunan ülkemizde kayıt dışı istihdam, ciddi bir ekonomik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Metin, 2011, s. 47). Türkiye'de kayıt dışı istihdamın yüksek olmasında ekonomik, sosyal ve mali kaynaklı birçok neden vardır. Bunlar temel olarak; nüfus artışı, iç göçler, çarpık kentleşme, vergi sistemindeki aksaklıklar, gelir eşitsizliği, yüksek enflasyon, işsizlik, küçük ölçekli işletmelerin sayıca fazla oluşu, idari, mali ve yasal yükümlülüklerin fazlalığı, yolsuzluklar, kamu harcamalarının israfı, bürokratik formaliteler, denetim sisteminin etkin olmaması ve ekonomide meydana gelen yapısal değişimlerdir (Aydın, 2013, s. 783; Tekinarıslan, 2014, s. 144). Tüm bu nedenler yoksulluğu arttırmakta ve birçok kişinin kayıt dışı işlere yönelmesine neden olmaktadır.

Kayıt dışı istihdamın başlıca sebeplerinden biri, insanların gelirlerini arttırma istekleridir. Gelirlerini arttırmak isteyen insanlar, faaliyetlerini kısmen ya da tamamen kayıt dışında tutmakta ve bu faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar üzerinden vergi ödememek suretiyle gelirlerini arttırmaktadırlar. Türkiye'de gelir dağılımı konusunda yaşanan adaletsizliklere bağlı olarak, gelirden düşük pay alan grupların gelirlerini arttırmak amacıyla ek işlere yönelerek kayıtsız şekilde çalışmalarını kayıt dışı istihdamın artmasına yol açmaktadır (Aydemir, 1995, s. 41'den aktaran Kapusuzoğlu, 2008, s. 137).

Türkiye'de 1980 sonrası serbest piyasa döneminde büyüme temelli uygulanan ekonomik politikalarla beraber kayıt dışı istihdam, genişleyen işgücü piyasasının önemli bir sorunu hâline gelmiştir. Türkiye'de büyüyen kayıt dışı işgücü piyasası, hem talep hem de arz yönlü faktörlerden etkilenmektedir. İşgücü talebi cephesinde, ucuz işgücü istihdamını gerektiren ve kayıt dışı istihdam oranını arttıran etken, dünya pazarlarına artan ölçüde entegre olan Türkiye'nin küresel fiyatlara yönelik rekabet gücünü öne çıkarabilmek için, ticareti yapılan malların maliyetlerini düşürmek zorunda kalmasıdır. İşgücü arzının kayıt dışı istihdamı arttırıcı etkisi ise; özelleştirme çalışmaları, kamusal istihdamın payındaki gerileme ve kırdan kente göçün artması sonucu kritik ve elverişsiz koşullarda çalışmaya razı bir işgücünün ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır (Aydın, 2013, s. 783).

Türkiye ekonomisinde tarım ve hizmet sektörlerindeki işletmelerin çoğunluğunun küçük ve orta ölçekli olması bu sektörlerde kayıt dışılığın boyutlarını

arttırıcı etkiler yaratmıştır. Diğer taraftan sanayi sektöründe, teknolojik gelişmelerden dolayı emeğe dayalı üretimin yerini makineye dayalı üretimin alması niteliksiz işgücünün işsiz kalmasına yol açmış, işsiz kalan bu işgücü de geçim kaygısıyla kayıt dışı iş alanlarında çalışmaya razı olur vaziyete gelmiştir. Ayrıca hızla artan nüfusa rağmen, yatırımların aynı hızla ve yeterli ölçüde arttırılamaması işsizliğin günden güne artmasına neden olmakta ve bu yüzden birçok kişi işsiz kalmamak için çareyi kayıt dışı işlere yönelmekte bulmaktadır. Ek olarak, ülkemizde yaşanan ekonomik krizler de kayıt dışı faaliyetlerin artmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik kriz dönemlerinde, işsiz kitleler kayıtlı biçimde çalışmadıkları zaman kayıt dışı istihdam sahalarında yer almakta, işletmeler de krizin olumsuz etkilerini en aza indirebilmek niyetiyle üretimlerini kayıt dışı faaliyet alanlarına kaydırmakta ve böylelikle üretim ve istihdam maliyetlerini düşürme gayretinde olmaktadırlar (Sarılı, 2002, s. 42; Ar, 2007, s. 305-306).

Tablo 3.12. *Yıllar İtibariyle Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam (1988-2016)*

Yıllar	TOPLAM			TARIM DIŞI			TARIM		
	İstihdam (Bin)	Kayıt Dışı İstihdam (Bin)	%	İstihdam (Bin)	Kayıt Dışı İstihdam (Bin)	%	İstihdam (Bin)	Kayıt Dışı İstihdam (Bin)	%
1988	17.754	10.320	58,1	9.505	2.609	27,3	8.249	7.711	93,5
1990	18.539	10.314	55,6	10.076	2.465	24,5	8.463	7.849	92,7
1995	20.586	10.134	49,2	11.506	3.040	26,4	9.080	7.094	78,1
2004	19.632	9.844	50,1	13.919	4.708	33,8	5.713	5.136	89,9
2007	20.738	9.423	45,4	15.871	5.132	32,3	4.867	4.290	88,1
2008	21.194	9.220	43,5	16.177	4.814	29,8	5.016	4.406	87,8
2009	21.277	9.328	43,8	16.023	4.825	30,1	5.254	4.503	85,7
2010	22.594	9.772	43,3	16.911	4.915	29,1	5.683	4.857	85,5
2011	24.110	10.139	42,1	17.967	4.988	27,8	6.143	5.151	83,9
2012	24.821	9.686	39,0	18.724	4.589	24,5	6.097	5.098	83,6
2013	25.524	9.379	36,7	19.508	4.369	22,4	6.016	5.009	83,3
2014	25.933	9.069	35	20.462	4.568	22,3	5.470	4.501	82,3
2015	26.621	8.937	33,6	21.137	4.487	21,2	5.483	4.451	81,2
2016*	27.867	9.426	33,8	22.327	4.869	21,8	5.540	4.557	82,3

Kaynak: *Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam. Atılım Üniversitesi Siyasi ve Ekonomik Araştırmalar Laboratuvarı, Ekonomi Çalışmaları Bilgi Notları, 30 Mayıs 2014. <http://seal.atilim.edu.tr> (Erişim tarihi: 01.09.2015); TÜİK, İşgücü İstatistikleri. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).*

(*) Mayıs ayı sonuçları alınmıştır.

Tablo 3.12., 1988-2016 döneminde toplam istihdam ile kayıt dışı istihdamın tarım ve tarım dışı sektörler itibariyle toplam istihdam içindeki payını göstermektedir. Veriler incelendiğinde, 1988 yılında % 58,1 olan kayıt dışı istihdam oranının 2016 yılı

Mayıs ayı itibariyle % 33,8'e düştüğü görülmektedir. Kayıt dışı istihdam en çok tarım sektöründe yaygın olmakla birlikte, tarım dışı sektörde de ciddi bir sorundur. Kırsal yerleşim yerlerinden kentlere yapılan göçler ve tarım sektöründen sanayiye geçilmesi sonucu üretim yapısında meydana gelen değişimler tarım dışı sektörlerde kayıt dışılığı besleyici rol oynamış, 1988 yılında % 27,3 olan kayıt dışı istihdam 2009 yılında % 30,1 seviyesine çıkmıştır. 2009 sonrasında bu oran belirgin bir düzeyde azalış eğilimi gösterse de, tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir.²³.

Türkiye'de özellikle tarım ve inşaat sektörlerinde emek yoğun, yani emeğe dayalı bir üretim tarzının olması kayıt dışı istihdamın gelişmesi için uygun ortam sağlamaktadır. Bu tür sektörlerde emek sömürüsü kolayca yapılabilen, kişiler uzun iş süreleriyle, sigortasız olarak ve düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaktadır. Diğer taraftan sanayi sektöründe kayıt dışı istihdam, Türkiye'de bulunan işletmelerin küresel rekabet karşısında mali yönden rekabet etme kabiliyetlerinin sınırlı olması, merdiven altı üretim olarak bilinen küçük ölçekli imalatın yoğunlaşması, eğitim seviyesi düşük niteliksiz işgücünün bu sektördeki işlere yönelmesi gibi sebeplerden dolayı artış göstermektedir. Hizmetler sektörünün ise Türkiye'de yeni yeni gelişmeye başlaması ve istihdam edilen işgücünün biraz daha kalifiye ve yüksek eğitilmiş olması, bu sektörde kayıt dışı istihdamın nispeten daha az görülmesine neden olmaktadır (Tekinarslan, 2014, s. 145-146).

Tablo 3.12.'deki verilerden, 2008 küresel krizinin de kayıt dışı istihdamı artırıcı bir etki yarattığı anlaşılmaktadır. Krizin etkilerinin derin biçimde hissedildiği 2009 yılında kayıt dışı istihdam oranı, bir önceki yıla göre 0,3 puan artarak % 43,8'e yükselmiştir. Bu durum, kriz döneminde işini kaybeden bireylerin uzun süre işsiz kalmaktansa, idareten belli bir süre için formel sektör dışındaki işlere yönelerek kayıt dışı çalışmayı kabul ettiklerini göstermektedir. 2010-2016 arası dönemde ise, istihdamın yapısı iyileşmeye başlamış, kayıt dışı istihdam oranlarında azalma gerçekleşmiştir.

²³*Türkiye'de kayıt dışı istihdam.* Atılım Üniversitesi Siyasi ve Ekonomik Araştırmalar Laboratuvarı, Ekonomi Çalışmaları Bilgi Notları, 30 Mayıs 2014. <http://seal.atilim.edu.tr/turkiyede-kayit-disi-istihdam> (Erişim tarihi: 01.09.2015).

Ancak bu düşüş eğilimine rağmen oranın hâlâ oldukça yüksek ve memnuniyet verici düzeyden bir hayli uzak olduğu ifade edilmelidir²⁴.

1980’li yıllardan itibaren üretim tarzında ve işgücünün yapısında meydana gelen değişimler kayıt dışı istihdamı tetikleyici bir rol oynamıştır. Üretim faaliyetlerinin küresel ölçekte ve standartlarda yapılmaya başlaması, ticaretin ve rekabetin de küresel ölçekte yapılmasına ortam hazırlamıştır. Çoğu işletme maliyetlerini düşürerek kârlarını arttırmaya çalışmıştır. Bu amaçla da iş, sosyal güvenlik ve vergi mevzuatından kaynaklanan sorumluluklarından kaçınmaya yönelmiş ve işletmelerini küçültme yoluna gitmişlerdir. Günlük 8, haftalık 45 saati esas alan geleneksel fordist istihdam biçimi yerine; kısmî süreli çalışma, geçici işçilik, taşeron işçiliği ve ev-eksenli çalışma biçimleri egemen olmaya başlamıştır. Post-fordist (esnek) olarak ifade edilen yeni üretim sistemleri, çalışan kişilerin birçok sosyal haktan yoksun kalmasına neden olmuştur (Metin, 2011, s. 61).

Sanayileşmeye paralel olarak şehirlerde oluşan iş imkânları ve bunun sonucu kırdan kente göçün yoğunlaşması, lâkin artan genç nüfusa eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler ile sosyal hizmetlerden yeterince pay ayrılmaması, çocukların çalışma hayatına yönelerek sanayi kesiminde istihdam edilmesine yol açmıştır. Çocuk işçiler, diğer istihdam edilen yetişkin ve kalifiye işçilere verilenden daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar. Ayrıca işverenler açısından çocuk işçi istihdamı, katlanmaları gereken prim ve vergi yükümlülüğünden kurtulmak için iyi bir alternatiftir (Tekinarslan, 2014, s. 156).

Türkiye’de kayıt dışı çalışanlar arasında önemli yer tutan diğer bir grup kadın işçilerdir. Kırsal kesimde ve tarım sektöründe çalışan kadınların tamamına yakını kayıt dışı olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca büyük şehirlerde ikamet ettikleri yerlere yakın, mahalle aralarına kurulup işletilen küçük sanayi atölyeleri ve ticarethaneler gibi fason imalâthanelerde de yoğun olarak kayıt dışı çalışan kadınlara rastlanılmaktadır (Tekinarslan, 2014, s. 159).

Kayıt dışı istihdama yol açan önemli sebeplerden bir diğeri, yabancı kaçak işçiliğın artmasıdır. Bu işçiler ev hizmetleri, madencilik, tarım, inşaat, turizm, küçük imalât sanayii, tekstil ve eğlence sektörü gibi değişik iş kollarında istihdam

²⁴*Türkiye’de kayıt dışı istihdam*. Atılım Üniversitesi Siyasi ve Ekonomik Araştırmalar Laboratuvarı, Ekonomi Çalışmaları Bilgi Notları, 30 Mayıs 2014. <http://seal.atilim.edu.tr/turkiyede-kayit-disi-istihdam> (Erişim tarihi: 01.09.2015).

edilmektedir. Yabancı kaçak işçiler çalıştıkları sektörlerde yerli işçilerin aldığı ücretin yarısı kadar veya yarısından daha düşük düzeyde ücret almaktadırlar. Ayrıca kayıt dışı istihdama yönelik işverenler, bu yolla devletten kaçırılan vergi ve SSK primleri aracılığıyla çok büyük miktarlarda haksız kazançlar elde etmektedirler (Şahin, 2014, s. 14). Diğer bir ifadeyle, işverenler istihdam maliyetlerini düşürmek için yerli işgücü yerine yabancı kaçak işçi çalıştırmayı tercih etmektedir. Bunun sonucunda yerli işgücü işsiz kalmakta ve devlet gelir (vergi ve sigorta prim geliri) kaybına uğramaktadır (Karaarslan, 2010, s. 30-31).

Ülkemizde istihdam edilen yabancı kaçak işçiler, işverenle üzerinde anlaştıkları ücreti almada dâhi zorlanmakta, hiçbir yasal ve sosyal güvenceye sahip olmamakta, çok düşük ücretler karşılığında ve uzun iş süreleri ile çalışmaktadırlar (Ekin, 2000, s. 267). Bu işçilerin birçoğu, Van - Ankara - İzmir - Mersin - Muğla - Gaziantep - Mardin - Adapazarı ve İstanbul'da, en kötü gecekondü bölgelerinde, kenar mahallelerde veya şehir merkezindeki harap semtlerde barınarak yaşamaktadır. Erkekler inşaat işçiliği, hamallık, garsonluk, barmenlik veya tezgâhtarlık gibi vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalışırken, kadınlar daha çok temizlik, bakıcılık gibi iş kolları ile eğlence ve fuhuş sektörlerinde yoğunlaşmaktadır (Deniz, 2014, s. 185-193; Işığışık, 2005, s. 447).

Son yıllarda çoğunlukla Moldova, Gürcistan, Rusya, Romanya, Ukrayna ve Türk Cumhuriyetleri gibi ülkelerin vatandaşları yasal ya da yasa dışı yollardan Türkiye'ye giriş yapmakta ve işgücü piyasasında kayıt dışı işçi olarak yer almaktadırlar. Bunların yanı sıra, bavul ticaretinde merkezi bir konumda olan İstanbul'un Aksaray semtindeki esnafın tamamına yakınının, ticaretlerini sürdürmek amacıyla Rusça bilen yabancı uyruklu vatandaşları istihdam ettikleri bilinmektedir. Ayrıca İran, Irak, Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Gana, Nijerya ve Somali gibi belirli Asya ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerin, gelişmişlik düzeyi daha yüksek Batı ülkelerine göç edebilmek için Türkiye'yi transit geçiş olarak kullandıkları ve geçiş için uygun koşullar sağlanana dek Türkiye'de çeşitli sektörlerde kayıt dışı çalıştıklarına sık sık rastlanılmaktadır. Yabancı işçi istihdamı, işverenler açısından iyi bir kazanç unsurudur. Dış göçler sonucu emek arz fazlasının oluştuğu, yani işsizliğin arttığı bir ortamda, işverenler bürokratik işlemler ile uğraşmamak ve ücret üzerindeki sigorta primi ve vergi ödemelerinden kaçınmak için yabancı kaçak işçi istihdamına yönelmektedirler (Tekinarslan, 2014, s. 162; İçduygu vd., 2009, s. 2). Ancak sosyal koruma kapsamına

alınmayan, fiziksel ve ekonomik bakımdan kötü şartlarda çalışarak geçimini sağlayan bu insanlar acımasızca yoksulluğa terk edilmektedir.

İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'nın (İSMMM) 2014 kaçak işçi raporunda, Türkiye'de son dönemde 200 binden fazla kaçak işçinin farklı sektörlerde çalıştırılarak sömürüldüğü, işverenlerin bu insanlar üzerinden milyarlarca dolar 'haksız kazanç' elde ettiği belirtilmektedir (Şahin, 2014, s. 14). Bilhassa Suriye'de son yıllarda yaşanan iç savaşın her açıdan kapitalistlerin yararına olduğu ve Suriyeli göçmenlerin ülkemize yaygın olarak akın etmesiyle birlikte, Türkiye'de yoğun göçmen emeği sömürüsüne dayalı sermaye ve sermayedarlar lehine avantajlı bir durumun ortaya çıktığı söylenebilir (Şahin, 2014, s. 13-15).

Ayrıca, yabancı kaçak işçilerin büyük bir bölümünün çalışmaları yasal olmadığı ve buldukları ülkenin mevcut yasaları çerçevesinde, bu kişiler işçi sayılmadıkları için sendikalara üye olamamakta, sendikal hak ve özgürlüklerden yararlanamamaktadır. Tüm bu sorunlara istinaden genel bir değerlendirme yapıldığında; ülkemizdeki yabancı kaçak işçi sorununun, kayıt dışı sektör istihdamını arttırdığını, Türk işçilerin ücretlerinin haksız rekabet yoluyla düşmesine ve işlerini kaybetmesine yol açtığını, çalışma koşullarını güçleştirdiğini, sosyal sigorta ve vergi gelirlerinin azalmasına yol açtığını ve sendikasızlaştırma sürecini hızlandırdığını söylemek mümkündür (Ekin, 2001, s. 13'ten aktaran Işığışık, 2005, s. 447).

Özetle, Türkiye'de kayıt dışı istihdamın yaygınlaşmasında siyasal, mali, ekonomik temelli pek çok neden vardır. Yapısal dönüşüm süreciyle birlikte kırsal alanlardan kentlere göçün artması, kayıt dışı istihdamın büyümesine doğrudan katkıda bulunmuştur (Bekiroğlu, 2010, s. 142). Ayrıca, küçük ölçekli işletmeler tarafından yürütülen ekonomik faaliyetlerin yaygınlığı, esnek üretim ve çalışma tarzlarının benimsenmesi, komşu ülkeler dâhil dünyanın birçok ülkesinden Türkiye'ye yapılan mülteci göçleri ve kaçak işçi sayısındaki artış ülkemizde yoksulluğun artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de kayıt dışı sektörlerde çalışan kimseler olabildiğince düşük ücretlerle çalışıp, her türlü sosyal korumadan yoksundurlar. Bu nedenle karşılaştıkları hastalık, kaza, işsizlik gibi riskleri karşılayabilecek düzeyde gelir elde edememekte, aksine durumları iyice kötüleşmekte ve giderleri artmaktadır. Bu da yoksulluğun iyice artmasına neden olmaktadır (Karaarslan, 2010, s. 70).

3.3.1.3.1. Türkiye’de çalışan yoksulluğu

Türkiye’de kayıt dışı istihdam konusunda dikkat çekilmesi gereken bir nokta çalışan yoksulluk sorunsalıdır. Kentlerde kalkınmanın hızlanması ve artan iş imkânlarıyla, kayıtlı ekonomide iş bulma olanaklarının daralması ve zorlaşması, kayıtlı ve kayıt dışı sektör arasındaki ayrımın muğlaklaşmasıyla ilgili olarak, istihdamla geçim arasındaki ilişki kırılğan bir hâle gelmiştir ve “çalışan yoksul” olgusunu ortaya çıkarmıştır (Buğra, 2008; Buğra ve Keyder, 2007’den aktaran Kaya, 2014, s. 82). Türkiye’de, her ne kadar çalışıyor olsa da temel ihtiyaçlarını yeterince karşılayamayan ve hâliyle yoksulluk sınırında ya da bu sınırın altında yaşayan geniş bir işgücünün varlığı söz konusudur. Bu durumun; asgari ücretin yetersizliği ile kayıt dışı istihdamın bir sonucu olarak düşük ücret, düzensiz gelir ve sosyal güvenlik haklarından mahrumiyet gibi nedenlerden kaynaklandığı ifade edilebilir (Adaman ve Keyder, 2006, s. 23; Kaya, 2014, s. 82).

Türkiye’de çalışan işgücünün neredeyse yarısına yakın bir kısmı ücretsiz aile çalışanı, ücretli, yevmiyeli, kendi hesabına çalışan gibi yoksulluk riski yüksek gruplardan oluşmaktadır (Kapar, 2010, s. 60). Bu doğrultuda, TÜİK’in 2002-2009 yılları arasında işteki duruma göre yoksulluk hesaplamasını içeren nicel gösterge aşağıda verilmektedir:

Tablo 3.13. Türkiye’de *Hanehalkı Fertlerinin Çalışma Biçimine Göre Yoksulluk Oranları (%)*

	Fert Yoksulluk Oranı							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
İşteki Durum								
Ücretli, Maaşlı	13,64	15,28	10,35	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05
Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86
İşveren	8,99	8,84	6,94	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33
Kendi Hesabına	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49
Ücretsiz Aile İşçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 3.13.’teki verilere göre, 2002-2009 döneminde çalışan yoksulluğu azalış göstermiştir. Bu azalış eğiliminin, sosyal politika kapsamında gerçekleştirilen yardım

harcamalarındaki artıştan kaynaklandığı söylenebilir. Yevmiyeli işçiler, çalışan yoksulluğunun en yüksek olduğu grubu temsil etmektedir. Ücretsiz aile işçileri, fert yoksulluk oranının en az düzeyde azalış gösterdiği gruptur. Bu aynı zamanda, tarımsal çözümlüğün kır emekçileri üzerinde yarattığı etkinin bir sonucu olarak da düşünülebilir (Erdoğdu ve Kutlu, 2014, s. 76). Bununla beraber, yevmiyeli ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan gruplarda yoksulluk oranlarının yüksek olmasının önemli nedenlerinden birisi herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmamalarıdır (Yüksel, 2014, s. 341). Ücretli ve maaşlı çalışanların yoksulluk oranları belirgin bir düşüş trendi içindedir. 2008 yılında net asgari ücretteki artışa karşın, 2008 ve 2009 yıllarında ücretli ve maaşlı kesimin yoksulluk oranındaki artış ise, küresel krizin ülke ekonomisinde meydana getirdiğı olumsuz konjonktüre bağılı olarak açıklanabilir (Erdoğdu ve Kutlu, 2014, s. 76).

OECD verileri ise, 2000’li yılların ortalarında OECD ülkelerindeki çalışan yoksulluğı oranının % 8’in altında, Türkiye’de ise % 16’nın üstünde olduğunu göstermektedir. Bu veriler, Türkiye’nin bu ülkeler arasındaki en yüksek çalışan yoksul oranına sahip olduğunu ortaya koymaktadır (“Türkiye’de sosyal politika: İlkeler, sorunlar ve çözüm önerileri”, 2014, s. 10; OECD, 2009, s. 180). TÜİK ve OECD tarafından yayınlanan Türkiye’ye ilişkin bu rakamlar, çalıştığı hâlde yoksulluktan kurtulamayan bu nüfusun toplumun önemli bir parçasını oluşturduğunu yansıtmaktadır (“Türkiye’de sosyal politika: İlkeler, sorunlar ve çözüm önerileri”, 2014, s. 10).

Tablo 3.14. *Türkiye’de Hanehalkı Fertlerinin Çalıştığı Sektörlere Göre Yoksulluk Oranları (%)*

	Fert Yoksulluk Oranı							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
Sektörler								
Tarım	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05	37,97	33,01
Sanayi	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,70	9,71	9,63
Hizmet	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 3.14.’teki verilere bakılacak olursa, yoksulluğun en fazla tarım sektöründe yaşandığı görülmektedir. Türkiye’de tarım sektöründe istihdam edilenlerin diğer

sektördekilere oranla yoksulluk düzeylerinin yüksek olmasının nedeni, tarımla uğraşan kesimlerin birçoğunun kayıt dışı çalışmaları ve sosyal güvencelerinin olmamasıdır. Ayrıca kazanç oranlarının düşüklüğü/elde edilen gelirlerin yetersizliği, yapısal sorunlar nedeniyle faaliyet ve kazançların kayıt altına alınamaması, geleneksel tarım yöntemleri, işgücünün tarım sektöründen kopup diğer sektörlerle yönelmesi, sanayileşmenin hızlanması ve hizmet sektörünün büyüyerek öne çıkması, ekilebilir tarımsal alanların miras yoluyla bölüşülmesi, tarımda makineleşme gibi nedenlerle tarım sektöründen elde edilen gelir diğer sektörlerle kıyasla düşük ve yoksulluk düzeyi de yüksektir (Yüksel, 2014, s. 342).

Sanayi sektöründe çalışan işçiler, hizmet sektöründe çalışanlara göre daha yüksek yoksulluk oranına sahiptirler. Sanayi kesiminde istihdam edilen fertlerin yoksulluk oranı 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla % 20,99 ve % 21,34 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılından sonra oran belirgin bir şekilde düşerek 2004'te % 15,64'e, 2005'te ise % 9,85'e gerilemiştir. Bu sektörde 2006 yılında % 10,12 seviyesine yükselen çalışan yoksulluk oranı, daha sonra yeniden düşme eğilimi göstermiş ve 2009 yılı için % 9,63 olarak hesaplanmıştır. Çalışılan sektörler bazında yoksulluk oranlarındaki en iyi düşüş performansı, incelenen dönem için hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. 2002 yılında bu sektörde istihdam edilenlerde % 25,82 olan yoksulluk oranı, 2008 yılına kadar sürekli azalarak % 6,82'ye gerilemiştir. Ancak bu oran 2009 yılı itibarıyla % 7,16 olarak belirlenmiştir. Bu yükselişte küresel ekonomik krizin etkisi vardır (Solmaz, 2015, s. 172-173).

Tablo 3.15. *Türkiye'de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları (%)*

Hanehalkı Büyüklüğü	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
1-2	16,51	13,41	14,49	8,44	10,95	9,36	9,85	11,52
3-4	16,37	17,08	13,71	9,22	8,27	8,06	8,23	9,41
5-6	29,03	31,67	27,40	22,41	17,54	20,79	21,14	21,79
7+	45,95	48,41	51,06	44,08	41,83	39,79	37,68	38,50

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Çalışılan iş ve bu işten elde edilen gelir düzeyi yanında, hanehalkı yapısı da çalışan yoksulluğunu belirleyen etmenler arasındadır (Kapar, 2010, s. 56). İşgücü

piyasası koşulları kadar, hanehalkı yapısı ve büyüklüğü de çalışan yoksulluğunun ortaya çıkışını ve boyutlarını etkilemektedir. Çocuksuz veya az çocuklu hanelerde çalışan yoksulluğu oranı düşük iken, çok çocuklu veya tek ebeveynli hanelerde bu oran yüksek düzeydedir. Türkiye’de özellikle çok çocuklu aile yapısının çalışan yoksulluğunu arttırıcı yönde etkide bulunduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Tablo 3.15.’te yer alan TÜİK verileri incelendiğinde, 5’ten daha fazla üyeli hanehalklarının yoksulluk oranlarının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir (Kapar, 2010, s. 56-62). 2009 yılında 3 veya 4 kişilik hanelerde yoksulluk oranı % 9,4; 7 ve daha fazla bireyin olduğu hanelerin yoksulluk oranı ise (Kapar, 2010, s. 57) % 38,5 olarak hesaplanmıştır²⁵.

Tablo 3.16. *Türkiye’de Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları (%)*

Hanehalkı Türü	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
Çekirdek Aile (Çocuklu)	21,76	23,92	20,15	15,03	13,60	12,58	12,32	12,98
Çekirdek Aile (Çocuksuz)	15,05	13,25	12,99	8,35	10,14	7,92	8,69	9,81
Ataerkil ve Geniş Aile	30,08	28,87	28,16	23,15	17,11	20,28	18,81	21,43
Tek Yetişkinli Aile ve Diğer	22,42	19,16	20,10	11,75	15,74	14,19	16,57	16,62

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 3.16.’daki verilere göre, 2002 yılında % 22,4 olan hanehalkı yoksulluk oranı 2009 yılına gelindiğinde % 14,5 düzeyine gerilemiştir. Dolayısıyla 2002-2009 döneminde Türkiye’de hanehalkı türüne göre yoksulluk oranlarında bir azalış söz konusudur. 2009 yılı yoksulluk çalışması sonuçları, hanehalkı büyüklüğünün hanehalklarının yoksulluğunu belirleyen kritik bir faktör olduğunu ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Nitekim Tablo 3.15., aile üyelerinin sayısı arttıkça yoksulluk oranlarının yükseldiğini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu nedenle ataerkil ve geniş ailelerde diğer aile türlerine nazaran yoksulluk daha fazladır. İşgücü piyasasının yapısal dönüşüm geçirmesi, çalışma yaşamında ortaya çıkan değişimler, çalışma sürelerinin gerek kadın gerek erkek için uzaması, kadın ve çocuk istihdamının artışı, kırdan kente gerçekleşen göç, kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması gibi faktörler

²⁵TÜİK, 2009 yoksulluk çalışması sonuçları. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (Erişim tarihi: 28.01.2016).

Türkiye’de ataerkil ve geniş ailelerde yoksulluğu arttırıcı etkiler meydana getirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte yaşanan kentleşmenin birer ürünü olarak ortaya çıkan çekirdek ailelerde yoksulluk oranı nispeten daha düşüktür. Özellikle çocuksuz çekirdek ailelerde yoksulluk oranında belirgin bir düşüklük göze çarpmaktadır (Yüksel, 2014, s. 343).

3.3.1.4. Gelir dağılımı eşitsizliği

1970’lerin sonlarında baş gösteren toplumsal ve siyasi krizle birlikte, artan enflasyon ve döviz darboğazı, ülke ekonomisinin geleceğine yönelik birtakım tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, 24 Ocak 1980’de kısa dönemde ekonomik istikrarın sağlanması, uzun dönemde ekonominin yeniden yapılandırılması doğrultusunda kararlar alınmıştır (Güçlü ve Bilen, 1995, s. 163). 1960’lı yıllardan beri izlenen ithal ikameci politikalara son verilerek, piyasa ekonomisinin hâkim olduğu, küresel piyasalar ile bütünleşmeyi ve ihracata dayalı sanayileşmeyi hedefleyen bir ekonomi yönetimine geçilmiştir (Gürses, 2007, s. 61-62).

Devlet müdahalesinin kaldırılarak serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte yabancı sermayenin serbestçe dolaşımının önündeki engeller kalkmıştır (Uçkaç, 2010, s. 427). Bu dönemde benimsenen dışa açılımcı politikalar, dış ticareti ve finansal faaliyetleri arttırıp ülkeye döviz girdisi sağlanmasında etkili olmuştur. Ancak bu ekonomik modelin, dünya piyasalarında rekabet gücü kazanabilmek amacıyla üretim maliyetlerini asgari seviyeye indirmek için ücretleri baskı altına alması sonucu bölüşüm ilişkileri ciddi anlamda bozulmuştur (Sönmez, 2001’den aktaran Baş, 2009, s. 63).

Tablo 3.17. *Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmalarının % 20’lik Gelir Grupları İtibariyle Sonuçları*

Gelir Grupları	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994	2002	2003	2004
En Düşük % 20	3,0	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9	5,3	6,0	6,0
İkinci % 20	7,0	8,0	7,4	7,0	8,4	9,6	8,6	9,8	10,4	10,7
Üçüncü % 20	10,0	12,5	13,0	12,6	12,6	14,1	12,6	14,0	14,5	15,2
Dördüncü % 20	20,0	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19,0	20,8	20,9	21,9
En yüksek % 20	60,0	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3	46,2
Gini Katsayısı	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49	0,44	0,42	0,40
Gelir Grupları	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
En Düşük % 20	6,1	5,1	5,8	5,8	5,6	5,8	5,8	5,9	6,1	6,2
İkinci % 20	11,1	9,9	10,6	10,4	10,3	10,6	10,6	10,6	10,7	10,9
Üçüncü % 20	15,8	14,8	15,2	15,2	15,1	15,3	15,2	15,3	15,2	15,3
Dördüncü % 20	22,6	21,9	21,5	21,9	21,5	21,9	21,7	21,7	21,4	21,7
En yüksek % 20	44,4	48,4	46,9	46,7	47,6	46,4	46,7	46,6	46,6	45,9
Gini Katsayısı	0,38	0,42	0,40	0,40	0,41	0,40	0,40	0,40	0,40	0,39

Kaynak: *Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. www.kalkinma.gov.tr (Erişim tarihi: 08.08.2015); TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2014. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016).*

Tablo 3.17., Türkiye’nin % 20’lik gelir gruplarına ve Gini katsayılarına göre gelir dağılımını açıklamaktadır. Tabloyu inceleyecek olursak, 1968 yılında nüfusun en düşük gelirli % 20’lik grubunun milli gelirden aldığı pay % 3 iken, en yüksek gelirli % 20’lik grubunun milli gelirden aldığı pay % 60 olmuştur. 1973 ve 1978’de azalış gösteren gelir dağılımı eşitsizliği, 1983 yılında yeniden artışa geçmiştir. Bu yılda nüfusun en düşük gelirli % 20’lik grubu milli gelirin % 2,7’sini, en yüksek gelirli % 20’lik grubu ise milli gelirin % 55,8’ini almıştır. 1980’lerin sonlarında ise; personel kanununda yapılan değişiklikler, gelir vergisi oranının ücretler ve dar gelirli kesim lehine düşürülmesi, vergi iadeleri ve toplu iş sözleşmeleri ile sağlanan ücret artışları, kişisel gelir dağılımında sınırlı bir iyileşmeye neden olmuştur. 1994 yılı göstergelerine bakıldığında, gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek gelir grubu lehine bir artış gösterdiği görülmektedir (Kubar, 2011, s. 239-240; Akça ve Ela, 2012, s. 244-245).

Tablodaki verilerden hareketle, 1968 yılından 2014 yılına kadar geçen sürede nüfusun en düşük ve en yüksek gelir grupları arasında bir yakınsamanın olduğunu ve bunun 2002 yılından itibaren hız kazandığını söylemek mümkündür. 2014 yılında en yoksul % 20’lik grubun milli gelirden aldığı pay yükselerek % 6,2 olurken, en zengin % 20’lik grubun milli gelirden aldığı pay azalarak % 45,9 olmuştur. Ancak, genel anlamda Türkiye’de en zengin ile en yoksul arasında gelir yönünden azımsanmayacak oranda ciddi bir uçurumun olduğunu, dolayısıyla da meydana gelen iyileşmenin memnuniyet verici düzeyde olmadığını söylemek gereklidir (Ayaş, 2012).

Türkiye'deki gelir dağılımı eşitsizliği Gini katsayıları incelenerek değerlendirilirse, 1968'de 0,56 olan Gini katsayısı, daha sonraki yıllarda istikrarlı bir biçimde düzelme eğilimi göstermiş ve 1987'de 0,43 seviyesine gerilemiştir. 1994 yılında ise gelir dağılımında ciddi anlamda bir bozulma yaşanmış ve Gini katsayısı 0,49'a yükselmiştir (Kubar, 2011, s. 239-240). 2002 ve sonrası yıllarda Gini katsayısı düşüş yönünde bir performans sergilese de, dünyada gelir dağılımı en iyi ülkeler olan İskandinav ülkelerinde Gini katsayılarının 0,25-0,35 bandında olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin düşük veya dağılımın iyi seviyelerde olduğunu söylemek doğru bir tespit olmayacaktır (Yılmaz, 2015, s. 54).

Tablo 3.18. Kent ve Kır Ayrımına Göre Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı

KENT										
Gelir Grupları	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
En Düşük % 20	6,4	6,4	5,5	6,2	6,1	6	6,3	6,2	6,4	6,4
İkinci % 20	10,8	11,5	10,3	11	10,7	10,7	11	10,8	10,9	10,9
Üçüncü % 20	15,2	16	15	15,3	15,3	15	15,3	15,2	15,3	15,2
Dördüncü % 20	21,4	22,6	21,8	21,2	21,9	21,1	21,6	21,5	21,3	21,1
En yüksek % 20	46,4	43,5	47,5	46,2	46,0	47,3	45,7	46,2	46,1	46,4
Gini Katsayısı	0,39	0,37	0,41	0,39	0,39	0,40	0,38	0,39	0,39	0,392
KIR										
En Düşük % 20	6,3	6,1	5,6	6,4	6,5	6,1	6,2	6,1	6,1	6,7
İkinci % 20	11,2	11,3	10,2	11,1	10,8	10,9	11	10,9	11,2	11,4
Üçüncü % 20	15,8	15,9	15,3	16	15,6	15,9	15,7	15,7	15,9	16,1
Dördüncü % 20	22,7	22,6	22,6	22,3	22,5	23,1	22,8	22,5	22,8	22,6
En yüksek % 20	43,9	44,2	46,3	44,2	44,5	44	44,3	44,8	44	43,3
Gini Katsayısı	0,37	0,38	0,40	0,37	0,37	0,38	0,37	0,38	0,37	0,365

Kaynak: TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2013*. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 28.01.2016); Aktaş, 2007, s. 96-97.

2004 yılında yapılan araştırma sonuçlarına göre, kentlerdeki nüfusun en düşük gelirli % 20'lik grubunun milli gelirden aldığı pay % 6,4 iken en yüksek gelirli % 20'lik grubunun milli gelirden aldığı pay % 46,4'tür. 2005 yılında toplam nüfus içindeki en yoksul % 20'lik grubun milli gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre değişmezken, en zengin grubun milli gelirden aldığı pay azalarak % 43,5'e düşmüştür. 2006 yılına gelindiğinde ise yüksek gelir grubu lehine gelir dağılımı eşitsizliğinde bir artış yaşanmıştır. 2007 ve 2008 yıllarında eşitsizlik azalmış, 2009'da kısmen yeniden artmıştır. 2010 yılında en düşük gelirli % 20'lik grup lehine azalma gösteren gelir dağılımı eşitsizliği, 2011 yılı ve sonrasında istikrarlı bir seyir izleyerek artış trendine girmiştir.

Kırsal bölgelerde 2004 yılına kıyasla, 2005 ve 2006 yıllarında gelir dağılımı eşitsizliği en zengin gelir grubu lehine artmıştır. 2007 ve 2008 yıllarında en düşük ve en yüksek gelirli % 20'lik gruplar arasındaki gelir farkı azalmış, ancak 2009 yılında kısmen yeniden artmaya başlamıştır. 2013 yılı kırsal yerleşim yerlerinde gelirin en adil dağıldığı yıl olmuştur.

Gini katsayısının kır ve kent ayrımı için karşılaştırılmasına bakıldığında, Türkiye'nin geneline nazaran kırsal kesimde daha adil bir gelir dağılımının olduğu söylenebilir. Kentlere bakıldığında ise gelir eşitsizliğinin kırsal kesime göre daha yüksek seyrettiği ifade edilebilir. Bunun sebebinin ise; kırsal kesimde yaşayan halkın genel olarak yoksulluğa daha yakın bir gelir seviyesine sahip olup, kırsal kesimde yoksulluğun homojen bir şekilde dağılması olduğu söylenebilir. Kentte ise birçok meslek grubundan ve gelir düzeyinden insanın yaşamasına bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklar gelir dağılımının da daha farklı olmasına yol açmaktadır (Kabakçı, 2012, s. 26).

Türkiye'de gelir dağılımının bozulmasına yol açan önemli faktörlerden biri işsizlik sorunudur. 1978 yılından itibaren yüksek enflasyonun hâkim olmaya başladığı bir sürece girilmesiyle beraber, yatırımlar önemli ölçüde gerilemiş ve ekonominin istihdam sağlama kapasitesindeki artış yavaşlamıştır. 1980 sonrası dönemde, özellikle imalat sanayii ve inşaat sektörü başta olmak üzere birçok işkolunda istihdam hacmi düşmüştür. Nihayetinde işsizlik oranı artmış ve işgücü düşük verimli alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu süreç; gelir bölüşümünün ücretli çalışanlar, yani işgücü kesimi aleyhine dönmesinde etkili olmuştur (Güçlü ve Bilen, 1995, s. 164).

Teknolojik gelişmeler, emeğin sermaye ile ikame edilmesini olanaklı hâle getirmektedir. Böylece, işsizlik yanında ikame fırsatlarının artması da işgücü üzerinde bir baskı meydana getirmektedir. Bundan dolayı ücretler yükselişe geçse bile, istihdamın azalması veya yetersiz düzeyde artması nedeniyle işçilerin ücret ödemelerinden aldıkları pay düşmektedir (Altınışık ve Peker, 2008, s. 108).

Neo-liberal politikalar, finans kapitalizminin büyümesinde önemli bir rol almaktadır. Bunun en büyük etkisi ise devlet bütçesine yansımaktadır. Özellikle faiz harcamalarındaki artış, kamusal hizmetleri sınırlandırmakta ve kamu altyapı yatırımları üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu bağlamda birçok kesimin istifade ettiği yatırım ve kamu harcamalarının azaltılması düşük gelirli kişiler açısından olumsuz, faiz geliri elde

edenler açısından ise olumlu sonuçlar üretmektedir. Yani serbest piyasa ekonomisi, gelir bölüşümünün düşük gelirliler aleyhine; ama faiz geliri elde edenler ya da sermayedarlar lehine dağılmasına yol açmaktadır (Kazgan, 2008, s. 239'dan aktaran Uçkaç, 2010, s. 428).

Neo-liberal dönüşümlerin, aynı zamanda bireylerin ve firmaların ekonomik aktivitelerini kısıtladığı, siyasal özgürlükleri ortadan kaldırdığı ve en gelişmiş dünya ekonomilerine bağımlı bir yapı meydana getirdiği söylenebilir. Bu politikalar, Türkiye ekonomisi açısından kamu harcamalarının azaltılması ve özelleştirmelerin yapılması bağlamında uygulama alanı bulmaktadır. Ancak bu yapısal ekonomik dönüşümler; işsizliğe ve yoksulluğa neden olmakta ve gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da arttırmaktadır (Uçkaç, 2010, s. 429).

Vergi politikaları da, dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu bir yapı ile gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır. Doğrudan vergiler içerisinde servet vergilerinin düşük, gelir vergilerinin yüksek olması da bu sonucu destekler niteliktedir (Ayaş, 2012). 1985 öncesinde doğrudan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki yüzdesel payı, dolaylı vergilere kıyasla daha fazlaydı. Ancak sonraki yıllarda bunun tersi bir durum ortaya çıkmıştır. 1980'de doğrudan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 63 iken (Baş, 2009, s. 64), 2012'de % 33'e düşmüştür²⁶. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı ise, aynı yıllarda sırayla, % 37'den (Baş, 2009, s. 64) % 67'ye yükselmiştir²⁷. Şüphesiz ki bu durum, dar gelirli kesimler aleyhine negatif sonuçlar doğurmaktadır (Altınışık ve Peker, 2008, s. 108).

Türkiye'de plütokraziye (baskı ve çıkar grupları demokrasisi) dayalı bir yönetimin sonucu olarak 1980 sonrası yatırım teşviklerinde yaygınlık gösteren rant kollama faaliyetleri, gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasında etkili olan diğer bir nedendir. Hukuksal düzenlemelerin yetersizliği, denetim mekanizmasının işletilememesi, vb. nedenler teşvik uygulamalarının gayrimeşru alanlara kaymasına yol açmıştır. Ülkemizde ne yazık ki 1980 sonrasında siyasal yozlaşmayla iç içe geçmiş bir yatırım teşvik politikası izlenmiştir. Sözde yatırımcılar; hayali (yasa dışı) şirketler, iş takipçileri ve 'gezgin' politikacı ve bürokratlar aracılığıyla teşvik kredisi almışlar ve bu kredileri başka yerlerde ve başka amaçlarla kullanmışlardır (Aktan, 1993, s. 131-

²⁶<http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html> (Erişim tarihi: 23.08.2015)

²⁷<http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html> (Erişim tarihi: 23.08.2015).

133). Bu durum, ülkenin etkin bir siyasal yönetimden yoksun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Baskı ve çıkar gruplarının, siyasal iktidarı kendi çıkarları doğrultusunda etkileyip teşvik kolladıkları ve bu yolla haksız kazançlar elde ettikleri açıktır. Sosyal ve ekonomik amaçlı transferlerin, ülkenin kalkınması amacına yönelik üretken alanlarda kullanılması yerine baskı ve çıkar gruplarına aktarılması sonucu gelir dağılımındaki adaletsizlik artmış, bu da yoksulluğun derinleşmesine neden olmuştur.

Türkiye’de, küreselleşme sürecinde, ihracatı özendirmek amaçlı verilen ihracat teşvik kredileri ve finansal serbestleşme sürecinde bütçe açıklarının yüksek reel faizli kamu iç borçlanma politikasıyla finanse edilmesi sonucu büyük rantlar yaratılması, ülke içindeki gelir dağılımı eşitsizliğini derin boyutlara ulaştırmıştır (Şenses, 2004a, s. 17; Baş, 2009, s. 64). “Devlet Hazinesi’nden çeşitli baskı ve çıkar gruplarına yüksek meblağlarda fon aktarılması” olarak ifade edilen transfer ekonomisi (rantiye ekonomisi), Türkiye’nin iç ve dış borçlarını aşırı ölçüde arttırmış ve ülke yüksek faiz-borç kısır döngüsüne girmiştir (Savaş, 1989, s. 15’ten aktaran Oğuz, 2011, s. 92; Aktan, 1993, s. 129). Bütçe açıkları, sosyal güvenlik kurumlarının zararları, tarımsal sübvansiyonlar, mahalli idarelerin açıkları ve terörle mücadele gibi sebeplerle artış gösteren kamu açıklarının doğurduğu borç yükü ve borcu borçla kapatma şeklindeki günü kurtarıcı politikalar, özel kesim yatırımları için bir yandan tam bir dışlama (crowding-out) etkisi yaratırken öte yandan faaliyet dışı kazançlarla yaşayan rant ekonomisini doğurmuştur (Bocutoğlu, 2003, s. 225-226).

Ülkemizde etkin bir tarımsal örgütlenmenin yokluğu da, kaynak dağılımının üreticiler ve tüketiciler aleyhine bozulmasına yol açmaktadır. Türkiye’de tarım kesiminin örgütlenmesinde esas yapıyı oluşturan kooperatifler, ziraat odaları, birlikler, vakıflar ve dernekler ile tarıma hizmet sunan kamu teşekkülleri; örgütsel mekanizmaları, kurumsal yapı ve işlevleri itibariyle tarım sektörünün gereksinimlerini karşılama bakımından yetersiz kalmaktadır (Köroğlu, 2003, s. 65). Üretici kesimini temsil etmek için çalışan çok sayıda oda, birlik, kooperatif ve dernekler olmasına rağmen bu kurumlar baskı grubu vasfıyla etkinleşemeyip aktif olamamakta, üretici çıkarlarının gerçekleştirilmesine yönelik olarak koordineli biçimde çalışmamaktadırlar. Bunun neticesinde de ülke kaynakları etkin ölçüde kullanılamamakta ve üretici kesim zarara uğramaktadır (Yılmaz, 2008, s. 11). Bununla birlikte, Türkiye’de üretici örgütlerinin fonksiyonlarını ifa etmekten ziyade particilik düzleminde politize olmuş bir

yapı sergilemeleri de tarıma yönelik politikalar üretilmesini güçleştirmektedir (Köroğlu, 2003, s. 129-130).

Türkiye’de tarıma dayalı sanayi ve ticaret alanındaki örgütlenmenin üreticilere kıyasla çok daha güçlü olduğu söylenebilir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ile Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) bünyesinde çalışan birçok firma yetkilisinin, tarımsal üretim kapsamında etkin çıkar temsil faaliyetleri mevcuttur. Bu kesim üreticilere göre çok daha iyi örgütlenmiş olup, üreticiden alınan ürünün satışına kadar olan süreçte, üretici aleyhine ve kendi lehlerine çok büyük miktarlarda kazançlar sağlamaktadır. Dolayısıyla, üreticinin eline geçen fiyat ile tüketicinin ödediği fiyat arasındaki fark açılmakta ve bu süreçte aracı kesimler olağanüstü kârlar elde etmektedir (Arabacı, 2005, s. 212; Yılmaz, 2008, s. 11-12). Bu da aracı kesimler ile üretici ve tüketici kesim arasında gelir uçurumunun oluşmasına sebebiyet vermektedir. İşin gerçeği, Türkiye’de üreticilerin ortak çıkarlarını savunabilecekleri etkin örgütler oluşturamamaları, aracı kesimin tarım sektörü üzerinde daha fazla denetleyici konumda olmasına fırsat vermiştir. Sonuçta zararlı çıkan tüketici ve üretici kesimi olmuştur. Hem ürünleri yüksek fiyatlardan satın almak durumunda bırakılan tüketiciler hem de emeğinin karşılığını lâıyıkıyla alamayan üreticiler gelir kaybına uğramış ve tarımda istenilen gelişme sağlanamamıştır (Yılmaz, 2008, s. 12).

Gelir dağılımı konusunda yaşanan önemli sorunların bir diğeri, ülkemizde meritokratik sistemin yokluğudur. Türk kamu bürokrasisinin önemli yaralarından biri; herkese eşit işlem yapılmaması, yani yıllardan beri süregelen kayırmacılık sorunudur (Yılmaz ve Kılavuz, 2002, s. 27). Türkiye’de kamu personelinin işe alınma aşamasında liyakat sistemine dayalı olmayan uygulamalar yapılmaktadır. Memur alımları için düzenlenen yazılı ve sözlü sınavlar, adayın bilgi, beceri ve uzmanlığını ölçen sorulardan ziyade, onun genel kültürünü değerlendirmeyi esas alan ve daha çok alan bilgisiyle örtüşmeyen sorulardan oluşmaktadır. Bu sınavlar çoğunlukla politik yandaşlık, hemşerilik, dost, akraba ve bölgesel ya da ideolojik yakınlık gibi yozlaşma ve bozulma temelindeki unsurlardan etkilendiği için, gerçekten bilen ve hak eden kişinin işe alınmasına engel oluşturmaktadır (Yıldırım, 2013, s. 371; Yılmaz ve Kılavuz, 2002, s. 27). Dolayısıyla kamusal hak ve kaynaklar belirli gruplara, seçkin kişilere ayrıcalıklı olarak tahsis edilmekte, bunun sonucunda da işsizlik artmakta ve gelir dağılımı bozulmaktadır (Yılmaz ve Kılavuz, 2002, s. 27).

Ayrıca, Türkiye’de genellikle varlıklı, elit kişilerin siyasi yaşama girdiği ve parlamentodan bu kesimin lehine kararlar çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de, ekonomik ve siyasi anlamda demokrasinin olmayışı ve demokratik kurumların etkin olarak işlememesi de gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır (Boratav, Yeldan ve Köse, 2000’den aktaran Baş, 2009, s. 63-64).

Türkiye’de kimi bürokratların, kendi makamlarını ve prestijlerini korumak için lobicilik faaliyetleri aracılığıyla hükümetin aldığı kararlar üzerinde etkili olmaya çalışması ve böylelikle reform süreçlerine etki etmesi de ülke içi kaynak dağılımında eşitsizlik yaratmaktadır. Bu ise, bütçe açıklarını arttırıcı yönde etkide bulunmaktadır. Nihayetinde, devlet bu açıkları finanse etmek için vergi oranlarını arttırma yoluna gitmektedir (Akcagündüz, 2010, s. 33).

Sonuç olarak, küreselleşme süreci ve bu sürecin bir parçası olan neo-liberal politikalar ülkede gelir eşitsizliğinin büyümesine, toplumda yaşayan düşük ve yüksek gelirli kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına neden olmakta ve Türkiye, zengin ile yoksul arasındaki gelir farklarının azımsanmayacak ölçüde ciddi boyutlara ulaştığı bir ülke hâline gelmektedir (Taş ve Özcan, 2012, s. 427). Ülkemizde, plütokrasiye (zengin sınıf idaresi) dayalı bir yönetimin mevcudiyeti ve yıllardır süregelen ve meritokrasiyle bağdaşmayan birtakım uygulamalar da bu durumu körüklemektedir.

3.3.1.5. Sendikaların gücünün zayıflaması

Küreselleşme süreci, Türkiye’de sivil ve siyasal örgütlenme alanlarının yeniden yapılandırılmasını öngören bir düzen meydana getirmiştir. Ülkemizde 1980’den bu yana soğuk savaş stratejilerinin etkilerini taşıyan sosyoekonomik politikalar uygulanmaktadır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında, yeni toplumsal yapının hukuksal çerçevesini oluşturmak üzere hazırlanan 1982 Anayasası ile sendikal özgürlükler önemli ölçüde kısıtlanarak, sendikalara ve derneklere siyasi faaliyetlerde bulunma yasağı getirilmiştir. Toplu sözleşme ve grev hakkı sınırlanmış, memurların dernek kurma hakları da ellerinden alınmıştır (Aslan ve Kaya, 2004, s. 220; Uçar, 2010, s. 110).

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde uygulanan neo-liberal ekonomik politikalar sonucu üretim biçimi değişmiş, emeğin yapısı ve ücretler de bu üretim biçimine göre ayarlanmıştır. Yaşanan yapısal dönüşümlerin çalışma hayatı açısından etkileri,

ücretlerin aşağı çekilmesi yoluyla yurt içi talebin kısılması ve ihracatın arttırılmaya çalışılması yönünde olmuştur. Bu dönemde reel ücretler hızla gerilemiş, sendikal haklar da hızla askıya alınmıştır (Tartanoğlu, 2007, s. 56-58).

1980 yılından itibaren ithal ikameci sanayileşme stratejisinin terk edilerek dışa açık büyüme stratejisi uygulanmaya başlanması, korumacı dış ticaret politikalarının terk edilerek serbest ticarete geçilmesi, dışa açık ekonomi modelinin esas alınması ve Batı dünyası ile bütünleşmeye doğru hızlı bir değişim ve gelişim yaşanması sendikal faaliyetleri önemli ölçüde duraklatmıştır. Bu süreçte; sanayi sektöründe istihdam kapasitesinin düşmesi ve hizmet sektöründe nitelikli işgücü istihdamının artması, bilgi teknolojisindeki gelişmeler, yönetsel rejim ve stratejilerin değişmesi, bazı sektörlerde kol gücü yerine beyin gücünün ön plâna çıkması, kadın ve çocuk işgücü istihdamının artması, üretim süreçlerinin çeşitlenmesi ve çalışma sistemlerinin esnekleşmesi; kitlesel üretimin önemini yitirmesine neden olmuş ve mavi yakalı işçilere dayalı sendikal yapıyı olumsuz etkilemiştir (Yorgun, 2005, s. 142; Sarı Gerşil ve Aracı, 2007, s. 159).

Küreselleşme sürecinin hız kazandığı 1990'lardan itibaren özel sektörde yaşanan taşeronlaşma ve yeni teknolojik gelişmeler ile üretim modelindeki değişimin etkisiyle ekonomik yapıda ağırlık kazanmaya başlayan kısmî süreli çalışma, iş paylaşımı, esnek zamanlı çalışma, tele çalışma, çağrı üzerine çalışma, evde çalışma gibi esnek çalışma biçimleri üretimdeki verimliliği olağanüstü arttırmış; ancak işçiler üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Ücretler düşük düzeyde seyretmiş, işsizlik artmış, işçiler-emekçiler sendikal haklardan yoksun bırakılmışlardır (Türer, 2012, s. 94; Kocabaş, 2004, s. 7). Türkiye'de 1990'lı yıllardan itibaren üye kaybı, toplu pazarlık gücünde azalma, örgütlenme güçlüğü gibi sorunlar nedeniyle ciddi bir sendikal hareket krizi yaşanmaktadır (Tartanoğlu, 2007, s. 60). Küreselleşme süreciyle birlikte istihdamın yapısal değişim geçirmesi, özelleştirme çalışmaları, ekonomik istikrarsızlıklar, işçi ve işveren kesimi arasındaki anlaşmazlıklar, sendikaların siyasal etkinlik alanlarının daraltılması, sendikalar üzerinde hükümet denetiminin artması gibi konular örgütlenme sorunu doğurmakta ve sendikal mücadelenin zayıflamasına yol açmaktadır (Yılmaz, 2010, s. 182; Sarı Gerşil ve Aracı, 2007, s. 158).

Ülkemizde kayıt dışı sektöre yönelimin artması, üretimin orta ve küçük çaplı işletmelerde yapılması sendikal hareketin faaliyet alanını fiili olarak daraltırken; işsiz sayısının fazla oluşu, kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması, esnek istihdam politikalarının

temel alınması, yerli ve yabancı kaçak işçi gibi olumsuz gelişmeler örgütlenme eğiliminin azalmasında etkili olmaktadır (Yorgun, 2005, s. 146). Bununla beraber, işverenler tarafından emek üzerinde oluşturulan baskılar sendikalaşma hakkının kullanılmasını engellemekte, yani sendikaların üye sayılarının azalmasına neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda artış gösteren taşeron uygulamaları bu durumu belirgin bir şekilde yansıtmaktadır. Taşeron işçilerinin sendikalaşmaları yasal teminat altına alınmasına rağmen, taşeron işçileri genellikle kısa süreli istihdam edilmekte, kimi işverenlerin uyguladığı baskılar yüzünden işten çıkarılma korkusuyla sendikalaşamamakta, dolayısıyla da sendikal faaliyetlerden yoksun kalmaktadırlar (Mahiroğulları, 2001, s. 183-185; Yorgun, 2005, s. 146).

Türkiye’de genellikle küçük ölçekli işletmelerde ucuz işgücü kullanılmasını, sendikasız ve toplu sözleşmesiz işçi çalıştırılmasını öngören taşeronluk sistemi, özelleştirme girişimleriyle daha da yaygınlaşmıştır. Taşeron ilişkilerinin kullanılmasının amacı özelleştirmeyi kolaylaştırmaktır. Bu doğrultuda, özelleştirilmesi plânlanan işyerlerinde işgücü maliyetlerini düşürmek ve işyerini sendikasızlaştırmak başlıca hedef olmaktadır. Toplu iş sözleşmesi düzeninde işçi istihdam etme maliyetinin, sendikasız ve sigortasız işçi istihdamına göre yüksek olması taşeronlaşmayı teşvik etmektedir. Ayrıca istihdam vergilerinin yüksekliği ve uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar da, işletmelerin küçültülmesini ve işlerin bir kısmının taşeronlara devredilmesini cazip hâle getirmektedir (Ar, 2007, s. 302).

Türkiye’deki sendikal yaşamın, küreselleşme süreci ile gelen köklü değişiklikler içinde kendini koruması ve yeni koşullara uygun surette kendini yeniden yapılandırması mümkün olmamıştır. Siyasal iktidarlar; küreselleşme ile gelen yeni çalışma biçimlerini daha ziyade işçiler arasında kaos yaratmak, onları kendilerine bağlamak yolunda kullanmayı yeğlemektedirler. Bu koşullarda işgücü piyasası, sendikasızlaştırma sürecinde sermaye sahiplerinin ucuz işgücü avcılığı yaptığı (taşeron işçiliğin hızlandığı), vasıfsız işçilerin de bir dilim ekmek uğruna her şeye boyun eğmek zorunda kaldığı bir mekanizma hâline gelmektedir (Türer, 2012, s. 91). Bu durum, işçiler açısından çalışma haklarının zayıfladığı, çalışma koşullarının kötüleştiği, toplu sözleşme ve sendikalaşma hakkının yok sayıldığı bir düzene davetiye çıkarmaktadır (DİSK/Genel-İş Sendikası, 2014, s. 8).

Küreselleşme süreci, özgürce sendikalaşabilme hakkının önünü tıkamış ve Türkiye’de iş güvencesinin, sendikal güvencenin, toplu sözleşme yapma güvencesinin her an geri alınma tehlikesiyle karşı karşıya kalındığı bir yapı oluşturmuştur (Türer, 2012, s. 92). Uygulanan neo-liberal politikalar, ardı ardına yaşanan krizler, kayıt dışı istihdam biçiminin işgücü piyasasının yapısal bir sorunu hâline gelmesi, işçilerin iş güvencesi kapsamında talep ve beklentilerinin artmasına yol açmıştır. Esnekleşen ve aynı zamanda savunmasız bir yapıya bürünen emek pazarı, formel sektörde çalışan işçilerin pazarlık güçleri, işten atılma ya da hâlihazırdaki ücretlerine ve haklarına razı olma arasında tercih yapmaya zorlayan bir ortam yaratmıştır. Böyle bir yapıda işsizlik sürekli olarak işçileri kontrol ve disipline etmede önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. İşverenler bir yandan örgütlü işçileri bu yolla düşük ücrete ikna etmeye uğraşırken, diğer yandan örgütsüz işyerlerinde sıklıkla örgütlenmek isteyen işçileri işten çıkarmakla tehdit etmekte veya bu tehdidi hayata geçirerek işçilerin sendikalaşmasına engel olmaya çalışmaktadırlar (Urhan ve Selamoğlu, 2008, s. 185-186).

Sendikaya üye olan işçilerin haksız yere ve keyfi uygulamalarla işten çıkarılmaları sonucu artan işsizlik problemi, sendikalara ve sendikacılığa olan güveni sarsmakta, işten atılma endişesi duyan işçiler sendikaya üye olma konusunda rahat bir tavır sergileyememektedirler (Sarı Gerşil ve Aracı, 2007, s. 158-159). Ayrıca; özelleştirmelerle beraber artan toplu işçi çıkarmaları, ülkemizdeki yüksek oranlı işsizliğin daha da artmasına, sendikalara üye işçi sayısının azalmasına ve iş bulmakta güçlük çeken işçinin düşük ücretler ile güvencesiz ve korumasız çalışma koşullarına razı olmasından ötürü toplu pazarlık güçlerinin zayıflamasına neden olmaktadır (Sarı Gerşil ve Aracı, 2007, s. 163; DİSK/Genel-İş Sendikası, 2014, s. 8).

Türkiye’de işverenler tarafından işçilere uygulanan baskıların yanı sıra, sendikacılar zaman zaman sendikal faaliyetlerinden dolayı polis tarafından gözaltına alınmaktadırlar (Türer, 2012, s. 92). Sendikal örgütlenme aleyhinde yaşanan tüm bu gelişmelerin arkasında yatan temel neden, ülkemizde demokratik bir yönetim için ekonomik ve toplumsal örgütlenmenin rolünün, gereğinin ve öneminin yeterince anlaşılabilmesidir. Dolayısıyla sivil ve siyasal özgürlük alanları yeterince genişletilerek güvence altına alınamamaktadır. Devlet yöneticileri; sendikaları, çalışanların hak ve çıkarlarını koruyup savundukları örgütler biçiminde algılamak ve kabullenmek yerine

birer suç üretme merkezi, sendika üyelerini de toplum düzenini bozan potansiyel suçlu bireyler olarak görmektedir. Bu yaklaşım, toplumun her kademesinde yaşayan insanların ve özellikle de işçi kesimin motivasyonunu düşürerek direncini kırmakta ve çalışanların örgütlenmesini zorlaştırmaktadır (Altıparmak, 2001, s. 203-204'ten aktaran Yılmaz, 2010, s. 183).

Türkiye’de sendikal örgütlülüğün azalmasında rol oynayan önemli bir diğer unsur sendika-siyasi parti ilişkileridir. Sendikalar siyasal temsil anlamında geleneksel bir model oluşturamayan yapıları nedeniyle zaman zaman siyasi parti mensupları tarafından etkiye maruz kalabilmektedirler. Özellikle, iktidara gelen tüm siyasi partilerin hemen her dönemde sendikaların ve sivil toplum kuruluşlarının yönetimlerinde söz sahibi olma gayreti içinde oldukları gözlemlenmektedir (Lordoğlu, 2003, s. 196’dan aktaran Yorgun, 2005, s. 152). Bu yapı sendikaların faaliyetlerini engellemekte, politik özgürlüklerini sınırlandırmaktadır. 1980’lerden itibaren politik özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlanan sendikalar, 1990’lı yıllara kadar siyasi fonksiyonlarını arttırma mücadelesi vermelerine karşın; son 25-30 yılda siyasi etkinliklerinin hızla azaldığı bir süreç içerisindeyler (Yorgun, 2005, s. 152).

Türkiye’de 1984-2000 dönemine ait sendikalaşma oranları Tablo 3.19.’da gösterilmektedir:

Tablo 3.19. Türkiye’de 1984-2000 Dönemine İlişkin Sendikalaşma Oranları

Yayın Dönemi	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
OCAK 1984	2.317.016	1.247.744	53,85
TEMMUZ 1984	2.553.384	1.427.271	55,89
OCAK 1985	2.590.978	1.594.577	61,54
TEMMUZ 1985	2.819.517	1.828.471	64,85
OCAK 1986	3.038.619	1.937.120	63,75
TEMMUZ 1986	3.075.343	1.953.892	63,53
OCAK 1987	3.145.652	1.977.066	62,85
TEMMUZ 1987	3.268.030	2.044.797	62,56
OCAK 1988	3.354.718	2.120.667	63,21
TEMMUZ 1988	3.483.212	2.227.029	63,93
OCAK 1989	3.525.956	2.277.898	64,60
TEMMUZ 1989	3.564.214	1.834.969	51,48
OCAK 1990	3.495.087	1.921.441	54,97
TEMMUZ 1990	3.563.527	1.997.564	56,05
OCAK 1991	3.573.426	2.076.679	58,11
TEMMUZ 1991	3.513.064	2.130.811	60,65
OCAK 1992	3.606.170	2.192.792	60,80
TEMMUZ 1992	3.596.469	2.254.271	62,68
OCAK 1993	3.683.426	2.341.979	63,58
TEMMUZ 1993	3.742.380	2.485.681	66,41
OCAK 1994	3.837.910	2.609.969	68,00
TEMMUZ 1994	3.815.261	2.644.417	69,31
OCAK 1995	3.834.193	2.660.624	69,39
TEMMUZ 1995	3.905.118	2.667.014	68,29
OCAK 1996	3.973.306	2.695.627	67,84
TEMMUZ 1996	4.051.295	2.708.784	66,86
OCAK 1997	4.111.200	2.713.839	66,01
TEMMUZ 1997	4.215.375	2.774.622	65,82
OCAK 1998	4.266.097	2.856.330	66,95
TEMMUZ 1998	4.327.156	2.923.546	67,56
OCAK 1999	4.350.016	2.987.975	68,69
TEMMUZ 1999	4.381.039	3.037.172	69,33
OCAK 2000	4.508.529	3.086.302	68,45
TEMMUZ 2000	4.521.081	2.468.591	54,60

Kaynak: TÜHİS, İşçi İstatistikleri. www.tuhis.org.tr (Erişim tarihi: 25.05.2016).

2001-2016 yılları arasındaki sendikalaşma oranları ise Tablo 3.20.’deki gibidir:

Tablo 3.20. Türkiye’de 2001-2016 Yılları Arasında Sendikalaşma Oranları

Yayın Dönemi	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
OCAK 2001	4.537.544	2.580.927	56,87
TEMMUZ 2001	4.562.454	2.609.672	57,20
OCAK 2002	4.564.164	2.648.847	58,03
TEMMUZ 2002	4.572.841	2.680.966	58,62
OCAK 2003	4.686.618	2.717.326	57,98
TEMMUZ 2003	4.781.958	2.751.670	57,54
OCAK 2004	4.857.792	2.806.927	57,78
TEMMUZ 2004	4.916.421	2.854.059	58,05
OCAK 2005	4.970.784	2.901.943	58,37
TEMMUZ 2005	5.022.584	2.945.929	58,65
OCAK 2006	5.088.515	2.987.431	58,70
TEMMUZ 2006	5.154.948	3.001.027	58,21
OCAK 2007	5.210.046	3.043.732	58,42
TEMMUZ 2007	5.292.796	3.091.042	58,40
OCAK 2008	5.349.828	3.137.819	58,65
TEMMUZ 2008	5.414.423	3.179.510	58,72
OCAK 2009	5.434.433	3.205.662	59
TEMMUZ 2009	5.398.296	3.232.679	59,88
2010	-	-	-
2011	-	-	-
2012	-	-	-
OCAK 2013	10.881.618	1.001.671	9,21
TEMMUZ 2013	11.628.806	1.032.166	8,88
OCAK 2014	11.600.554	1.096.540	9,45
TEMMUZ 2014	12.287.238	1.189.481	9,68
OCAK 2015	12.180.945	1.297.464	10,65
TEMMUZ 2015	12.744.685	1.429.056	11,21
OCAK 2016	12.663.783	1.514.053	11,96
TEMMUZ 2016	13.038.351	1.499.870	11,50

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İstatistikler, İşçi ve Sendika Üye Sayıları. www.csgb.gov.tr (Erişim tarihi: 25.05.2016); TÜHİS, İşçi İstatistikleri. www.tuhis.org.tr (Erişim tarihi: 25.05.2016).

Tablo 3.19. ile 3.20.’de yer alan ÇSGB ve TÜHİS verileri incelendiğinde, Türkiye’de 1984-2000 döneminde sendikalaşma oranlarının genel anlamda arttığı, 2000 yılından sonra ise azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Son yıllarda bu oranlarda gerçekleşen azalışta küreselleşme sürecinin etkisi olduğunu vurgulamak gerekir (Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 44). Veriler, 1984’ten 2009’a kadar geçen süre içinde sendikalaşma oranlarının % 50-60 bandında seyrettiğini göstermektedir. Ancak, Türkiye’de çalışma hayatına ilişkin istatistiklerin gerçek rakamları yansıtmaktan oldukça uzak olduğu belirtilmelidir. Sendikalaşma oranındaki düşüş eğilimi gerçeği yansıtsa da, rakamların gerçek rakamlar olmadığı, oldukça abartılı rakamlar olduğu söylenebilir (Tartanoğlu, 2007, s. 69).

2010 yılından itibaren ÇSGB, sendikal göstergelere ilişkin daha inandırıcı ve tutarlı istatistiki veriler yayınlama amacı doğrultusunda çalışmalarını yürütmektedir (Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 44). Nitekim 2013 ve sonrası yıllardaki veriler incelendiğinde, ÇSGB tarafından yayınlanan rakamların OECD'nin rakamlarına yakınlaştığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, Bakanlığın sendikalaşma oranlarını hesaplama aşamasında OECD'nin kullandığı yöntemi esas almasıdır (Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 45). Bu noktada OECD verilerine göz atmakta fayda vardır.

Tablo 3.21. *OECD Verilerine Göre Türkiye’de Sendikalaşma Oranları*

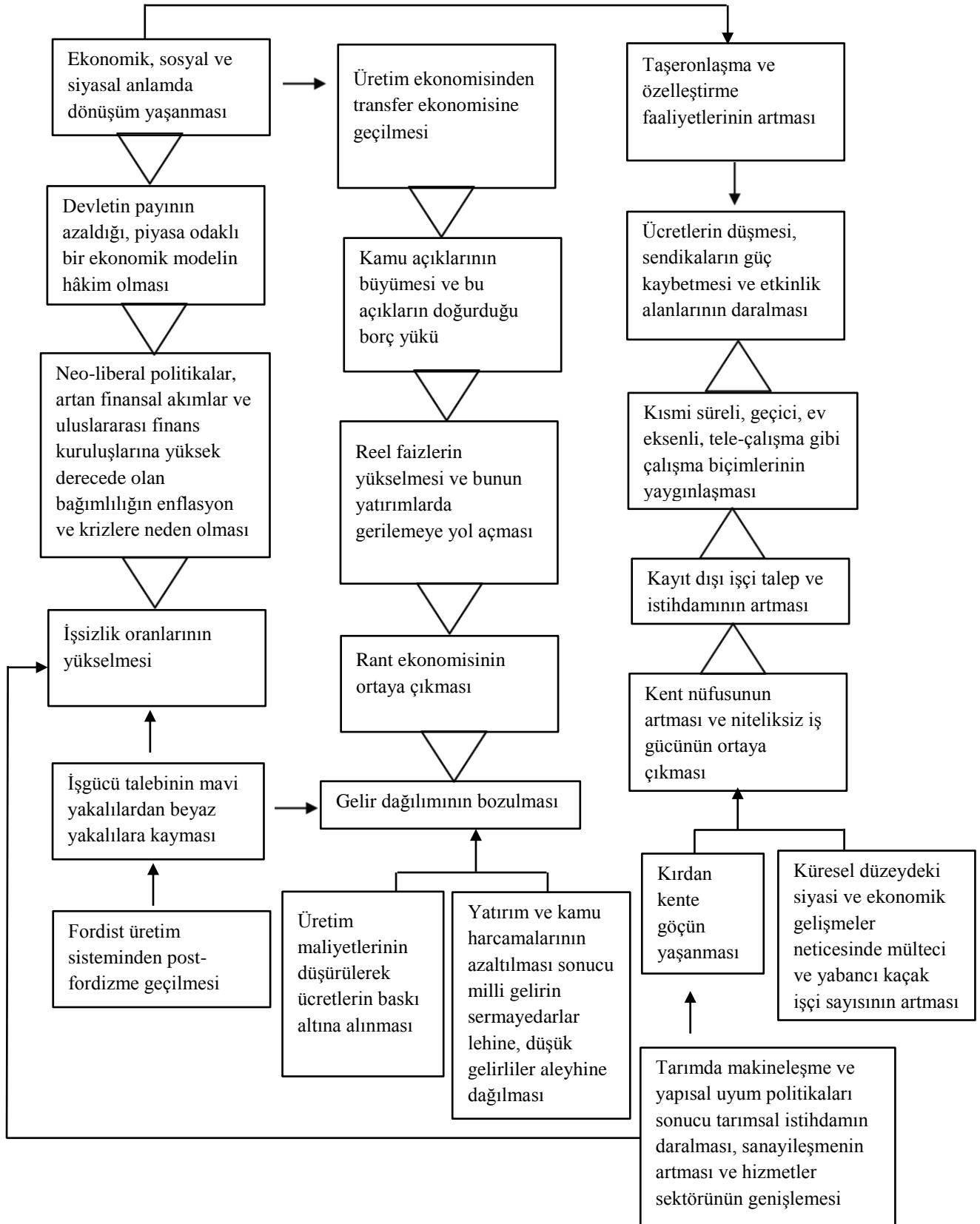
Yıllar	Sendikalaşma Oranları (%)
1986	21,9
1987	23,7
1988	22,2
1989	21,5
1990	19,2
1991	19,7
1992	20,1
1993	19,6
1994	17,2
1995	13,4
1996	12,5
1997	13,9
1998	12,4
1999	10,6
2000	9,9
2001	10,0
2002	9,5
2003	8,9
2004	8,6
2005	8,2
2006	7,5
2007	6,6
2008	5,8
2009	5,9
2010	5,9
2011	5,4
2012	4,5

Kaynak: OECD, *Trade Union Density in OECD Countries, 1960-2011*; OECD, *Trade Union Density*. <http://stats.oecd.org> (Erişim tarihi: 19.09.2015); Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 44-45.

Tablo 3.21.’deki OECD verilerine göz atıldığında, Türkiye’de 1980 sonrası süreçte sendikalaşma oranlarının düşüş trendine girdiği net bir şekilde görülmektedir (Çap ve Durmuşkaya, 2014, s. 45). 1986 yılında Türkiye’de % 21,9 olan sendikalaşma oranı 2012 yılına gelindiğinde % 4,5’e gerilemiştir.

Buraya kadar anlatılanlar doğrultusunda, küreselleşme sürecinin Türkiye açısından olumlu sonuçlar ürettiğini söylememiz pek mümkün değildir. 1980 sonrasında yaşanan köklü dönüşüm; ülkemizdeki gelir bölüşümü dengelerinin korunması, işsizliğin azaltılması, kayıt dışı istihdamın kontrol altına alınması ve sendikacılığın gelişmesi açısından maalesef olumlu etkisini hissettirememiştir. İç ve dış göçler kentlerde nüfus artışını beslemiş ve kayıt dışılığı tetikleyici bir rol oynamıştır. Üretimin yapısı ve işgücü piyasalarında yaşanan önemli değişimler sonucunda rekabete dayalı bir ekonomik hedef alınmış, tarımın göreceli önemi kaybolmuş, sanayi ve bilhassa hizmetler sektörünün istihdam yaratmadaki payı önemli ölçüde artmıştır. Bu süreçte, artan rekabetle birlikte teknolojik alanda yaşanan olağanüstü gelişmeler, özellikle hizmetler sektöründe nitelikli işgücü talebini ön plâna çıkararak nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farklılıklarının derinleşmesine yol açmıştır. Nihayetinde toplumda gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik ve yoksulluk artmıştır.

Şekil 3.1., küreselleşme sürecinde teknolojik ve ekonomik alanda yaşanan gelişmelere bağlı olarak Türkiye’de yoksulluğun ortaya çıkış aşamalarını göstermektedir:

Şekil 3.1. Küreselleşme Sürecinin Türkiye’de Yoksulluğu Etkileme Mekanizması

3.4. Yoksullukla Mücadele Stratejileri

Dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı boyutlarda ortaya çıkan yoksulluk sorununun çözülmesi amacı ile uygulanan mücadele stratejileri zamanla ve ülkelerin ekonomik koşullarına bağlı olarak değişim göstermektedir. Küreselleşme sürecinin piyasalarda yarattığı ekonomik konjonktür, yoksullukla mücadele kapsamında geleneksel yöntemlerin yanı sıra, neo-liberal politikaların da desteklediği yeni yöntemler kullanılmasını zorunlu hâle getirmiştir. Bu çalışma, yoksullukla mücadele stratejilerini, dolaylı ve doğrudan yoksullukla mücadele yaklaşımları çerçevesi içinde iki ana yaklaşım temelinde ele almaktadır (Doğan, 2008, s. 37; İncedal, 2013, s. 115).

3.4.1. Yoksullukla mücadelede dolaylı yaklaşım

Dolaylı mücadele stratejisi; büyüme temelli politikaları esas almakta olup, hızlı büyüme yoluyla yoksulların gelirlerini ve yaşam standartlarını arttırmayı amaçlamaktadır (Şenses, 2003a, s. 219; Şengür ve Taban, 2012, s. 65). Burada ön plâna çıkan nokta, ekonomik büyümeyi sağlamanın yanında, büyüme sonucunda kazanılan gelirlerin adil bölüşümü, yoksullara ulaşma derecesi ve yoksul kesimlerin refah düzeylerinde meydana gelen olumlu değişimlerdir. Bu yaklaşıma göre yoksulluğun önlenmesi, büyüme sürecinin gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltıcı yönde etkide bulunmasıyla olanaklıdır. Zira, toplumsal kesimler arasındaki gelir adaletsizliğini arttıran bir büyüme süreci, yoksulluğun azaltılması anlamında fazla bir yarar sağlamayacaktır. Bu nedenle, büyüme kanalıyla yoksulluğun azaltılmasında başarılı olunabilmesi için, sağlanacak hızlı büyüme süreci öncesinde gelir dağılımını iyileştirmeye dönük politikaların uygulanması gerekmektedir (Şenses, 2003a, s. 223-226; Bayraktutan ve Akatay, 2012, s. 4).

Ekonomik büyümeyi kıstas olarak seçen bu yaklaşıma örnekler verebiliriz. 1981-2000 yılları arasında Çin ekonomisinde sağlanan istikrarlı büyüme oranlarıyla birlikte yoksulluk oranlarında da ciddi düşüşler gerçekleşmiştir. Bu dönem süresince yıllık ortalama % 8,5 civarında büyüme oranı kaydeden Çin'in yoksulluk oranı % 50'lerden % 8 seviyelerine gerilemiştir. Vietnam'da da buna benzer bir gelişme yaşanmıştır. Bu ülke 1993-2002 döneminde ortalama % 6 oranında bir büyüme hızı yakalamış ve 1993 yılında % 58 olan yoksulluk oranı 2002 yılına gelindiğinde % 29 seviyesine düşmüştür (Genç, 2010, s. 127'den aktaran İncedal, 2013, s. 116).

Bazı kalkınma iktisatçıları, yoksulluğun azaltılmasında büyümenin ve büyüme odaklı politikaların tek başına yeterli bir faktör olmadığı kanısına vararak “yoksul yanlısı büyüme” adı verilen yeni bir teori öne sürmüşlerdir. Yoksul yanlısı büyüme, yoksul grupların büyümeden daha fazla kazanç sağlamaları (fayda elde etmeleri) olarak tanımlanmaktadır. Yoksul yanlısı bir büyümeden bahsedebilmek için, büyüme sürecinde yoksul kişilerin gelirlerindeki artış oranının, yoksul olmayan kişilerin gelirlerindeki artış oranından fazla olması gereklidir. Dolayısıyla, bu teoride büyümenin yoksul yanlısı olabilmesi, dar anlamda yoksulluğu azaltmasıyla ilişkilendirilmektedir (Genç, 2010, s. 128’den aktaran İncedal, 2013, s. 116-117).

Yoksullukla mücadelede dolaylı yaklaşım, büyüme sürecinde kazanılan gelirin bölüşüm ve yeniden dağılımının pek dikkate alınmaması nedeniyle eleştiriye uğramaktadır. Büyüme süreci tüm ülkelerde aynı şekilde işlememekte, ekonomik büyüme sayesinde milli gelirden meydana gelen artış toplumdaki düşük ve yüksek gelirli kesimlere farklı derecede yansımaktadır. Dolayısıyla büyüme sürecinin yoksul kesimleri nasıl ve ne yönde etkileyeceğini belirlemek ve kestirmek oldukça zor bir iştir (Genç, 2010, s. 129-130’dan aktaran İncedal, 2013, s. 117).

Bu yaklaşım çerçevesinde yürütülen politikaların ülkemizde uygulanma aşamasında ortaya çıkan temel sorun, servet ve gelir dağılımının göz ardı edilmesidir. Gelir dağılımı adaletsizliğinin yoksulluk üzerindeki etkisi tartışmasız olmasına rağmen, toplumsal gelir eşitsizliği konusu Türkiye’de gerek hükümet yetkilileri gerekse akademik çevreler tarafından pek fazla önemsenmemiş ve yoksulluğun önlenmesine/azaltılmasına dair yapılan çalışmalar sadece büyüme odaklı olmuştur. Kriz dönemlerinde bile yoksullukla mücadele tartışmaları büyüme odaklı politikalar ekseninde şekillenmiştir. 2001 krizi esnasında uygulamaya konan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile 2008 küresel krizinden sonra hazırlanan istikrar paketlerinde gelir dağılımı ve yoksulluk sorunlarına hemen hemen hiç değinilmemiş olması, çareyi ekonomik büyümede gören bu yaklaşımın belirgin örnekleridir (Şenses, 2003b, s. 323-324; Hünler, 2005, s. 4).

Türkiye’de yoksulluk sorununun gelir dağılımından bağımsız olarak ele alınması nedeniyle, vergilerin ve kamu harcamalarının çeşitli gelir grupları üzerindeki etkisi tartışmalara dâhil edilmemekte, bunların yeniden yapılandırılarak yoksullukla mücadele aracı olarak kullanılması ve toplumun her kesimine dengeli ölçüde dağıtımını konusu

gündeme getirilmemektedir. İşin ilginç bir yönü de, toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu bir vergi yapısının ve kamu açıklarının doğurduğu iç borç yükünün yarattığı rant ekonomisinden kaynaklanan bölüşüm sorunlarının yoksullukla ilişkilendirilmemesidir. Türkiye’de yoksulluğun boyutları detaylı ve sistemli bir biçimde araştırılmamakta, yoksulların yaşam standartları; yoksul bireyler arasındaki yaş, toplumsal cinsiyet, yerleşim yeri, eğitim düzeyi ve emek piyasasındaki konum açısından var olan farklılıklar çerçevesinde değerlendirilmemektedir. Bundan dolayı da, ülkemizde yoksulluk konusunda yürütülen çalışmaların başarıya ulaşması mümkün olamamıştır (Şenses, 2003b, s. 324-325; Hünler, 2005, s. 4).

3.4.2. Yoksullukla mücadelede doğrudan yaklaşım

1980 sonrası süreçte gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizlerden çıkış yolu olarak sunulup uygulamaya konan istikrar ve yapısal uyum programları, makroekonomik dengeleri iyileştirmek amacıyla mali alanda belli birtakım kısıtlamalar getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu sayede, önemli döviz girdisiyle kısa dönemli şoklar atlatılabilmiş; ancak işçi, memur, emekli gibi sabit gelirli kesimler, tarımsal küçük üreticiler ve kayıt dışı sektör çalışanları büyük miktarda gelir kaybına uğramışlardır (Şenses ve Önder, 2005, s. 199’den aktaran Doğan, 2008, s. 40). Neo-liberal politikaların toplumdaki gruplar üzerinde yarattığı bu olumsuz etkilerin telâfi edilebilmesi için daha somut politikalara ihtiyaç duyulmuştur. İşte yoksullukla doğrudan mücadele stratejileri, bu somut nitelikli politikaları içermektedir. Bu yaklaşımda, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi beklenmeden, mevcut ulusal gelirin daha adil bölüşümü hedeflenmekte, belli birtakım politikalarla ekonomiye müdahale edilmektedir (Şenses ve Önder, 2005, s. 200’den aktaran Doğan, 2008, s. 40).

Bu yaklaşım, devletin somut program ve politikalar uygulamak suretiyle yoksul kesimler için gerçekleştirdiği transfer harcamalarını içermektedir. Bu doğrultuda, yoksulların beslenme, sağlık, eğitim ve konut gibi temel ihtiyaçları giderilerek hayat standartlarının arttırılması amaçlanmaktadır (Şenses, 2003a, s. 219). Devlet; vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık ve eğitim politikaları gibi temel araçlar vasıtasıyla gelirin ikincil dağılımına etkin bir şekilde müdahil olarak yoksullukla mücadele etmeye çalışmaktadır (Gündoğan, 2008, s. 51; Bayraktutan ve Akatay, 2012, s. 4).

İşsizliğin azaltılması için üretilen politikalar ayrıca önem taşımaktadır. Devlet, toplumdaki kadın ve gençlerin iş deneyimi kazanmasına yönelik olarak bu bireylerle doğrudan iş yaratma programlarıyla istihdam olanağı sağlamaktadır (Biçerli, 2003, s. 460'dan aktaran Yıldırım, 2010, s. 11). Ayrıca yoksul işgücünün bilgi ve becerisinin geliştirilmesi için de çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda, imkânsızlıklar nedeniyle gerekli eğitimi alamayan ve bundan dolayı da nitelikli istihdamın gerektirdiği altyapıya sahip olamayan kişilere yönelik, onların kapasitelerini arttırmak için programlar uygulamaya konulmaktadır. Bunlara ek olarak, istihdam destekleri adı altında, işsiz grupları istihdam edecek işverenler devlet tarafından desteklenmekte ve onlara farklı imkânlar sağlanmaktadır (Biçerli, 2003, s. 461'den aktaran Yıldırım, 2010, s. 11).

Yoksullukla doğrudan mücadele yaklaşımına gerek duyulmasının nedeni, dolaylı yoldan izlenecek politikaların toplumda yaratacağı etkinin belirsiz olmasıdır. Ekonomik büyümenin sağlandığı bir durumda, büyümeden kaynaklanan gelir artışı, çeşitli sınıfları (çalışanlar, çocuklar, kadınlar, vs.) içinde barındıran bir toplumda her kesime eşit oran ve ölçüde yansımamaktadır (Doğan, 2008, s. 40). Büyüme sonucu elde edilen sağlık, eğitim ve istihdam gibi olanakların merkezden uzak yerleşim yerlerindeki bazı ihtiyaç sahiplerine ulaşmayıp, görece olarak daha yüksek gelirli kesimler üzerinde yoğunlaştığı durumlara rastlanabilmektedir (Baulch, 1996, s. 5'ten aktaran Solmaz, 2015, s. 166). Dolayısıyla bu süreçte mağdur olan ya da zarara uğrayan kesimlerin kayıpları doğrudan yardımlarla telâfi edilmeye çalışılmaktadır (Doğan, 2008, s. 40).

Sosyal ve ekonomik yardım kapsamlı yürüttüğü faaliyetlerle ülkemizde yoksulluğun azaltılmasına doğrudan katkıda bulunan önemli kurumlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Sağlık Bakanlığı (SB), Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)'dir. Bu kurumların yoksulluğun azaltılması konusundaki çalışmaları 1980 sonrasında faaliyete geçmiştir. Dolayısıyla kurumsal düzeyde yoksullukla mücadeleye yönelik temel politikaların belirlenmesi ve uygulanması bu dönemden sonra önem kazanmıştır (Sarısoy ve Koç, 2010, s. 337-338).

Turgut Özal iktidarından önce, dolaylı bir özellik arz eden mücadele politikaları uygulanmıştır. 1983 seçimleriyle iktidara gelen Özal hükümeti, yoksulluğun azaltılması düşüncesiyle yeni küresel ekonomik ve siyasal sistemle uyumlu liberal bir ekonomik programı yürürlüğe koyarak köklü bir kalkınma hamlesi başlatmıştır. Kalkınma

programının merkezinde, toplumda ‘orta direk’ olarak ifade edilen işçi, memur, çiftçi, emekli gibi sabit ve düşük gelirli kesimler yer almıştır. Böylelikle ulusal gelirin arttırılması yolu ile ülkenin kalkınması, özellikle de ‘orta direğin’ yeterli ve istikrarlı bir gelire sahip olması sağlanarak yoksulluğun azaltılması hedeflenmiştir. Bu gelişmeler ışığında, yoksullukla mücadelede devletin doğrudan aktif rol aldığı ve kurumsal çerçevede görev alanının genişlediği yeni bir döneme girilmiştir (Demirhan ve Kartal, 2014, s. 257-261).

Tez çalışmamızda dolaylı ve doğrudan yaklaşım olarak ele aldığımız bu iki temel stratejinin yanı sıra, radikal reform adı verilen düzenlemeler de yoksullukla savaşıma açısından değerlidir. Radikal reformlarda önceki yaklaşımların aksine kaynakların kişilere tahsis edilmesine odaklanılmamakta, bundan ziyade yoksul bölgelerdeki insanların refah seviyelerini arttırmaya yönelik politikalara ağırlık verilmek suretiyle ekonomik kaynakların köklü biçimde yeniden dağıtılması, toplumdaki eşitsizliklerin giderilerek yoksulluğun azaltılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda yoksullar için örneğin kredi, yerel düzeyde sulama, içme suyu, ulaşım, sağlık ve eğitime yönelik altyapı çalışmalarında iş imkânları oluşturmaya yönelik projeler üretmek önem taşımaktadır. Türkiye’de bir bölgesel kalkınma projesi olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hayata geçirilen GAP, yoksullukla mücadelede radikal reforma verilebilecek güzel bir örnektir (E. Kaya 2009, s. 24-25; Şengür ve Taban, 2012, s. 65; Üzümcü ve Korkat, 2014, s. 152; Şenses, 2003a, s. 227-232).

3.5. Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Yoksullukla Mücadele

Sosyal politikalar, toplumdaki bireylerin yaşamları süresince karşılaşabilecekleri tüm olumsuz durum ve olaylara karşı sosyal yönden korunmalarını öngören bir anlayışla ilgilidir. Bu bağlamda, kamusal karar ve uygulamalar ışığında yoksulluğun yol açtığı sosyal sorunların önlenmesi ya da mümkün olduğunca azaltılması hedeflenmektedir (Altan, 2006, s. 149-151’den aktaran Metin, 2012, s. 109-110). Bu politikalar toplumun tüm kesimlerini kucaklamakta; eğitim, sağlık ve konut hizmetleri, şehir ve bölge plânlaması, göç, terör, çocuk istismarı, cinsiyet ayrımcılığı, sosyal yardım ve güvenlik hizmetleri, gelir dağılımı, istihdam gibi çok boyutlu sorunları kapsamına almaktadır (Yüksel, 2014, s. 22-24; Yüksel vd., 2015, s. 24). Aslında sosyal politika bir bakıma sosyal dengelerin korunmasında katalizör görevi görmekte olup; yaşlılar, yoksullar, engelliler, kadınlar, çocuk işçiler gibi toplumda yardıma ve

korunmaya muhtaç dezavantajlı grupların sorunlarını çözmek, toplumda yer edinmelerini ve çalışma hayatına katılımlarını sağlamak, ayrımcılıkları önleyerek fırsat eşitliği yaratmak, insan hak ve özgürlüklerini referans almak gibi ilkesel hedefleri olan sistemli uygulamalardır (Yüksel, 2014, s. 19-24; Yüksel vd., 2015, s. 24).

Toplumsal bütünlüğe ve dengeye zarar veren, toplumdaki kesimler arasında ayrışma ve çatışmaya zemin hazırlayarak devlet düzeninin sarsılmasına yol açabilecek tehdit unsurlarını bünyesinde taşıyan yoksulluk sorunu, sosyal devletin görev alanındaki ve sosyal politikanın kapsamındaki en önemli sorunlardan biridir. Bu nedenle sosyal politika eksenindeki faaliyetler, yoksullukla mücadelede çok yönlü tedbirlerin düşünülüp geniş çaplı önlemlerin alınması doğrultusunda uygulama alanı bulmaktadır (Metin, 2012, s. 110).

Sosyal politika çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalar, sosyal devlet ve sosyal koruma gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi uygulamalar sosyal koruma kapsamında değerlendirilmektedir. Sosyal koruma üç kategori altında ele alınabilir. Birincisi, toplumdaki belli bir kesime gelir düzeyinden ve işgücü piyasasındaki statüsünden bağımsız olarak verilen genel destek amaçlı yardımlardır. Buna örnek olarak, ilköğretim ders kitaplarının çocuklara herhangi bir ücret talep edilmeden dağıtılması ya da okullarda çocuklara süt verilmesi gösterilebilir. İkincisi, bireyin işteki durumuna, çalıştığı sektöre ve istihdam edildiği süre içerisinde yaptığı katkıya göre değişen sosyal sigorta uygulamalarından (işsizlik sigortası, emeklilik maaşı, vs.) faydalandırılmasıdır. Üçüncüsü, yeterli mal varlığı bulunmayan ve ortalama geliri asgari geçim düzeyinin altında olanlara ya da bakıma muhtaç özel gruplara (engelli, yaşlı, çocuk, vs.) yönelik yapılan yardımlardır (Kaya, 2014, s. 94).

Sosyal politikanın hedefleri; küresel piyasalarda eşit koşullarda rekabet ortamı yaratmak, ekonomik kalkınmayı sosyal insanî gelişmeler ışığında sağlamak, ulusal ve evrensel düzeyde barışı ve sosyal adaleti temin etmektir. Sosyal politika, sosyal adalet ilkesi temelinde barışı sağlamayı öngörmektedir. Sosyal politikanın sosyal adalet hedefi, herkese mutlak eşitlik sağlama (milli gelirin eşit bölüşümünü sağlamak gibi) anlayışına dayanmamaktadır. Daha ziyade, eşitsizliklerin toplum huzurunu ve sükûnetini bozacak sosyal ve ekonomik engellerin kaldırılması ya da eşitsizliklerden doğan sosyal maliyetleri minimum seviyeye indirmek amacıyla önlemler alınmasını içermektedir. Bu

doğrultuda; adil bir ücret ve gelir dağılımı politikası, bölgesel eşitsizliklerin ve gelişmişlik farklarının azaltılması, adil bir vergi yükü politikası, tüm bireylere çalışma fırsatı sunan bir istihdam politikası, ekonomik imkânları elverişli olmayan güçsüz, zayıf kesimlerin muhafaza edilmesi, yaygın ve adil bir sosyal güvenlik politikası, sosyal hizmet politikaları ile bu politikaların plânlı, programlı bir şekilde ve bütünlük içinde uygulanması önem arz etmektedir²⁸.

Ülkemizde gelir dağılımı eşitsizliği sorunlarının çözülmesi, yoksulları destekleyici nitelikte politikaların uygulanması, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi, sosyal adaletin ve barışın korunması amacıyla yönelik olarak birçok resmi kurum ve kuruluş önemli görevler üstlenmiştir. Bu kuruluşlardan biri 1986 yılında Özal tarafından kurulan ve yaygın ismiyle ‘‘Fak Fuk Fon’’ veya ‘‘Fakir Fukara Fonu’’ olarak bilinen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)’dur. Fon, daha sonra Genel Müdürlüğe dönüştürülerek, 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı bir vasıf kazanmıştır (Karakoyun, 2013, s. 24; Demirhan ve Kartal, 2014, s. 261).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Türkiye’deki sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları aracılığıyla gıda, konut, giyim, yakacak, eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik yardımlar yapmaktadır (Şener, 2010, s. 14). Sağlık yardımları kapsamında, yoksul ailelerin çocukları temel sağlık hizmetlerinden düzenli olarak faydalanmakta, hamile kadınlar sağlık kurumlarında düzenli sağlık kontrollerini yaptırmakta, sosyal güvencesi olmayanların ve özürlü vatandaşların çeşitli sağlık giderleri SYDGM tarafından karşılanmaktadır. Bununla beraber, ilk ve orta dereceli okullarda öğrenim gören fakir çocuklara eğitim materyalleri temin edilmekte, çocukları okuyan yoksul ailelere aynî ve nakdî destek sağlanmakta, ilköğretim ve lise öğrencilerinin yemek, ulaşım ve barınma ihtiyaçları karşılanmakta, engelli öğrencilerin okula yönelik sevgisini arttırmak ve okullarına erişimlerini kolaylaştırmak için ücretsiz taşıma hizmeti sunulmakta, ortaöğretim aşamasında olup üniversite sınavlarına hazırlanan yoksul öğrencilere sınava hazırlık çalışma kitapları satın alabilmeleri için maddi destek sağlanmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, s. 81-93; Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 73).

²⁸http://sosyalpolitika.weebly.com/uploads/1/4/2/0/14207594/sosyal_politika_ders_notu_ii.pdf, s. 5. (Erişim tarihi: 11.02.2016).

SYDGM ayrıca, işsizliğin ve yoksulluğun belirgin olarak yaşandığı bölge ve illerde özür, yaşlı, kimsesiz ve hasta durumda olanlara günlük sıcak yemek dağıtım hizmeti vermekte ve toplumsal hayatın normal akışını engelleyen deprem, sel, yangın, vs. doğal afetler sebebiyle mağdur olan kesimlerin gıda, giyim, barınma, vs. temel gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik periyodik yardımlar yapmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, s. 93). Müdürlük bu yardımlarla birlikte, gelir kazandırıcı ve istihdam kapasitesini arttırıcı bazı projeleri hayata geçirmeye yönelik destek programları da uygulamaktadır. ‘‘Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, Sertifikalı Tarım İşçileri Projesi, Bilişim Çırakları Projesi, Gelir Getirici Projeler, Sosyal Hizmet Projeleri, İstihdam Odaklı Beceri Geliştirme Eğitimleri, Toplum Kalkınması Çalışmaları’’ bu programlardan birkaçını oluşturmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, s. 96-101; Gündoğan, 2008, s. 53; Doğan, 2008, s. 73).

Yoksullukla mücadelede önem taşıyan bir diğer resmi kuruluş ise Sağlık Bakanlığı’dır. Bakanlık 1992’den 2012’ye kadar yürüttüğü yeşil kart uygulamasıyla herhangi bir sosyal güvenlik sistemi kapsamında sosyal güvencesi olmayan kişilere bedava sağlık hizmeti vermiştir (Gürses, 2007, s. 67). Yeşil Kart²⁹ uygulaması, bu anlamda yoksulların sağlık yönünden güvenceye kavuşmalarına katkı sağlaması açısından önemli bir yoksullukla mücadele programı niteliğindedir. 2012 yılından itibaren ise 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu gereğince yeşil kartlılar ile yeşil kartı olmayıp herhangi bir sosyal güvencesi olmayanlar genel sağlık sigortası kapsamına alınmıştır (Karakoyun, 2013, s. 24; İncedal, 2013, s. 92; Özakçaoğlu, 2009).

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) de yoksullukla mücadele açısından kayda değer katkılar sağlamaktadır. Müdürlük; annesi ya da babası olmayan çocuklar, âmâ ve sakatlar ile gelir ve sosyal güvenceden yoksun vatandaşlara muhtaçlıkları dolayısıyla aylık bağlamakta, imaret açıp faydalandırmakta, aşevi hizmeti sunmakta ve çeşitli sosyal yardımlar yapmaktadır. VGM ayrıca, ailelerinin ekonomik imkânları kısıtlı olan ilk ve ortaöğretim öğrencilerine burslar vermektedir (E. Doğan 2014, s. 49; Boybek, 2009, s. 50; Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 73).

²⁹2012 yılında zorunlu Genel Sağlık Sigortası (GSS) sistemine geçilmesiyle birlikte ‘‘Yeşil Kart’’ uygulaması sona ermiştir. Bu tarihten itibaren yoksul vatandaşların (gelir testi sonucunda ailedeki kişi başı geliri brüt asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşların) GSS primi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı aracılığıyla karşılanmaktadır. Söz konusu GSS Prim Desteği fiili olarak Yeşil kart uygulamasının yerine geçmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, s. 91).

Yoksullukla mücadele açısından ülkemizdeki önemli uygulamalardan bir diğeri, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yaşlı ve özürlü vatandaşlarımıza yapılan nakdî yardımlardır. SGK, 2022 sayılı kanuna istinaden 65 yaşını doldurmuş yaşlılar ile muhtaç durumdaki özörlölere aylık bağlamaktadır (Kılıç ve Çetinkaya, 2012, s. 97).

Yoksul bireylerin kendi yaşam ortamlarında korumaya alınması bağlamında gerçekleştirilmesi öngörölen hizmetler 2828 sayılı kanuna istinaden Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından yerine getirilmektedir. Bu yasa kapsamında SHÇEK, başında ebeveyni ya da herhangi bir akrabası olmaması nedeniyle muhtaç duruma düşen çocuklar ile haklarında korunma kararı aldırılmış, ancak imkânsızlıklardan ötürü yuvalara veya yurtlara yerleştirilemeyip sırada bekletilen çocuklara; doğal afetlerden zarar gören aileler veya kimsesi olmayan, savunmasız, korunmaya muhtaç kişilere; olağüstü bir felaket, hastalık veya kaza geçirerek belli bir süre kendisinin ve aile üyelerinin temel gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde gelir elde etme imkânı bulunmayanlar ile hayati öneme sahip ciddi bir sağlık operasyonu geçiren kişilere; üniversite gibi bir yükseköğretim kurumunda okuyan ancak öğrenimini maddi zorluklar nedeniyle yarıda bırakmak durumunda kalan öğrencilere yardımlar yaparak destek olmaktadır (Şener, 2010, s. 16).

Ülkemizde yoksullukla mücadelede sosyal politika kapsamında değerlendirilebilecek başka uygulamalardan da söz edilebilir. Türkiye’de zorunlu olan işsizlik sigortası bunlardan birisidir (İnan, 2013, s. 12). İşsizlik sigortası, çalışma fırsatına sahip olmayan işsiz kesimin sıkıntılarını hafifletip ihtiyaçlarını gidermek amacıyla uygulamaya konulmuş etkin bir sosyal politika aracıdır. Dünyanın pek çok ülkesinde hayata geçirilen bu sigorta, Türkiye’de işsizlerin bir iş buluncaya kadar geçen süre içinde iş edinmeleri için yeterli düzeyde eğitim almalarını sağlayacak maliyetleri karşılayabilmesinin yanı sıra, iş bulma konusunda da onlara yardımcı olma bağlamında önemli bir işleve sahiptir (Özakçaoğlu, 2009). Bu güvenlik politikasının bir özelliği de, verimliliği arttırarak büyümenin gerçekleşmesinde rol oynaması ve satın alma gücünde koruyucu etki yaparak talebin mevcut düzeyde tutulabilmesinde etkili olmasıdır. Ülke ekonomisine sağladığı katkılar ve yarattığı bu olumlu etkiler nedeniyle işsizlik sigortasının kapsamını genişletmenin faydalı olacağı söylenebilir (Özakçaoğlu, 2009).

Türkiye’de uygulama alanı bulan bir başka yoksullukla mücadele aracı ise, bireyleri girişimciliğe özendirmek amacıyla 2001 krizinden sonra yaşama geçirilen

mikro kredi projeleridir. Türkiye’de bireyler kırdada veya kentte, kendi işlerini kurmak ve girişimcilik potansiyellerini açığa çıkarmak istediklerinde bu projeler kapsamında destek alabilmektedirler. Zaten mikro kredi projeleri de bu amaç doğrultusunda uygulanmaktadır. Mikro kredi projeleri yoluyla, bireylerin ekonomide ortaya çıkabilecek muhtemel şoklara ve resesyon dönemlerine hazırlıklı olmaları ve böyle durumlarda devletin çözüm odaklı politikalarına güvenmek ya da çareyi bu politikalarda aramak yerine, kişisel beceri ve kapasitelerini devreye sokmaları hedeflenmektedir (Gürses, 2007, s. 68).

Günümüzde Halk Bankası, Ziraat Bankası, Vakıflar Bankası gibi finansal kuruluşlar küçük ölçekli işletmelere, tarım işçilerine devlet destekli ucuz kredi temin etmektedirler. Halk Bankası son dönemlerde kadın girişimcilere yönelik özel kredi dağıtım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ayrıca Garanti ve İş Bankaları ile Türkiye Sınâf Kalkınma Bankası gibi ticari nitelikli bazı özel bankalar da mikro işletmeler için özel kredi hizmetleri vermektedirler (Ozan Dündar, 2007, s. 24; Ateş ve Öğütoğulları, 2012, s. 43).

Türkiye’deki ilk mikro kredi uygulaması; İstanbul ve Kocaeli’ndeki kadınlara kredi vermek amacıyla, 2002 yılında Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) tarafından kurulan ‘‘Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi’’dir. 2003 yılında ise Diyarbakır Valiliği, Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı ve Grameen Bank’ın işbirliğiyle Diyarbakır’da yeni bir mikro kredi projesi başlatılmıştır. Türkiye Kalkınma Vakfı da, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bu projeler kapsamında faaliyet göstermekte ve iş kurmak isteyen ancak yeterli sermayesi olmayan bireylere aynı kredi desteği sağlamaktadır (DPT, 2007, s. 31-32; Doğan, 2008, s. 44). Bunlara ilâveten, 2005 yılında kabul edilen yasayla İl Özel İdareleri de ülkemizde mikro kredi hizmeti vermekle görevlendirilmişlerdir (Ateş ve Öğütoğulları, 2012, s. 43).

Mikro kredi uygulaması Türkiye’deki açlık ve yoksulluk sorununu çözme açısından etkili bir yoksullukla mücadele politikasıdır. Bu doğrultuda çeşitli kuruluşlarca gerçekleştirilen tüm uygulama ve projelerin amacı ülkedeki yoksulluğu azaltmak ve gelir dağılımında adaleti sağlamaktır (Ateş ve Öğütoğulları, 2012, s. 43; Yıldırım vd., 2011, s. 14).

Günümüzde yoksullukla mücadele kapsamında, vakıfların uyguladığı mikro kredi projeleri, STK’ların çeşitli girişim ve faaliyetleri ve yerel yönetimlerin yoksullara

beslenme, barınma, giyecek, yakacak yardımı hizmetleri son dönemlerde giderek yaygınlaşmakta ve bu çalışmalar resmi çevrelerce desteklenmektedir. Burada ortaya çıkan sorun, yoksulluğun azaltılmasında devletin rolünün ve işlevinin göz ardı edilmesidir. Oysa devlet, bahsedilen bu katılımcıları organize etme ve yönlendirme görevini üstlenen temel aktör olmalıdır. Çünkü yoksullukla mücadele, devletin diğer kurum ve kuruluşlarla birlikte aktif katılımı ve politik kararlılığı ile sürdürülmesi gereken ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve teknik boyutları olan çok yönlü bir süreçtir (Gürses, 2007, s. 70-71; M. Güneş 2012, s. 178).

Türkiye’de yoksullukla mücadelede başarıya ulaşmak amacıyla, geçerli standart önlemler yerine, her bölgenin yoksulluk profilini ve tüm kesimlerin ihtiyaçlarını ve yoksulluk nedenlerini dikkate alan önlemler geliştirebilen esnek bir yoksullukla mücadele stratejisi tasarlanmalıdır. Böyle bir esnek yapı içinde, yoksul bölge ve grupların gereksinimleri doğrultusunda ölçülü ve dengeli yardımlar dağıtılması sağlanabilecektir. Dolayısıyla hangi bölge ve kesimlerde gıda, giyim, yakacak, eğitim ve sağlık hizmetlerinden oluşan aynı ve/veya nakdi yardımlara, hangilerinde mikro kredi türü programlara ağırlık verileceği sistemli olarak rahatça belirlenebilecektir (Önder ve Şenses, 2006, s. 23; Karakoyun, 2013, s. 26).

Türkiye’deki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, ekonomik yönden muhtaç kişilere geçici, sürekli veya nesnel içerikli sosyal yardımlar yapmakla birlikte; uygulamada bu hizmetlerin, kişileri kendi kapasitelerini ve gelirlerini artırma amacına dönük olmayan bir yaklaşımla sunulduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla yoksullara yönelik sosyal yardım hizmetleri belirli kural ve ölçülerden yoksun, dağınık ve eşgüdümlü olmayan bir görünüm sergilemektedir. Bu nedenle, konunun genel bir düzenlemeden geçirilmesi gerekmektedir (Atalay vd., 1995, s. 224-226’dan aktaran DPT, 2001a, s. 89).

Ülkedeki yoksulluğun boyutları ve toplumsal kesimlerin yoksulluk derecesi bilinmeden yoksullukla etkili bir şekilde mücadele etmek mümkün değildir. Dolayısıyla yoksullukla başa çıkabilmek için, hangi kitlenin yoksul kategorisine girdiğinin belirlenmesi gerekmektedir. TÜİK’in yoksulluk konusundaki araştırmaları bu bakımdan çok önemli ve değerli bir niteliktedir. Ancak Türkiye’de il, ilçe, köy ve mahalle bazında bir yoksulluk envanteri çıkarılmasına yönelik daha geniş kapsamlı ve üst düzey çalışmalara ihtiyaç vardır (Gündoğan, 2008, s. 54-55).

Sosyal yardım alanındaki gerçek ihtiyaç sahipleri tespit edilerek, bu kişilere en uygun hizmetlerin ulaştırılması sağlanmalıdır. Bu süre zarfında kaynak israfının önlenerek savurganlığa yol açmamak için, sosyal yardımlardan sorumlu bütün kuruluşlarda Sosyal Hizmet Eğitimi almış olan uzmanların istihdam edilmesi teşvik ve temin edilmelidir. Sosyal yardım hizmetlerinden yararlanmak amacı ile başvuran veya çeşitli kurumlar tarafından sosyal yardım hizmetleri kapsamına alınmış olan kişiler İş ve İşçi Bulma Kurumu ile M.E.B. Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü gibi kurumlara yönlendirilerek vasıf kazanıp üretken hâle gelmeleri için, meslek edindirme programlarından yararlandırılmalı ve böylece kişilerin marjinal işlerde çalışmak yerine nitelikli insan gücü olarak kendilerini yetiştirmeleri sağlanmalıdır (Atalay vd., 1995, s. 224-226'dan aktaran DPT, 2001a, s. 90).

Kırdan kente göç edenler ve kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürlüler gibi yoksulluk riski taşıyan dezavantajlı gruplara yönelik eğitim, sağlık ve kültür hizmetleri arttırılmalıdır. Ülkemizde özellikle yaşlı nüfusun artması ve aile yapılarının değişim süreci geçirmesi gibi etkenler, yaşlı kesimler için hizmete sunulacak yardımların önemini arttırmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2006, s. 43). Bunlara ek olarak; kentsel alanlarda barınma sorununun giderilmesi için ucuz kredi ve uygun ödeme koşullarıyla bireylere ev sahibi olma imkânı tanınması ya da konutların belediyelerce satın alınıp kiralık sosyal konut hâline getirilerek yoksul bireylere/ailelere sağlanması gerekmektedir. Çocuk işçilik, uluslararası kurum ve kuruluşlarca belirlenen bir yaşa çekilmeli ve sıkı şekilde denetlenmelidir. Kadın yoksulluğunun giderilmesi yönünde, dul kalmış, boşanmış kadınlara nakit yardım desteği yapılmalı, belediyelerce şiddete maruz kalan ya da terk edilen kadınlar için kadın sığınma evleri açılmalı, kayıt dışı olarak kısmî zamanlı ya da ev eksenli çalışan kadınlar (örneğin evlere temizliğe giden ya da evlerde parça başı iş yapan kadınlar), sosyal güvenlik kapsamına alınmalıdır. Deprem, yangın, sel gibi olağanüstü afetlerde muhtaç duruma düşen ailelere ya da yaralanan hasta düşen bireylerin yakınlarına ekonomik ve sosyal destek sağlanmalıdır. Eğitim fırsatlarından yoksulların yararlandırılmasını sağlama yönünde yoksulluğu önleyici programlar hayata geçirilmelidir (Kaya, 2014, s. 95).

Yoksulluk sorununun kronik bir görünüm almaması için, yoksullukla mücadelede sosyal yardım çalışmalarının yanı sıra, sosyal hizmetlerinde yoğun ölçüde faaliyete geçirilmesi önem taşımaktadır. Ancak bu politikalar, yoksul bireylerin kriz ve

olağanüstü durumlara karşı korunmasını ve yaşam standartlarının geliştirilmesini ilke edinen bir yaklaşımla uygulanmalıdır. Özellikle sosyal hizmetler, yardım için müracaat eden kişilere hazır reçeteler sunma anlayışından uzak olmalı, bundan ziyade o kişilerin süreç içerisinde katılımcı konumunda aktif rol almalarını isteyen ve hedef kitlenin sorunlara çözüm üretme ve stratejiler belirleme kabiliyetini arttırmayı öngören bir mantık ve çabayı içermelidir (Toksöz, 2003, s. 324'ten aktaran M. Güneş 2012, s. 174-175; Yaşar ve Açıkgoz, 2011, s. 427).

Türkiye'de sosyal yardımların gerçekleştirilmesi sürecinde karşılaşılan sorunlar arasında, sistemsel bütünlüğün olmaması ve işlemlerin ortak veri tabanı üzerinden yürütülmemesi; kurumsal düzeydeki kapasite yetersizlikleri; kurumların birbiriyle koordineli ve işbirliği içinde çalışmaması; yardım dağıtmakla yükümlü kurumlar arasında norm ve standart birliğinin sağlanamaması; kurumların görev alanlarının çakışması gibi nedenler yer almaktadır. Bu nedenlerden dolayı, kamu kaynaklarının sosyal yardım alanında etkin kullanılmadığı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Sosyal yardımların dengesiz biçimde dağıtılmasını önlemek amacıyla, sosyal yardım alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla mutlaka koordinasyon sağlanmalıdır. Düzenlenecek çerçeve bir sosyal yardım yasası ile bu sorunların üstesinden gelinmesi mümkün olabilecektir (Çoğurcu, 2010, s. 23; M. Güneş 2012, s. 175).

Türkiye'nin insanî gelişmişlik sıralamasında dünyanın pek çok ülkesinin epeyce gerisinde oluşu, artan gelir eşitsizliğinin toplumun bir kesimini yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya mahkum etmesi ve birçok alanda hak ihlallerinin yaşanması, ülkede gerekli siyasi iradenin yokluğuna dayandırılabilir. Bu bakımdan sivil toplum kuruluşlarına büyük iş düşmektedir. STK'lar devlete yükümlülüklerini hatırlatıcı bir fonksiyon icra etmeli, sosyal harcamalara yönelik taleplerini dile getirmeli ve bu taleplerin dikkate alınıp alınmadığını izlemek için örgütlü çabalar göstermelidirler. Yoksulluk sorununun çözümü, fedakâr bireylerin proje ve çalışmalarına bel bağlamak suretiyle değil; devlet politikaları kapsamında süreklilik teşkil eden bir doğrultuda sürdürülmeye çalışılmalıdır (Buğra, 2006, s. 1-2). Ayrıca hem devlet hem de sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan yardımlar sadaka niteliği taşımamalıdır. Sosyal hizmet kapsamındaki yardımlar, özellikle devlet mekanizması yoluyla gerçekleştirildiğinde yurttaşlar arasında siyasi meta unsuruna dönüştürülmemeli, yoksul kesimler arasında her türden kayırmacılığa

dayalı uygulamaların ısrar ve katiyetle önüne geçilmelidir (M. Güneş 2012, s. 176; Tireli, 2010, s. 87).

İşsizliğin kronikleştiği, çalışan yoksulların sayısının arttığı Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede sosyal yardımlar, sosyal politikanın önemli bir bileşeni ve kalıcı bir parçası olarak görülmelidir. Dolayısıyla, bu yardımların hayırseverlik anlayışıyla değil, toplumdaki tüm ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerini adil ölçü ve standartlarda karşılamayı öngören bir yaklaşımla biçimlendirilmesi ve uygulanması önem arz etmektedir (“Türkiye’de sosyal politika: İlkeler, sorunlar ve çözüm önerileri”, 2014, s. 10-11).

Sosyal yardım için ayrılan kamu gelirlerinin, yoksulluğu azaltma amacına uygun, verimli alanlarda kullanılması sağlanmalıdır. Mükerrer yardımların önüne geçmek ve hak etmeyenlerin yardımlardan faydalanmalarını engellemek için vakıflar hem birbirleriyle hem de belediyeler ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile irtibat hâlinde olmalı ve bu kuruluşlar yoksullukla mücadelede işbirliğiyle hareket etmelidirler (SYDGM, 2003-2009, s. 1-7’den aktaran Yıldırım, 2010, s. 14-15). Geliştirilen projeler bir başlangıç olarak kabul edilmeli ve daha etkin hizmetler sunmak için gayret gösterilmelidir. Sivil toplum kuruluşları ve diğer ülkelerdeki benzer kurumlarla ilişkiler geliştirilerek bilgi ve deneyim paylaşımı içinde olunmalı ve yoksulların durumlarını iyileştirme konusunda çok yönlü tedbirler alınmalıdır (Yıldırım, 2010, s. 14-15).

3.6. Türkiye’de Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Politika Önerileri

Türkiye’de sosyoekonomik kalkınmayı sağlayabilmek için yoksulluğu azaltıcı yapısal reformlara ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda gelir dağılımını iyileştirmeye dönük politikalar uygulanmalı, toplumdaki bütün kesimlerin milli gelirden adil bir pay alması sağlanmalıdır. Yurtiçi gelirden pay alabilmek ise, öncelikle ve temel olarak işgücü piyasasında istihdam edilebilmekle mümkündür. Siyasal iktidarların öncelikli hedefi, istihdam arttırıcı ve işsizliği önleyici politikalar olmalıdır. Gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılmasında, istihdam edilen işgücünün küresel plânda geçerli bilgi, beceri ve nitelik ile donatılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, işgücünün niteliğinin arttırılması amacıyla örgün ve yaygın mesleki ve teknik eğitim yaygınlaştırılmalı, eğitim ile işgücü piyasası ilişkileri geliştirilmeli, eğitim ve istihdam kurumları küresel koşullara göre yeniden yapılandırılmalı, uygulamalı mesleki teknik

eğitimde sosyal tarafların daha fazla katılım sağlamaları ve sorumluluk almaları teşvik edilmelidir (DPT, 2001a, s. 58-64).

Yatırım, istihdam ve üretim artışının sağlanması için Türkiye’deki tüm gelir dağılımı türlerini (fonksiyonel, sektörel, bölgesel, kişisel) ve aralarındaki ilişkileri dikkate alan, kısa - orta - uzun vadeli politikaları bütünleştiren, ekonomik yapı (uzun vadeli), ekonomik sistem (orta vadeli), ekonomik süreç (kısa vadeli) politikaları birlikte dikkate alan bir strateji uygulanmalıdır. Devletin uzun yıllar boyunca uyguladığı yüksek oranlı borçlanma stratejisi sonucunda meydana gelen ve ‘devlet merkezli spekülasyon rant ekonomisi’ne dönüşen yapı değiştirilmeli, rant ve faiz gibi üretken olmayan gelir kaynakları vergilendirilerek yeni ve etkin bir yatırım politikası izlenmelidir (DPT, 2001a, s. 95-99; Kuştepelı ve Halaç, 2004, s. 159).

Enflasyon oranının makul bir seviyeye çekilmesi ve istikrarlı tutulmasını sağlamak için düzenli olarak istikrar programları hazırlanmalı ve yürürlüğe konmalıdır. Kamu borçlanma gereğinin azaltılması temel ekonomik hedeflerden biri olmalıdır. Bu amaçla kamu gelirleri arttırılmaya çalışılmalı, kamu açıkları; borçlanma yerine sağlam kaynak olan vergi gelirleriyle finanse edilmeli ve kamu harcamaları kontrol ve disiplin altına alınmalıdır (Altınışık ve Peker, 2008, s. 109-110).

İşgücünün yerinde istihdam edilmesi sağlanmalı, buna yönelik kırsal alanda alternatif istihdam olanakları geliştirilmeli ve aktif istihdam politikaları uygulanmalıdır (DPT, 2007, s. 66). Hızlı nüfus artışı önlenmeli, kırsal ve kentsel alanlar arasında mevcut eğitim kalitesi farklılıkları giderilmelidir (DPT, 2001a, s. 98; Kubar, 2011, s. 242). Kırsal kesimde yaşayan nüfusun temel ekonomik faaliyeti olan tarım sektöründeki nispi verimsizlik sorunlarının azaltılması için; arazi toplulaştırma çalışmaları hızlandırılmalı, üretici örgütlenmeleri güçlendirilmeli, eğitim ve yayım faaliyetlerinin etkinleştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2006, s. 49).

İşgücünün sektörel ve bölgesel dağılımına yönelik politikalar üretilmelidir. Bölgelerin ve sektörlerin ihtiyaçlarına uygun olarak esnek eğitim sistemleri geliştirilmelidir. Tarım sektörünün hâkim olduğu bölgelerde tarım eğitimi, sanayi ve hizmetler sektörünün yoğunlaştığı bölgelerde bunlara yönelik eğitim altyapısı oluşturulmalıdır. Tarımsal istihdamdaki azalma trendine karşın, gelecek yıllarda dünya gıda arzında önemli sorunlar yaşanacağı düşünülerek, daha sağlıklı gıda maddelerinin üretilmesi için yeni tarımsal faaliyetler (organik tarım gibi yeşil sektörler) öne

çıkarılmalıdır. Bu noktada üretkenliği arttırmak amacıyla tarım sektöründe çalışacak nitelikli işgücü talebine yönelik plânlamalar yapılması gereklidir (Kalkınma Bakanlığı, 2014b, s. 58).

İşsizliğin azaltılmasında makroekonomik politikaların uygulanmasının yanı sıra, istihdam odaklı teşvikler verilmeli, aktif işgücü piyasası politikalarının etkinliği artırılmalı, işgücünün eğitim düzeyini yükseltici ve mesleki becerilerini geliştirici programlar konulmalıdır. Ayrıca işgücüne katılım oranının artırılması için, istihdam yaratmanın ötesinde kadın ve erkeklere işgücü piyasasındaki imkânlardan yararlanma konusunda fırsat eşitliği sağlayıcı, çalışma ve aile yaşantısını uzlaştırıcı, eşitlikçi yasal düzenlemeler ve bakım hizmetlerini sağlayıcı kurumsal reformlar acilen başlatılmalıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2014b, s. 117).

Ülke içi kaynaklar verimli ve tasarruflu bir biçimde kullanılarak, piyasada rekabetin etkin ölçüde işlemesi sağlanmalıdır. Bu durum, fiyat düşmesine bağlı olarak toplam talep ve istihdamda artışa yol açacaktır (DPT, 2001a, s. 99). İstihdam politikaları oluşturulurken ücretler ve gelirler politikası göz ardı edilmemeli, asgari ücretin insan onuruna yaraşır ve kişinin içinde bulunduğu toplumda ailesiyle beraber rahatça bir hayat sürmesine imkân verecek bir seviyeye yükseltilmesi sağlanmalıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2014b, s. 56).

Ülkemizde sanayileşmeye, ileri ve öncü teknolojilere, rekabet gücünü, yatırım yapma kapasitesini arttırmaya ve nitelikli istihdamı geliştirmeye dayalı bir büyüme stratejisi benimsenmelidir. Büyüme; ithalata ve kısa vadeli sermaye hareketlerine değil, artırılması gereken yurtiçi tasarruflara, doğrudan yatırımlara, yüksek katma değerli ve ileri düzeyli teknolojileri kullanan sanayi ihracatına dayanmalıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2014b, s. 56). Hızlı ve istikrarlı büyümenin sağlanması için, yatırımlar spekülâtif rant alanları yerine, üretken alanlara yönlendirilmelidir (DPT, 2001a, s. 98).

Enformel istihdam engellenmeli ve vergi tabanı genişletilerek, ücretli kesimin vergi yükü azaltılmalıdır (DPT, 2001a, s. 99). Kayıt dışı ekonomik faaliyetleri izlemek, kayıt altına almak ve bu konuda gerekli altyapının oluşturulması için Sosyal Güvenlik Kuruluşları mevcut koşullar çerçevesinde yeniden yapılandırılmalı ve bu kuruluşların işçiler ve işverenler açısından işlerlik kazandırılması sağlanmalıdır. Bu konuda işçiler, işverenler ve hükümet yetkililerinin görüşlerinin dinlenmesi çözüm üretme sürecinde toplumsal uzlaşmayı kolaylaştıracaktır (DPT, 2001b, s. 54-55). Kayıt dışı istihdamla

mücadelede başarıya ulaşılması; denetim ve cezai düzenlemelerin yanında, işletmelerin kayıt dışına yönelme nedenlerinin iyi irdelenerek gerekli önlemlerin alınmasıyla mümkün olacaktır. Denetim ve cezai yaptırımlar, ücret dışı maliyetlerin azaltılması ve kayıtlı sektörde çalışmanın özendirilmesiyle bütüncül surette eşzamanlı olarak yürütüldüğü takdirde başarı elde edilebilecektir. Bununla beraber, tarım sektöründeki kayıt dışılık sorununun yeniden ele alınması, Tarım İş Kanunu'nun çıkarılması ve sosyal güvenlik yasalarının bu bağlamda yeniden gözden geçirilmesi ve kadınların işgücüne katılımlarını arttırmaya ve piyasada kayıtlı çalışmalarını teşvik etmeye yönelik çeşitli özendirici önlemlerin alınması gerekmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014b, s. 117-118).

Türkiye'deki zengin sınıf yönetiminin yol açtığı ve derhal çözülmesi gereken önemli bir sorun da, sendikal alanda yaşanan siyasi temsil krizidir. Sendikalar, demokrasilerde medeni, siyasi ve sosyal haklar açısından merkezi bir öneme sahiptir. Ancak Türkiye'de sendikaların özgürce örgütlenmesinin ve faaliyette bulunmasının önüne türlü setler çekildiği ve dolayısıyla demokratikleşme çabası sendikal haklar alanına bir türlü taşınmadığı için, bu kuruluşlar emeği sömürülen işçi kesiminin maruz kaldığı eşitsizliklerin giderilmesi konusundaki taleplerini seslendirememektedir. Evrensel insan hakları beyannamelerinde tanınan sosyal haklar, sosyal güvenlik meseleleri, iş güvenliğine dair sorunlar bir türlü siyasi gündemin merkezine yerleşmemektedir. Sosyoekonomik açıdan toplumun düşük gelirli alt dilimlerinde hayatla mücadele eden, geçimlerini sağlayabilmek için çok uzun saatlerce oldukça düşük ücretlerle çalışan ve yoksulluğun kısır döngüsünden kurtulamayan grupların insanca yaşam taleplerinin dile getirilmesi ve siyasetin merkezine oturabilmesi, ancak sendikal hak ve özgürlükler ile toplu sözleşme hakkının tanınması ile mümkün olabilir. Bundan dolayı, sendikalar yalnızca bir sivil toplum kuruluşu olarak değil, demokrasilerde adaletsizlik ve eşitsizlik türlerini seslendiren merkezi örgütlerden biri olarak kabul edilmelidir (Yılmaz vd., 2010, s. 149).

İşverenle pazarlık gücünün arttırılabilmesi açısından çalışan bireylerin iş güvenceleri sağlanmalıdır. Sendikal güvencenin kapsamı genişletilmeli ve sendika üyeliğinden dolayı çalışanların iş sözleşmelerinin feshedilmesi uygulamasına son verilmelidir. Aynı şekilde, küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni istihdam

biçimlerine yönelik mevzuatın hazırlanması ve gittikçe yaygınlaşan bu çalışma türlerinin denetlenmesi sağlanmalıdır (DPT, 2001b, s. 55).

İç göçler neticesinde gündeme gelen gecekondulaşma sorunu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan rant alanlarının engellenmesi için arsa üretimi ve kent yerleşim plânları konusunda çevresel, idari ve hukuki boyutta düzenlemeler yapılmalıdır (DPT, 2001a, s. 99). Bununla beraber, yabancı kaçak işçiliğin engellenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmeli, bu doğrultuda sade ve düzenli bir mevzuat oluşturulmalı, yaptırımların arttırılması ve caydırıcı nitelikte olması sağlanmalıdır (DPT, 2001b, s. 55). Ülkemizde son yıllarda özellikle hizmetler sektöründe (temizlik, bakıcılık gibi ev hizmetlerinde) artış gösteren kaçak işçiliğin önlenmesi amacıyla konulan yasak ve cezalar yeterli olmayıp, bu sektörlerde çalışacak nitelikte eğitilmiş ve mesleki açıdan donanımlı kişilerin yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Zira, ülkemizde bu sektörlerde çalışanlar sosyal koruma ve güvenceden uzak, eğitim seviyesi düşük kişilerdir. Ülkemizde, bu sektörlerde istihdam edileceklere yönelik olarak İŞKUR ve Halk Eğitim Merkezleri bünyesinde meslek kursları açılmalı, meslek liselerinde bu sektörler hakkında bilgilendirme amaçlı dersler verilmeli, program ve seminerler düzenlenmelidir (Kalkınma Bakanlığı, 2014b, s. 57).

Ülkemizin özellikle doğu ve güneydoğu sınırları güçlendirilmeli, yasa dışı geçişlerin engellenmesine yönelik her türlü altyapı çalışmaları yapılmalıdır. Yasa dışı göçmenlerin ülkelerine hızlı ve etkin bir şekilde gönderilmeleri için ülkemizin başlattığı kaynak ve transit ülkelerle geri kabul anlaşması imzalanması yönündeki çalışmalar devam etmelidir. Her yıl belli dönemlerde, çoğunluğu komşu ülkelerden gelen işçi gruplarından oluşan ve özellikle Akdeniz ve Karadeniz bölgelerindeki illerde faaliyette bulunan dönemseller işçilerin eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve sosyal haklarının korunup yasal teminat altına alınması için esnek düzenlemeler gerçekleştirilmelidir (Kalkınma Bakanlığı, 2014a, s. 58-60).

Yabancı istihdamı konusunda sağlam ve güçlü bir kurumsal altyapı oluşturulmalıdır. Ayrıca resmi çevreler sivil toplum kuruluşlarıyla etkin bir işbirliği içine girmeli ve STK'lar arasında koordinasyonu sağlayacak bir sistem geliştirilmelidir. Sivil toplum kuruluşları mültecilere ilaç, yiyecek, barınma, danışmanlık ve hukuki destek, eğitim ve iş imkânları sağlama çalışmalarının yanında onların refah düzeyini arttırma, toplumsal hayata katılma, sorunlara çözüm üretebilme ve kimseye muhtaç

olmadan yaşayabilme becerilerini destekleyen çalışmalarını geliştirerek devam ettirmelidir (Koç vd., 2015, s. 89-90). Ayrıca mülteci emeğinin istismarını önlemeye yönelik denetimler arttırılmalı, emek sömürüsüne uğrayan, ücretlerini ve diğer haklarını temin etmede sıkıntı yaşayan Suriyeli çalışanların ekonomik ve hukuki haklarını arayabilecekleri mekanizmalar geliştirilmelidir (Çelik vd., 2014, s. 33).

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de uzun süre kalacakları göz önüne alınarak, toplumdaki diğer bireyler gibi üretmek ve çalışarak geçimlerini kazanmalarını sağlamaya yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ekonomi biliminin insan ihtiyaçlarının sonsuz, kaynakların ise sınırlı olduğu tezinden yola çıkarak, kaynak dağılımı sorununa en etkin şekilde çözümler üretilmelidir. Türkiye’nin Suriyeli mültecilerin tüm gereksinimlerini karşılaması hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Yapılan araştırmalar; Türkiye’nin Suriyeliler için 4,5 milyar dolarlık bir ödenek ayırmasına rağmen, Suriyelilerin temel ihtiyaçlarının hâlâ tam olarak giderilemediğini, çeşitli ülkeler ve kuruluşlardan gelen yardımların ise Suriyelilerin ihtiyacının sadece % 54’ünü karşılayabildiğini ortaya koymuştur (Uzun, 2015, s. 118-119; Orhan, 2014, s. 7). Dolayısıyla, sürekli olarak Suriyelilere temel yardım amaçlı transferler yapmak yerine, Suriyelilerin kendi çaba ve girişimleriyle konut ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamaları ve hayatlarını idame ettirmeleri teşvik edilmelidir. Bu noktada mültecilere eğitim fırsatları sunulmalı ve barınma ile beslenmeye ayrılan bütçenin bir bölümü eğitim hizmetlerinin finansmanına aktarılmalıdır (Uzun, 2015, s. 119). Suriyeli göçmen çocukların eğitim almaları için gereken adımlar atılmalıdır. Küçük yaştaki çocuklar için etkinlik alanları yaratılmalı ve eğitim imkânları oluşturulmalıdır. Çocuklar arasında gerekli şartları taşıyanlar örgün eğitim kapsamına geçirilmelidir (Yılmaz, 2013, s. 18).

Mültecilerin kayıt altına alınması suretiyle ihtiyaçları tespit edilmeli, çeşitli haklara ve hizmetlere erişimleri sağlanmalı, insanî yardım kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının mültecilere yardım ulaştırabilmesi kolaylaştırılmalıdır. Mültecilerin dini, mezhebi, milliyeti veya siyasi görüşleri arasında herhangi bir ayırım gözetilmeksizin hepsine eşitlikçi bir yaklaşımla insanî yardım ve temel hizmetler ulaştırılmalıdır. Her ilde Valilik, Belediyeler, Kızılay ve Sivil Toplum Kuruluşları arasında işbirliği yapılarak düzenli ve eşzamanlı yardım hizmetleri götürülmelidir (Yılmaz, 2013, s. 17-18).

Devletin zirvesi için karar alma süreci kolay işlemese de, sorunlarla iç içe olan yerel halk ve yerel yönetim doğru şekilde desteklenmelidir. Hükümet, Suriye’de 2011’den bu yana devam eden iç savaş nedeniyle Suriyelileri daha uzun süre misafir edeceğimizi göz önüne alarak uzun vadeli stratejiler geliştirmeli, üretilen politikalar günü kurtarıcı nitelikte olmamalıdır. Kadın, erkek, çocuk, genç, yaşlı bütün mülteciler için bir gelecek plânlaması yapılıp, değişik alanlarda uzmanlaşan, bilimsel ve mesleki bilgi ve beceriyle donatılan bireyler dünyaya kazandırılmalıdır (Sökmen, 2014).

Kamuda personel reformu yapılarak işe alımlarda liyakat ve verimlilik kriterleri getirilmelidir. Bürokratik engeller kaldırılarak bürokrasinin siyasal yansızlığı artırılmalı, işe alım sürecinde patronaja (kayırmacılığa) dayalı personel seçim sistemi kaldırılıp liyakat sistemi esas alınmalıdır. Bunun için de, mutlaka sorumlu ve tarafsız bir yönetimin kurulması gerekmektedir. Böyle olunca, bürokrasinin daha istikrarlı ve sürekli bir surette işlemesi sağlanabilecektir. Kamu kurum ya da kuruluşlarına personel alımı yapılırken politik tercihlerden ziyade teknik yeterliliği, mesleki bilgi ve deneyimi olan, işin gerektirdiği vasıflara uygun personelin istihdamı tercih edilmelidir (Yıldırım, 2013, s. 370).

Ülkemizde personel alımlarında yıllardan beri süregelen yoğun kayırmacılığı önlemenin tek ve en etkili yolu; herkesin eşitlikçi, tarafsız ve bilginin ölçüldüğü sınavlara tâbi tutulmasını sağlamaktan geçmektedir. Bu noktada, kurumların düzenledikleri sözlü ve yazılı sınavlarda soru alanlarının ve sorulan soruların niteliklerinin, adayların kapasitelerini belirleyebilme açısından tutarlı olması ve adil jüri seçiminin yapılması önem arz etmektedir. Sınav sorularının öğrencilerin aldıkları eğitim doğrultusunda hazırlanması, adayların işe yatkınlığını (liyakati) ölçecek nitelikte olması ve jüri üyelerinin aynı kişilerden oluşturulması yerine farklı yükseköğretim kurumlarından tespit edilmesi gerekmektedir (Yıldırım, 2013, s. 373).

Meritokratik bir sistemde, kalifiye olmayan işçilerin işgücü piyasasına girmeleri engellenmiş olacaktır. Türkiye’de elitizmin hüküm sürmediği, zengin ve yoksul kesimler arasında ayrımcılığın olmadığı, herkese fırsat eşitliğinin sunulduğu bir sistem oluşturulmalıdır. Fırsat eşitliği ilkesinin benimsenmesiyle, yoksul fakat kalifiye olan bireyler istihdam edilerek lâıyk oldukları konumu elde edebilecek ve yoksulluktan kurtulabileceklerdir. Bu bağlamda meritokrasiyi pozitif bir arz şoku olarak değerlendirebiliriz. Yıllardır bir türlü önüne geçilemeyen işsizlik sorununu çözmek için

meritokrasi kültürünün aşılması şarttır. Ülkemizde liyakat sistemi uygulandığında, nitelikli işçilerin piyasada yer almaları sağlanacak ve reel ücretler ile istihdam seviyesi artacaktır. Sonuç olarak toplumun refah seviyesi yükselecek ve ekonomik dalgalanmalara maruz kalma riski azalacaktır (Bahçe ve Gümüş, 2015, s. 12-22).

Kamu hizmetlerinde ve bürokraside kalite ve yeterlilik sağlamak için halka dönük bir yönetim anlayışı yerleştirilmelidir. Türkiye’de kaynak savurganlığına sebep olmadan, topluma kamu yararı doğrultusunda etkili ve verimli hizmet sunabilen idari bir sistem oluşturulmalıdır. Bu doğrultuda, merkezi yönetim, merkezin taşra teşkilâtı ve yerel yönetimler arasında yetki, görev dağılımı ve kaynak bölüşümü en etkin biçimde yapılmalıdır (DPT, 2001a, s. 67).

Ekonomik demokrasinin sağlanması için, siyasi demokrasi kültürü yerleşmiş olmalıdır. Bu sayede, işçi veya temsilcileri olan sendikaların örgütlenerek politik karar süreci içinde yer almaları sağlanmalı, çıkarılan yasaların belli çıkar gruplarına hizmet etmesinin önüne geçilmelidir. Diğer taraftan, sadece örgütlenme ve demokrasi kültürünün yerleşmesi yeterli olmayıp, bunun işletilebilmesi için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin de yapılmış olması gerekmektedir (DPT, 2001a, s. 73).

SONUÇ

Dünyanın çeşitli bölgelerinde ciddi bir sorun hâline gelen yoksulluk, ortaya çıkış şekli ve etkileri hakkında sık sık yoğun tartışmaların yaşandığı bir olgu olarak gündemin merkezine oturmuştur. Gelişmekte olan birçok ülkede yoksulluk derin ve şiddetli boyutlarda yaşanmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar, gıda yoksulluğundan ötürü her yıl milyonlarca kişinin açlığa maruz kaldığını ve yetersiz beslenme nedeniyle hayatlarını kaybettiklerini ortaya koymaktadır.

Yoksulluğun nedenleri ülkelerin demografik, sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarına göre farklı olabilmektedir. En temel nedenlerin başında üretim yetersizliği ve işsizlik gelmektedir. Elverişsiz doğa koşulları, artan göçler ve nüfus artış hızının yüksek olması, siyasi istikrarsızlıklar, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, hatalı uygulanan hükümet politikaları, krizler, yüksek enflasyon, ekonomik özgürlükler ile politik ve sosyal haklardan dışlanma gibi faktörler de yoksulluğu arttıran diğer nedenler arasında yer almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan yoksulluğun arkasındaki itici güç, 1980'lere damgasını vuran küreselleşme olgusudur. 1970'li yıllara kadar Keynes'in devlet müdahaleciliğine dayalı iktisat politikalarının birçok ülkede uygulanması; kamu açıklarında artış, vergi oranları ve fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir (Aktan, 1994, s. 26-27'den aktaran Günsoy, 2006, s. 185). Petrol krizleri sonrasında yüksek işsizlik ve enflasyonun bir arada görüldüğü bir konjonktür evresinin yaşanması sonucu bu politikalara olan güven sarsılmış ve bir grup klasik liberal iktisatçı tarafından neo-liberal felsefenin temelleri atılmıştır (Günsoy, 2006, s. 185-186). 1980'li yıllarda mal ve faktör piyasalarında fiyat kontrolleri kaldırılmış, ticari ve finansal işlemler serbestleştirilmiş, kamuda ve sosyal hizmet alanlarında özelleştirme çalışmaları hızlanmıştır (Şenses, 2004a, s. 3).

Ancak sosyal devlet anlayışının yıkılması işsizliği arttırmış ve piyasa ekonomisi, en başta tarım olmak üzere çeşitli sektörlerde çalışan kesimlerin yoksullaşmasına ortam hazırlamıştır. Küreselleşme sürecinden kazançlı çıkan kişiler olmakla birlikte, bu süreçten zarar görenlerin sayısı daha fazladır. Serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle üretimin yapısı ve işgücü piyasalarında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle küresel kuruluşlar aracılığıyla yürütülen yapısal uyum programları çerçevesinde

uygulanan özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikaları sonucu az gelişmiş ülkelerde ücretler düşmüş, sanayi üretimi gerilemiş ve işsizlik ciddi oranda artmıştır.

Dünya Bankası'nın verilerine bakıldığında, küreselleşme sürecinde dünyanın en zengin ve en yoksul ülkeleri arasındaki gelir farklılıklarının da derin boyutlara ulaştığı açıkça görülmektedir. Küreselleşme, az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin aleyhine sonuçlar üreterek çalışmaktadır. Sürecin etkin şekilde yönetilememesi, özellikle bu ülkelerdeki düşük gelirli kesimleri refah kaybına uğratarak yoksulluğu arttırmaktadır (Çeken vd., 2008, s. 79). Gelişen yeni teknolojilere paralel olarak nitelikli işgücü talebinin artması, nitelikli ve niteliksiz işçiler arasındaki ücret farklılıklarının büyümesine yol açmaktadır. Çokuluslu şirketlerin düşük ücretlerle işçi çalıştırmaya yönelmesi ve ulusal piyasalarla rekabet etme olanağına kavuşması da işsizliğin ve gelir bölüşümü sorunlarının artmasında etkili olmuştur.

Neo-liberal dönüşüm, Türkiye'de de yoksulluğun artmasında belirgin bir rol oynamıştır. Küreselleşme, Türkiye üzerinde en yıkıcı etkisini işgücü piyasaları üzerinde göstermiştir. Üretim yapısında meydana gelen değişimler ve işgücü piyasalarının esnekleşmesi reel ücretlerin gerilemesine ve istihdam oranlarının düşmesine neden olmuştur. Yüksek faiz-düşük kur politikaları sonucu hâkim olan ithal odaklı üretim stratejisi, istihdam oluşturma potansiyeli yüksek bazı işkollarındaki üretimi ülke dışına kaydırmıştır. Uzun yıllar boyunca yüksek oranlarda gerçekleşen enflasyon, kurların dalgalanması, küresel finans krizi, faiz oranlarının yüksekliği ve kısa dönemli sermaye hareketleri yatırımları olumsuz etkilemiştir. Sayılan bu nedenlerin hepsi, Türkiye'de işsizliğin artmasında rol oynamıştır. 2001 sonrasında Türkiye ekonomisi istikrarlı bir büyüme sürecine girmiş, ancak büyüme performansındaki başarı grafiği aynı ölçüde işgücü piyasalarına yansımamıştır. 2008 küresel krizi ile birlikte büyüme yavaşlamış, işsizlik rakamları ise tarihi seviyelere çıkmıştır. Sonraki yıllarda ise işsizlik oranları düşüş eğiliminde bir trend sergilemeye başlamıştır. Ancak, işsizliğin ülkemizde hâlen ciddi bir sorun olmaya devam ettiği, dolayısıyla da istihdam göstergelerinde yaşanan gelişmelerin sevindirici olmaktan uzak olduğu söylenmelidir.

Küreselleşme süreci, istihdamın sektörel dağılımını da olumsuz yönde etkilemiştir. 2001 yılından sonra uygulanan yapısal uyum politikaları neticesinde tarımın toplam istihdam içindeki payı ciddi oranda azalmıştır. Sanayi sektörünün payında istikrarlı bir artış yaşanmasına karşın, bu artış önemli boyutlarda olmamıştır.

Üstelik sanayi sektöründe ortaya çıkması muhtemel olan düşük verimlik ve enformelleşme gibi sorunlar nedeniyle yoksulluk baş gösterebilmektedir. Toplam istihdam içindeki en büyük artış hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. Ancak toplumdaki işçi kesimleri, bu sektörde yer alan istihdam imkânlarından eşit düzeyde yararlanamamaktadır. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, hizmet sektöründe beyaz yakalı işçi sayısını arttırırken, mavi yakalı işçilerin nispi önemlerinin kaybolmasına neden olmaktadır.

Neo-liberal politikalar gelir dağılımını bozucu etkiler yaratmıştır. İşsizlik, üretim ve işgücü maliyetlerindeki düşüşün ücretler üzerinde baskı yaratması, dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu bir ekonomik yapı ve yatırım ile kamu harcamalarının azaltılması sonucunda milli gelirin kapitalistler lehine; düşük gelirliler aleyhine dağılması gelir eşitsizliğinin artmasına yol açmıştır. Ayrıca, Türkiye’de etkin bir tarımsal örgütlülüğün olmaması da kaynak dağılımının üreticiler ve tüketiciler aleyhine bozulmasına yol açarak gelir eşitsizliğini arttırmış ve tarımın gelişmesini engellemiştir.

1950’li yıllarda tarıma teknolojik yeniliklerin girmesiyle beraber tarımın modernleşmesi, iç göç hareketini başlatan en önemli kıvılcım olmuştur. Küresel çaplı yaşanan gelişmeler paralelinde artan haberleşme ve ulaşım imkânları bir yandan kent hayatı ve koşulları hakkında bilgi edinme fırsatı yaratmış, diğer yandan ise tarımda piyasa merkezli üretim yapılmasına ortam hazırlamıştır. Bu da, sonraki yıllarda iç göçlerin giderek artmasına yol açarak kentleşmeyi doğurmuştur. 1980’den sonra neo-liberal politikalar kapsamında sübvansiyonların kaldırılması ve kentlerde çeşitli iş sahalarının ortaya çıkmasıyla birlikte, kentler kırsal kesimden göçen işgücü açısından cazip yerleşim yerleri hâline gelmiştir.

Kentlerde gelir eşitsizliği kırsal alanlara nispeten daha yüksek düzeyde seyretmektedir. Özellikle tarımsal işsizliğin artmasına bağlı olarak kırsal alanlardan kentlere göç akınlarının yaşanması sonucu kentlerdeki nüfus artmakta ve istihdam olanakları daralmaktadır. İşverenler daha çok nitelikli işgücü talep ettiğinden, geçimini sağlamak için kentlere göçen vasıfsız işgücü ya iş bulamamakta ya da düşük ücretli ve sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu da kentlerde gelir dağılımı adaletsizliğini ve yoksulluğu arttırmaktadır.

İstihdamın sağlandığı tüm sektörlerde kayıt dışılık yıllardan beri yaygınlık arz etmektedir. İç göçler, krizler, küçük ve orta ölçekli firma sayısının fazla oluşu, yasal,

idari ve finansal yükümlülüklerin fazlalığı, işverenlerin çocuk ve kadın işçi istihdamına yönelimi gibi unsurlar kayıt dışı istihdamın artmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, 1980’li yıllardan bu yana Türkiye’ye yönelik mülteci göçleri, ülke içindeki güvenlik sorunları nedeniyle yapılan zorunlu göçler ve yabancı kaçak işçi istihdamındaki artış da kayıt dışılığı tetikleyici ve yoksulluğu arttırıcı bir rol oynamıştır. Yabancı göçmenler, enformel konumdaki çeşitli işlerde çok kötü şartlarda çalıştırılarak emekleri sömürülmektedir. Bu göçmenlerin mutlaka sosyal koruma kapsamına girmeleri sağlanmalı, fiziksel ve ekonomik açıdan elverişli koşullarda çalışabilmeleri için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu kişiler bir taraftan kendi hayatlarını kazanırken, diğer taraftan yerli işçilerin ücretlerinin düşmesine ve hatta işlerini kaybetmelerine neden olabilmektedir.

Kayıt dışı istihdamın yanı sıra; küreselleşme süreciyle birlikte dışa açılımcı politikaların uygulanması, esnek üretim sistemlerinin ve çalışma biçimlerinin egemen olması, taşeronlaşma, özelleştirme çalışmaları gibi unsurlar sendikaların faaliyet alanını daraltıcı etkiler meydana getirmiştir. İdari stratejilerin değişmesi, işçi ve işveren kesim arasında yaşanan anlaşmazlıklar, ekonomik istikrarsızlıklar, belli sektörlerde emek gücünün yerini zihin gücünün alması sendikaların gücünü zayıflatmıştır. Sendikalar 1990’lı yıllardan bu yana ciddi oranda üye kaybına uğramakta ve toplu pazarlık güçlerinde azalma ve örgütlenme zorluğu gibi çok yönlü sorunlar yaşamaktadırlar.

Türkiye’de işsizliğin ve dolayısıyla yoksulluğun artmasına yol açan önemli faktörlerden biri, personel alımlarına yönelik yapılan sınavlarda liyakatin temel alınmayışıdır. Bu sınavların büyük çoğunluğu, işe alınacak personelin gayreti, bilgisi ve becerisi doğrultusunda hazırlanmamakta ve hemşeri, dost, akraba, siyasi yakınlık, vb. unsurlardan etkilenmektedir. Bunun sonucunda, gerçekten zeki ve alanında uzman olan kişiler işe alınmamakta ve bu kişiler çalışmayı hak ettikleri işten yoksun kalmakta, dolayısıyla da işsizlik artmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte artan yoksullukla mücadele edebilmek için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bunlardan biri, ekonomik büyümeye dayalı olan dolaylı mücadele stratejisidir. Ancak, Türkiye’de gelir bölüşümünü düzeltici politikaların yeteri kadar uygulanmaması ve dolayısıyla sağlanan büyümenin gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltıcı yönde etkide bulunmaması nedeniyle bu stratejinin başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Son yıllarda ülkemizde daha çok somut program ve politikalar olarak

bilinen doğrudan mücadele stratejisi kapsamındaki uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda vatandaşların yaşam koşulları iyileştirilmeye çalışılmakta, sosyal ve ekonomik yönden güvence altına alınmaları sağlanmaktadır.

Yoksullukla mücadelede başarıya ulaşmanın en etkili yolu, işsizlik oranının düşürülmesidir. Bu amaçla, toplumda yaşayan tüm bireyler için istihdamı artırıcı politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Öncelikle işgücüne olan talep ve buna bağlı olarak üretimin artırılması gereklidir. Bireylerin istihdam edilmelerine yönelik, emeğin niteliğini arttırmaya olanak sağlayacak işgücü eğitim programları düzenlenmelidir. Ayrıca, kadınların da işgücüne katılım oranının artırılarak işgücü piyasasında aktif rol almaları sağlanmalıdır. Tarımsal istihdamı canlandırmak için teşvikler arttırılmalı ve kırsal kesimde yaşayan nüfusun üretkenliğini ve tarımsal verimi arttıracak projelere ağırlık verilmelidir.

Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve hükümetler; gerek kendi kulvarlarında, gerekse bir araya gelip ortak projeler gerçekleştirmek suretiyle yoksullukla mücadele konusunda üzerlerine düşen görevleri eksiksiz yerine getirmeli ve etkin stratejiler geliştirmeye çalışmalıdırlar. Sivil toplum kuruluşları, mültecilerin günlük temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlama ve onların sosyal ve ekonomik kabiliyetlerini geliştirmeye yönelik çalışmalarını ivedilikle sürdürmelidir. Devlet, yoksullukla mücadelede görev alacak kurum ve kuruluşları belirleme yetkisine sahip olmalı ve uygulanan politikaların işleyişini sıkı biçimde denetlemelidir.

Gelir dağılımı dengesizliklerini önlemeye yönelik politikalar uygulanmalı, ülkede yaşayan tüm vatandaşların milli gelirden eşit bir pay alması sağlanmalıdır. Bunun için kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve nüfus artış hızının mutlaka düşürülmesi gerekmektedir. Ayrıca, ülkemizde rantiyeye ekonomisine dayalı yapı bir an önce değiştirilmeli ve yatırımlar ile dış kredilerin üretken alanlara yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Sivil ve siyasal özgürlük alanları genişletilmeli, sendikalaşmanın önündeki engellere bir son verilmeli, işçilere toplu pazarlık yapma hakkı tanınmalıdır. Demokrasilerin önemli kurumlarından olan sendikaların taleplerini dinlemek ve temsil faaliyetlerinin arttırılmasını sağlamak suretiyle sosyal güvenlik ve haklar ile ilgili sorunlar çözüme kavuşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar Bolat, B. ve Arııcıgil Çılan, Ç. (2007). İnsanî gelişme indeksi bileşenleri açısından gelişmekte olan ülkelerin diskriminant analizi ile karşılaştırılması. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)*, ‘‘Çevre, Kentleşme Sorunları ve Çözümleri’’, Ankara, Türkiye, 10-15 Eylül 2007, ss. 223-234. ISBN: 978-975-16-2441-3 (tk.); 978-975-16-2442-0 (1.c.). Z. Dilek, M. Akbulut, Z. Bağlan Özer, R. Gürses ve B. Karababa Taşkın (Eds.).
- Acar, M. (2014). Dünyada ve Türkiye’de açlık sorunu. *İnsanî ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*. <http://www.ihhakademi.com/dunyada-ve-turkiyede-aclik-sorunu/> (Erişim tarihi: 23.06.2015).
- Acemoglu, D. ve Ventura, J. (2002). The world income distribution. *The Quarterly Journal of Economics*, 117 (2), 659-694.
- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye’de büyük kentlerin gecekondulu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma*. Avrupa Komisyonu ve Türkiye Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na sunulan rapor. http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf (Erişim tarihi: 14.04.2016).
- Adıgüzel, M. (2013). Ekonomik küreselleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, (35), 1-20.
- Agénor, P.R. (2002). Does globalization hurt the poor? *World Bank Policy Research Working Paper 2922*, Washington, DC.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). *2014 yılı faaliyet raporu*. http://sgb.aile.gov.tr/data/5434f307369dc31d48e42dc5/2014_idare_faaliyet_raporu.pdf (Erişim tarihi: 07.10.2015).
- Ak, R. ve Ak Bingül, B. (2011). Ekonomik kriz sürecinde kadın işgücü ve yoksulluk. *Anadolu 2. Uluslararası İktisat Kongresi*, 15-17 Haziran 2011, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, ss. 1-13.
- Akcagündüz, E. (2010). Kamu tercihi teorisi ve Türkiye üzerine olan etkisi üzerine bir inceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 29-35.
- Akça, H. ve Ela, M. (2012). Eğitim ve gelir dağılımı ilişkisi: Türkiye değerlendirmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (3), 241-260.

- Akçetin, N. ve Akçetin, E. (2013). Liberalizmin dönüşümü. *Humanitas*, 1 (2), 15-26.
- Akçiçek, A. (2015). *2014 İnsanı gelişme endeksi ve Türkiye'nin insanı gelişme performansı*. SDE Raporu, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü.
- Aktan, C.C. (1993). Politikada rant kollama. *Amme İdaresi Dergisi*, 26 (4), 119-136.
- Aktan, C.C. (2002a). Globalleşme ve yoksulluk. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 1-25. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf> (Erişim tarihi: 20.01.2015).
- Aktan, C.C. (2002b). Yoksulluk sorununun nedenleri ve yoksullukla mücadele stratejileri. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 1-13. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf> (Erişim tarihi: 02.04.2015).
- Aktan, C.C. (2002c). Global ekonomik krizler ve yoksulluk. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 1-9. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/kriz-yoksulluk.pdf> (Erişim tarihi: 04.06.2015).
- Aktan, C.C. ve Vural, İ.Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. C.C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 1-32. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf> (Erişim tarihi: 29.03.2015).
- Aktan, C.C. ve Vural, İ.Y. (2005). Globalleşme sürecinde çokuluslu şirketler. 1-20. <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf> (Erişim tarihi: 05.03.2015).
- Aktaş, G. (2007). *Küreselleşme sürecinde Türkiye'de gelir dağılımı, yoksulluk ve sosyal politikaların evrimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme süreci ve etki alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 193-202.

- Akyol Eser, K. (2012). *Finansal serbestleşme sürecinde artan kısa vadeli sermaye hareketleri: Türkiye ekonomisine etkileri, riskler ve politika araçları*. Mesleki Yeterlik Tezi. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Alemdar, T.; Demirdöğen, A. ve Ören, M.N. (2012). Kırsal yoksulluk ölçüm sorunu ve Türkiye. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Konya, Cilt 1, 5-7 Eylül 2012, ss. 322-329. C. Oğuz, Z. Bayramoğlu ve Z. Karakayacı (Eds.). http://www.tarekoder.org/wp-content/uploads/2011/12/konya_cilt_I.pdf (Erişim tarihi: 22.04.2016).
- Altınışık, İ. ve Peker, H.S. (2008). Eğitim ve gelir dağılımı eşitsizliği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10 (15), 101-118.
- Ar, K.N. (2007). *Küreselleşme sürecinde Türkiye’de ücretlerin gelişimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Arabacı, A. (2005). Avrupa Birliği üyelik sürecinde tarım sektöründeki sivil toplum kuruluşlarının önemi. *2. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, 15-16 Ekim 2005, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, ss. 209-216. <http://www.fatih.edu.tr/~aarabaci/pdf/AvrupaBirligi.pdf> (Erişim tarihi: 21.03.2016)
- Archibugi, D. ve Michie, J. (1997). Technological globalisation or national systems of innovation? *Futures*, 29 (2), 121-137.
- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünya’da ve Türkiye’de yoksulluğun analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 60-76.
- Aslan, M. ve Kaya, G. (2004). 1980 sonrası Türkiye’de siyasal katılımı sivil toplum kuruluşları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (1), 213-223.
- Aslan, S. (2009). Küreselleşmenin ulus devletlere etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 289-296.
- Ateş, D. (2006). Küreselleşme: Ne kadar tek boyutlu? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1), 25-38.

- Ateş, G. ve Öğütoğulları, E. (2012). Türkiye’de yoksullukla mücadelede mikro kredi uygulamaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 33-54.
- Ayaş, N. (2012). Türkiye’de gelir dağılımı ve değişimi üzerine. *Türk Metal Sendikası*, (159). http://www.turkmetaldergi.com/Turkiyede-gelir-dagilimi-ve-degisimi-uzerine_makale_46.html (Erişim tarihi: 23.08.2015).
- Aydemir, C. ve Kaya, M. (2007). Küreselleşme kavramı ve ekonomik yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (20), 260-282.
- Aydın, D. (2014). Küreselleşme ve yoksulluk. *İnsanî ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, 1-14. <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2014/03/K%C3%BCreselle%C5%9Fme-ve-Yoksulluk.pdf> (Erişim tarihi: 28.05.2015).
- Aydın, E.G. (2013). Türkiye’de kayıt dışı istihdam konusu üzerine teorik ve ampirik bir çalışma. *International Conference on Eurasian Economies*, St. Petersburg, Rusya, 17-18 Eylül 2013, ss. 783-790. ISBN: 978-975-6319-21-5. S. Sarı, A.H. Gencer ve İ. Sözen (Eds.).
- Aydın, M. ve Türgay, T. (2011). Yoksullukla mücadelede vergi politikası ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 249-274.
- Bacak, B. ve Dönmez Kara, C.Ö. (2009). Küresel yoksulluğun önlenmesinde sendikaların rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 83-98.
- Bahçe, A.B. ve Gümüş, Ö. (2015). A solution to eradicate jobless growth: Meritocracy. *Copernican Journal of Finance & Accounting*, 4 (1), 9-25.
- Bakan, S. ve Yıldırım, Z. (2008). Dünü ve bugünü ile Türkiye’nin küreselleşme süreci. *Proceedings of the International Symposium on Turkish Republic*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 22-24 Ekim 2008, ss. 145-155. ISBN: 978-9944-452-26-7. B. Kodaman, S. Seydi, H. Çapraz, T. Ermumcu ve M. Kılıç (Eds.).
- Balkanlı, A.O. (2002). Küresel ekonominin belirleyici faktörleri üzerine. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 13-26.

- Baş, K. (2009). Küreselleşme ve gelir dağılımı eşitsizliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1), 49-70.
- Bayar, F. (2011). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (32), 25-34.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2009). *Kentsel yoksulluk, göç ve sosyal politikalar komisyonu raporu*. Ankara: Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. http://www.kentges.gov.tr/_dosyalar/sura_raporlari/kitap7.pdf (Erişim tarihi: 01.05.2015).
- Bayraktutan, Y. ve Akatay, M. (2012). Kentsel yoksulluk ve mikro finansman: Kocaeli örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (24), 1-34.
- Bekiroğlu, C. (2010). *Türkiye’de işsizlik sorununun çözümlenmesinde uygulanan ekonomi politikalarının analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Berk, F. (2010). *Küreselleşme dünyayı sömürgeleştirme süreci*. İstanbul: Vesta Yayınları.
- Berktaş, F. (2008). Liberalizm: Tek bir pozisyona indirgenmesi olanaksız bir ideoloji. H.B. Örs (Der.), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler içinde* (s. 47-114). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bhagwati, J. ve Srinivasan, T.N. (2002). Trade and poverty in the poor countries. *American Economic Review Papers and Proceedings*, 92 (2), 180-183.
- Bocutoğlu, E. (2003). Türkiye’de kamu ekonomisi ve yönetiminin şeffaflaştırılması, yolsuzluk ve yoksullukla mücadele. *Yoksulluk Sempozyumu*, İstanbul: Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Cilt 1, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, ss. 221-230. <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/132274/5f0c5c594ab93816f22080839adc2c2c.pdf?sequence=1#page=39> (Erişim tarihi: 27.09.2015).
- Bombongan, Jr. (2010 Ocak). Sosyal dışlanma kavramı: Genel bir bakış. (Çev: Senem Burkey), *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3 (1), 1-27.

- Boybek, S. (2009). *Sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki: Keçiören örneği*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Bozkurt, V. (2011). *Değişen dünyada sosyoloji: Temeller, kavramlar, kurumlar*. (6. baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bryant-Tokalau, J.J. (1995). The myth exploded-urban poverty in the pacific. *Environment and Urbanization*, 7 (2), 109-130.
- Buğra, A. (2005). *Yoksulluk ve sosyal haklar*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman raporu, Aralık 2005. http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf (Erişim tarihi: 22.03.2016).
- Buğra, A. (10 Aralık 2006). Yoksullukla mücadele hayırseverlik değil. *Radikal Gazetesi*, 1-2. <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/radikal2-2006.12.10.pdf> (Erişim tarihi: 24.04.2016).
- Burnell, P. (1995). The politics of poverty and the poverty of politics in Zambia's 3rd republic. *Third World Quarterly*, 16 (4), 675-690.
- Burniaux, J.M.; Dang, T.T.; Fore, D.; Förster, M; d, M.M. ve Oxley, H. (1998). Income distribution and poverty in selected OECD countries. *Economics Department Working Papers No. 189*, ECO/WKP (98) 2, <http://www.oecd.org/eco/public-finance/1864447.pdf> (Erişim tarihi: 11.05.2015).
- Büyükçavuşoğlu, O. (2009). *Küreselleşme ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Castles, S. (2000). Development, social transformation and globalisation. *Centre for Asia-Pacific Social Transformation Studies*, University of Wollongong Paper, Australia, 1-18.
- Castles, S. (2014). International migration at a crossroads. *Citizenship Studies*, 18 (2), 190-207.
- Cerny, P.G. (1995). Globalization and the changing logic of collective action. *International Organization*, 49 (4), 595-625.

- Coşkun, V. (2004). Küreselleşme ve ulus devletin geleceği. *Muhafazakâr Düşünce*, (1), 239-258. <http://www.muhamfazakar.com/pdf/26-13.pdf> (Erişim tarihi: 19.01.2015).
- Cömertler, N. (2011). Türkiye’de işgücü piyasasının yapısı, yoksulluk ve ekonomik büyüme. 7. *Ekonomik Yaklaşım Kongresi*, 22-23 Aralık 2011, Ankara: Gazi Üniversitesi, ss. 1-17.
- Crocker, D.A. (tarihsiz). Development ethics, globalization, and Stiglitz. Institute for Philosophy and Public Policy, School of Public Affairs, University of Maryland, 1-47. <http://terpconnect.umd.edu/~dcrocker/Courses/Docs/PUAF698Q-Dev%20Ethics,%20Globalization%20and%20Stiglitz.pdf> (Erişim tarihi: 20.01.2015).
- Çağatay, S.; Zambak, M. ve Duman, K. (2009). TR61 bölgesinde yoksulluk profili ve hane içi kaynak dağılımının yoksulluk üzerindeki etkisi. *Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, ss. 1-21.
- Çağlar, Ü.; Hızıroğlu, M.; Zengin, H.; Hızıroğlu, K.; Gürsoy, B. ve Yiğit, S. (2011). *Küreselleşmenin sektörel etkileri*. C. Ceylan (Ed.), Araştırma Projesi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-98, İstanbul.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (3), 83-104.
- Çakmak, H. (2008). Sen’in yetenek yaklaşımı ana akım iktisada alternatif bir paradigma sunmakta mıdır? *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19 (68), 1-15.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13 (1), 55-66.
- Çalışır, G. (2009). *Küreselleşmenin ortaya çıkardığı olayların Türkiye’deki televizyon haberlerine yansımaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye’de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 59 (2), 89-132.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), *İstatistikler, işçi ve sendika üye sayıları*.

<http://www.csgeb.gov.tr/home/contents/istatistikler/iscisendikauyesayilari/>
(Erişim tarihi: 25.05.2016)

- Çap, İ.B. ve Durmuşkaya, C. (2014). Türkiye’de sendikacılığın tarihi gelişimi ve sendikalaşma oranının azalma sebepleri. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 2 (3), 33-47.
- Çatal, M.F. (2014). Küresel finansal krizin BIST’de işlem gören otomotiv sektörünün sermaye yapısı üzerindeki etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (2), 179-197.
- Çatanoluk, C. (2009). Küreselleşme sürecinde finans piyasalarının liberalleşmesi ve krizler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 19-47.
- Çeken, H.; Ökten, Ş. ve Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği derinleştiren bir süreç olarak küreselleşme ve yoksulluk. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9 (2), 79-95.
- Çelik, A.; Alkış, M.; Sayan, S. ve Ekinçi, Y. (2014). *Gaziantep’te Suriyelilere yönelik saldırılar ve toplumsal nefretin sebeplerinin analizine dair rapor*. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Gaziantep Şubesi. <http://gaziantep.mazlumder.org/fotograf/yayinresimleri/dokuman/Suriyeliler-1.pdf> (Erişim tarihi: 30.03.2016).
- Çelik, M.Y. (2012). Boyutları ve farklı algılarıyla küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (32), 57-74.
- Çetin, H. (2002). Liberalizmin tarihsel kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (1), 79-96.
- Çınar, İ. (2009). Küreselleşme, eğitim ve gelecek. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 2 (1), 14-30.
- Çiftlikli, M. (1993). Serbest piyasa ekonomisinde müteşebbis ve insan faktörü. *Çimento İşveren Dergisi*, 7 (6), 3-9.
- Çoğurcu, C. (2010). Stratejik plânlama, stratejik yönetim ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünde sosyal yardım politikalarına yönelik gerçekleştirilen projeler. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, Yıl: 1, 1 (2), 7-32.

- Çondur, F. ve Bölükbaş, M. (2014). Türkiye’de işgücü piyasası ve genç işsizlik-büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47 (2), 77-93.
- Dansuk, E. (1997). *Türkiye’de yoksulluğun ölçülmesi ve sosyoekonomik yapılarla ölçülmesi*. DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT: 2472, Ankara.
- Demiral, N.; Evin, H. ve Demiral, B. (2007). Yoksulluğun küreselleşmesi ve küresel yoksulluk. 4. *Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, ‘‘Küresel Yoksulluk’’, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, 19-21 Ekim 2007, ss. 1-10. ISBN: 978-975-8100-69-9. A. Akdemir, B.S. Bilgiç, H. Yavaş, M. Görün, A. Benli ve T. Çolakoğlu (Eds.).
- Demirdöğen, A.; Ören, M.N. ve Alemdar, T. (2010). Türkiye’de tarım politikaları kapsamında sağlanan destekler ve kırsal yoksulluk. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Konya, Cilt 1, 5-7 Eylül 2012, ss. 85-94. C. Oğuz, Z. Bayramoğlu ve Z. Karakayacı (Eds.). http://www.tarekoder.org/wp-content/uploads/2011/12/konya_cilt_I.pdf (Erişim tarihi: 22.04.2016).
- Demirhan, Y. ve Kartal, N. (2014). 1980 sonrası yoksullukla mücadelenin başlıca aracı olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun kuruluş ve varlık nedenlerine ilişkin bazı tespitler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42), 257-268.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18 (1), 175-204.
- Derdiyok, B. (2013). Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı istihdam özelinde Suriyeli mültecilerin durumu. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM)*, 02.12.2013. <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/69-kayitdisi-istihdam-ve-kayitdisi-istihdam-ozelinde-suriyeli-multecilerin-durumu> (Erişim tarihi: 03.09.2015).
- Dereli, T. (2001). Teknolojik değişmeler-çalışma ilişkileri ve yeni istihdam türleri. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3 (2), Sıra: 1, No: 62. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=62&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (Erişim tarihi: 20.01.2015).
- Derviş, K. (2007). Küreselleşme, büyüme ve gelir dağılımı. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (27), 1-9.

- Devlet Plânlama Teşkilâtı (DPT) (1995a). *Dünyada küreselleşme ve bölgesel entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) ilişkileri özel ihtisas komisyonu: Dünya'da küreselleşme ve bölgesel bütünleşmeler*. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Alt Komisyon Raporu, Yayın No: DPT: 2375-ÖİK: 440, Ankara.
- Devlet Plânlama Teşkilâtı (DPT) (1995b). *Dünyada küreselleşme ve bölgesel entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) ilişkileri özel ihtisas komisyonu: Küreselleşme, bölgesel entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)*. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2374-ÖİK: 439, Ankara.
- Devlet Plânlama Teşkilâtı (DPT) (2001a). *Gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu*. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara.
- Devlet Plânlama Teşkilâtı (DPT) (2001b). *Kayıt dışı ekonomi özel ihtisas komisyonu raporu*. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: DPT: 2603-ÖİK: 614, Ankara.
- Devlet Plânlama Teşkilâtı (DPT) (2007). *Gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu*. Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yayın No: DPT: 2742-ÖİK: 691, Ankara.
- Dikkaya, M. ve Deniz, F. (2006). Ekonomik küreselleşmenin yol açtığı problemler: Teorik bir bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2 (3), 163-181.
- Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2007). Küreselleşme ve çokuluslu şirketler bağlamında yoksulluk sorununun eleştirel bir değerlendirmesi. *4. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, 'Küresel Yoksulluk'*, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, 19-21 Ekim 2007, ss. 999-1011. ISBN: 978-975-8100-69-9. A. Akdemir, B.S. Bilgiç, H. Yavaş, M. Görün, A. Benli ve T. Çolakoğlu (Eds.).
- Dini, A. ve Lippit, V. (2009). Poverty, from orthodox to heterodox approaches: A methodological comparison survey. *Working Paper*, Riverside: University of California.

- Doğan, B. (2014). *Finansal liberalizasyon altında yatırım: 1980 sonrası Türkiye örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi.
- Doğan, E. (2008). *Gelişmekte olan ölkelerde yoksulluk siyaseti: Türkiye Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Doğan, E. (2014). *Türkiye’de yoksulluğun ölçölmesi*. DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2880, Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Doğan, E.M. ve Tatlı, H. (2014). İnsanî gelişme ve insanî yoksulluk bağlamında Türkiye’nin dünyadaki yeri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (1), 99-124.
- Dollar, D. (2005). Globalization, poverty, and inequality since 1980. *The World Bank Research Observer*, 20 (2), 145-175.
- Duman, M.Z. (2011). Neo-liberal küreselleşmenin zaferi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 666-700.
- Durgun, Ö. ve Çak, D. (2010). Yoksul kent nüfusunun istihdam yapısı ve geçinme biçimleri: İstanbul örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (20), 32-55.
- Dünyada 100 milyon kişi yoksulluk tehdidi altında. *Türkiye Gazetesi*, 10.11.2015. <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/324532.aspx> (Erişim tarihi: 01.05.2016).
- Ekin, N. (1997). *Küresel bilgi çağında eğitim-verimlilik istihdam*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1997-43, İstanbul.
- Ekin, N. (2000). *Türkiye’de yapay istihdam ve istihdam politikaları*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2000-33, İstanbul.
- Elçin, A.B. (2012). Küreselleşmenin tarihçesi. Ankara. <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf> (Erişim tarihi: 19.01.2015).
- Elhakan, K. (2015). *Düşük gelirli ölkelerde yoksulluk yanlısı gelişmeler*. Lisans Bitirme Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi. <http://www.akademik.adu.edu.tr/bolum/ziraat/tarimekonomisi/webfolders/files/kadir.pdf> (Erişim tarihi: 03.05.2016).

- Erçel, G. (2000). Globalization and international financial environment. *Bank of International Settlement Review*, (79), 1-6.
<http://www.bis.org/review/r000927b.pdf> (Erişim tarihi: 30.04.2016).
- Erdinç, Z. (1999). Küreselleşmenin istihdama etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 111-120.
- Erdoğan, G. (2002). Türkiye’de ve dünyada yoksulluk ölçümleri üzerine değerlendirmeler. C.C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 1-74.
<http://canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/erdogan.pdf> (Erişim tarihi: 01.05.2015).
- Erdoğan, S. ve Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de çalışan yoksulluğu: İşgücü piyasası ve sosyal koruma politikaları bağlamında bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2 (41), 63-114.
- Erdölek, Ö. (tarihsiz). Değişen dünyada değişmeyen: Yoksulluk. 1-10.
<http://www.iktisadi.org/wp-content/uploads/yoksulluk.pdf> (Erişim tarihi: 28.05.2015).
- Eren, E. ve Çiçek, S. (2009). Küreselleşme ve enflasyon: Küresel çıktı açığı hipotezi: Türkiye örneği. *Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, ss. 1-18.
- Ersungur, Ş.M. ve Topcuoğlu, A. (2014). Kalkınma plânlarının yoksulluğu azaltmadaki etkisi üzerine bir analiz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 299-317.
- Ertek, T. (2009). *Temel ekonomi (Basından örneklerle)*. (3. baskı). İstanbul: Beta Yayın.
- Es, M. ve Güloğlu, T. (2004). Bilgi toplumuna geçişte kentlileşme ve kentsel yoksulluk: İstanbul örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 79-93.
- Esgin, A. (2001). Ulus-devlet ve küreselleşmeye ilişkin bazı tartışmalar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), 185-192.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound) (2014). *Yaşam kalitesi eğilimleri-Türkiye: 2003-2012*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1440tr.pdf (Erişim tarihi: 20.09.2015).

- Fırat, E. ve Aydın, A. (2015). İnsanî kalkınma endeksine göre Türkiye'nin eğitim endeks göstergelerinin OECD ülkeleri ile karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 15, (29), 62-87.
- Fırat, M. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de yoksulluk. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 185-206.
- Figini, P. ve Santarelli, E. (2006). Openness, economic reforms, and poverty: Globalization in developing countries. *The Journal of Developing Areas*, 39 (2), 129-151.
- Food and Agriculture Organization (FAO) (2002). *World agriculture: Towards 2015/2030*. Roma. <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/004/y3557e/y3557e.pdf> (Erişim tarihi: 28.05.2015).
- Fortuijn, J.D. ve Ostendorf, W. (2004). Gender and urban poverty: Single mothers in Amsterdam. *Geo Journal*, 61 (3), 239-246.
- Gafar, J. (1998). Growth, inequality and povety in selected Caribbean and Latin American countries with emphasis on Guyana. *Journal of Latin American Studies*, 30 (3), 591-617.
- Gedikli, A. (2010). Küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk olgusu ve mücadele yolları. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu*, İstanbul, Cilt: 1, 13-15 Ekim 2010, ss. 333-347. ISBN: 978-975-19-5056-7. N.F. Kunduracı, O. Bilge, E. Kaya ve S. İncedal (Eds.). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Gezgin, S. (2005). Küreselleşmenin medya ve toplum üzerindeki etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (21), 9-12.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (5.baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Globalleşmenin tarihsel gelişimi. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tarihsel.htm> (Erişim tarihi: 19.01.2015).

- Goldin, I. ve Reinert, K. (2006). *Globalization for development: Trade, finance, aid, migration, and policy*. World Bank and Palgrave Macmillan, Washington, DC.
- Göngen, M.A. (2013). Küreselleşmenin ekonomik boyutu küreselleşmeyi yöneten üç ana kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 117-134.
- Güçlü, S. ve Bilen, M. (1995). 1980 sonrası dönemde gelir dağılımında meydana gelen değişimler. *Yeni Türkiye Dergisi*, (6), 160-172.
- Güler, B. (2011). Yoksullukla mücadelede sosyal girişimcilik: Ashoka üyelerinden sosyal yenilikçi örnek uygulamalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (3), 79-111.
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu, E. (2002). Finansal serbestleşme politikaları ve finansal krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye krizleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (27), 107-134.
- Gün Eroğlu, Ş. (2009). *Örgütsel adalet algılaması ve iş tatmini hakkında bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele. *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, Ocak-Şubat 2008, 42-56.
- Gündüz, A.Y. (2006). Türkiye’de yoksullukla mücadele üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (15), 34-55.
- Güneş, F. (2012). Göç, yoksulluk ve sosyal politika. *Türkiye’de İç Göçün Sosyoekonomik Sonuçları ve Adana Özelinde Değerlendirme Sempozyumu*, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Yüreğir Belediyesi, Adana, 20 Nisan 2012, ss. 181-217. <http://www.iav.org.tr/yonetim/dosya/seminer/adanagoc3.pdf> (Erişim tarihi: 21.09.2015).
- Güneş, M. (2012). Yoksullukla mücadelede sosyal yardımların bir kamu yönetimi politikası olarak sürdürülebilirliği. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (24), 149-184.
- Güneş, M. (2013). Kamu politikası oluşturma sürecinde yoksulluğun rolü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4 (1), 25-50.
- Günsoy, B. (2006). *Küreselleşme: Bir varoluş çözümlemesi*. Bursa: Ekin Kitabevi.

- Gürsel, S.; Levent, H.; Selim, R. ve Sarıca, Ö. (2000). *Türkiye’de bireysel gelir dağılımı ve yoksulluk: Avrupa Birliği ile karşılaştırma*. TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul.
- Gürses, D. (2007). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 59-74.
- Gürses, D. (2010). Ekonomik krizler ve çocuk yoksulluğu: Türkiye’de krizler ve sosyal politikalar üzerine bir inceleme. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu*, İstanbul, Cilt: 1, 13-15 Ekim 2010, ss. 533-541. ISBN: 978-975-19-5056-7. N.F. Kunduracı, O. Bilge, E. Kaya ve S. İncedal (Eds.). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Harris, R.G. (1993). Globalization, trade, and income. *The Canadian Journal of Economics*, 26 (4), 755-776.
- Harrison, A. (2006). Globalization and poverty. *NBER Working Paper12347*, Cambridge.
- Held, D.; McGrew, A.; Goldblatt, D. ve Perraton, J. (1999). *Contents and introduction in global transformations: Politics, economics and culture*. Stanford: Stanford University Press, 1-31.
- Heshmati, A. (2004). The relationship between income inequality, poverty and globalisation. *IZA Discussion PaperNo. 1277*. <http://ftp.iza.org/dp1277.pdf> (Erişim tarihi: 02.01.2016).
- Hick, R. (2012). The capability approach: Insights for a new poverty focus. *Journal of Social Policy*, 41 (2), 291-308.
- Hünler, A. (2005). Yoksullukla mücadele-yoksulluk yönetimi ayrımında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu. *Türk İdaresinin Güncel Sorunları Seminer Çalışması*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü. <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/Seminer/2004-2005/yoksulluklamucadele-arinhunler.pdf> (Erişim tarihi: 05.10.2015).
- International Monetary Fund (IMF) (2015). *World economic outlook: Uneven growth short-and long-term factors*. April 2015, Washington, DC.

- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/pdf/text.pdf> (Erişim tarihi: 20.04.2015).
- Işığışık, Ö. (2005). Küresel gerçeklerle Türkiye’de yabancı kaçak işçi sorunu: Boyutları ve sonuçları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 435-453.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2009). *Nöbetleşe yoksulluk - Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli örneği*. (7. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık Erol, S. (2014). Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü’nün yoksullara yönelik sosyal politikaları: Van örneği. *Journal of Life Economics*, 2 (2), 149-170.
- Işık, V. (2010). 1980 sonrası neo-liberal politikaların işsizlikle mücadelede yerine getiremediği vaatler: Rusya’yı çıkmaza sürükleyen yol. *Çimento İşveren Dergisi*, 24 (6), 22-38.
- İçduygu, A.; Sert, D. ve Biriz Karaçay, A. (2009). *Türkiye’ye yönelen göç ve sığınma hareketleri ve politikaları üzerine brifing*. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı (MİREKOÇ), No: 1, İstanbul. <http://mirekoc.ku.edu.tr/sites/mirekoc.ku.edu.tr/files/Policy%20Brief%201%20TR.pdf> (Erişim tarihi: 03.09.2015).
- İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, *Göç istatistikleri*. http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik (Erişim tarihi: 03.02.2016).
- İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, *Göç istatistikleri*. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim tarihi: 15.08.2016).
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve kültür. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), 163-172.
- İnan, F. (2013). *Sivil G20 Türkiye raporu*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). http://www.tepav.org.tr/upload/files/1380035792-5.Sivil_G20_Turkiye_Raporu.pdf (Erişim tarihi: 08.10.2015).
- İncedal, S. (2013). *Türkiye’de yoksulluğun boyutları: Mücadele politikaları ve müdahale araçları*. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.

- Jr, C.W. (2000). Globalization: Meaning and measurement. *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, 14 (1), 1-10.
- Kabakçı, E. (2012). *Mikro kredinin kadın yoksulluğunu azaltmadaki rolü ve Eskişehir uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Kalkınma Bakanlığı, *Ekonomik ve sosyal göstergeler*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx> (Erişim tarihi: 08.08.2015).
- Kalkınma Bakanlığı (2006). *Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013)*. Sayı: 26215, 1 Temmuz 2006. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf> (Erişim tarihi: 17.01.2016).
- Kalkınma Bakanlığı (2014a). *Göç özel ihtisas komisyonu raporu*. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/225/g%C3%B6c.pdf> (Erişim tarihi: 03.02.2016)
- Kalkınma Bakanlığı (2014b). *İstihdam ve çalışma hayatı özel ihtisas komisyonu raporu*. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/235/%C4%B0stihdam%20ve%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Hayat%C4%B1%20%C3%96%C4%B0K%20Raporu.pdf> (Erişim tarihi: 17.01.2016)
- Kan, A. (2012). *Kırsal alanda tarım işletmelerinde yoksulluk ve yoksulluğun toplumsal cinsiyet çerçevesinde değerlendirilmesi: Konya ili Hadim ilçesi örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kapar, R. (2005). *Sosyal korumanın işgücü piyasasına etkisi*. DİSK/Birleşik Metal-İş Yayınları, No: 17, İstanbul. <http://www.sosyalkoruma.net/pdf/recep%20kapor-sosyal%20koruma.pdf> (Erişim tarihi: 04.06.2015).

- Kapar, R. (2010). Türkiye’de çalışan yoksullar. *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, Kasım-Aralık 2010, 52-63.
- Kapusuzoğlu, A. (2008). Vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin vergi kaçakçılığının oluşumundaki rolü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 9, 1 (16), 124-142.
- Karaarslan, E. (2010). *Kayıt dışı istihdam ve neden olduğu mali kayıpların bütçe üzerindeki etkileri: Türkiye örneği*. Mali Hizmetler Derneği, Yayın No: 7, Ankara.
http://www.hakan.hozyildiz.com/file/resource/kayitdisiistihdamkitap%5B1%5D_120130172546.pdf (Erişim tarihi: 03.09.2015).
- Karabulut, T.; Kaya, N. ve Gürsoy, Z. (2009). Ekonomik kalkınma ve işbirliği örgütüne üye ülkelerin 2006 yılı insanî gelişmişlik düzeylerinin analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 1-18.
- Karagöl, E.T. ve Akgeyik, T. (2010). *Türkiye’de istihdam durumu: Genel eğilimler*. Seta Analiz, (21). <http://arsiv.setav.org/Ups/dosya/35324.pdf> (Erişim tarihi: 04.08.2015).
- Karakaş, M. (2010). Küresel yoksulluğun öteki yüzü: Yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 1-16.
- Karakoyun, İ. (2013). Sosyal yardımlar ve yoksulluk. *Karacadağ Bölgesel Kalkınma Dergisi*, Yıl: 3, (4), 23-26.
- Karluk, S.R. (2013). *Uluslararası ekonomi: Teori-politika*. (10.baskı). İstanbul: Beta Basım.
- Kaşıkcı, G. (2015). *Geçiş ekonomilerinde yoksulluk sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Kaya, E. (2009). *Yoksullukla mücadelede Avrupa’nın ve Türkiye’nin sosyal yardım modeli*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Kaya, İ. (2014). Yoksulluk. Y. Şişman (Ed.), *Sosyal sorunlar içinde* (s. 74-99). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

- Kaya, M. (2009). Küreselleşme yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 1-16.
- Kaynak, M. (2007). *Kalkınma iktisadı*. (2. baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Keyman, E.F. (2013). Küreselleşme ve uluslararası ilişkiler. E.F. Keyman ve B.Y. Dural (Eds.), *Uluslararası ilişkilere giriş* içinde (s. 24-53). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Keyman, E.F. ve Koyuncu, B. (2005). Globalization, alternatif modernities and the political economy of Turkey. *Review of International Political Economy*, 12 (1), 105-128.
- Kılıç, R. ve Çetinkaya, Ş. (2012). Türkiye’de yoksullukla mücadelede sosyal yardım stratejileri ve bir model önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 93-114.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülke Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 219-230.
- Kocabaş, F. (2004). Endüstri ilişkilerindeki dönüşüm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 1-21.
- Koç, M.; Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2015). Suriyeli sığınmacılar ve istihdam problemleri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 63-93.
- Kongar, E. (1997). Küreselleşme ve kültürel farklılıklar çerçevesinde ulusal kültür. 16 Mayıs 1997, Ankara. http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php (Erişim tarihi: 16.03.2015).
- Korkmaz, A.; Avsallı, H.; Korkut, G.; Güner, H. ve Tetik, A. (2013). Küresel ekonomik krizde dünyada ve Türkiye’de işsizlikle mücadelede uygulanan politikalar: Başarılı ve başarısız ülkeler. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 113-125.
- Korkmaz, E.; Baloğlu, B.; Sümer, K.K.; Oktayer, N. ve Çak, M. (2004). *Mikro kredi modeli yoluyla yoksulluğun azaltılması: İstanbul örneği*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2004-32, İstanbul.

- Koyuncu, B. (2013). Uluslararası ilişkilerde ekonomi faktörü: Uluslararası ekonomik örgütler ve süreçler. E.F. Keyman ve B.Y. Dural (Eds.), *Uluslararası ilişkilere giriş* içinde (s. 96-120). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Kökocak, A.K.; Yılmaz, M. ve Demirci, N. (2008). İşsizlik olgusu ve istihdam artırıcı stratejiler. 2. *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, ‘Orta Asya Toplumlarında Sosyal, Siyasi, Ekonomik Arayışlar’*, Bişkek, Kırgızistan, 22-24 Ekim 2008, ss. 829-848. ISBN: 978-975-8047-97-0. B. Günay (Ed.).
- Köroğlu, S. (2003). *Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de tarımsal örgütlenme*. AT Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.
- Köse, H.Ö. (2003). Küreselleşme sürecinde devletin yapısal ve işlevsel dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, (49), 3-46.
- Kubar, Y. (2011). Bir iktisat politikası amacı olarak gelir dağılımı: Türkiye örneği (1994-2007) analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 227-246.
- Kule, H. ve Es, M. (2005). Türkiye’de kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 259-300.
- Kunduracı, N.F. (2011). Küreselleşme ve yoksulluk üzerindeki etkileri. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, Yıl: 2, 2 (3), 93-100.
- Kurt, S. (2006). Hayek’in özgürlük ve adalet teorisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2 (3), 199-213.
- Kuştepelı, Y. ve Halaç, U. (2004). Türkiye’de genel gelir dağılımının analizi ve iyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (4), 143-160.
- Kutlu, E. ve Eşkinat, R. (2002). *Dünya ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No: 150.
- Kutlu, H.A. ve Demirci, N.S. (2011). Küresel finansal krizi (2007-?) ortaya çıkaran nedenler, krizin etkileri, krizden kısmî çıkış ve mevcut durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 13 (52), 121-136.

- Küreselleşmenin boyutları. <http://northpole.tr.gg/K-Ue-RESELLE%DEMEN%DDN-BOYUTLARI.htm> (Erişim tarihi: 17.03.2015).
- Küreselleşmenin derinleştirdiği yoksulluk. 12.02.2011. http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=714:kuresellesmeveyoksulluk&catid=44:son-haberler&Itemid=118 (Erişim tarihi: 29.05.2015).
- Küreselleşmenin tarihsel gelişimi. <http://northpole.tr.gg/K-Ue-RESELLE%DEMEN%DDN-TAR%DDHSEL-GEL%DD%DE%DDM%DD.htm> (Erişim tarihi: 19.01.2015).
- Kürkçü, D. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 3 (2), 1-11.
- Laderchi, C.R.; Saith, R ve Stewart, F. (2003). Does it matter that we do not agree on the definition of poverty? A comparison of four approaches. *Oxford Development Studies*, 31 (3), 243-274.
- Lee, K.K. (2014). Globalization, income inequality and poverty: Theory and empirics. 109-134. <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/re/ssrc/result/memoirs/kiyou28/28-05.pdf> (Erişim tarihi: 04.01.2016).
- Lipton, M. (1997). Poverty: Are there holes in the consensus? *World Development*, 25 (7), 1003-1007.
- Lundberg, M. ve Squire, L. (1999). The simultaneous evolution of growth and inequality. 1-47. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.199.2127&rep=rep1&type=pdf> (Erişim tarihi: 01.01.2016).
- Mabughi, N. ve Selim, T. (2006). Poverty as social deprivation: A survey. *Review of Social Economy*, 64 (2), 181-204.
- Mahiroğulları, A. (2001). Türkiye’de sendikalaşma evreleri ve sendikalaşmayı etkileyen unsurlar. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 161-190.
- Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2011). *Türkiye’de işgücü piyasası sorunları ve çözüm önerileri*. Ekonomik ve Sektörel Analiz Dairesi Araştırma

Raporu, 23 Mayıs 2011, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

<http://www.maliye.gov.tr/EADD%20alma%20Platformu/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye'de%20%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%20Piyasas%C4%B1%20Sorunlar%C4%B1%20ve%20%C3%87%C3%B6z%C3%BCm%20%C3%96nerileri.pdf> (Erişim tarihi: 29.04.2015).

Mani, S. (2001). Globalization, markets for technology and the relevance of innovation policies in developing economies. *INTECH, United Nations University, ATPS Special Series No: 2*, January.

Manning, S. (1999). Introduction. *Journal of World-Systems Research*, 5 (2), 137-141.

MARKA Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (2013). *Doğu Marmara Bölgesi demografik yapısı ve göç hareketleri*. Bölge Planı Yayınları Serisi-8, Kasım 2013. http://www.dogumarmarabolgeplani.gov.tr/pdfs/1_GocRaporu_kapak.pdf (Erişim tarihi: 03.02.2016).

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (2. baskı), (Çev: O. Akınhay ve D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (1999).

Meçik, O. ve Afşar, M. (2014). Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşümler ve işgücü piyasasındaki gelişmeler. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 1-23.

Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve yoksulluk ilişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (1), 144-161.

Metin, B. (2012). Gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele. A.İ. Oral ve Y. Şişman (Eds.), *Sosyal politika* içinde (s. 90-120). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

Metin, B. (2014). Yoksullukla mücadeleye insan hakları açısından bakmak: Amartya Sen'in kapasite (capability) yaklaşımı temelinde bir değerlendirme. *Journal of Yasar University*, 9 (36), 6315-6327.

Metin, Ş. (2011). *Kayıt dışı istihdam ve esnek üretim sürecinde kadın emeğinin durumu: Türkiye'de ev-eksenli çalışma*. Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

- Mittelman, J.H. (2004). Globalization debates: bringing in microencounters. *Routledge*, 1 (1), 24-37.
- Muller, C. (1998). The properties of the Watts' poverty index under log-normality. *Working Paper*, Vers. 1.1., Centre for the Study of African Economies, Institute of Economics and Statistics, University of Oxford.
- Nakiboğlu, C. (2004). *Neo-liberal küreselleşme sürecinde yoksulluk ve yoksullukla mücadele*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Oğuz, V. (2011). *Türkiye'de siyasal partiler çerçevesinde politik yozlaşma ve etik sorunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Trade union density in OECD countries, 1960-2011*.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Trade union density*. http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=UN_DEN (Erişim tarihi: 19.09.2015).
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2001). *The Dac guidelines poverty reduction*. OECD Publications Service, Paris. <http://www.oecd.org/dac/povertyreduction/2672735.pdf> (Erişim tarihi: 30.03.2015).
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2009). *OECD employment outlook 2009: Tackling the jobs crisis*. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2009-en (Erişim tarihi: 22.03.2016).
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2015). *International migration outlook 2015*. OECD Publishing, Paris. http://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook-2015-en (03.02.2016).
- Orhan, O. (2014). *Suriye'ye komşu ülkelerde Suriyeli mültecilerin durumu: Bulgular, sonuçlar ve öneriler*. ORSAM Rapor No: 189, Nisan 2014, Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

- Orhan, O. ve Gündoğar, S. (2015). *Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri*. ORSAM-TESEV Rapor No: 195, Ocak 2015, Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Ozan Dündar, S. (2007). *Mikro finansman*. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları, Kasım 2007, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü.
- Önder, H. ve Şenses, F. (2006). Türkiye'de yoksulluk ve yoksulluk düşüncesi. 1-29. <http://dusuncekahvesi.googlepages.com/tr.de.yoksulluk.under-senses.pdf> (Erişim tarihi: 23.04.2016).
- Öymen, O. (2000). *Geleceği yakalamak, Türkiye'de ve dünyada küreselleşme ve devlet reformu*. (2.baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özakçaoğlu, M.B. (2009). Türkiye'de ve dünyada yoksullukla mücadele politikaları. <http://mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/turkiye-de-ve-dunya-da-yoksullukla-mucadele-politika/6125045> (Erişim tarihi: 08.10.2015).
- Özdemir, H. (2012). Türkiye'de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, (30), 1-18.
- Özden Cankara, P. ve Aysel, Y.E. (2015). Türkiye'de siyasal liberalizmin nirengi noktası: Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet etme yaklaşımlarının karşılaştırmalı analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 526-536.
- Öztürk, M. ve Çetin, B.I. (2009). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk ve kadınlar. *Journal of Yaşar University*, 3 (11), 2661-2698.
- Öztürk, N. ve Göktolga, Z.G. (2010). Yoksulluk ve gelir bölüşümünü belirlemede kullanılan ölçütler. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2 (34), 3-25.
- Panagariya, A. (2010). Growing out of poverty. *Finance and Development*, 47 (3), 22-23.
- Patman, R.G. (2005). Globalization, sovereignty and the transformation of New Zealand foreign policy. *CSS Working Paper21/05*, 3-23.
- Rama, M. (2001). Globalization, inequality and labor market policies. Development Research Group, The World Bank (June).

- Ravallion, M. (1996). Issues in measuring and modelling poverty. *The Economic Journal*, 106 (438), 1328-1343.
- Robeyns, I. (2003). Sen's capability approach and gender inequality: Selecting relevant capabilities. *Feminist Economics*, 9 (2-3), 61-92.
- Sam, N. (2008). Yoksulluğa bir yaklaşım biçimi: Kapasite yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 59-70.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3 (6), 51-106.
- Sapancalı, F. (2008). Türkiye'de işgücü piyasası, sorunlar ve politikalar. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21 (2-3), Kasım 2007/Şubat 2008, 8-30. http://www.tuhis.org.tr/dergi/cilt21_sayi2-3/cilt21_sayi2-3_bolum2.pdf (Erişim tarihi: 14.08.2015).
- Sapancalı, F. (2010). İşgücü piyasalarının değişen yapısı ve işsizlik. İzmir, 1-42. http://www.academia.edu/10014509/%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC_Piyasalar%C4%B1n%C4%B1n_De%C4%9Fi%C5%9Fen_Yap%C4%B1s%C4%B1_ve_%C4%B0%C5%9Fsizlik (Erişim tarihi: 09.08.2015).
- Sargın, İ. (2014). Yoksulluk ve zenginlik kavramlarına zekât bağlamında farklı bir bakış. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 151-168.
- Sarı Gerşil, G. ve Aracı, M. (2007). Küreselleşme sürecinde Türk işçi sendikacılığı ve yaşanan örgütlenme sorunu. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14 (2), 155-169.
- Sarı Gerşil, G. ve Yeşilyurt, H. (2014). Küreselleşme sürecinde yoksulluk: Türkiye'de ve dünyadaki perspektifi. *International Conference on Eurasian Economies 2014*, Üsküp, Makedonya, 1-3 Temmuz 2014, ss. 638-646. ISBN: 978-975-6319-23-9. S. Sarı, A.H. Gencer ve İ. Sözen (Eds.).
- Sarı, R. (2005). Gelir dağılımı, yoksulluk ve istihdam. Düzce İl Gelişme Planı. <http://old.ba.metu.edu.tr/user/rsari/pubs/DIGP%20GELIR%20DAGILIMI.pdf> (Erişim tarihi: 24.05.2015).
- Sarı, M.A. (2002). Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları, nedenleri, etkileri ve alınması gereken tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, (41), 32-50.

- Sarısoy, İ. ve Koç, S. (2010). Türkiye’de kamu sosyal transfer harcamalarının yoksulluğu azaltmadaki etkilerinin ekonometrik analizi. *Maliye Dergisi*, (158), 326-348.
- Scholte, J.A. (2008). Defining globalisation. *The World Economy*, 31 (11), 1471-1502.
- Selim, S.; Kırgel, H.D.; Çelik, O. ve Yazıcıoğlu, H. (2014). Türkiye’de işsizliğin sosyoekonomik belirleyicileri: Panel veri analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10 (22), 1-25.
- Sen, A. (1979). Issues in the measurement of poverty. *The Scandinavian Journal of Economics*, 81 (2), 285-307.
- Sen, A. (2001). Ten theses on globalization. *New Perspectives Quarterly*, 18 (4), 9-15.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma*. (Çev: Y. Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası mali krizler, IMF politikaları, az gelişmiş ülkeler, Türkiye ve dönüşüm ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2), 141-156.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası iktisat: Teori, politika ve uygulama*. (16. baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. *International Labor Review*, 133 (5-6), 531-578.
- Solmaz, E. (2015). Türkiye’de yoksulluğun büyüme elastikiyeti. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 165-180.
- Sökmen, L. (2014). Türkiye’nin misafirleri: Suriyeli mülteciler. *Akademik Perspektif*, 28 Ekim 2014. <http://akademikperspektif.com/2014/10/28/turkiyenin-misafirleri-suriyeli-multeciler/> (Erişim tarihi: 30.03.2016).
- Stefanovic, Z. (2008). Globalization: Theoretical perspectives, impacts and institutional response of the economy. *Economics and Organization*, 5 (3), 263-272.
- Steger, M.B. (2009). *Globalization*. Oxford University Press, Inc. https://books.google.com.tr/books?id=1ExsTX8z4j8C&pg=PA14&lpg=PA14&dq=globalization+definitions&source=bl&ots=C2BhhV35ET&sig=NB5dbqEU9rv5YOyOhjcJReekb4&hl=tr&sa=X&ei=xdS5VIrbMM_iaID7gsAC&ved=0CE8Q6AEwBzg8#v=onepag (Erişim tarihi: 15.01.2015).

- Stiglitz, J.E. (2002). *Küreselleşme: Büyük hayal kırıklığı*. (Çev: A. Taşcıoğlu ve D. Vural). İstanbul: Plan B Yayınları.
- Subramanian, S. (2005). Poverty measurement and theories of beneficence. *World Institute for Development Economics Research*, Research Paper No. 2005/62.
- Suter, K. (2003). Globalization: A long-term view. *Medicine, Conflict and Survival*, 19 (2), 94-106.
- Şahin, Ç. (2014). Türkiye’de göçmen işçiler sorunu. *Toprak İşveren Sendikası Dergisi*, (104), 1-17.
- Şahin, M. ve Uysal, Ö. (2013). Türkiye’de bölgesel istihdamın shift share (pay dönüşümü) analizi. *Kamu-İş Dergisi*, 13 (1), 9-36.
- Şahinöz, A. (2000). Tarım reformu, made in IMF. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 15 (172), 37-52.
- Şen, M. (2014). Türkiye’de iç göçlerin neden ve sonuç kapsamında incelenmesi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1 (40), 231-256.
- Şenatalar, B. (tarihsiz). *Sosyal demokrasi ve küreselleşme*. Sosyal Demokrasi Okulu Ders Notları, Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV). http://arsiv.sodev.org.tr/Okullar/SDO/ders_notlari/kuresellesme.html (Erişim tarihi: 20.01.2015).
- Şener, Ü. (2010). *Yoksullukla mücadelede sosyal güvenlik, sosyal yardım mekanizmaları ve işgücü politikaları*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Politika Notu. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313906r3055.Yoksullukla_Mucadeled_e_Sosyal_Guvenlik.pdf (Erişim tarihi: 07.10.2015).
- Şengül, S. (2004). *Türkiye’de yoksulluk profili ve gelir gruplarına göre gıda talebi*. Yayın No: 119, Mart 2004, Ankara: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü. <http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/e5b4cdc8f59e45ccbbeb179ad2db302f.pdf> (Erişim tarihi: 11.05.2015).

- Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla mücadele stratejisi olarak mikro kredi uygulaması: Eskişehir ili örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 59-89.
- Şenses, F. (2003a). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk*. (3.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2003b). Yoksullukla mücadelenin neresindeyiz?: Gözlemler ve öneriler. A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (Der.), *İktisat üzerine yazılar I, Küresel düzen: Birikim, devlet ve sınıflar (Korkut Boratav'a armağan)* içinde (s. 319-356). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2004a). Neo-liberal küreselleşme kalkınma için bir fırsat mı, engel mi? *ERC Working Paper in Economic* 04/09, 1-27. <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf> (Erişim tarihi: 23.08.2015).
- Şenses, F. (2004b). Yoksulluğun küreselleşmesi mi? Küreselleşmenin yoksulluğu mu? *Türk Tabipleri Birliği Toplum ve Hekim Dergisi*, 19 (1), 13-18.
- Şimşek, B. (2000). İşgücü piyasalarının küreselleşmesi ve küresel işgücü piyasasında ulusal işgücü piyasalarının yeri. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 2 (1), Sıra: 3, No: 85. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=85&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (Erişim tarihi: 08.03.2015).
- Şiriner, İ. (2008). *Finansal küreselleşme: Para ve maliye politikalarında dönüşüm*. İstanbul: Telos Yayıncılık. http://www.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=wC2ILAFqG9IC&oi=fnd&pg=PA1&dq=k%C3%BCreselle%C5%9Fme+teorileri&ots=bZftqs_vql&sig=rJ-MA4jKICYCItZuts5OuFW2D9M&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim tarihi: 02.03.2015).
- Tağraf, H. (2002). Küreselleşme süreci ve çokuluslu işletmelerin küreselleşme sürecine etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (2), 33-47.
- Talas, M. (2008). *Farklı yönleriyle küreselleşme*. M. Talas ve S.S. Bildirici (Eds.), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

- Tansel, A. (2012). *2050'ye doğru nüfusbilim ve yönetim: İşgücü piyasasına bakış*. TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-11/536, İstanbul.
- Tartanoğlu, Ş. (2007). *1980 sonrası Türk sendikacılığı ve devrimci işçi sendikaları konfederasyonu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Taş, H.Y. ve Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve dünyada yoksulluk üzerine bir araştırma. *International Conference on Eurasian Economies*, Almatı, Kazakistan, 11-13 Ekim 2012, ss. 423-430. ISBN: 978-9965-885-89-3. S. Sarı, A.H. Gencer, B. Işık ve A. Turdalieva (Eds.).
- Taş, H.Y. ve Özcan, S. (2013). Türkiye'de iç göçün yoksulluğa ve istihdama etkileri. *International Conference on Eurasian Economies*, St. Petersburg, Rusya, 17-18 Eylül 2013, ss. 289-298. ISBN: 978-975-6319-21-5. S. Sarı, A.H. Gencer ve İ. Sözen (Eds.).
- Taşçı, F. (2009). Yoksulluğa ve yoksullara dönük ahlâk yaklaşımları. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (57), 481-514.
- Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013). Liberal iktisadi düşüncede devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 107-120.
- Tekinarslan, M. (2014). *Kayıt dışı istihdamla mücadele*. Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.
- Tireli, M. (2010). Sadaka kültürü. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, Yıl: 1, 1 (2), 81-92.
- Topgül, S. (2013). Türkiye'de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 277-296.
- Tosun, C.M. (2010). Liberalizm ve sosyal darwinizm karşısında John Rawls. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 81-94.
- Tunç, A.Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 2 (2), 29-63.
- Turan, Ş. (2011). *Küreselleşme sürecinde örgütsel değişimi etkileyen bir unsur olarak örgütsel sinizm ve Karaman ili kamu kurumlarında bir çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

- Turan, Z. (2011). Finansal piyasalar ve küreselleşme. *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 14, (162). <http://www.mevzuatdergisi.com/2011/06a/01.htm> (Erişim tarihi: 27.02.2015).
- Türer, A. (2012). Küreselleşme sürecinin Türkiye’de çalışanların örgütlenmesinde ortaya çıkardığı belli başlı sorunlar üzerine bir inceleme. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Yıl: 1, 1 (1), 81-97.
- Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS), *İşçi istatistikleri*. <http://www.tuhis.org.tr/istatistik/yillar2007.pdf> (Erişim tarihi: 25.05.2016).
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) (2013). *Türkiye Ekonomisi 2014*. Ekonomik Araştırmalar Bölümü, Yayın No: TÜSİAD-T/2013-12/548, İstanbul.
- Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)/Genel-İş Sendikası (2014). *Kamu istihdam bülteni*. Emek Araştırmaları. <http://www.genel-is.org.tr/wp-content/uploads/2014/08/RAPOR.pdf> (Erişim tarihi: 06.09.2015).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *2009 yoksulluk çalışması sonuçları*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (Erişim tarihi: 28.01.2016).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Gelir ve yaşam koşulları araştırması, 2006-2013*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 (Erişim tarihi: 01.02.2016).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Gelir ve yaşam koşulları araştırması, 2006-2014*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (Erişim tarihi: 28.01.2016).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Gelir ve yaşam koşulları araştırması, 2006-2014*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 (Erişim tarihi: 01.02.2016).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Hanehalkı işgücü anketi sonuçları*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Erişim tarihi: 17.03.2016).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *İşgücü istatistikleri*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Erişim tarihi: 15.08.2016).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Yoksulluk çalışması 2014*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (Erişim tarihi: 28.01.2016).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2008). *TÜİK yoksulluk çalışmaları*. 20 Aralık 2008, Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu.

<http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/20122008-3.pdf> (Erişim tarihi: 31.03.2015).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014). Yoksulluk çalışması 2013. *Haber Bülteni*, Sayı: 16204, 02 Aralık 2014. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16204> (Erişim tarihi: 28.01.2016).

Türkiye’de kayıt dışı istihdam. Atılım Üniversitesi Siyasi ve Ekonomik Araştırmalar Laboratuvarı, Ekonomi Çalışmaları Bilgi Notları, 30 Mayıs 2014. <http://seal.atilim.edu.tr/turkiyede-kayit-disi-istihdam> (Erişim tarihi: 01.09.2015)

Türkiye’de sosyal politika: İlkeler, sorunlar ve çözüm önerileri. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Aralık 2014. http://www.spf.boun.edu.tr/_img/1439808653_sosyal_politika_ilkeler_durum_tespiti_ve_cozumler_-_aralik_2014.pdf (Erişim tarihi: 14.04.2016).

Uçar, Z. (2010). *Türkiye’de siyasal dönüşümlerin ışığında sendikal hakların gelişim dinamikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Uçkaç, A. (2010). Türkiye’de neo-liberal ekonomi politikaları ve sosyoekonomik yansımaları. *Maliye Dergisi*, (158), 422-430.

Uğur, M.S. (2011). *İnsanî gelişme yaklaşımı ve neo-liberal politikaların gelişmekte olan ülkeler açısından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.

United Nations Development Program (UNDP) (2005). *Human development report 2005, International cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world*. Published for the United Nations Development Programme, New York. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/266/hdr05_complete.pdf (Erişim tarihi: 21.05.2015).

United Nations Development Program (UNDP) (2014a). *2014 insanî gelişme raporundaki insanî gelişme endeksi (İGE) değerleri ve sıralamadaki değişiklikler*. 2014 İnsanî Gelişme Raporu’ndaki Kompozit Endekslerle İlgili Açıklama Notu. <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20%C4>

%B0nsani%20Geli%20C5%9Fme%20Raporu%20-
%20A%20C3%A7%20C4%B1klama%20Notu%20%28T%C3%BCrkiye%29.pdf
(Erişim tarihi: 16.05.2015).

United Nations Development Program (UNDP) (2014b). *Technical note 1 human development index*.
http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf (Erişim tarihi:16.05.2015).

United Nations Development Program (UNDP) (2015). *Human development report 2015: Work for human development*. Published for the United Nations Development Program, New York.
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf
(Erişim tarihi: 29.01.2016).

Urhan, B. ve Selamoğlu, A. (2008). İşçilerin sendikalara yönelik tutum ve davranışları; Kocaeli örneği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3 (18), 171-197.

Uslu Çetin, O. (2015). Küreselleşmenin eğitimin farklı boyutları üzerindeki etkileri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1-19.

Utkin, A. (2002). Globalization. *Russian Social Science Review*, 43 (6), 4-37.

Uyanık, Y. (2008). Neo-liberal küreselleşme sürecinde işgücü piyasaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 209-224.

Uzun, A. (2015). Günümüzün sosyal ve ekonomik sorunu olan Suriyelilerin mülteci ve ekonomi hukuku bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl: 73, (1), 105-120.

Uzun, A.M. (2003). Yoksulluk olgusu ve Dünya Bankası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 155-173.

Üzümcü, A. ve Korkat, M. (2014). Türkiye’de gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksullukla mücadelede sosyal yardımların gelişimi (2003-2012). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (8), 135-166.

Üzümcü, A.; Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2010). Küresel kriz, küresel yoksulluk ve işsizlik sorunu: Sistem içi restorasyon yeterli mi? *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, 47 (545), 9-20.

- Vatansever Deviren, N. ve Atasever, G. (2011). Ekonomik küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkileri. *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 14, (164). www.mevzuatdergisi.com (Erişim tarihi: 01.06.2016)
- Vergil, H.; Yıldırım, H.; Sezer, Ö.; Şükriüoğlu, D.; Teyyare, E.; Bayramoğlu, F.M.; Sankır, H.; Yılmaz, S.; Bahtiyar, B.; Tokmak, G.; Çolak, N.; Yılmaz, S.; Yeşilyurt, Ş. ve Güven, T. (2014). *Zonguldak ilinde göçün sosyoekonomik nedenleri ve alınabilecek tedbirler*. Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 1, Zonguldak. http://w3.beun.edu.tr/wp-content/uploads/2013/08/yayinlar/Zonguldak_ilinde_Gocun_SosyoEkonomik_Nedenleri.pdf (Erişim tarihi: 20.09.2015).
- Vrasti, W. (2009). The politics of globalization studies: From the problem of sovereignty to a problematics of government. Working Paper Series, *Globalization Working Papers 09/5*, 1-21.
- Wade, R.H. (2004). Is globalization reducing poverty and inequality? *World Development*, 32 (4), 567-589.
- Winham, G.R. (1996). International trade policy in a globalizing economy. *International Journal*, 51 (4), 638-650.
- Winters, A.L. (2000). Trade, trade policy and poverty: What are the links. *CEPR Discussion Paper No. 2382*, London.
- World Bank (2000). *World development report 2000/2001: Attacking poverty*. Oxford University Press, New York.
- World Bank, 2015 *World development indicators*. <http://wdi.worldbank.org/tables> (Erişim tarihi: 24.06.2015).
- World Bank Group (2015). *Ending extreme poverty and sharing prosperity: Progress and policies*. Policy Research Note. <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/10/109701443800596288/PRN03-Oct2015-TwinGoals.pdf> (Erişim tarihi: 29.01.2016).
- Yanar, R. ve Şahbaz, A. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 55-74.

- Yaşar, M.R. ve Açıkgöz, R. (2011). Yoksullukla mücadelede bütüncül bir politika: İnsanî gelişme ve yardım merkezi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 405-429.
- Yavuzkanat, P. (2013). *Türkiye’de illerin yoksulluk riskinin ölçülmesi üzerine bir yöntem önerisi*. Aile Ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. Ankara: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.
- Yeldan, E. (2003). Neo-liberalizmin ideolojik bir söylemi olarak küreselleşme. A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (Der.), *İktisat üzerine yazılar I, Küresel düzen: Birikim, devlet ve sınıflar (Korkut Boratav’a armağan)* içinde (s. 427-451). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. (2010). Türkiye’de yoksullukla mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, Yıl: 1, 1 (1), 9-16.
- Yıldırım, A.; Doğan, C. ve Topcuoğlu, A. (2011). Türkiye’de 1980-2010 yılları arasında uygulanan yoksullukla mücadele politikalarının etkinliği üzerine bir analiz. *7. Ekonomik Yaklaşım Kongresi, 22-23 Aralık 2011*, Ankara: Gazi Üniversitesi, ss. 1-20.
- Yıldırım, M. (2013). Kamu yönetiminin kadim paradoksu: Nepotizm ve meritokrasi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 353-380.
- Yılmaz, A. ve Kılavuz, R. (2002). Türk kamu bürokrasisinin işlemsel sorunları üzerine notlar. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (2), 17-31.
- Yılmaz, E. (2010). Türkiye’de işçi sendikalarının önündeki sosyal, siyasal ve ekonomik engeller. *E-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 5 (3), 176-185.
- Yılmaz, H. (2008). Türkiye’de tarım politikalarının demokratikleşmesi ve alternatif tarım politikaları oluşturulması sürecinde baskı grupları olarak üretici örgütleri. *2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, ss. 1-20. http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/yilmaz.pdf (Erişim tarihi: 21.03.2016).
- Yılmaz, H. (2013). *Türkiye’de Suriyeli mülteciler -İstanbul örneği- Tespitler, ihtiyaçlar ve öneriler*. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

(MAZLUMDER), İstanbul Şubesi.
http://istanbul.mazlumder.org/webimage/suriyeli_multeciler_raporu_2013.pdf
(Erişim tarihi: 30.03.2016).

Yılmaz, M.; Göktürk, İ. ve Kök, D. (2007). Kahramanmaraş'ta 1980 sonrası tarım ve sanayi politikalarının iç göç ve kentsel işgücü piyasası üzerine etkileri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:9, (12), 319-332.

Yılmaz, M.S. (2015). *Finansal serbestleşmenin gelir dağılımına etkileri: 1980 sonrası Türkiye örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi.

Yılmaz, V.; Günseli, S. ve Yakut Çakar, B. (2010). *Türkiye'de eşitsizlikler: Kalıcı eşitsizliklere genel bir bakış*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Turkiyede-Esitsizlikler_SPF.pdf (Erişim tarihi: 28.09.2015).

Yorgun, S. (2005). Küreselleşme sürecinde Türk sendikacılığında yeni yönelişler ve alternatif öneriler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3 (6), 137-162.

Yurdakul, H. (2015). 2008 küresel ekonomik krizi ve Türkiye'ye etkisi. *Sahipkiran Stratejik Araştırmalar Merkezi (SASAM)*. <http://sahipkiran.org/2015/01/12/kuresel-ekonomik-kriz/> (Erişim tarihi: 10.08.2015).

Yücel Batmaz, N. (2016). Kentsel yoksullukla mücadelede belediyelerin rolü: "Keçiören Belediyesi örneği". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 37-50.

Yüceol, H.M. (2005). Küreselleşme, yoksulluk ve emek piyasası politikaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2), 493-512.

Yüksel, H. (2014). *Güncel gelişmeler ışığında sosyal politika*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Yüksel, H. (2015). Türkiye'de emek piyasasının yeni katılımcıları: Suriyeli sığınmacılar "pebble" yöntemiyle bir analiz denemesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 16. *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı-Ağustos 2015*, 403-411.

- Yüksel, M.; Adıgüzel, O. ve Yüksel, H. (2015). Dünyada ve Türkiye’de sosyal politika temelinde dezavantajlı bir grup olarak çocuk işçiler realitesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (6), 23-34.
- Yürekli, Ö. (2004). *Ekonomik krizler açısından küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkileri ve Türkiye örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Zengingönül, O. (2007). *Yoksulluk, gelişmişlik ve işgücü piyasaları ekseninde küreselleşme*. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- Zeybekoğlu DüNDAR, Ö. (2011). Türkiye’de kentsel yoksulluk sorunu açısından sosyal belediyeciliğin önemi. *Akdeniz İnsanî Bilimler Dergisi*, 1 (2), 117-126.

YARARLANILAN İNTERNET KAYNAKLARI

http://sosyalpolitika.weebly.com/uploads/1/4/2/0/14207594/sosyal_politika_ders_notu_i.pdf (Erişim tarihi: 11.02.2016).

<http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html> (Erişim tarihi: 23.08.2015).

<http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats> (Erişim tarihi: 24.06.2015).

<http://www.sendika.org/arsiv/anametn-2006-11-07.pdf> (Erişim tarihi: 30.04.2015).